

*Jiddische
spreekwoorden
en zegswijzen
uit het
Nederlandse
taalgebied*

H. BEEM

HERÖSCHE

JERÖSCHE

תורה
נביאים וכתובים

בלשון אשכנז

מנועבשיח יסוד לטון הקדש בעמקיס
ועל פי לוחות שרשה תבואליס
עשה ילא לאור העולם
אשר על הנזה היה נעלס:

ניגס באמשטרס

בביח אורי וייבשבהרד אהרן תלויזל:

בשנת חול כטל לפ"ק:

JERÖSCHE

JIDDISCHE SPREEKWOORDEN
EN ZEGSWIJZEN
UIT HET NEDERLANDSE TAALGEBIED

VERZAMELD, INGELEID EN TOEGELICHT DOOR

H. BEEM

DERDE, ONGEWIJZIGDE DRUK
AANGEVULD MET EEN VOORWOORD VAN

JOËL CAHEN

BOEKHANDEL & ANTIQUARIAAT BLANKEVOORT
AMSTELVEEN

Deze herdruk kwam tot stand met steun van Hesco Fashion VOF

ISBN 90-804190-2-8 GEB.

ISBN 90-804190-1-X ING.

© 1998 C. Philips, Amstelveen

Boekverzorging: Ecco Fatto! / JeanPaul Commandeur, Amsterdam

Litho's: AB Graphic, Amsterdam

Druk: Drukkerij Leeuwenberg, Amsterdam

Bindwerk: Boekbinderij Van Waarden BV, Zaandam

BIJ DE DERDE DRUK

In Nederland wordt Jiddisch door niet-ingewijden vaak verward met Hebreeuws, de taal van de Bijbel en sinds 1948 de officiële taal van de staat Israël. Daarom is deze heruitgave van Hartog Beems *Jerosche. Jiddische spreekwoorden en zegswijzen uit het Nederlandse taalgebied* van groot belang. Dit zowel wetenschappelijk verantwoorde als uiterst geestrijke boek biedt geïnteresseerden in oorsprong, groei en gebruik van het Jiddisch een schat aan informatie. Het aantal belangstellenden is sinds het verschijnen van de eerste editie van *Jerosche* in 1959 enorm toegenomen. Kort na de Tweede Wereldoorlog waren er maar weinig plekken op de wereld waar het Jiddisch bestudeerd werd. Tegenwoordig is de taal die vaak als gevolg van de shoah als verloren is beschouwd en beschreven, onderwerp van studie aan vele universiteiten. Zij wordt ook actief gedoceerd aan tallozen die de taal van hun voorouders niet willen vergeten. Zo worden er zomercursussen Jiddisch gegeven in onder andere Oxford, New York, Amherst, Strasbourg en zelfs in Vilnius (Vilna), de plaats waar in 1925 het eerste YIVO Institute for Jewish Research werd opgericht. Deze leergangen hebben vooral de meest gangbare hoofdgroep van het Jiddisch, het Oost-Jiddisch, en zijn literatuur tot onderwerp.

De Jiddische taal is ongetwijfeld in veel bredere kring bekend geworden toen in 1978 de in New York wonende, van oorsprong Poolse schrijver I.B. Singer¹ de Nobelprijs voor literatuur kreeg. Singer schreef veel van zijn verhalen voor de *Jewish Daily Forward*, een New Yorkse krant die ooit door tienduizenden joodse immigranten in de Verenigde Staten werd gelezen. Ook vandaag is de krant nog erg belangrijk, al verschijnt hij inmiddels niet meer in het Jiddisch.

¹ Hadda, Janet, *Isaac Bashevis Singer: A Life*. Oxford, 1998. Zie vooral ook de schitterende bespreking hiervan door Alfred Kazin, 'Laughter in the Dark', in: *The New York Review of Books*, 23 april 1998, pagina 4.

‘Jiddisch’ betekent niets anders dan ‘joods’ en duidt op de joodse taal die is ontstaan uit het Middel-Hoog-Duits, Aramees en Hebreeuws (zie ook verderop de uitleg van Beem). Jiddisch is echter niet de enige joodse taal. Er waren er veel meer, en alle kwamen ze voort uit het contact tussen joden en hun niet-joodse omgeving. Het Judezmo, bijvoorbeeld, beter bekend onder de naam Ladino, is ontstaan uit Spaans en Hebreeuws/Aramese. Het Parsic is een mengeling van Perzisch en Hebreeuws/Aramese.²

Er is veel gediscussieerd over de status van het Jiddisch. Onderzoekers vroegen zich - ten onrechte - af of het niet eerder een dialect van het Duits of het Hebreeuws was dan een taal of zelfs, zeer denigrerend, een ‘jargon’. Deze discussie, die na de Nobelprijs voor Singer verstomde, werd van tijd tot tijd gevoerd, gevoerd door allerlei ideologische en politieke redenen en omstandigheden. Zo was het niveau van acculturatie en assimilatie onder de bovenlaag van de joodse bevolking in het Oostenrijkse keizerrijk dermate hoog, dat men actief probeerde het Jiddisch van zijn Hebreeuwse en Aramese component te ontdoen, om het zodoende ‘Duitsler’ te maken. En in de zionistische beweging en onder de joodse vestiging in het Israël van vóór de uitroeping van de staat, werd een actieve strijd gevoerd tegen het gebruik van Jiddisch. Maar ondanks de spanningen waaraan de taal onderhevig was, werd vooral in de negentiende en het eerste kwart van de twintigste eeuw Jiddische wereldliteratuur³ geproduceerd. Deze liep soms zelfs parallel aan de opkomst van de moderne Hebreeuwse literatuur.

Minder bekend is dat er ook in het West-Jiddisch, het onderwerp van dit boek, niet alleen informeel gesproken werd tussen joden onderling, maar dat er tevens in geschreven werd, zoals in verschillende Nederlandse archieven valt te constateren. Bovendien is het van belang hier ten minste één beroemd literair werk te noemen dat in het West-Jiddisch is geschreven: *De memoires van Glíkl Hamel*. De tekst dateert van meer dan driehonderd jaar geleden, maar is pas in 1896 in Frankfurt am Main door

² Voor een goede beschrijving van al die andere joodse talen verwijs ik naar S. Birnbaum in zijn introductie op *Yiddish: A Survey and a Grammar* (Toronto, 1979).

³ Men denke aan de werken van Sholem Aleichem, Mendele Mojcher Sforim, Y.L. Peretz e.a.

David Kaufman uit Boedapest voor het eerst gepubliceerd.⁴ Mira Rafalowicz maakte in 1987 een prachtige Nederlandse vertaling voor de Feministische Uitgeverij Sara.⁵

Tussen de tijd van Glikl Hamel, toen het Jiddisch intensief werd gebruikt, en het verschijnen van *Jerosche* in 1959 ligt echter een groot aantal jaren. Jaren die voor de sprekers van het Jiddisch, en voor hun omgeving, veel veranderingen met zich mee hebben gebracht. Die veranderingen vonden geleidelijk of schoksgewijs plaats. Geleidelijk als we kijken naar de toenemende integratie van joden in de Nederlandse samenleving; schoksgewijs wanneer we de veranderende wetgeving in acht nemen, zoals de *Burgerlijke gelijkstelling* van 1796. De ramp die zich aan joods Nederland voltrok tijdens de Tweede Wereldoorlog heeft echter iedere normale ontwikkeling onmogelijk gemaakt en een weloverwogen terugblik op geleidelijke ontwikkelingen bemoeilijkt.

De Nederlands-joodse omgeving evolueerde van besloten gemeenschap tot geïntegreerde volksgroep. In de eerste jaren na de shoah kon op die ontwikkeling alleen maar met nostalgie teruggekeken worden. Van die nostalgie waren vele onderzoekers en schrijvers zich echter wel bewust. Soms leidde dat tot te scherpe formuleringen. Aan de ene kant werd de vermoorde joodse gemeenschap vaak als voorbeeld aangeduid hoe joden-
dom zou moeten fungeren, terwijl aan de andere kant afbrokkeling van geloof en gebruiken in de vooroorlogse periode uit haar verband gelicht en overdreven werd.

Hartog Beem heeft in *De verdwenen mediene* (Amsterdam, 1950, 1982) wellicht aan het nostalgische beeld bijgedragen. In zijn taalkundige werk over het Nederlandse Jiddisch daarentegen, en in het bijzonder in *Jerosche*, betoont hij zich de aangewezen man om de resten van deze taal op te tekenen.

⁴ *Denkwürdigkeiten der Glückel von Hameln*, aus dem Jüdisch-Deutschen übersetzt, mit Erläuterungen versehen und herausgegeben von Alfred Feilchenfeld. Frankfurt am Main, 1896.

⁵ *De memoires van Glikl Hamel (1645-1724) door haarzelf geschreven*, vertaling Mira Rafalowicz, Amsterdam, 1987.

Jerosche (= erfenis). *Jiddische spreekwoorden en zegswijzen uit het Nederlandse taalgebied* (1959, 1970) is het belangrijkste werk dat over het in Nederland gesproken Jiddisch werd geschreven. Het is er één uit een serie van Beem over dit onderwerp, die verder bestaat uit: *Resten van een taal. Woordenboekje van het Nederlandse Jiddisch* (Assen, 1967, 1975) en *Uit Mokum en de mediene. Joodse woorden in Nederlandse omgeving* (Assen, 1974).

Van het Nederlandse Jiddisch kan men nu inderdaad nog slechts resten horen, maar dankzij Beem en een aantal anderen is veel van de erfenis bewaard gebleven. Die anderen zijn onderzoekers of geïnteresseerden wier werken meest staan te verstoffen in bibliotheken. Beems boeken echter slaan aan, niet alleen bij de naoorlogse joodse gemeenschap, maar ook bij jongeren met belangstelling voor de cultuur van hun voorouders.

Naast boeken zijn er ook enkele bandopnamen met gesproken Nederlands Jiddisch, maar die zijn zeldzaam. Ik neem de vrijheid van een van deze bijzondere opnamen twee fragmenten weer te geven:

(...) Es woor aanmool aner der woor taab. Ist aan daarsjen gekommen, hot 'n droosje gehalten, hot er niks verschtannen, hot er saan chawwer gefroogt: 'Was hot der rebbe gesaagt?' Hot der chawwer gesaagt: 'Der rebbe hot gesaagt men meeg an shabbes nit ans feier kommen...' Maar der rebbe hot gedaarsjt wegen Nidde. Hot er gesaagt: 'Gans shein!' Ist zu der rebbe gegangen, hot er gesaagt: 'Sjkouch, rebbe, du hot ganz schein gedaarsjt, aber dauf ihm hob ich a sijkse.'

[Er was eens een man die doof was. Op een dag kwam er een rabbijn een preek houden. (Dat was iets bijzonders, want veel kleine joodse gemeentes hadden geen rabbijn of zelfs maar iemand die een behoorlijke preek kon houden.) Hij hield zijn preek, maar de dove had er niets van verstaan. Hij vroeg aan zijn vriend: 'Wat heeft de rabbijn gezegd?' Antwoordde de vriend: 'De rabbijn heeft gezegd dat het op sabbat verboden is aan vuur te komen.' Dat was echter niet waar, want de rabbijn had over huwelijksreinheidswetten gesproken. Toen zei de dove: 'Prachtig', en ging naar de rabbijn om hem te bedanken. 'God moge u kracht schenken, dank u wel, u hebt zeer mooi gesproken, maar niettegenstaande hetgeen u gezegd hebt onderhoud ik een niet-joodse vrouw.']

(...) In Sud Broucke woonen zwei brieder, der aaner wor aan grouser amorets und der ander hot gekennt laajenen. Uf aanmool komt der aaner und saagt zu mir: 'Meester, rebbe, wird er haant obend minje machen bei mir?' 'Gut. Woorum?' 'Isch hob haant obend joorzeit.'

Gut, macht minjen, froog isch: 'Wo ist der brieder?' 'Maan brieder? Isch waas nischt.'

Komende woch komt der brieder: 'Rebbe, wilt er haant obend bei mir kommen minjen machen?' 'Woorum?' 'Isch hob joorzeit haant obend.' 'Noe? Und daan brieder hot gehat joorzeit vorige woch?' 'Maan brieder ist toue.'

Noe gut, noch aanmool joorzeit. Kom ich der brieder gegen, saag isch zu der brieder: 'Daan brieder hot den woch joorzeit gehat.' 'Maan brieder isjt toue.'

Wer ist toue? Er? Der? Der vos ken laajenen ist nit toue, er kan sehen uf den loeich. Geh isj zu den zweiten, froog isch: 'Noe?' und sagt er: 'Meester, isch werd der emmes verzeilen. Isch und maan brieder bennen beise freind mitenander. Mir bennen brougez mitenander, mir reden nit mitenander, mir machen aach nit mitenander joorzeit!'

[In Zuidbroek (Groningen) wonen twee broers. De een was een onwetende op joods gebied, de ander kon uit de Thora voorlezen. Op een dag komt een van hen bij mij en vraagt: 'Meneer de rabbijn, wilt u vanavond bij mij thuis komen bidden (met een quorum van tien volwassen mannen)?' 'Goed, maar waarom?' 'Ik herdenk vanavond de sterfdag van een van mijn familieleden.' Goed, er wordt gebeden, vraag ik hem: 'Waar is je broer?' 'Mijn broer? Ik weet het niet.'

De volgende week komt zijn broer naar mij toe. 'Meneer de rabbijn, kunt u vanavond bij mij thuis komen bidden?' 'Waarom?' 'Ik heb jaartijd vanavond.' 'Hoe kan dat nu, je broer had vorige week jaartijd voor hetzelfde familielid?' 'Mijn broer vergist zich.'

Welaan, nog een keer jaartijd. Kom ik zijn broer tegen en zeg hem: 'Je broer heeft deze week jaartijd gehad.' Zegt ook hij: 'Mijn broer vergist zich.'

Goed, maar wie vergist zich nu echt? De broer die uit de Thora kan voorlezen zal zich wel niet vergissen, want die kan ook op de joodse kalender kijken en vaststellen wanneer hij precies de sterfdag van zijn vader of moeder moet herdenken. Ga ik naar die andere broer en vraag hem het eens uit te leggen. 'Meester,' zegt hij, 'meneer de rabbijn, ik zal u de waarheid vertellen. Mijn broer en ik zijn gebrouilleerd. Wij spreken niet met elkaar en wij herdenken ook niet samen de sterfdag van onze ouders!']

Rabbijn Benjamin de Vries, die werd opgeleid aan het Amsterdamse Rabbijnen Seminarium, vertelde deze twee verhalen ongeveer dertig jaar geleden in Israël aan de taalkundige Uriel Weinreich. Weinreich was professor aan de Columbia University. Hij werkte, als initiator en als een van de interviewers, aan een project waarvan de resultaten werden vastgelegd in de *Language and Culture Atlas of Ashkenazic Jewry* (Tübingen, 1992 e.v.). Het stelde zich ten doel het hele Jiddische taalgebied in kaart te brengen. Niet enkel om aldus een wetenschappelijk overzicht te krijgen van de verschillende Jiddische dialecten, maar ook om een beeld te krijgen van de varianten in joodse cultuuruitingen in het gehele Jiddische taalgebied.

Beem was een van Weinreichs informanten. Niet zonder trots wees hij er altijd op dat, hoewel de Jiddische taal in West-Europa nog maar sporadisch gehoord werd (terwijl het Oost-Jiddisch zich nog steeds ontwikkelde), deze toch dáár haar wortels had.

Het West-Jiddisch, waarvan het in Nederland gesproken Jiddisch een variant is, kon dertig jaar geleden nog behoorlijk goed worden opgetekend in onder meer de Elzas, in de Zwitserse ‘Judendorfer’ Endingen en Lengnau en, zoals uit bovenstaande verhaaltjes blijkt, uit de mond van enkele Nederlandse joden die de taal nog hadden horen spreken. Ook Beem kon Weinreichs vraag of hij nog verhalen kende in het Jiddisch, bevestigend beantwoorden, maar meer dan Benjamin de Vries⁶ schroomde hij om die metterdaad te vertellen.

Beem was germanist en taalwetenschapper. Min of meer door de omstandigheden gedwongen werd hij daarenboven ook nog historicus. Zo tekende hij de geschiedenis op van de joden van Leeuwarden en

⁶ S. Lowenstein, indertijd ook medewerker aan het Atlas-project, hoorde nog een ander verhaal van De Vries, dat hij later nog eens op een *shabbesmiddag* ten huize van Algerijnse joden in Montpellier herhaald kreeg. Het was het verhaal over een rebbe die een preek hield en ineens een vrouw zag huilen. Ze vertelde de rebbe dat zij een geit had met een sik net als de rebbe en de geit stierf. ‘Worum ist de rebbe nicht geshtorben?’ Het verhaal werd verteld in het Judeo-Arabisch en Lowenstein kreeg te horen dat het vertaald veel minder leuk zou zijn. Het kwam te berde tijdens een gesprek over de *maggid* (geleerde) van Dubno. De mogelijkheid bestaat dan ook dat het verhaal afkomstig is van de Dubner *maggid*.

Sneek. Hij deed dat op een hoog wetenschappelijk niveau en, zoals dat in de joodse traditie steeds het geval is geweest, als de overlevende en getuige van een ramp, die het als zijn plicht voelde om de geschiedenis van zijn *kille* (joodse gemeente) vast te leggen.

Hartog Beem werd in 1892 in Harderwijk geboren. Hij woonde daar tot 1914. Harderwijk was een typische mediene kille, waar de plaatselijke joden getuige waren en deel uitmaakten van het emancipatie- en assimilatieproces binnen het Nederlandse jodendom in de negentiende eeuw. Beem, die een uiterst scherp waarnemingsvermogen had, vertelde daar graag over. Hij deed dat onder meer in *De verdwenen mediene* en in zijn columns in het *Nieuw Israelietisch Weekblad*. Zo schreef hij bijvoorbeeld over de Amsterdamse joden die op sabbat in Harderwijk op de markt stonden en zodoende de sabbatsrust niet in acht namen. Zij werden door de Harderwijkse joden, die veel traditioneler gebleven waren, tot de orde geroepen met de zinspreuk: '*Ssambatjen rût noch aanmool...*' [Zelfs de legendarische rivier Sambatyon rust nog eens, maar jullie nooit!] Een betekenis van de spreuk die hij, fijngevoelig als hij was, in *Jerosche* (zie 1039) weglief.

Beems leven is illustratief voor dat van vele joden in de mediene. Banden met andere kleine killes kwamen meestal door huwelijken tot stand. Zo kwam zijn vader uit het nabij Harderwijk gelegen Elburg en zijn moeder uit het verder weg gelegen Winschoten. Via zijn eigen levenspartner, Rosette Kannewasser, leerde Beem de kille Oss van binnenuit kennen. Hij had haar ontmoet toen hij als soldaat in Den Helder gelegerd was en zij daar bij een joodse familie werkte. En joodse soldaten mochten immers bij leden van de plaatselijke joodse gemeenschap eten om hun *kasjroet* in stand te houden.

Beem was leraar Duits, een beroep waarmee je niet overal aan de slag kon. Hij werkte in Zierikzee, Dordrecht en ten slotte Leeuwarden en Hilversum. De verschillende ervaringen in die gemeenten gaven hem een scherpe blik van binnenuit op de killes Zierikzee, Dordrecht en Leeuwarden in het bijzonder en op de mediene in het algemeen. Hierdoor, gekoppeld aan zijn vakmatige interesse als germanist, werd Beem de kenner bij uitstek van de Nederlandse variant van het West-Jiddisch.

Door deze veelzijdige achtergrond kende hij ook allerlei plaatselijke verschillen, zoals bijvoorbeeld van het onderstaande poerimversje, dat hij van zijn vader als volgt hoorde:

*Gut Purem, gut Purem, mein liebe leit
Waasst ihr woul was Purem beteit
Purem beteit e guter sinn
Too was in mein Saeckel erin*

[Een goed poerimfeest toegewenst, mijn lieve mensen
Maar weet u wel wat Poerim betekent?
Poerim betekent goede zin
Doe daarom iets in mijn buidel]

Terwijl in de versie van zijn moeder de laatste twee regels luiden:

*Purem beteit kuchen un gelt
Wer is daruf nit gestellt?*

[Poerim betekent koek en geld
Wie is daarop niet gesteld?]

Naar de verschillende Jiddische dialecten is en wordt nog steeds veel studie verricht. Beem somt in dit boek een groot aantal studies op, maar inmiddels kan die opsomming wel verdubbeld worden: zozeer zijn belangstelling en wetenschappelijke studie toegenomen.

Illustratief voor het begrip van het bestaan van verschillende dialecten van de Jiddische taal zijn termen die het Jiddisch per gebied specifiek maakten. Een treffend voorbeeld hiervan is het woord voor het speciaal voor sabbat gebakken brood. In Nederland heet dat ‘*challe*’ (bij veel ook niet-joodse bakkers nog gebakken en bekend als een ‘gal’), terwijl men het in Duitsland en de Elzas ook of zelfs uitsluitend ‘*barches*’ noemt (zie 84 en 85).

Het chanoeka-tolletje, de ‘*dreidl*’, stond in de meeste Nederlandse killes als ‘*trenderl*’ bekend. In *shul*, de synagoge, werd in Nederland ‘*geoord*’ (van het Latijnse *orare* = bidden) en niet ‘*gedawwend*’ (van het Middel-Hoog-Duitse *doenen* = een deuntje zingen).

Voor Pesach, het joodse paasfeest, werd en wordt '*chomets gebatteld*' (gezuurd brood of de resten ervan worden gezocht en vernietigd voor Pesach). Dat deed men ook in heel Duitsland en een groot stuk van Polen, maar ten oosten van Warschau deed men hetzelfde onder de noemer '*bojdek chomets zajn*'.

Het moge duidelijk zijn dat die verschillen inmiddels al weer historisch zijn, met uitzondering misschien van de *challes* of de *barches*. Die kan men immers nog steeds kopen, soms zelfs zonder dat de bakker nog weet dat het hier een sabbatbrood betreft.

Wanneer heeft het Nederlandse Jiddisch als een volledige spreektaal precies opgehouden te bestaan? Deze kwestie is in de naoorlogse jaren regelmatig aan de orde geweest. Bij de beantwoording van die vraag heeft men zich dikwijls - Beem inclusief - te rigide op het standpunt gesteld dat dit in het midden van de negentiende eeuw is geweest. Vormen immers de door Weinreich c.s. en Beem zelf opgetekende woorden en verhalen uit de mond van informanten, de ruim duizend zegswijzen uit *Jerosche* en de talloze woorden uit *Resten van een taal* niet een bewijs dat ze nadien nog steeds gebruikt werden?

Veel van de hierna volgende spreekwoorden zijn bekend gebleven in vernoederlandste vorm. Zo kocht mijn grootvader in het begin van deze eeuw voor zijn niet al te welgestelde vader, die nog wel eens een gokje waagde, een bordje met daarop de tekst: 'Met een dalles waagt men alles'. Deze spreuk is onder 158 terug te vinden als: '*Mit e dalles wagt man alles*' [Met armoede waagt men alles, dat wil zeggen: Wie niets te verliezen heeft, kan zonder risico wat wagen].

Het lijkt misschien zo dat er tegenwoordig in Nederland nog maar weinig van over is, maar schrijver dezes werd onlangs nog in Amsterdam door iemand op de '*grepsch*' genood (zie 301: '*Uf de grepsch gepraajt wern*', oftewel: na de maaltijd uitgenodigd worden). Dit is maar een enkel voorbeeld. Bij het opslaan van dit boek zal iedere lezer voor zich er meer herkennen.

Joël Cahen

Tel Aviv, maart 1998 / nissan 5758

AANVULLENDE LITERATUUR

Voor Beems historische studie over Leeuwarden en Sneek, zie: H. Beem, *De joden van Leeuwarden. Geschiedenis van een joods cultuurcentrum*, Assen 1974. Ten aanzien van Beems overige bijdragen op het gebied van het Jiddisch verwijs ik vooral naar zijn publicaties: *Resten van een taal*, Assen/Amsterdam 1975 (2), en *Uit Mokum en de mediene. Joodse woorden in Nederlandse omgeving*, Assen 1974. In *Studies of Dutch Jewry* 3 (Michman, J., ed.) publiceerde S. Vomberg-Samuel in 1981 een bibliografie van het werk van Beem met 352 titels.

De studie en het vraagstuk van de wortels van het Jiddisch hebben velen beziggehouden. Nog altijd de belangrijkste bron ervoor is: Weinreich, Max, *History of the Yiddish Language*. Translated from the Yiddish by Schlomo Noble and Joshua A. Fishman, Chicago 1980. De door mij aangehaalde Solomon Birnbaum heeft zich ook met dit onderwerp beziggehouden. Birnbaum hield bovendien vast aan zijn eigen 'orthography' van het Jiddisch omdat hij zich niet kon verenigen met de door het YIVO vastgestelde standaard. Van hem zij hier slechts verwezen naar: Birnbaum, S.A., *Yiddish: A Survey and a Grammar*, Toronto and Buffalo 1979. Vooral onder de invloed van Dovid Katz is veel verdere arbeid verricht op dit gebied. De resultaten zijn vastgelegd in de publicaties van de referaten gehouden voor de 'Oxford Winter Symposia on Yiddish Language and Literature', *Origins of the Yiddish Language*, Oxford 1985, 1988 en 1991. Katz heeft nog veel meer gepubliceerd, hier verwijs ik slechts naar: 'On Yiddish in Yiddish and for Yiddish', '500 Years of Yiddish Scholarship in Identity and Ethos', *Festschrift for Sol Liptzin*, edited by Mark H. Gebler, New York 1968. En ten slotte 'Hebrew Aramaic and the Rise of Yiddish', in de door Joshua A. Fishman geredigeerde *Readings in the Society of Jewish Languages*, Leiden 1985.

Marion Aptroot, hoogleraar aan de Heinrich Heine Universität in Düsseldorf, heeft veel nieuwe studie verricht naar en gepubliceerd op het gebied van het West-Jiddisch en het Nederlandse Jiddisch. Ik verwijs specifiek naar haar artikel 'Northwestern Yiddish: The State of Research', in: *History of Yiddish Studies. Papers from the Third Annual*

Oxford Winter Symposium on Yiddish Language and Literature, edited by Dov Ber Kerler, Harwood 1991. Aptroot werkt, samen met J. Michman in Jerusalem, aan een studie over een serie Nederlands Jiddische strijdschriften, de *Diskoersen von der Neie oend Alte Kille*, uit de periode van de Bataafse Republiek tussen leden van de afgesplitste joodse gemeente van Amsterdam en de oorspronkelijke Ashkenazische gemeente van Amsterdam. Zie hierover ook: J. Michman in *Studia Rosenthaliana* (24), 1990, pag. 22-35, en Jaap Meijer en Jet Slagter, *Versteend verleden. De joodse begraafplaats te Overveen*, Haarlem 1983.

LIJST VAN INFORMANTEN¹

Als bewijs in hoe ruime kring deze resten van een oude Joodse cultuur ook thans nog onder de Nederlandse Joden voortleven mogen hier met hartelijke dank de namen vermeld worden van hen die mondeling of schriftelijk tot de verzameling van het materiaal bijdroegen.

S.E.E.O.

Amsterdam

Mevr. D. Dasberg-De Vries

Iz. Dasberg

Mej. C. Eitje

I. van Esso

Mr. A.B. Gomperts

Sam de Jong

Mevr. R. Kisch-Spitz

Prof. Dr. S. Kleerekoper

Mevr. H. Kuyt-Dondorp

Saul Sohlberg

Opperr. J. Tal

Mevrouw S. Tromp-Frank

C.L. de Vries

J. Zegerius

J. Zwaneweber

Blaricum

W. Ryxman

Borne

H. Lievenboom

Delden

Mevr. C. Groenhijm-Jacobs

Eindhoven

E. v.d. Rhoer

's-Gravenhage

J. Sanders

Ir. S. Markens

I. Zadoks

Haarlem

Mevr. M. Koster-Belinfante

D.A. Polak

I. Levy

Hilversum

Mevr. A. Frank-Goslinski

¹ Zoals door Beem opgenomen in de eerste druk.

Leeuwarden

Mevr. R. de Bruin-de Jong
B. Cohen, Jzn
Mevr. V. Dwinger-Dwinger
Fam. A. Jacobs-Bamberg
M. de Jong
Mevr. R. de Jong-Cohen
Fam. H. de Jong-Cohen
H. de Jonge
Mevr. J. de Jonge-Hess
A. Kuyt
A. Markens
Fam. J. Turksma-De Jong
Mevr. S. Simons-Dwinger

Leiden

B.M. Noach

Naarden

J. Ryxman

Nieuw-Amsterdam

L. ten Brink

Oss

M. de Leeuw
Mevr. E. van Zwanenberg-
Kannewasser

Rotterdam

M. Pool
Dr. J.E. Vleeschhouwer
L. Schaap
M. Zwart

Santpoort

Prof. Mr. Dr. J.A. van Praag

Scheveningen

M. Schaap

Sliedrecht

N. Stodel

Tilburg

B. Cohen
Alfred Polak

Utrecht

L. Hartog
Dr. E. Slijper

Voorburg

M.S. Kats

Winterswijk

Mevr. E. Philips-Brest

Zwolle

Mevr. E. Wijnberg-De Vries

Israël

J. Abas, Tiberias
E. Abrahams, Bajit wegan
Jeruzalem
E. Dasberg, Bence Berak
N. Dasberg, Kfar Saba
Fam. Dr. J. Melkman-de Paauw,
Jeruzalem
Dr. M.J. Perath (Premsele),
Bet Hakerem Jeruzalem
Dr. B. de Vries, Tel Awiw

Californië

E. Pool, Beverly Hills

Aan mijn vrouw

WOORD VOORAF

De uitgave van dit boek is mogelijk gemaakt door bemiddeling van de Permanente Commissie tot de Algemene Zaken van het Nederlands Israëlitisch Kerkgenootschap, daartoe in staat gesteld door de hulp van de Claim Conference.

Gaarne wil ik hiervoor mijn oprechte dank uitspreken.

Het lag oorspronkelijk in de bedoeling deze verzameling spreekwoorden en zegswijzen in samenwerking met Dr. J. Meijer uit te geven. Onvoorziene omstandigheden hebben de uitvoering van dit voornemen verhinderd.

Ik wil hem hier dank zeggen voor de hulp en de medewerking mij aanvankelijk verleend, alsmede voor de toestemming van het door hem reeds bijgedragene gebruik te maken.

Aan allen, die mij door inzendingen of anderszins van dienst waren, betuig ik mijn erkentelijkheid, in het bijzonder aan Mej. C. Eitje te Amsterdam, die de gehele verzameling heeft doorgezien en mij talrijke waardevolle opmerkingen en aanvullingen heeft doen toekomen, aan Dr. J. Melkman te Jeruzalem, die op verschillende wijzen zijn medewerking verleende, en aan de heer L. Fuks, bibliothecaris van het Port. Isr. Ets Haim en de Rosenthaliana, voor zijn bijzondere bereidwilligheid in het beschikbaar stellen van de nodige hulpmiddelen.

Ten slotte, acharona chawiewa, aan mijn vrouw, die mij bij het tot stand komen van dit werk zo buitengewoon terzijde gestaan heeft.

BIJ DE TWEEDE DRUK

Allereerst wil ik mijn oprechte dank betuigen aan het Bestuur van het Prins Bernhard Fonds, dat door het toekennen van een subsidie deze uitgave mogelijk gemaakt heeft.

Reeds in de inleiding tot de tweede druk moest schrijver dezes er op wijzen, dat hij geen aanspraak mocht maken op volledigheid. De aard van de bewerkte stof, die, wat Nederland betreft, voor het overgrote deel op mondelinge traditie berust, bracht dit nu eenmaal met zich mede.

„Der sseichel is e schlepsak”, één van de oude waarheden uit deze verzameling, geldt ook hiervoor. Nadat de eerste druk verschenen was, schoten mij achteraf toch weer een aantal oude bekenden te binnen, terwijl ook anderen mij op lacunes wezen. Bovendien wierpen voortgezette studie, nieuwe publikaties en kritische opmerkingen van belangstellenden vaak een ander licht op sommige achtergronden.

Dit alles leidde er toe, dat thans een nieuwe druk verschijnt, waarin niet alleen een groot aantal spreekwoorden en zegswijzen is opgenomen die in de eerste druk ontbraken, maar waarin ook talrijke wijzigingen en aanvullingen van de oude tekst de inhoud van het werk, naar wij hopen, verrijkt hebben. Aan allen, die door hun op- en aanmerkingen hiertoe hebben bijgedragen, hartelijk dank.

Ondanks de grotere volledigheid zullen ook nu sommigen toch wel oude bekenden missen. Niet opgenomen zijn namelijk zegswijzen, die alleen in bepaalde familiekringen gangbaar waren, of die aan plaatselijke typen herinnerden en alleen in hun woonplaats bekend bleven. Ze pasten niet in de opzet van dit werk. Dat de grens niet altijd zuiver getrokken is, blijft mogelijk.

Naar aanleiding van eerder gemaakte opmerkingen zij er op gewezen, dat in het register alleen de woorden zijn opgenomen, die in de behandelde spreekwoorden en zegswijzen voorkomen. Wie meer informatie wenst over de Nederlands-Jiddische woordenschat zij verwezen naar het in 1967 bij Van Gorcum & Comp. verschenen: „Resten van een Taal, Woordenboekje van het Nederlandse Jiddisch”.

Moge deze tweede druk een even gunstige ontvangst vinden als de eerste ten deel gevallen is.

Hilversum, Juni 1969 / Tammoez 5719

§ 1 - SCHARBT DER REBBE, LEBT ES SSEIFER

In spreekwoorden spreken de eeuwen. Zij weerspiegelen cultuur, aard en lotgevallen van een volk, de tijden door.

Zoveel onderscheid als er in deze opzichten tussen de volken is, zoveel onderscheid is er tussen hun spreekwoorden. Dit beperkt zich niet tot taal en vorm, maar raakt ook wel degelijk de inhoud.

Juist het verschil vormt het nationaal-bijzondere element, tegenover het menselijk-algemene, dat elk volk in dit verzamelbekken van zijn ervaringen opneemt.

Het spreekt wel vanzelf, dat men ook in deze verzameling vele, op de algemene ervaringen der mensheid berustende, gezegden zal ontmoeten, zoals men die bij ieder volk gelijkelijk aantreft. Het verkeer tussen mensen leidt altijd en overal tot bevindingen, die, in spreekwoorden en zegswijzen vastgelegd, slechts wat de taal en de formulering aangaat van die van anderen verschillen. Een uitspraak als de volgende: **זרוק חוטרא לאוירא ועל עיקריה קאים** = „Werp een stok in de lucht en hij keert terug naar zijn stam”, vindt men in de joodse literatuur, maar evenzeer in het Franse: „La branche ne va pas long du tronc” Een verwante gedachte treft men aan in het Nederlandse „De appel valt niet ver van de stam” en wederom bij de Spaanse Joden in de zegswijze „La pera no cae lejos de su arbol”.

Dat „die aagen grousser sennen wie der magen” (zie no. 2) is al evenmin een exclusief joodse ervaring.

Ieder volk kent deze en dergelijke spreekwoorden en formuleert ze op zijn manier, soms alleen verschillend in taal, maar veelal ook wat de gebruikte beelden aangaat, waarvan sommige slechts in bepaalde, met de levenscondities van een volk samenhangende situaties kunnen ontstaan. Om een voorbeeld te noemen: „Een schip op strand, een baken in zee” kan slechts bij een zeevarend volk de algemene waarde krijgen, die het in het Nederlands eigen is, terwijl „Nooch ssokkes mit esrougem kommen” (zie no. 1061) slechts in joodse cultuurkring de gedachte „mosterd na de maaltijd” kon gaan uitbeelden.

De joodse spreekwoorden uit oudere tijden, die we bijvoorbeeld in de z.g.n. chochma-literatuur aantreffen, zijn met Tenach (= het Oude

Testament) algemeen bezit der mensheid geworden. We behoeven er hier niet bij stil te staan. De talmuedische litteratuur bevat een schat van spreekwoorden en zegswijzen, vaak ingeleid met de formule „אמר אינשי”: de mensen zeggen (d.w.z. het is een spreekwoord). Het spreekt vanzelf, dat het joodse volk vele ervan in het galoet (= ballingschap) heeft medegenomen en ze daar in het gewaad (d.w.z. de taal) van de ballingschap heeft gehuld. In zoverre vormen ze een gemeenschappelijk erfdeel van alle groepen der joodse diaspora. Daarna en daarnaast heeft natuurlijk elke groep in het galoet eigen ervaringen op eigen wijze verwerkt en onder woorden gebracht (zie voor specifiek Amsterdamse zegswijzen b.v. de nummers 55, 56, 57, 64). Daardoor zijn er belangrijke verschillen te constateren, die berusten op van elkaar afwijkende omgeving, levenswijze e.d.

Wij zullen herhaaldelijk spreken over Aschkenaziem en Sefardiem. Aschkenaz = Duitsland en met de term Aschkenaziem duidt men de Joden van Midden- en Oosteuropese origine aan. De naam Sefardiem (van Sefarad = Spanje) heeft betrekking op de Joden, die zich van het Spaans-Portugese centrum uit verspreidden. Hoezeer echter ook de ontwikkeling van de verstrooide groepen van het joodse volk tot divergentie en differentiatie geleid moge hebben, de geestelijke achtergrond en ondergrond zijn en blijven de gehele middeleeuwen door dezelfde. Het Aschkenazische „scharbt der rebbe, lebt es sseifer” wortelt ten slotte in dezelfde gedachtenwereld als het Sefardische „Moshe morió, Adonai quedò (zie no. 849).

Het joodse volk heeft vele eeuwen in een zeer bijzondere positie en zeer abnormale toestand geleefd. Het werd weggedrongen van de landbouw en uitgesloten uit de ambachtsgilden. Bij alle verschillen was de positie van de Joden in wezen overal dezelfde, namelijk die van een zwakke minderheid met een sterke eigen geaardheid, een minderheid, die leefde of stierf bij de genade of de ongenade van de omgeving. De bijzondere, verengde economische structuur, waarin dit volk heeft moeten leven, is er oorzaak van, dat bepaalde categorieën van spreekwoorden zeldzaam zijn of geheel ontbreken, omdat ze geen voedingsbodem vonden in het dagelijks leven. Maar evenzeer zijn er tal van spreekwoorden, die alleen in deze bijzondere sfeer konden ontstaan. Een volk, dat verspreid leeft, onder voortdurende druk van de omgeving, veelal in een sfeer van antipathie en haat, zal, om een voorbeeld te noemen, meer dan normale aandacht wijden aan de relaties tot

andere volken, in wier midden het leeft. De behandeling die het ondervindt, de onvriendelijke oordeelvellingen en bejegeningen, die het moet incasseren, zullen hun reflex vinden in de mening, die het zich over die anderen vormt. Het „wie du mir, so ich dir” leidt tot oordelen over de kwelgeesten der Joden, die evenmin altijd vriendelijk zijn, en deze stemming weerspiegelt zich uiteraard in de spreekwoorden. Opmerkelijk is echter, dat men zelden uitingen van haat zal aantreffen. Gewoonlijk gaat de reactie niet verder dan die van een sterk gemarkeerd zelfbewustzijn of, zo men wil, een soort goedge minachting. Om licht begrijpelijke redenen zal men spreekwoorden met onvriendelijke tendentie meestal niet in schriftelijke bronnen terugvinden. Vrees voor directe reacties in vroegere tijden, assimilatorische, tot een apologetische houding voerende, factoren in een latere periode deden hun invloed gelden. In een verzameling als die van Voorzanger en Polak, niet alleen in dit opzicht typerend, zal men ze tevergeefs zoeken. Ik heb gemeend de volledigheid in dit opzicht niet te moeten vermijden.

§ 2 - JIDDISCH, WESTJIDDISCH, NEDERLANDS JIDDISCH

De Aschkenazische Joden, die na 1600 uit het Duitse Rijk en uit Oost-europese landen naar Nederland kwamen, brachten hun eigen taal mee, het zgn. Jiddisch.

Het ontstond in Duitsland op de grondslag van het Middelhoogduits en bewaart niet alleen oude Middelhoogduitse woorden en vormen, maar ook resten van oudere lagen. Een belangrijke component vormen Hebreeuwse en Aramese woorden, die veelal in dit complex zich, zowel naar vorm als naar betekenis, zelfstandig ontwikkelden en vaak een innige verbinding met het Duitse (Nederlandse) bestanddeel aangingen (Zie § 5, no. 5 en 10). Een derde component vormen de, overigens gering in aantal zijnde, Romaanse woorden, resten van een Romaans substraat, dat de Joden naar Duitsland meegebracht hadden. Ze zijn als zodanig mutatis mutandis te vergelijken met de Keltische leenwoorden in de Germaanse talen. Het Nederlandse Jiddisch kent nog heden: bentschen, laajenen, oren, praaien, planjenen, schalet, schpouse-ring (= trouwring) e.a. Ook de uitspraak van sommige Nederlands—

Jiddische woorden herinnert aan deze periode (zie § 4, I, 15).

Dit oudste Jiddisch werd in latere tijden door de joden meegenomen naar de verschillende landen, waarheen zij zich ook van dit centrum uit verspreidden, en vormde eeuwenlang een taalschakel tussen deze verspreide groepen. Het onderging overal de invloed van de omgeving, hetgeen leidde tot de splitsing in twee hoofddialecten, het Oostjiddisch en het Westjiddisch, waarvan het eerste onder de invloed van de Slavische talen kwam te staan, terwijl het laatste de invloed der Germaanse talen ook verder bleef ondergaan. Het Nederlandse Jiddisch behoort tot het Westjiddische type (zie verder § 3). Beide hoofddialecten groeiden, mede onder de invloed der omringende talen, steeds verder van elkaar af, zodat, terwijl aanvankelijk Amsterdams-Jiddische drukken naar de landen van Oost-Europa geëxporteerd konden worden het groeiende taalverschil dit op den duur onmogelijk maakte. Het is binnen dit bestek te bezwaarlijk nader op deze verschillen in te gaan.¹ Wel dient opgemerkt, dat van origine Nederlands Jiddisch als een deel van het Westjiddisch gelijkwaardig naast het oostelijke zusterdialect stond en dat het onjuist is van jargon te spreken of deze taal met het Bargoens op één lijn te stellen, al heeft het Bargoens dan vele leenwoorden ook uit het Jiddisch overgenomen en verminkt.² In eigenaardige kringloop heeft het Amsterdamse Jiddisch trouwens in een latere periode sommige van zijn eigen woorden in verbasterde vorm weer aan het Bargoens ontleend. Als typisch voorbeeld hiervoor diene een woord als „jatten”, dat wel van het Jiddisch substantief „jad” is gevormd, echter als werkwoord niet Jiddisch maar Bargoens is. Zie 375.

De emancipatie der Nederlandse Joden leidde tot een strijd tegen de zgn. „joodse taal”, die, in 1797 door de groep om Felix Libertate van binnen uit begonnen, al spoedig begunstigd werd door maatregelen van de regering, o.a. van koning Lodewijk Napoleon en van koning Willem I.³ In tegenstelling tot Oost-Europa, waar Jiddische taal en litteratuur tot steeds hoger bloei kwamen, verdween het Jiddisch als spreektaal der

¹ Zie Dr. M. Weinreich „Prehistory and early History of Yiddish” p. 73-102 en H. Beem „Yiddish in Holland; Linguistic and sociolinguistic notes” p. 122-134 beide in *The field of Yiddish*, New York 1954.

² Zie Dr. J. G. M. Moormann *De geheimtalen Zutphen 1932-1943*.

³ Zie H. Beem „Assimilatorische tendenties in de strijd tegen het Jiddisch in Nederland” *De Joodse Wachter*, 46e Jaargang, no. 24 p. 5-9.

Joden in de loop der 19e eeuw in het Westen, ook in Nederland, zij het daar wat later dan in Duitsland.

Maar vele spreekwoorden en zegswijzen bleven leven in de mond der Nederlandse Joden, ook toen deze het Nederlands reeds meer dan een eeuw als normale spreektaal gebruikten. Bovendien, al zou er geen jood meer in Nederland leven, dan nog zouden de sporen, die hun vroegere taal in het Nederlands heeft achtergelaten, van hun leven en streven blijven getuigen.

Het Nederlandse Jiddisch behoort, als gezegd, tot het Westjiddische type. Kenmerkend daarvoor zijn o.a. de overgang van Middelhoogduits *ei* en *ou* naar *aa*. Een ander kenmerk is de ontwikkeling van de stemloze fricatief [X] (zoals in Duits *lachen*). Ook na palatale klinkers heeft deze in het grootste deel van het Oostjoods de oude velare uitspraak behouden. In het moderne Duits geldt daarvoor de [ç], de ich-Laut, terwijl daarentegen het Westjiddisch hier [ʃ] heeft (zoals in Duits *Fisch*). De mening van Mieses J. Spr. p. 84 en anderen, dat dit verschijnsel zich tot het Elzasser Jiddisch zou beperken en Franse invloed zou verraden, is in strijd met de feiten (vgl. de voorbeelden § 4, II,2).

Het Westjiddisch onderscheidt zich ook wat de vocabulaire betreft van de oostelijke dialecten. Enkele typische voorbeelden zijn:

vader	w.j. ette	o.j. tate
moeder	„ memme	„ mame
grootvader	„ harle	„ seide
grootmoeder	„ fraale	„ bube, bobe
bazuin blazen	„ tetschen	„ schoifor blosen.

Deze woorden treft men zowel in het Nederlands als in het Elzasser Jiddisch aan. Ook de syntaxis heeft zijn eigen karakter.

Het spreekt vanzelf, dat het Nederlandse Jiddisch, dat tot diep in de 19de eeuw als spreek- en schrijftaal in gebruik bleef, evenals elke levende taal in de loop der tijden zich in velerlei opzicht verder ontwikkeld heeft. De tegenwoordige stand van het onderzoek maakt het niet altijd mogelijk met zekerheid vast te stellen, of men in bepaalde gevallen met algemeen Westjiddische taalverschijnselen dan wel met specifiek Nederlands-Jiddische te doen heeft. Hier zij opgemerkt, dat men niet *altijd* naar Duitse dialecten hoeft terug te keren om taalverschijnselen in het Jiddisch te verklaren of als het ware een legale basis

te geven. Het is ongerijmd a priori aan te nemen, dat juist het Jiddisch geen spontane „Lautentwicklung” of woordvorming gekend zou hebben terwijl anderzijds ook het Nederlandse Jiddisch vaak oude Middelhoogduitse woorden in hun vroegere vorm of betekenis bewaard heeft, die in het moderne Duits of in andere Jiddische dialecten verloren gingen.

Woorden van specifiek Oostjoodse origine komen in het Nederlandse Jiddisch slechts zeer sporadisch voor. Ook in andere opzichten is de Oostjoodse invloed niet of nauwelijks merkbaar, wat op een dominerende invloed van de Duitse immigratie op de vorming van de Nederlands-joodse gemeenschap wijst. Dat een deel dezer gemeenschap via Nederduits gebied hierheen gekomen is, heeft er toe geleid, dat ook Nederduitse elementen zijn opgenomen, zoals dat bij Glückel von Hameln zo veelvuldig het geval is, wier taal ook overigens overeenkomst met het Nederlandse Jiddisch vertoont. In dit verband dient de aandacht gevestigd te worden op het werkje van Dr. Anton Ree (zie litteratuurlijst), wiens opgaven omtrent de „Lautstand” van het Hamburger Jiddisch (1844) een opmerkelijke overeenkomst bewijzen met die van het in deze verzameling beschreven Nederlandse Jiddisch. Dr. Ree merkt hieromtrent (blz. 98) op: „Was endlich Holland mit seiner relativ zahlreichen israelitischen Bevölkerung betrifft so ist dort neben dem einheimischen, deutschen Dialekt, dem Holländischen, *eben so weit auch der unter den Juden Norddeutschlands verbreitete gebräuchlich*”. Landau in zijn beschouwingen „Die Sprache der Glückel von Hameln” heeft hiermede te weinig rekening gehouden en komt dan ook, wat de uitspraak betreft, herhaaldelijk tot onjuiste hypothesen.

Op grond van het bovenstaande dient de vraag of bepaalde woorden en vormen inderdaad op Nederlandse bodem in het Jiddisch zijn binnengedrongen met wat meer voorzichtigheid beantwoord te worden. Dr. Grünbaum in zijn Chrestomathie (en op zijn voetspoor Maarsen in zijn artikel: „Joodse Wetenschap en Letterkunde” in Brugmans en Frank) zijn hierin wel wat al te lichtvaardig te werk gegaan, terwijl Van Ginnekens „De Jodentaal” *ook* in dit opzicht zelfs de toets van een milde kritiek niet kan doorstaan. Allerlei archaïsmen en Nederduitse woorden worden hier en elders ten onrechte als Neerlandismen bestempeld. Als voorbeelden worden in Brugmans en Frank pag. 548 e.v. o.a. genoemd: dokters (reeds in Megillat Winz = Lat. doctores), eiser (m.h.d. iser), schier(e) (in zijn oude betekenis = bald in het Nederlandse

Jiddisch bewaard gebleven). Verder *verzeilen* (erzählen), dat o.a. bij Glückel v. Hameln en zelfs in sommige Oostjoodse dialecten voorkomt.

Deze spreekwoordenverzameling bevat grotendeels in vaststaande vorm overgeleverde stof en brengt daardoor uiteraard relatief weinig, als Neerlandismen in aanmerking komende woorden. Maar voor zover ze er misschien in voorkomen – we noemen: baas, jas, vies (viehs), spijker, kluck, tonbank, boks, krieggen, bokken (voor bücken zie no. 706) enz. – dient men er rekening mee te houden, dat deze woorden evenzeer in het Nederduits te vinden zijn. De sterke verwantschap van Nederlands en Nederduits maakt het vaak zeer moeilijk om met enige zekerheid vast te stellen of wij met Nederduitse, dan wel met later binnengedrongen Nederlandse woorden te doen hebben.

§ 3 - VAN OVERGANG NAAR ONDERGANG

Nadat het Jiddisch in Nederland als spreek- en schrijftaal buiten gebruik geraakt was, zijn de geïsoleerde resten aan een steeds sterker wordende corruptie ten prooi gevallen.

Het wegvallen der associaties als gevolg van toenemende onkunde op het gebied van joods weten, de mede daardoor het terrein vrij krijgende volksetymologie, gemakzucht bij de uitspraak, e.d. zijn oorzaak geweest dat vele woorden en vormen tot onherkenbaar wordens toe verminkt werden. Ten dele is dit slechts een voortzetting van reeds eerder waarneembare tendenties.

Zo was verval en samenvallen der naamvals vormen reeds sedert lang te constateren en werden vormen als „der, dem, die” steeds meer vervangen door het Nederlandse „de”, terwijl omschrijving met „von” en „an” in de plaats getreden was van genitief en datief. Zo was het imperfectum reeds vroeg door het perfectum vervangen, wat wellicht zijn uitgangspunt gevonden heeft in de omstandigheid, dat vormen als „er lebt” en „er lebte”, „er heert” en „er heerte” door apocope van de slot-e niet meer te onderscheiden waren.¹ Merkwaardig is daarnaast, dat legitieme oude Jiddische vormen in de latere periode door Hebreeuwse en Duitse verdrongen worden. Zo

¹ Vgl. voor deze en verschillende andere in deze paragraaf genoemde verschijnselen W. H. A. Koenraad (zie litteratuurlijstP) en Dr. B. d Vries: Reschumot.

wordt „roow” vervangen door „raaw”, naast „sogen” komt „sagen” naar voren, naast „tore” en „schore” verschijnen „toure” en „schoure”. Eveneens onder deze invloeden wisselen „teines” en „meirew” enz. met „taines” en „mairew”, „neweere” wordt ten dele verdrongen door „neweire”, „sse” door „zu” enz. In sommige van deze gevallen moet ook aan de invloed van Nederlandse dialecten, speciaal het Amsterdamse, gedacht worden.¹ Merkwaardigerwijze bewaart de Nederlandse volkstaal de Jiddische vorm „kousjer”, die bij de Joden weer door kôscher verdrongen is.

Het wegvallen der associaties komt anderzijds tot uiting in uitdrukkingen als charpeneschant, taab un cheiresch enz. Zie spreekw. no. 98.

In het algemeen bewaren de spreekwoorden de vormen uit de overgangstijd van Jiddisch naar Nederlands, d.w.z. die van de eerste tientallen jaren der 19e eeuw, maar vaak ook houden zij veel oudere vast. Dubbelvormen, die trouwens ook veel vroeger voorkwamen, zijn in het algemeen niet verwijderd, teneinde willekeur te vermijden. Zo zal men naast „gresser-grousser”, naast „scheiner wie-scheiner as” aantreffen. Naast „wen alle jomtouwem reiden” gebruikte men „as alle jomtouwem enz.”, „gehot” naast „gehobt”, „me” naast „man”, „seinen” naast „sennen”, naast „gebt” „gibt” enz. Voor tore naast toure, sse naast zu, der, die naast Ned. de enz. Zie boven.

Kortom een in het wild opgeschoten, in het wild verwelkende taalplant.

§ 4 - VERGELIJKING DER KLANKSYSTEMEN

I. Vocalen en diftongen

1. <i>Nhd.</i>		<i>Ned. Jiddisch</i>
ă (<i>â</i>)	soms =	ö [c]
haben		hobben
hat		hot
lassen		lösen (m.h.d. lâzen).

Zo ook: gebrocht, gedocht, gehot enz. Vaak echter heeft de korte ä zich gehandhaafd, of de o weer verdrongen.

¹ Vgl. voor deze en verschillende andere in deze paragraaf genoemde verschijnselen W. H. A. Koenraad (zie litteratuurlijst) en Dr. B. de Vries: Reschumot.

2. *á* *ô* [o:]
 schlâfen schlôfen
 Haar hoor
 Ader ôder
- 3a. *au*¹
 Haus (m.h.d. hûs) hous [ou]
 Maus (m.h.d. mûs) mous
- 3b. *au*² *aa* [a:]
 laufen (m.h.d. loufen) laafen
 taub (m.h.d. toup) taab
 Zo ook: aach, fraa, kaafen enz.
4. *ë* (voor r) *ǎ* (voor r) [a]
 Herz harz
 herb harb
 Zo ook: harle (= grootvader), arben, warfen enz. Eveneens
 Hebr. charpe.
5. *ê* *ei* (= [ei])
 gehen gein
 heben heiben
 Zo ook: eisel, reiden (maar: er redt), zeilen (= zählen) enz.
 De overgang *e* > *ei* vindt alleen plaats bij woorden, die in het
 m.h.d. „geschlossenes e” hebben vgl. Paul m.h.d. Gramm. § 6, 1.
 Zie ook § 6, 1 van deze inleiding.
 Dezelfde overgang treft men aan bij vele uit het Hebr. stam-
 mende woorden. Voorbeelden: cheder > cheider, hewel > heiwel,
 kelew > keilew. Zo ook: keiwer, meilech, peirek, peissech, seibel
 (van zewel). Maar dêrech! êrets!
- 6a. *ei*¹ [ai] (m.h.d. *ei*) *â* [a]
 Fleisch (m.h.d. vleisch) flaasch
 breit (m.h.d. breit) braat (e gass)
 reizen (m.h.d. reizen) raazen
 Zo ook: haass, kaan, waass (isch viel), enz.
- ei*² [ai] (m.h.d. *i*) *ei* = [ei]
 reiben (m.h.d. rîben) reiben
 Pein (m.h.d. pîne) pein
 Zie ook: Eis, Eisek (= Izak), geiz, kreisch enz.

Jêkev naast Jokef, meschoggeeste (vgl. meschogga'as) en schétenes (van scha'atneis); hiertoe shee (van scho'o zie 15). Een verwant verschijnsel valt op te merken bij ga-awo > geiwe, alsmede bij deiges en teire (zie hiervoor het volgend no. 15).

15. In strijd met de tegenwoordige Aschkenazische uitspraak is de *â*, die men in verschillende woorden in plaats van de te verwachten *ô* aantreft, bijv. *assussa*, *kaal* (uit *kahal*), *aaw*, *lewáje*, *sseráche*, *schálet* (in andere Jiddische dialecten *schôlent*). Met *ä* zijn te noemen: *chawwer* en *balbattiem*, terwijl *deige* en *teire* resp. in de tegenwoordige uitspraak *de'ogo* en *tohoró* luiden. Men mag wel aannemen, dat zich in deze en dergelijke gevallen resten van de uitspraak in de reeds genoemde Romaanse substraattaal gehandhaafd hebben ¹. Hiertoe ook wel het Elzasser Jiddische *shee* voor *scho'o* = uur. Zie voor *ee* 14.

16. Ned. Aschkenazische uitspraak Ned. Jiddisch
van het Hebreeuws.

meis, leiw, schein enz. [ei]	mes, lef, schem enz.
koul, chouw, tow (tof) enz.	kol, chof, tof
ss'chouro, touro, bemouro,	ss'chôre, tôre, bemôre,
moucheil, mousseir enz.	môchel, moosser.

Op te merken valt, dat de overgang *ô* - *ou*, § 4, I, 8, die in het Elzasser Jiddisch ook in de oorspronkelijk Hebr. woorden doorgedrongen is, in het Nederl. tot de oorspronkelijk Duitse woorden beperkt gebleven is, met uitzondering van de thans weer verdwenen uitspraak van het reeds genoemde *kôscher*.

17. Sporadisch wisselen *e* en *i* bijv. *bern* voor *Birnen*, *berje* voor *birje*, *teppesch* naast *tippesch*, *wenk* voor *Wink*; *bellen* naast *billen*, *ge'scher* voor *Geschirr*, *gebben* naast *gibben*.
18. Stomme *e* [ə] is aan het eind van oorspronkelijk Duitse woorden weggevallen bijv. *biks* (*Büchse*), *isch drei* (*ich drehe*) *hend* (*Hände*). De slot-*e* heeft zich in oorspronkelijk Hebr. woorden gehandhaafd bijv. *charpe*, *ssimche*, *neschomme*.

Zie Y. F. Gumpertz *Mivta'e Sefatenu* 1953.

Zo: zenken > ssenken, zerreissen > sserreissen, zimmes > ssimmes, zittern > ssittern, Unzucht > onssoch. Oorspronkelijk Hebr. tsaar > ssaar, tseilem > sseilem, tsores > ssôres, tschuwe - schuwe, ze lehach'es > slechachles, waarin zu > sse.

9. Enkele geïsoleerde vormen: Deutsch > taatsch, bedeuten > beteiten, doppelt, toppelt, etwas > eppes, Kindbett > kimpet.

§ 5 - ENKELE OPMERKINGEN OVER GRAMMATICA EN WOORDVORMING

1. Umlaut van het Praesens en e - i Wechsel ontbreken. Alleen gebben heeft soms: er gibt en de samengetrokken vorm: er gît.
2. Sommige werkwoorden vertonen ongewone, sterke vormen: anzinden - angezonden; kriegén - gekroggen; wínschen - gewónschen.
3. Het verdwijnen van de Imperfektsvorm en de vervanging daarvan door samengestelde Perfektsvormen vermeldden wij reeds in § 3. Het Nederl. Jiddisch handhaafde echter de vorm woor = war en wer voor wåre (het laatste sporadisch).
Dus niet (isch) gab maar: hob gegebben.
 „ „ „ fiel „ : bin gefallen.
4. Evenals in andere takken van het Jiddisch is het part. praesens met een vorm van „sein” een geliefkoosde constructie bijv. mechabbed sein = eren; mewajesch sein = beledigen; sisch merages sein = zich kwaad maken.
5. Zeer gebruikelijk is de verbinding van een Hebr. werkwoordstam met een Duitse (resp. Nederlandse) uitgang bijv. asseren (= ongeoorloofd verklaren), baddeken (= onderzoeken), kåscheren (van kóscher), alle met specifiek religieuze betekenis. Met praefix: vermasseren (vgl. moosser) = verklikken, verdalfenen (vgl. dalfen) = verarmen, verssarfenen (= verbranden). Volgens Mieses¹ zou men hier met Piëlvormen te doen hebben. Het is echter aannemelijk, dat men ook hier ten dele met resten van een

¹ Mieses. Jidd. Spr. p. 181/182.

oudere uitspraak der Hebr. elementen te doen heeft. Ook met substantieven komen deze verbindingen voor bijv. schadjenen, schmusen. Hiertoe ook: bezeibelen van Hebr. sêwel = mest. Het daarvan gevormde Jidd. seibel = rommel, inferieure kwaliteit, zodat bezeibelen de betekenis = bedriegen kreeg. Merkwaardige verbindingen zijn: schakkelen = pimpelen, naast schakkeltje = borrel (van schee-hakkol, het eerste woord van de lofzegging voor het gebruik van dranken enz.); verder schnoderen (van schee-nodar) = een gift beloven.

6. Een betrekkelijk groot aantal meervoudsvormen heeft de betekenis van een singularis aangenomen. Zo gescht (eigenl. Gäste) = rapaille; moos; rewôchem, schmus (beide laatste ook nog in het enkelvoud gebruikt). ssôres enz. Zie s.v. In tegenstelling tot het werkw. heeft het substantief in de pluralis wel Umlaut. Een enkel maal zelfs van een Hebr. stam ponem - pênemer.
7. Het lidwoord „das” neemt in de 18e eeuw de vorm „es” aan bijv. es hous, es hekdesch, mogelijk onder invloed van vormen als aufs, ins en het Nederl. „het”.
8. De naamvallen zijn grotendeels afgesleten (zie § 3). Mich en dich komen niet meer voor. Mir en dir gelden niet alleen voor de derde, maar ook voor de vierde naamval. Zie ook no. 705.
9. Het suffix „kat” (soms kaat), n.h.d. keit, ostj. kajt, kejt, keyt, vormt substantiva zowel met Hebr. als met n.h.d. bijvoegelijke naamwoorden, bijv. challeschkat (s.v.), tippeschkat (= dwaasheid), naast frottekat, ibbelkat enz.¹.
10. Minder vaak vindt men verbindingen van een Duitse stam met Hebr. suffix bijv. -onem. Zo nar - narrônem naar analogie van chazzônem zie no. 103. Echter ook pluralis: narren.
11. Het suffix „te” (oorspronkelijk ar. **ت**) vormt feminina van Duitse, maar vooral van Hebr. masculina bijv. narrente, pouerte, keiserte (bij Gl. v. H.) naast: chammerte, gannewte, menobbelte, schlemielte en vele anderen. Met dubbel suffix narrente (Närrin), rebbezhente, meschoggeeste, reschaante. Ook kelafte naast keilew hoort bij deze groep. Zie verder orelte no. 816.

¹ Zie H. Beem, Yiddish in Holland in: The field of Yiddish p, 127.

12. Het suffix „dig” komt voor in jontefdig, chometsdig enz. soms in de vorm „ding”: milleschding, flaaSchding (= *ting*).
13. Ook met het praefix „be”-vormt men adjectiva: Naast be-cheint, be-schôlem, bessimche enz. treft men het type bekôwed(lisch), bedalles(lisch). Zo ook van Duitse stammen bejiddisch(lisch), begesch.

Uit de vele andere noemen we be-eime, be-chiete, bemôre (alle drie = bang, uit een Hebr. stam, vrees, angst), verder be-kwône (Hebr. kawana = aandacht), brouges (zie no. 75) beide met wegval van *e*.
14. Hybride substantiva ontstaan eveneens met het praefix „on” bijv. onchijn, onkôwed (ook: diskowed), onschôlem.
15. Zeer typisch zijn de van een adjectief op *er* gevormde adverbia op „haat”, die als bijwoorden van omstandigheid dienst doen, bijv. gesonderhaat, krankerhaat, gezwongenerhaat. „Haat” n.h.d. heit nadert in deze samenstellingen nog enigszins de oude betekenis van een substantief. Zie Kluge s.v. *heit*. Ook bij Gl. v. H. vindt men deze samenstellingen bijv. betriebter heit. Men vergelijkte verder Mieses J. Spr. p. 189 „Das Adverbium des Zustandes”, met vele voorbeelden op „yhajt” bijv. jingyhajt en Bernst. bijv. p. 238. Ale kinder senen klejner hejt klüg. Mieses’ verklaring van *hajt* is onjuist.
16. Typisch oostjiddische (slavische) afleidingssuffixen, bijv. nik, ke, yniu, tschik ontbreken geheel.

§ 6 - SPELLING, UITSPRAAK, TRANSCRIPTIE

Ten aanzien van spelling en transcriptie moest een keuze gedaan worden. Daar het Jiddisch een m.h.d. dialect tot grondslag heeft is evenals bij Tendlau en Bernstein, van het Duits uitgegaan, mede omdat anders voor niet-Nederlandse belangstellenden grote moeilijkheden zouden ontstaan. Dus schul en niet sjoel, schmus en niet sjmoes, sikoren en niet zikoren, enz. Hierna enkele bijzonderheden:

1. In het m.h.d. was de klinker in beklemtoonde open lettergreep veelal kort. Zo is het in het Jiddisch ten dele gebleven. Terwijl „geschlossenes e” in ei overging (zie § 4 no. 5), bleef „offenes” (ë) kort. Ten gerieve van de Nederl. lezer is, in strijd met de gebruikelijke Jiddische orthografie de korthed van de klinker in open lettergreep door verdubbeling van de consonant aangegeven. Dus nemmen (D. nehmen, m.h.d. nēmen); sibben (D. sieben, m.h.d. siben); andere voorbeelden: nabbel (Nabel); hobben (haben) ibbel (übel); gezoggen (gezogen). Men vergelijk de samenge-trokken vormen: schadt (schadet); redt (redet). Deze methode was niet mogelijk bij woorden van het type *chāsen* (Ned. uitspr. *chazzen*), *māsel* (mazzel), *mesōse* (mezozze) e.d. Hier is de korte klinker met het teken \checkmark aangegeven dus: *māsel*, enz. waardoor de stemhebbende s behouden blijft. Zie ook s, no. 11 van deze paragraaf.
2. De *â* ontstaan uit ei of ou § 4, I, 6a en 3b) is met *aa* aangeduid bijv. raazen, laafen [a:].
3. *ä* = e (ë of ϵ) bijv. ber (Bär), hend (Hände).
4. *au* = ou bijv. hous (Haus) [ou].
5. *ch* [x] altijd als in D. Lach. Dus: kochen, Pinches. Na Duitse palatale vocalen werd *ch* tot [j], geschreven: *sch.* bijv. Lischt (Licht), rescht (recht) zie § 4, II, 2. Uitz. *schmeicheln* met [x]. \aleph en \beth zijn beide met *ch* getranscribeerd. Dus: $\beth\aleph$ -Aschk. *chom*, Sef. *chacham*. De transcriptie met *ch* voor \beth bijv. *lecho* *doudie* en met *g* voor \aleph bijv. *legem* berust niet op een essentiël verschil in uitspraak, terwijl dit gebruik van de *g* voor niet-Nederlanders verwarrend werkt.
6. *ei* = [ei] niet: [ai] bijv. *beis*, 'areilem, *reiben*, *heilen*, *heiben*, *teim* (resp. van *böse*, 'areiliem, *reiben* (rīben), *heulen*, *heben*, *ta'am.*).
7. *g* (γ) als in n.h.d. „gut”, Engels „good”. Maar aan het eind van een woord *g* = *k* [κ] bijv. *neiteg*, *jontefdig* spr. *neitek*, *jontefdik*.
8. *i* [ɛ] als in Ned. *dik*, *wit* bijv. *kinnessinne*, *ssimche*. *ie* [i] iets korter dan in n.h.d. *Brief*, Eng. *free*, *lieb*, *î* ook in *licht*, *mischt*, in tegenstelling tot *ssimche* enz.
9. *tje* [tj] bijv. *potje*.

10. Het Nederlands kent een korte o [ɔ] ongeveer als in Eng. not en een meer gesloten uitspraak [o], Ned. ton. Woorden als kol, chof, tof, § 4, I, 16 hebben [ɔ]. Die echter, waar de o uit u ontstaan is, zoals potter, schmotzeg, ssokke, choppe, § 4, I, 12 hebben meestal de gesloten korte o [o], terwijl in overeenstemming met het Nederlands, streekgewijze, verschillen optreden.
Zie Schönfeld § 69. Chogge, chorben, chosch, schnorren met open ö [ɔ].
11. s [z] als Nederl. z bijv. Sop (Suppe),
ss = [s] als in Nederl. *soh*. Ter onderscheiding van de stemhebbende s [z] aan het begin van een woord bijv. ssóf, ssenken, ssude, chassene, meinsse, maar ss'chore = Ned. schore.
N.B. In woorden als ärespõnem, chäsen, chäser, mesöse, lösen is de s dus = Ned. z[z]. Daar dubbele medeklinker hier niet mogelijk was, is door het teken \smile aangegeven, dat de klinker hier in open lettergreep kort is.
sch [ʃ] bijv. schein, gescht ongeveer als in schön.
12. Tsaddie in oorspr. Hebr. woorden is omschreven met *ts* [ts], terwijl in oorspr. Duitse *z* gehandhaafd is. Dus: Tsaddie, Zettel (ssettel).
13. p, t, k zijn niet meer geaspireerd (non aspirated stops), hetgeen wel op de invloed van het Nederlands berust.
14. In de uit het Duits afkomstige woorden is de oorspronkelijke klemtoon meestal behouden gebleven. In de oorspronkelijk Hebreeuwse woorden is de klinker van de laatste lettergreep over het algemeen tot een toonloze e [ə] geworden bijv. kalle, matone, arbekanfes, chiddesch. In de regel ligt de klemtoon op de voorlaatste lettergreep. Zo nodig is vóór de beklemtoonde lettergreep door het teken ' de klemtoon aangegeven bijv. 'ahawe rabbe. In enkele gevallen kwam de klemtoon op het lidwoord te liggen. Zo: bõrech 'habbe; 'hakkal 'bakkal, jeitser 'horre; 'ajin 'horre (= het boze oog); lõschen 'horre (= lastertaal); 'oulem 'habbe (= toekomstige wereld). Hieraan verwant: „'oussee scholem 'bimroumof" (no. 977) e.a. Zie ook schakkel § 5, 5.
15. Het wegvallen van de 'ajin is aangegeven door het teken ' bijv.

'am. Lange en korte klinkers hebben zo nodig \wedge bijv. gôj of \sim bijv. gôje, châsen.

16. Men moet er rekening mee houden, dat de Hebr. woorden in het Jiddisch, naar de uitspraak der Aschkenaziem zijn overgenomen en dat deze afwijkt van de thans in Nederland bij de Aschkenaziem geldende officiële uitspraak. Ter verduidelijking is aan deze woorden de Sefardische uitspraak toegevoegd, zoals deze thans in Israël in gebruik is. Ter vergelijking volgen enige voorbeelden, waarbij kolom I de Nederlands-Jiddische uitspraak, kolom II, de officiële Nederl. Aschekazische uitspraak en kolom III de Israëlisch-Hebreeuwse geeft.

I	II	III
Nederl. Jiddisch	Nederl. Aschkenaziem	Israëlisch Hebreeuws
´choochem	choo´chom	cha´cham
cha´chômem	chacho´miem	chacha´miem
´makkes	mak´kous	mak´kot
´gôdel	go´doul	ga´dol
´ôdem	o´dom	a´dam
´oulem	ngou´lom	´o´lam
´mitswe	mits´wo	mits´wa
me´schôres	mescho´reis	mescha´ret

De officiële uitspraak van de Nederlandse Aschkenaziem, zoals die in kolom II is aangegeven, stemt in klemtoon overeen met de Sefardische. (Deze klemtoon is aangeduid door het teken ´ vóór de beklemtoonde lettergreep). De eindlettergrepen hebben in tegenstelling tot het Jiddisch volle klinkers. Eveneens in tegenstelling tot het Jiddisch, waar de ´ajin niet wordt uitgesproken, heeft deze letter, evenals bij de Nederlandse Sefardiem, de klank van *ng* in Nederl. ring, ringen.

De in het Nederlands overgegangene woorden (zie register) berusten in hun vorm op de uitspraak van kolom I. Hetzelfde geldt voor het Fries, waar deze woorden veelal, met enige wijziging, overeenkomen met de in het Nederlands opgenomene. Een enkele maal treft men in het Fries een Jiddisch woord, dat niet in het Neder-

lands voorkomt. Zo bisleiferje, ook biseiferje, ontleend aan: bezeibelen) v. zeibel. Zie § 5, 5.

§ 7

Deze verzameling bevat alleen spreekwoorden en zegswijzen, die in Nederland, na de ondergang van het Jiddisch als spreektaal, zijn blijven leven. In verband met de geschiedenis van het Jiddisch zijn daarbij ook een aantal spreekwoorden van Duitse origine in Jiddisch gewaad, die echter vaak in het moderne Duits niet meer voorkomen. Enkele spreekwoorden komen ook in het Nederlands voor. Ze zijn slechts dan opgenomen, als de prioriteit twijfelachtig was of als aan te nemen was, dat ze in beide talen onafhankelijk van elkaar voorkomen.

Bijna al deze zegswijzen heeft schrijver dezes nog in levend gebruik gekend. De talrijke toezendingen uit alle delen des lands en daarbuiten hebben bewezen, hoe krachtig de traditie op dit gebied ook bij de Nederlandse Joden was. Een groot deel ervan was ook in andere delen van het Jiddische taalgebied in gebruik. Er is naar gestreefd door vergelijking met andere verzamelingen enigszins, hoe onvolkomen ook, een beeld van de geografische omvang van het gebruik te geven. Ook bronnen uit het westjiddisch werden in het onderzoek betrokken. Nog in deze generatie waren de behandelde spreekwoorden en gezegden geestelijk bezit van het grootste deel der Joodse bevolking in Nederland, een jerösche van onze vaders.

De monsterlijke misdaad, die van het Europese jodendom en evenzeer van de Nederlandse Joden slechts een kleine rest overliet, heeft ook hier vernietigend gewerkt.

Slechts weinigen nog dragen deze erfenis verder en het staat te vrezen, dat ze weldra geheel zal verdwijnen. Mede hierom heb ik getracht haar in deze verzameling bijeen te brengen.

Op volledigheid kan ik zelfs niet ten naaste bij aanspraak maken. Het was voor een groot gedeelte mondelinge traditie. Met de monden is ook de traditie verstomd.

Leeuwarden.

Januari 1957.

Schewat 5717.

1. **Aag.** *E grousses aag uf eppes hobben.*

Een groot oog op iets hebben. Bet.: Afgunstig op iets zijn. Aag = D. Auge. = Eppes D. etwas. Voor Auge = aag, laufen = laafen enz. zie Inleiding § 4, I, 3b, hobben = D. haben.

2. **Aagen.** *Die aagen sennen grousser wie der magen (as der...).*

De ogen zijn groter dan de maag. Var. gresser i.p.v. grousser, een oudere vorm. Bet.: Men kan niet zoveel eten, als men zou willen. In de regel gezegd tot iemand, die een te grote portie neemt. Tendlau 527. – Bernst. 6 – Di ojgen senen gresser wi dus mau! (wi der mugen) – Weill pag. 67. Zie ook Stoett.

3. **Aagen.** *Niks is gut fier die aagen.*

Niks is goed voor de ogen. In Nedariem 54b bevindt zich de uitspraak:

אמר שמואל נר"ן סמ"ך עי"ן גונא סמא לעינים

Aan de drie opeenvolgende letters van het alfabet wordt hier de betekenis toegekend: „Vis is een steun voor de ogen.”

Het ligt voor de hand, hier de bron van het spreekwoord te zoeken, waarbij Fisch verbasterd is tot „niks”.

Ook in het boek Tobias cap. VI en XI wordt vis (visgal) als geneesmiddel voor de ogen aangeprezen. Tobias VI.10. „De gal van de vis is goed om de ogen daarmede te zalven.”

Tendlau 787: Nix is gut für die Aage', Aber nit für den Mage', – Vgl. Bernst. 180 Niks is gü! zü di ojgen, volgens: deze „Wortspiel zwischen 'niks' (nichts) und einem bekannten Augenwasser 'Nix' (collyrium)”.

Paul Wörterbuch geeft sub voce Nichts: „In der Redensart Nichts ist gut für die Augen, ist *Nichts* an Stelle eines älteren *Nicht* getreten, welches Zinkweiss bedeutete (wahrscheinlich aus griech.-lat. onychitis) und hier zu einem Wortspiel benutzt ist.” (Zinkwit wordt in de oudheid wel aangeduid als „Nihilum album; vandaar mogelijk de identificatie met Nichts” – mededeling van arts I. van Esso, Amsterdam).

4. **Acharei mous.** *Acharei mous kedouschem.*

Na de dood heiligen. Bet.: Van de doden niets dan goeds. Cf. De mortuis

nil nisi bene. Zo Tendlau 711 – Bernst. 10. brengt variant: Acherej-mojss k'doschim emojr = Na de dood heiligen, zeg.

Amsterdamse variant: Acherei mous kedouschem emour behar = Na de dood heiligen zeg op de berg. Ironisch en gericht tegen de veelvuldige overdrijving bij lijkredenaars en necrologieën.

De Tora wordt in wekelijkse afdelingen voorgelezen. Hier zinspeling op de namen (naar de aanvangswoorden) van twee (resp. drie of vier) op elkaar volgende weekafdelingen uit Leviticus. De Amsterdamse variant, behar, zinspeelt op Muiderberg, de begraafplaats der Aschkenaziem. Vgl. Bernstein 191: Ale ulow haschulojm'ss senen güt.

5. Achten. *Achtst du mir, acht ich dir.*

Acht je mij, dan acht ik jou. Bet.: Zoals je mij behandelt, doe ik het jou. Cf.: Wie du mir, so ich dir. Zie inl. § 5, 8 voor het gebruik van mir en dir

6. 'Ahawe rabbe. *Er sogt 'Ahawe rabbe in bet.*

Hij zegt Ahawe rabbe in bed. Bet.: schertsend gezegd tegen een jonggehuwde man, die laat in sjoel komt. Ahawe rabbe, H. Ahawa rabba = grote liefde. Aanvangswoorden van een liturgisch fragment, gezegd, als men reeds vrij ver met het ochtendgebed is gevorderd.

V.P. 78. Hij komt met Ahawe Rabbe. Eveneens aldaar 88, waar de uitdrukking juist geïnterpreteerd wordt; in tegenstelling tot 78.

7. Ajenhorre. *Kaan 'ajen horre!*

Geen boos oog!

Afweerformule. Vgl. onbeschriëen en onberufen no. 49. Vaak gebruikt als men een klein kind voor het eerst zag.

'Ajen horre H. 'ajien hora' = het boze oog; met eigenaardige verschuiving van de klemtoon naar het lidwoord ho. Vgl. ook jeitser horre no. 601. Bernst. 190 Tendlau 858, pag. 290.

8. Alles. *Alles sol man wissen, niks sol man brouchen (var. hobben).*

Alles moet men weten, maar men moet niets nodig hebben (var. hebben). Tendlau. 759. in corrupte vorm. – M.J.V. XXII, 31. Alles sol men wissen ün gor nix soll me brauchen.

9. Almône. *Bei 'n almone is kaan ssehône.*

Bij een weduwe is geen gevaar. Daarentegen Bernst. 15. An almunu is

a ssakunu. De lezing van Bernstein is de oorspronkelijke en men moet wellicht daarbij denken aan het feit, dat vroeger alleenstaande vrouwen vaak verdacht werden van tovenarij.

Waarschijnlijk is later uit dit gezegde het onze ontstaan, dat betekent: de omgang met een weduwe brengt juist geen risico mee, omdat er geen echtgenoot als storende faktor aanwezig is. Almone, H. almana = weduwe. Ssekone, H. ssakana = gevaar. Zie Blau 25.

10. **Alt.** *Wie isch misch halt, wer isch alt. Var. Wie man sisch halt, wert man alt.*

Zoals ik mij houd, word ik oud. Bet: Zoals men in zijn jeugd is, is men ook in zijn ouderdom. Soms ook gebruikt in de zin van: Zoals men zich voordoet, wordt men vaak behandeld. Bernst. 71. Wi men jüngerheit sich halt, asoj wert men alt.

11. **'Amche.** *Isch ken men 'amche.*

Misschien volledig: Isch ken men 'amche Jisroeil. Ik ken mijn volk. Waarschijnlijk, toespeling op de bekende woorden uit het sjabbat-middag gebed: umie ke'amcha Jisraël = en wie is als uw volk Israël? Anderen denken aan Exodus XXXII, 7. enz. Vergelijk. Daran erkenne ich meine Pappenheimer. Meestal in malam partem.

Amche.H. amcha = Uw volk (o God), is hier synoniem geworden aan 'am = volk. Ook oostjoods 'Amche fun Mark = Volk van de markt. V.P. 80.

12. **'Ammen.** *Sie sennen wie 'Ammen un Mouew (var. Midjen un Mouew).*

Zij zijn als 'Ammon en Moab (Midjan en Moab). Bet: Ze haten elkaar. Zij zijn doodsvijanden. Waarschijnlijk is de variant de oorspronkelijke vorm. Midjan en Moab waren van oudsher vijanden. Vgl. Sanhedrin 105a: Midjan en Moab hadden nooit vrede met elkaar. Zie verder Genesis XXXVI, 35 en Raschi op Numeri XXII, 4. – V.P. 214. Zij zijn met elkaar als Midjon en Mouow. – Tendlau 24 Midjon un Moo'ev. –

13. **Angein.** *Es sol mir, dir (etc.) nit angein.*

Het moge mij, jou, enz. niet overkomen. Gezegd van een of andere ziekte, ongeluk. – V.P. 26. vernederlandst.

14. **Angeklaadt.** *Angeklaadt geit ous.*

Aangekleed gaat uit. Ironisch, voor iemand, die in zijn beste spullen gekleed uitgaat, maar het werk laat liggen.

15. **'Angelegen.**

(Klemtoon op an). Ironisch: (Er ligt niets) aan gelegen.

16. **Angewösen.** *Mir nit angewösen.*

Mij niet aangewezen.

Het moge mij niet toegewezen worden; speciaal bij het spreken over een lichamelijk gebrek of een ziekte.

Angewösen (spr. uit angewozzen) van D. angewiesen. In het Jiddisch met sterk part. perf. evenals bijv. kriegen – gekroggen, anzinden – anzonden.

17. **'Areilem.** *'Areilem sol man in ru lösen. Variant: Los 'reilem in ru.*

Niet-joden moet men met rust laten. Bet: Teneinde geen onnodige weerstand op te roepen, doet men er goed aan, niet-Joden niet te prikkelen. 'Areilem ('reilem. H. 'areliem = onbesnedenen, Vulgo: niet-Joden Schprichw. S.E.V. 8.

18. **Aschkenas.** *'n Ssuschtand in Aschkenas.*

'n Toestand in Aschkenaz. Het spreekwoord bevat een reminiscentie aan de toestand, waarin de Joden ook in vroegere eeuwen in Duitsland verkeerden, en die tot voortdurende emigratie ook naar Nederland leidde. Aschkenas = Duitsland. Vgl. voor de Hebreeuwse naam van Duitsland, S. Krauss: Die Hebräischen Benennungen der modernen Völker, 1935, 9. Secundaire variant: 'n Zuschtand in Marokke. Zie Mendels: De J. Gemeente in Groningen 2e druk, blz. 33. met verklaring aldaar. V.P. 84.

19. **Aschmedaj.** *Laaf nooch der aschmedaj.*

Loop naar de duivel. Vgl. 'n aschmedaj van een jongen; er is nooch der aschmedaj. Aschmodaj is de koning der Scheidiem (boze geesten). Voor Legendes over A. en koning Salomo zie Gitin. 68a en b. Blau 11 enz. Jiddische versie in prosa: Maasse vun Schloume Hamelech.

Poëtische bewerking in Melochem-Buch. Zie Jiwo Bleter Band XIII no. 3-4. 1938 en Dr. L. Fuks, Van Gorcum, Assen 1965.

Ook het boek Tobias cap. III. brengt verhalen over A. Verder: Meitlis Maassebuch, pag. 40. Komt ook voor in de vorm: raschmedaj (zie V.A. II, no. 7, pag. 106). Deze vorm is door metanalyse ontstaan uit „der aschmedaj”. Het woord sjed (enkelv. v. scheidiem) is in de Ned. volkstaal overgegaan. Zie van Dale. V.P. 84.

Aschmedaj Ned. Asmodee.

20. **Aschrei.** (*Das geit*) *Sou glat wie aschrei.*

Zo glad als „aschrei”. Bet: Dat gaat van een leien dakje, dat gaat vlot. Aschrei = Heil. Eerste woord van Ps. LXXXIV, 5. Heil hun, die in Uw huis toeven. Dit vers, gevolgd door Ps. CXLIV, 15. en Ps. CXLV. komt driemaal daags in het gebed voor, zodat men de tekst veelal vlot uit het hoofd kent.

21. **Aschrei.** *Das is kaan aschrei jouschwei weisêcho.*

Bet: Dat is niet eenvoudig. aschrei jouschwei weisêcho, aanvangswoorden van Ps. LXXXIV, 5. Heil hun, die in Uw huis toeven. Zie no. 20.

22. **'Asesponem.** *'n' Asesponem komt es erst in gan eiden.*

'n Brutale vlegel komt het eerst in het paradijs (omdat hij zich altijd op de voorgrond dringt en geen rekening houdt met anderen). Vgl. Een brutaal mens heeft de halve wereld.

'Asesponem H. 'äsut paniem eigenl. hardheid van aangezicht = brutaliteit. Heeft de betekenis aangenomen: brutale vlegel. Het staat hier voor H. עו פנים. Gan eiden, zie 225. Bernst. 190. An A.p. kümt gleich in Gan Eijden herein.

23. **Assussa!** *Gezondheid!*

Wens als men iemand hoort niezen. Assussa: Aramees woord = genezing, geneesmiddel.

Tendlau. 473. brengt literatuur. Veel bijgeloof is aan dit niezen verbonden. „Der alte Jude sah es gern, wenn das jüngste Kind am Abend nach Ausgang des Sabbats nieste: „Es bedeutet eine gute Woche” > > Jer. Berachot VI, 6 „Als iemand tijdens het eten niest is het verboden

te zeggen 'פ' (= Gr. *ιασις*, gezondheid), aangezien dit bij het eten gevaarlijk zou kunnen zijn. Vgl. verder Blau 63, 67, 163, 164.

Op dergelijke wijze gebruikte men na het niezen de term „chajiem towiem” = een goed leven en „marpee” = genezing. Zie voor marpee Berliner pag. 77. en Tosefta Schabbat VII. Verder Berachot 53a, waar Raschi bij „marpee” opmerkt, dat men gewoon is „assussa” te zeggen als iemand niest. Voor *a* zie § 4, I, 15.

24. 'Atsômes. *Der ken aanem die 'atsomes arausnemmen.*

Die kan iemand de beenderen er uit nemen. Bet. Hij haalt iemand het bloed onder de nagels uit. Hij pingelt tot op de laatste cent. Ook van een woekeraar. 'Atsomes H. 'atsamot = beenderen.

Tendlau. 302. – V.P. 110. – Bernst. 258 geeft waarschijnlijk de oorspronkelijke lezing: Mit güte red ken men auch di azumojs arausnemen. „Gebraucht von Leuten, die mit ihren süssen Reden sticheln und wehe tun.”

25. Attelemiesse. *Attelemiesse schlogen.*

Dood slaan. Attelemiesse, verbasterd uit 'ad lamiesso H. 'ad lamietta = tot de dood. Vgl. V.P. 75. en 86.

26. Ausgein. *Wen isch ausgei, moss maan tooches aach ausgein.*

Als ik uitga moet mijn derrière ook uitgaan. D.w.z. als ik uitga, wil ik een goede plaats hebben. Bet: Wie uitgaat resp. feestviert moet niet op een kleinigheid zien. Tooche H. tachat (= onder(ste), beneden. Opgenomen in de Ned. volkstaal in de vormen toges, tokes, dokes.

27. Ausheiben. (Ousheiben). *Wer's ousheibt, moss 's aach einheiben.*

Wie het er uit neemt, moet het er ook inzetten. Zinspeling op de synagogale erefunctie Hotsa-a wehachnasa (= uitheffen, nl. van de heilige wetsrol uit de arke en het „terugbrengen” daarvan na het lezen). Beide handelingen geschieden door één persoon, vgl. Wie A zegt, moet ook B zeggen.

In het Jiddisch wordt de Hebreeuwse term Hotsa-a wehachnasa weergegeven door: „ausheiben” en „einheiben; Heiben = D. heben. Tendlau. 865. Wer's Aushebe' hot, soll aach's Einhebe' habe.

28. **Ausklaaden.** *Man sol sisch nit ausklaaden vor man zu bet geit.*

Men moet zich niet uitkleden, voor men te bed gaat. Bet: Men moet zijn bezit niet voor zijn dood aan anderen geven. J.J.V. 1923, 352. Mi sol sach nischt austün biz mi leigt zach nischt schlufen. Vgl. 549.

29. **Ausred.** *Got los maan ousred gezond.*

God laat mijn uitvlucht gezond. Spottende afwijzing van een uitvlucht. Vgl. de uitdrukking „God zal hem gezond laten”. Ausred = uitvlucht. V.P. 39. – Tendlau. 293. – Bernst. 48. Got, schenk mir an ausred.

30. **Aussi-es.** *Der hot aussi-es gegessen.*

Die heeft letters gegeten. Bet.: Dat is een man van wetenschap, Ook: die heeft in zijn jeugd goed geleerd. Gaat terug op de in de oude tijd gebruikelijke methode om het Joodse kind het eerste leesonderwijs in het alef-bet te veraangenamen door hem de letters – met honing bestreken – te laten eten.

Vgl. A. Berliner: p. 9. „Die Wörter des Alphabets und die Verse werden dem Kinde rückwärts und vorwärts vorgesagt, worauf die Buchstaben mit Honig bestrichen werden, damit es die Süßigkeiten mit seiner Zunge koste. Auf einem aus feinem Mehl, Honig, Milch und Oel bereiteten Kuchen standen folgende Verse aus Jecheskel 3:3: Der Ewige sprach zu mir: „Menschensohn, nähre deinen Bauch und deinen Leib fülle mit dieser Rolle, die ich dir gebe. Ich ass sie und sie war in meinem Munde wie Honig so süß etc.”

31. **Aussi-esgannew.**

Letterlijk: een letterdief. Chäsen (Voorlezer), die slordig leest en de letters als het ware ontvreemdt. Aussi-es H. otiot = letters. Gannew. H. gannaw = dief. M.G.J.N. blz. 80.

32. **Bammee Madlieken.** *Die schein aach in Bammee Madlieken.*

Die staat ook in Bammee Madlieken. Bet: Zij is op zedelijk gebied niet te vertrouwen. Met zinspeling op Mischna Schabbat II, 1. (ook opgenomen in de vrijdagavond liturgie) – aanvangende met de woorden Bammee Madliekin-, waarin de sententie voorkomt: Rabbi Eliezer zegt: zij is onrein (teme-a hie, nl. als pit voor het sjabbatlicht). „Bammemadliekenhuis” = verdacht huis. Temei-e H. teme-a =

onrein. Temei-e vulgo: hoer. Bammee Madliekin = waarmee, nl. (met welke oliën en pitten) mag men (het sjabbatlicht) aansteken? V.P. 92. Temeie ook in de Ned. volkstaal.

33. **Bat.** *Bat nit, schadt nit.*

Bet: Baat het niet, 't schaadt evenmin. Het woord „bat” is geen Nederlands insluipsel, doch het m.h.d. baten. Komt voor bij G.v.H. en reeds in de Megillas Winz vinden wij (begin 17e eeuw): „Dieser bifelh hot gar wol gebat.” Schadt: vgl. D. schaden, schadet. V.P. 40, Bat's nit, schat's nit. – Tendlau. 511. Bats nix, schadts nix. – Weill, pag. 79.

34. **Bechinnem.** *Bechinnem kriegt man kinnem.*

Voor niets krijgt men ongedierte. Bet.: Men krijgt niets voor niets. Alleen ongedierte is gratis verkrijgbaar. Bechinnem. H. bechinnam = voor niets, om niet. Kinnem. H. kinniem = ongedierte.

35. **Bechinnem.** *Man kratzt sisch nit bechinnem, man hot deiges oder kinnem.*

Men krabt zich niet zonder reden, òf men heeft zorgen òf men heeft ongedierte. Bet: Klachten hebben altijd wel de een of andere oorzaak. Deiges H. de-agot = zorgen. Els. Jidd. S'kratzt nieme um bechinem, entweder hott'r Dajes oder Kinem. Zie verder Inl. § 4, I, 14, 15. Zivy. 9.

36. **Bechor.** *Er seht aus wie e bechor uf es beis chajem.*

Hij ziet er uit als een eerstgeborene op de begraafplaats. Bet.: Hij ziet er onverzorgd uit, speciaal van iemand, die zich dagen lang niet geschoren heeft.

De manl. eerstgeborenen van rein vee moesten gedurende het bestaan van de tempel ten offer gebracht worden en hun vlees was voor de priesters bestemd. Exodus XIII, 2 enz. Mischna tractaat: Bechorot. Later ontstond de gewoonte de dieren, daar men ze niet meer offeren kon, te laten weiden, zonder er enig nut van te trekken, tot ze stierven. In de ghetto's, waar geen andere plaats beschikbaar was, geschiedde dit op de begraafplaats. Daar men ook de wol niet mocht gebruiken. (Deut. XV, 19) droegen deze dieren vaak een zware vacht, wat tot het ontstaan van bovengemelde zegswijze geleid heeft.

bechourH. bechor. eerstgeborene. beis chajem zie: no. 512.

H. Heine vermeldt deze gewoonte in: Ludwig Börne I Elster Band VII, pag. 37: „Ihr Herr Vater“ rief Börne lachend“ hat Ihnen in der That keine Unwahrheit gesagt. Es existierte früherhin der Gebrauch, dass die jüdischen Viehhändler die männliche Erstgeburt ihrer Kühe nach biblischer Vorschrift dem lieben Gotte widmeten und in dieser Absicht aus allen Gegenden Deutschlands hierher nach Frankfurt brachten, wo man jenen Ochsen Gottes den jüdischen Friedhof zum Grasen anwies, und wo sie bis an ihr seliges Ende sich herumtrieben und wirklich oft, entsetzlich brüllten.

Ook op de joodse begraafplaatsen van Amsterdam heeft men dit gebruik gekend. zie: M. J. Perath: Pidyon Haben in Nieuw Isr. Weekblad van 27 nov. 1953.

Bernst 20 Er geht arüm, wi a b'chojr auf'n güten ort.

37. Beis hamidresch. *Kaan beis hamidresch sonder chiddesch.*

Geen leerschool zonder nieuws. Oorspronkelijk Talmudisch. Chagiga. 3a: „iej efschar lewet hamidrasch belo chiddusch“ = het is onmogelijk, dat in de (Talmudische) leerschool niet een nieuwe leerstelling werd voorgedragen. Bet: Waar mensen bijeenkomen, hoort men in de regel iets nieuws (een nieuwtje). Beis hamidresch. H. bet hamidrasch = leerschool. Chiddesch. H. chiddusch = nieuws.

Het woord „sonder“ is origineel Jiddisch (oud-Duits) en niet (zoals men hier en in andere gevallen licht zou denken) een Neerlandisme; m.h.d. sunder = ohne. V.P. 117.

38. Beisje. *Besser e beisje gekargt, wie e gilden verdient.*

Beter een dubbeltje uitgespaard, dan een gulden verdiend.

Ongeveer: Men moet op de kleintjes passen. Enige Jiddische namen voor Nederlandse munten (ten dele in de Nederl. volkstaal overgegaan). Basch = stuiver; beisje = dubbeltje (2 stuivers; beis = 2); heitje = kwartje (5 stuivers; hei = 5); vgl. een heitje voor een karweitje; Zoof = gulden H. sawaw; joedje = tien gulden (jud = 10). Als joeter, joetje ook in de Ned. Volkstaal.

Beis, hei, joed zijn eigenlijk letters van het alfabet. Deze letters worden nl. ook gebruikt om getallen aan te duiden. Kargen D. kargen = spaarzaam zijn. Basch, thans = stuiver. volgens V.P. 40. van Batze.

Waarschijnlijk echter een afkorting b.(a)sch. voor beis schtieber = 2 stuivers.

39. **Beitel.** *Der letzte toog (spr. uit took) peissech is der beitel sou viel wert wie das geld.*

Op de laatste dag van het Paasfeest is de buidel evenveel waard als het geld.

Bedoeld is, dat er tengevolge van de grote kosten van het Paasfeest geen geld meer over is. Vgl. hiervoor de spreekwoorden no. 802 en 833. Toog D. Tag Beitel D. Beutel.

40. **Bekouch.** *Er is bekouch; e bekoucher jid.*

Hij is een dwarskop, een dwarsdrijver. Bekouch H.beko-ach = met kracht, met geweld. Mogelijk ook van ba'al kouech. Voor ba'al zie no. 149.

41. **Bellen.** *Fortgegessen un bellen gelost. Var. Angeheert un bellen gelösen*

Verder gegeten en blaffen gelaten (aangehoord enz.). Bet: Iemand maar laten praten en zich niet om zijn mening bekommeren. Voor bellen ook vaak billen, bijv. Isch hob 'm billen gelösen. Het Jidd. heeft hier Part. Perfect i.p.v. Ned. Infinitief zie Mieses J. Spr. p. 194/195.

D bellen = blaffen.

42. **Ber.** *Man ken doch e ber tanzen lernen.*

Men kan toch een beer leren dansen. Bet: Met moeite kan men veel gedaan krijgen. Diskurs 1797. – Tendlau. 879. Mit Zeit lernt der Bär tanzen. – Bernst. 8. Mit der Zeit lernt men a ber auch aus tanzen. – M.J.V. XV. blz. 108. ich lern em wi a ber tanzen (von einem un-gelehrigen Menschen).

43. **Bereire.** *Die bereire toot wei (of bereere).*

De keuze doet pijn. Bet: Kiezen is moeilijk. Vgl. Wahl macht Qual. Bereire H. berera = keuze. Wei D. weh. Bereere is waarschijnlijk de oudste vorm, vgl. neweere, gezeere.

44. **Bereire.** *Kaan bereire is aach e bereire.*

Geen keus, is ook een keus. Vgl. Moeten is dwang. Kaan D.kein.

45. **Bereire.** *Kaan bereire is die ergste bereire.*

Bet: Geen keus, is de ergste keus. Bernst. 42. Ejn b'rejru, is a grojsse g'sejru.

46. **Bereire.** *Krie-e ibber kaan bereire. Var: Krie-e bekaan bereire.*

Bet. Klagen over iets, dat toch niet anders kan. De vraag of „Krie-e” identiek moet worden geacht aan „Keriea” (קריאה) = schreeuwen, dan wel aan „Keriea” (קריעה) = de scheur in de kleren van de rouwbedrijvende. lijkt beslist te moeten worden ten gunste van de eerste opvatting. V.P. 100. idem. – V.P. 250. Kerioh over geen bereiroh. – Tendlau. 761. Krie' über kaan breere.

47. **Berie-es hagof.** *Waass er viel von s'n berie-es hagof. Var. 1... von s'n berie-es hanēfesch. Var. 2. Weet ie veel van z'n gezond.*

Bet: Hij is verschrikkelijk dom. Hij weet nauwelijks van zijn bestaan af. De beide eerste lezingen doen denken aan H. berie-at haguf = geschapen worden van het lichaam. Variant 2 wijst in de richting van berie-ut = gezondheid. Gezond hier niet het Nederl. adjectief, maar het m.h.d. substantief gesund = gezondheid. V.P. 100 geeft zowel beriut haguph als var. 2 Het eerste was specifiek Amsterdams. Nefesch H. idem = ziel, leven, persoon enz. – Tendlau. 160. Er waass nit von seim' chajes.

48. **Bern.** *Ich ken an maan bern wissen, wie saan eppel schmekken.*

Ik kan aan mijn peren weten, hoe zijn appels smaken. Ik kan uit mijn gevoelens wel concluderen, hoe het hem te moede is. Bern. D. Birnen. Eppel. D. Äpfel.

49. **Beschrie-en.** *Onbeschrie-en onberufen!*

Niet (te veel) geroemd! Bet. ongeveer: afkloppen! Gebruikt, wanneer men een of andere gunstige situatie of gelukkige omstandigheid roemt, bijv. een mooi kind of een krasse oude man.

Beschrie-en = door te veel goeds zeggen de boze geesten oproepen. Eigenlijk part. perf. dat infin. is geworden. Vgl. D.beschreien. Onberufen = onbeschreien. Volgens het oude bijgeloof (vgl. o.m. Regina Lilienthal „Das Kind bei den Juden” in M.J.V. 1908) is het kind in hogere mate dan volwassenen blootgesteld aan het gevaar van het

„beschrieen.” Zo zei men als men het kind voor het eerst zag: Kaan ajen hore” (= geen boos oog). Zie no. 7 Ook hangt men een klein kind wel een amulet om. In Nederland gebruikt men daarvoor de π , de vijfde letter van het Hebr. alfabet, als aanduiding van Gods naam. Weil, pag. 68. – V.P. 40 en 50.

50. **Bessômembiks.** *E verschitte bessomembiks.*

Een verstoppte specerijenbus. Bet: Een warhoofd, een domkop, Op zaterdagavond wordt na het einde van sjabbat (hawdala zie 451) een bus met specerijen gebruikt.

Verschitte D. verschüttete van verschütten = dichtgooien, verstoppen. Vgl. hiermede de uitdrukking: e verschtopter mouch zie no. 251. Bessomem H. bessamem = specerijen. Biks D. Büchse. V.A. I, 29 p. 44. V.P. 101. E verschittene besomimbiks. Schprichworte S.E.V. 7 a beschitte besoombiks un a dalfen. – Tendlau. 153. E verschüttete Bsom-Büchs.

Bsom-Büchs. M.J.V. 1923, pag. 366. Zivy 279.

51. **Bessure.** *E beise bessure komt nie zu schpoot. Var. komt frie genog.*

Een slechte tijding komt nooit te laat. Var. komt vroeg genoeg Beis D. böse. Bessure H. bessora = tijding (met *u* i.p.v. *ou* in bessouro). Schpoot niet van spät, maar uit de adverbiale en dialectische nevenvorm: spat (met Jidd. overgang van *a* naar *o*). Frie D. früh. V.A. II. 8, 126.

52. **Bessure.** *Kaan bessure, gute bessure.*

Geen tijding, goede tijding. Variant: Kaan bessure, aach bessure. Ook in ongunstige zin gebruikt. V.P. 101. Vergel: Bernst. 43. Güte b'ssürojss hert men fiin der weitens.

53. **Bewounes.** *Bewounesseinerabbe! afgekort tot bewounes!*

Wegens onze grote zonden. Bet: Helaas! Bewounesseinerabbe verbasterd uit ba'awounousseinu horabbiem. H. ba'awonoteinu harabbiem = wegens onze grote zonden. Een dikwijls in de Rabbijnse literatuur voorkomende exclamatie. V.P. 89. – Tendlau. 639. en 931.

54. **Bieschelsche.** *Der schteit nit in maan bieschelsche.*

Die staat niet in mijn „boekje”. Gezegd ten aanzien van een persoon,

die een slechte naam heeft en waarvan men duidelijk wenst vast te stellen, dat hij niet tot de eigen familie behoort. Bieschelsche D. Büchelchen.

Oude gebedenboeken bevatten vaak geboorte- en sterfdata van familieleden.

55. **Bloubrik.** *An die Bloubrik rufen se im Jid. nooch.*

Aan de Blauwbrug roepen ze hem Jood na. Spottende opmerking tegenover Jood, die gelooft als zodanig niet op te vallen. Zo gauw hij het Ghetto verlaat roepen ze hem toch „Jood” na Bloubrik. Blauwbrug. De blauwbrug vormde de verbinding met de Amsterdamse jodenhoek.

56. **Bloubrik.** *An die Bloubrik zweifeln se an im.*

Aan de Blauwbrug twifelen ze aan hem. Bet: Ironisch voor: hij heeft een typisch Joods uiterlijk.

57. **Bloubrik.** *Er ken nit weiter sehn, wie die Bloubrik.*

Hij kan niet verder zien, dan de Blauwbrug. Bet: Zijn horizon is beperkt.

58. **Boles.** *Esst man von die boles, moss man aach essen von die linsen.*

Eet men van de boles, dan moet men ook eten van de linzen. Bet: Als men deel heeft aan iemands vreugde, moet men ook deel nemen in zijn leed. Linzen, symbool van rouw; zie Raschi Gen. XX.

Algemener: Een vriend in nood mag men niet in de steek laten. Boles: soort gebak. Enkelvoud bole. Het woord is, waarschijnlijk over het Jiddisch, in de vorm bolus in het Nederlands doorgedrongen. Het komt reeds voor in: Diskurs von der neier kille No. 23, in een lied: beniggun Carmagnole, zie Presse. Sammlung pag. 97 ff. waar het woord onjuist verklaard wordt.

Het Jiddisch zelf heeft het woord waarschijnlijk van de Amsterdamse Portugezen overgenomen. Vgl. Spaans-Portugees bollo = fijn broodje. Mogelijk is echter ook, dat het een van de Romaanse resten is uit een oudere periode, zoals bentschen etc.

59. **Bôrech 'habbe.** *Aanem s'n bôrech habbe gebben.*

Iemand zijn „welkom” geven. Bet. Iemand eens flink zeggen, waar het

op staat. Borechhabbe H. baruch ha-ba. gezegend hij die komt, aanvangswoorden van ps. 118 vers 26. Vaak als welkomstgroet gebezigd. Hier ironisch. Voor de klemtoon zie § 6, 14.

60. **Bôrt.** *Ich wer de bôrt nit d'r ibber halten.*

Ik zal de baard er niet om houden. Bet: Ik zal er niet om treurig zijn. Ziet op de gewoonte om bij het overlijden van naaste bloedverwanten de baard gedurende een bepaalde tijd niet af te nemen. V.A. I no. 21. blz. 326. – Tendlau. 509. Ich lass mir keinen Bart drum wachsen.

61. **Bouch.** *E bouch wie e parnes.*

Een buik als een parnes. Gezegd van een zeer corpulent mens. Parnes H. Parnas = bestuurder, oorspronkelijk (armen) verzorger. Tendlau. 553. – Bernst. 27. in ongunstige zin. – Weill 785. – Parnes in de Ned. volkstaal overgegaan. Zie Van Dale: parnas: Hij ziet er uit als een parnas.

62. **Bouch.** *Mit e volle bouch zu die megille gein.*

Met een volle buik naar de megille gaan. Bet: Tegen de gebruikelijke gang van zaken handelen. Als Poeriem op zondag valt, wordt de vastendag van Esther (die niet op sjabbat kan plaats vinden) op de voorafgaande donderdag gehouden. In dat geval gaat men „mit e volle bouch zu die megille”.

Gewoonlijk gaat de vastendag onmiddellijk aan Poeriem vooraf, zodat men met een lege maag naar de Megille gaat. Later spottend gebruikt van iemand, die de vastendag niet houdt, en ook toegepast op een zwangere bruid. Megille H. Megilla = rol. „De” Megille is de Rol van Esther. Tendlau. 593. – Bernst. 28. – Weill 460.

63. **Bourei nefôsches.** *Der ken bourei nefôsches machen.*

Bourei nefôsches H. Boree nefaschot (= Schepper van zielen ...), beginwoorden van de „nabroche”. Zie verklaring no. 767.

64. **Boussenknudel.** *Man sol de shtul abwischen, woruf e boussenknudel gesessen hot.*

Men moet de stoel afvegen, waar een buitenman op gezeten heeft. Het spreekwoord demonstreert de minachting van Amsterdam voor de

provincie. Joods Nederland buiten Amsterdam heette „de Mediene” en de daar wonende joden werden spottend „bousenknudels” of „medieneschampers” genoemd. Deze spraken op hun beurt spottend over dé Amsterdamse „cholemwachters”. Zie H. Beem, *De Verdwenen Mediene*, pag. 8 en passim. V.P. 142 golowachler. Tendlau 819. *Wo e Narr gesesse’, soll mer den Stuhl abwische’*. Vgl. ook „Een Londense Sefardie placht zijn stoelen te laten afstoffen als er een Asjkenazie op gezeten had.” (Nieuw Isr. Weekblad, 11 Nov. 1955, „Waren de Sefardiem werkelijk hidalgo’s?” door Prof. Cecil Roth). De vergelijking met Tendlau en Roth bewijst een typische aanpassing van een algemeen-Jiddische zegswijze aan Nederlandse i.c. Amsterdamse toestanden. Hetzelfde geldt t.a.v. het woord *cholemwacher*, dat in de vormen *cholemaigel*, *cholemoggel* ook in het Elsässer Jiddisch als scheldwoord voorkomt. Etymologie onbekend. Zivy no. 409 en pag. 47.

65. **Brei.** *Wen es brei regnet hot er kaan leffel.*

Als het pap regent, heeft hij geen lepel. Bet: Hij is een ongeluksvogel. Leffel D. Löffel. Vgl. 605.

66. **Brie.** *Aanem die brie versalzen.*

Iemand de soep verzouten. Bet: Iemand zijn plezier vergallen. Brie D. Brühe = soep, of ook het vocht waarin de schalet of de koggel gekookt werd. Schalet- zie no 909. – Koggel zie no. 492.

67. **Brie.** *Die brie is die brokken nit wert.*

De soep is de brokken (het vlees daarin) niet waard. De zaak is de moeite niet waard om je druk over te maken. De kool is de sop niet waard. Brokken = D. Brocken = de vaste substantie in het vocht, bijv. het vlees of de ingrediënten van schalet of koggel.

68. **Brie.** *Die brie koscht meer wie die brokken.*

Het vocht kost meer dan het vlees enz.

Bet: De bijkomende kosten zijn hoger dan het object, waarom het gaat. V.A. II 17, 269.

69. **Brie.** *Kaan brie, kaan bonen (brokken).*

Geen saus, geen bonen. Bet: Als ik het ene (het beste) niet krijg, wil ik

het andere (het mindere) ook niet hebben. Fig. Geen rechten, dan ook geen plichten. V.A. II. 8, 123 en II. 9, 144. (Rectificatie).

70. **Brief.** *Aaner heilt ibber e brief, der andere lacht.*

De één huilt over een brief, de andere lacht. Bet: Het is raar verdeeld in de wereld. Amsterd. Poeriemkrant Vornahmen und Beinahmen.

71. **Brik.** *Vor die brik scheine rettisch, ibber die brik mooie rammenas.*

Voor de brug „scheine rettisch”, over de brug mooie rammenas. Bet: In de jodenwijk Jiddisch, daarbuiten Nederlands. De straatventers, die in de jodenwijk Jiddisch spraken, moesten daarbuiten zich van het Nederlands bedienen. Vaak gebruikt als kenmerkende karakterisering van de neiging tot assimilatie. Specifiek Amsterdams. Brik zie Bloubrik 55. V.A. I. no. 19. blz. 296. Het Amsterdamse Ghetto door H. Polak.

72. **Brooche.** *Es seht ous, um brooche dribber zu machen.*

Het ziet er uit, om er een lofzegging over uit te spreken. Gezegd van iets, dat er bijzonder mooi uitziet. V.P. 101. Men zou er berochoh over maken, Brooche H. beracha = zegen, zegenspreuk.

73. **Brooche.** *Kaan brooche, kaan hatslooche.*

Geen zegen, geen succes. Bet: Daar is niets aan te verdienen. De tekst is ontleend aan de formulering van de gebruikelijke zegewens uitspraak ten behoeve van iemand, die voor de Tora wordt opgeroepen (zogenaamde Mieschebêrach). Hatslooche (verbasterd „slooche”) H. hatslacha = succes. V.P. 106. Daar is geen brooche en geen slooche aan. – Tendlau. 291. An Dem is kaan Broche un kaan Zloche. Zivy 42.

74. **Brooche.** *'n Brooche uf s'n kop.*

'n Zegen op zijn hoofd. Bet: Groot gelijk heeft hij.

75. **Brouges.** *(Er macht sisch) Brouges iber gôr niks.*

(Hij maakt zich) Kwaad over helemaal niets. Brouges H. be-roges = in toorn van: roges. Vgl. Sisch meragges sein. Zich kwaad maken. Zeer gebruikelijk ook: sisch gifteg machen van gift. Vgl. das is die gift. Gift D. a: vergif- b: woede.

In de Nederlandse volkstaal overgegaan in de vorm kif, kiften. Dat is de kif. zie Van Dale. Tendlau. 304. – Vgl. Bernst. 40. brojges.

76. **Brout.** *Bei dem brout von Got.*

Bij het brood van God. Deze uitdrukking wordt gebruikt als bekrachtiging van een bewering. Aldus gedacht, dat men hierbij het brood in de hand houdt, zoals de joden dit plegen te doen bij de lofzegging over het brood (zie Wagenaar: Abodath Habbajith pag. 9.)

De eerbied voor het brood blijkt uit verschillende gebruiken. Zo is het bijv. nog heden de gewoonte, dat de heer des huizes de stukjes brood, die voor de lofzegging bestemd zijn, niet aan de disgenoten in de hand geeft, maar ze voor hen neerlegt. Ook resten en kruimels behoort men niet in de vuilnisbak te werpen. Het aansnijden van een brood van beide kanten gold als ongepast, men sprak van een retsieche (= moord), misschien met het oog op de scheidiem? (boze geesten).

Tendlau. 341. brengt bronnen. Zie echter ook Berachot 50b (over eerbied voor het brood) en Chulien 105b, met een verhaal van de man, over wie de demon van de armoede geen macht kreeg, omdat hij de broodkruimels zo zorgvuldig behandelde.

77. **Brout.** *Aier mit brout sol man dribber essen.*

Eieren met brood moet men er om eten. Bet: Het is om te huilen. Brood, eieren en zout vormen de zogenaamde „Seoedat hawra-a” (vulgo „ssudes hawrô-e” verbasterd tot „ssudes awrohóm”). De naaste Joodse burenen brengen na de begrafenis (lewaje H. lewaja - lewajat hamet = begeleiding van de dode) dit als eerste maaltijd aan de treurenden. V.P. 39.

78. **Cent.** *E cent e makke. Var. e pôschet e makke.*

Een cent een plaag.

Bet. Sterke ontkenning, werkelijk niet één cent. Eigenlijk: Voor elke cent een plaag (op mij).

Ook schertsend gebruikt door joodse marktkooplui, die „hagodes” voor een dubbeltje verkochten, dus 10 plagen voor een dubbeltje of „een cent, een makke”.

(In de hagode worden de 10 plagen van Egypte opgenoemd).

Voor hagode zie verder no. 275.

Makke H makka = slag, plaag, kwaal.

Pöschet Ned. Jidd. = cent Vgl. aram. peschietien pasmunt bijv. T. Bawa Metsiea 17b.

79. **Chadgadje.** *Chadgadje komt hintendran (schieit hinten).*

Schorem komt achteraan (staat achteraan). Bet: De ware aard komt toch te voorschijn. De baaien rok komt eruit. Chadgadje H. Chad gadja = Aramees lied aan het eind van de Pesach-Hagada. Letterlijk: een lam. Oorspronkelijk geen ongunstige betekenis. De betekenis ontwikkelt zich in malam partem tot schorem. V.P. 128-129.

80. **Chajwekajem.** *Chaj wekajem kreischen (verbasterd: chajem wekajem)*

Luidkeels roepen. Toespeling op liturgisch fragment, dat met stemverheffing gelezen wordt: Chaj wekajem, nora etc. V.P. 130. – Tendlau. 636. en 766. – J. J. V. 1923, 369. – Bernst. 81. Es helft nit, chotsch schrei; chaj w'kajom (met andere betekenis).

81. **Chaje scho.** *Chaje scho is aach lebben.*

Het leven van een uur is ook leven. Bet. Zelfs een korte levensperiode moet men niet gering achten. H chajee scha'a idem. Andere opvatting: ook het leven hier op aarde mag de mens niet verachten. V.P. 289. 'n gajei scho'oh is aach was werth.

Dessauer 321 „Chaje schoo ist auch ein Leben“ d.h. wenn auch nur kurz gelebt, heisst's doch gelebt. Verwijst naar Berachot 28a. Een dag uit een kostbare bokaal gedronken, ook al breekt deze morgen. Vgl. Carpe diem. – M.J.V. 1906 p. 63 Choz a chaje schoo (gelebt) isch gut. – Bernst. 144.A chajej schuu hejst auch gelebt. – Bernst. Glossar. Chajej schuu = momentane Erleichterung.

82. **Chajes.** *E chajes hobben, wie e lous uf e parch.*

Een leven hebben als een luis op een kletskep. Bet: een makkelijk leventje hebben. Chajes H. chajut = leven, levensonderhoud. Parch = kletskep van Pools parch, idem. Vaak ten onrechte afgeleid van H. poreach. Meerv. pareichem naar analogie van chatteisem, chazzeirem e.d. Weinreich Kurl. Jiddisch, pag. 227: Parch: Mehl-Zudeck aufn Sirup-kugel. Parchkop = parch. Chajes overgegaan in de Ned. volkstaal, zie Van Dale s.v. gajes II. zo ook parch in de vormen parg en parrig.

83. **Chalietse schie.** *Agentur in chalietse schie.*

Agentuur in „chalietse” schoenen. Bet: Ironische typering van iemand die geen behoorlijk middel van bestaan heeft. Vgl. Twaalf ambachten, dertien ongelukken.

Chalietse H. Chalietsa van H. chalots = uittrekken. Vgl. Deuteronomium XXV: 9, 10. Bij het niet voltrekken van het zwagerhuwelijk, wordt een symbolische schoen uitgetrokken. Een „agentuur” in deze materie is dus typisch een schijnberoep. Schie D. Schuhe. Vorm met Umlaut.

84. **Challe.** *Aanem challe essen lösen. Var. koggel essen lösen.*

Iemand challe (var. koggel) laten eten. Bet: Proberen iemand om te kopen. Als „galle” of „gal” nu ook in het Nederlands. Koggel zie no. 492. Challe zie volgend nummer.

85. **Challe.** *Die ganze challe geit an moutse uf.*

Het hele brood gaat aan „moutse op”. Bet: Net zo lang „een stukje proeven” tot er niets overblijft. Ontleend aan de gewoonte om als men op vrijdagavond de lofzegging over het brood maakt („moutse maken”), de leden van het gezin allen een stukje te geven. Algemeen: De hele winst gaat weg aan de kosten.

Challe H. Challa = gevlochten brood voor de sjabbat. Deze naam is eigenlijk de technische term, ontleend aan de gewoonte om „challa” van het brood te nemen, d.w.z. een stukje deeg, dat men er af neemt en verbrandt. Deze gewoonte berust op Numeri XV, 20, 21. Oostjoods ook Challe cf. Bernst Glossar, in tegenstelling tot Duitsland, waar men dit brood „Barches” noemde, welk woord waarschijnlijk met het Franse brioche samenhangt. Moutse-moutsie, afkorting van „hamoutsie”, het eerste woord van de lofzegging over brood. Bernst. 108. Di ganze chalu geht aweg auf a mojzi. (Wenn bei einem Geschäft die Ausgaben den ganzen Gewinn verschlingen).

86. **Challe.** *Er hot schount challe genommen.*

Die heeft al „challe” genomen. Bet: Hij is voorbarig geweest; speciaal ten opzichte van sexueel verkeer voor het huwelijk. Schount = D. schon. V.P. 131. Aldaar niet geheel juist verklaard. – Tendlau. 591. – Bernst. 108. Men tur nit essen di chalu far der hamojzi. Man sagt das zu

einem Brautpaar, das sich noch vor der Hochzeit zu viel Freiheiten erlaubt.

87. **Challes.** *Man sol kodesch borche an grouse challes gewinnen*
Men moet Kodeschborche aan grote challes wennen. Bet: Men moet zijn eisen niet te laag stellen, men moet niet al te bescheiden zijn. Kodeschborche H. Hakadosch baruch hu = De Heilige, geloofd zij Hij. Challes zie Challe 84.

88. **Challesch.** *Mach mir nit challesch.*
Maak mij niet misselijk. Vgl. Challosches. Challesch H. challasch = zwak. Betekenisontwikkeling van H. zwak naar Jiddisch misselijk, vervelend. Subst. challeschkat = een onaangenaam mens.

89. **Challôsches!** *Misselijkheid, afkeer.*
Exclamatie, waarmee afkeer wordt aangeduid. Ik moet daar niets van hebben. Ik wordt daar misselijk van. Vgl. Isch krieg er es challôsches von = Ik word er misselijk van. Challôsches H. challaschut = zwakte.

90. **Chammer.** *E chammer friert in tammus.*
Een ezel heeft het koud in Tammus. Bet: Een domoor heeft het zelfs in de zomer koud, d.w.z. Omdat het zomer is, maakt hij de kachel niet aan, al is het koud. Chammer H. chamor = ezel. De typische benaming voor een dom mens. Tammus: vierde joodse maand, midden in de zomer, Bron: Talmud, Schabbat 53a, waar het gezegde voorkomt, echter in de letterlijke betekenis. Weill 1031.

91. **Chammer.** *Ungleisch wo der chammer scheidt.*
Het hangt er van af waar de ezel staat. Bet: Alles hangt af van de omstandigheden. Woordspel tussen H. chamor = ezel en Ar. chamar = wijn. Dus: chammer in de stal? of in de kelder? M.J.V. 1900 p. 122. Bernst. 109.

92. **Chammer.** *Wer e chammer is, moss hei fressen.*
Wie een ezel is, moet hooi vreten. Bet: Wie dom is, moet met weinig tevreden zijn. Hei D. Heu. Bernst. 27. Bist du a beheijmu, kei-ze schtroj.

93. **Chammer.** *Wie der chammer es pōnem hot.*

Al naar het gezicht van de ezel. Bet: Zoals iemand er uitziet (zich aanstelt), zo wordt hij behandeld. Jüd. Lex. V p. 1256. Ponem (plurale tantum) H. paniem = gezicht. In de vorm: ponem, porem = 1. gezicht, 2. neus in de Ned. volkstaal overgegaan. Zivy 474.

94. **Chappen.** *Er chapt nor, wo er ken.*

Hij steelt slechts, waar hij kan. Bet: Hij is voor geen cent te vertrouwen. Chappen eigenl: grijpen, pakken. Zo in het algemeen in het oostjiddisch Vgl. Bernst. Glossar s.v. en Bernst. pag. 102.

Ned.-Jiddisch alleen in de betekenis: stelen. In deze betekenis overgegaan in de Nederl. volkstaal „gappen”. Waarschijnlijk een Pools woord chapać, lat. capessere. Volgens anderen van Hebr. chafon = een handvol nemen (onwaarschijnlijk). Jüd. Lexicon V. 1257. Sanhedr. 22a en Raschi t.p. Als de dief de gelegenheid ontbreekt, is hij eerlijk.

95. **Charôte.** *Alle charotes helfen niks.*

Alle berouw helpt niet. Vgl. Berouw komt steeds te laat. Charote H. charata = berouw. Tendlau. 836. Charoote gilt nix. Gl. v. H. ed. Kaufm. blz. 274.

In T.T.L. 24, 254 (overgenomen in Franck van Wijk. Etym. Woordenboek, supplement) betoogt dr. A. J. de Jong, dat het Nederlandse „begroten” in de zin van „te duur uitkomen” zou afgeleid zijn van het Jiddische charote (gerote). Ook Moormann I p. 9. Deze mening is onjuist. Het woord begroten komt in Jiddische bronnen niet voor. Veeleer moet men het uitgangspunt in het Friese (resp. Oostfrie) taalgebied zoeken. „Het Fries kent dergelijke vormingen in: bigreatsje, bilijsje, bilangje enz. bijv. it belangt mij – het duurt mij te lang” (mededeling van dr. P. Sipma, oud-lector Universiteit Groningen).

96. **Charote.** *Er hat so viel charote wie hoor uf s'n kop.*

Hij heeft zoveel berouw als haar op zijn hoofd. Bet: Hij heeft diep berouw. V.A. I, 21 blz. 326. – Tendlau. 393. – Er hot nit so viel Hoor uf dem Kopp as er Charote not. „So viel Tag sen nit im Jahr, as er Charote hot”.

97. **Charpenen.** *Wer sisch charpent ze essen un ze oren, is hier un dort verloren.*

Wie zich schaamt te eten en te bidden, is hier en hiernamaals verloren.
Bet: Wees niet al te bescheiden.

Ts. U. op I. Sam. XX, 30. Haft. Machar Chodesch, verklaart de heftige, voor Johathans moeder, beledigende uitval van Saul uit het feit, dat de moeder van Johathan zich aan Saul had opgedrongen. „Aber Schaul der wor ein grousser bajschon, (bescheiden mens) er schämt sich. Aber ein meid wor da, die wor sich nit schämen, den sie sogt: wer sich schämt zu essen un zu oren; der is hier un dorten verloren, enz.” Sisich charpenen (van cherpa = schande) = zich generen. H. stam + D. suffix. Oren (lat. orare) = bidden. Spec. westjidd. Hiervoor ostjidd. dawwenen van m.h.d. doenen = zingen. (z.M. Kosower in: For Max Weinreich on his seventieth birthday, Mouton 1964 pag. 365 e.v. De gemeente oorde, de chazzen doente). Vgl. Ned. deun. V.P. 133. – Philo 158. – Tendlau 892. – Schprichw. S.E.V. 9. der sich garpent se essen un se oore, zol werre mijn kapore.

98. **Charpeneschant.** *Das is e charpeneschant. Var. Das is e charpe un e busche.*

Charpeneschant is samengegroeid uit: E charpe un e schand, waarbij het Hebr. deel charpe dezelfde betekenis heeft als het Jiddische woord schant (Hendiadys). Dergelijke uitdrukkingen zijn: Taab un cheiresch; ssores un weiteg; kaan eitse kaan raat, ibbel un wei.

Het tweede woord herhaalt het begrip door het eerste uitgedrukt. Zie: Inl. § 3. en vgl. Nederl. part noch deel, bij toerbeurt. Charpe H. cherpa schande (zie inleiding § 4, I, 4). Schant D. Schande. Busche H. buscha schande. Cheiresch H. cheereesch = doof. Taab D. taub = doof. Ssores H. tsarot = leed, meervoud met bet. gelijk aan het enkelvoud. Weiteg zie no. 1137. V.P. 133. – Tendlau. 236. Weill 297.

99. **Chäsen.** *E chäsen hot e weite ssawwer. Var. E chäsen hot e weite schlouch.*

Bet: Een voorzanger (= chäsan) heeft een wijde hals. Ironisch bedoeld in dubbele zinn. *a.* Hij schreeuwt hard. *b.* Hij kan veel op.

Vgl. voor de betekenis onder no. 100: Der chäsen is e fresser. Chäsen H. Chasan == voorzanger, voorbidder. (Ned. transcriptie: chazzen.)

Ssawwer H. tsawar = hals. Schlouch m.h.d. slúch, sluoch heeft hier nog de oude betekenis: Kehle, Schlund, die in het n.h.d. Schlauch verloren gegaan is. Ook nog 'n Schlouch = 'n gulzig mens, 'n vreter. Tendlau. 809. – Nascher. 122.

100. **Chäsen.** *E chäsen is e fresser. Beter: E chäsen moss e fresser sein.*
Een chäsen is een vreter (moet een vreter zijn). Hij werd namelijk bij alle mogelijke gelegenheden uitgenodigd. Zie Tendlau. 809.

101. **Chasen.** *Gib e chäsen e poossek un er halt er drösche.*
Geef een chazzen een bijbelvers en hij houdt een preek. Bet: Een chazzen grijpt gaarne de gelegenheid aan om een stichtelijk woord te zeggen.

Algemener: Sommige mensen grijpen gaarne iedere gelegenheid aan om het woord te voeren.

Chäsen H. chasan zie no. 99.

Poossek H. passook = bijbelvers, vers, zin.

Drösche zie no. 173.

102. **Chäsen.** *Wie der chäsen de niggen macht.*

Zoals de „chäsen” de melodie maakt. Bet. C'est le ton qui fait la musique. Het komt er op aan hoe men een zaak voordraagt. Niggen H. Niggun = melodie, vooral in de zin van synagogale melodie. („Hij heeft mooie nigguniem”). V.P. 226.

103. **Chäsen.** *Chasônem sennen narrônem.*

Bet: Chasonem zijn narren (vaak verklaard naar de medeklinkers van het woord CHaSeN). Narroniem met Hebr. uitgang gevormd van de Duitse stam „Narr”, zoals chasonem van chasen. Vgl. Zunz Ges. Schriften III, 264, die als bron voor dit gezegde noemt Immanuel c. 20, 180: ערבי קול חסרי מוח Tendlau. 821 – M.J.V. 1906, blz. 68. – Chasonim. narronim, aber nicht jeder Narr kann singen. Bernst. 106. Ale chasunim senen narunim. J. Memoiren. H. Steinthal. Die unbekante Melodie. Schockenverlag Hans Bach. blz. 142. met aanvulling: aber nicht alle Narronim sind Chasonim. Zivy 288.

104. **Chäser.** *E chäser e hoor ous(gerissen).*

Een varken een haar uit(getrokken). *Var. Lei chäser ores (?)*. Bet: Een

kleinigheid loskrijgen van iemand, van wie men helemaal niets verwacht had. Ook wel gebezigd in de zin van: Een half ei is beter dan een lege dop. Chäser H. chasier = varken. (Ned. transcriptie: chazzer). V.P. 136/37. – Tendlau. 270. 271. – M.J.V. 1900, 122. Fun e chaser a hor un fun an oriman a plotke (= Fischchen) en J.f.j.V. 1923, blz. 9. – Bernst. 168. A mizwu. fün a chasir a huur auszureissen. Zivy 126. Als gasser, gasterd in de Ned. volkstaal overgegaan.

105. **Chäser.** *E chäser schtrekt s'n fiess ous.*

Een varken strekt zijn poten uit. Gezegd van iemand, die zijn ware aard verbergt, een schijnheilige.

Zie Leviticus XI, 7. „Het zwijn, dat wel gespleten hoeven heeft, maar niet herkauwt, onrein zal het voor U zijn.” Het zwijn laat dus, om de indruk te maken, dat het rein is, alleen zijn poten zien en verdoezelt het ontbreken van het andere kenmerk der reine dieren.

Vgl. Raschi op Genesis XXVI, 34. Esau werd vergeleken bij een zwijn. Evenals het zwijn, wanneer het ligt, zijn klauwen uitstrekt, om daarmee te zeggen: ziet, ik ben rein, zo ook roven dezen, plegen geweld en doen zich braaf voor enz. Raschi ontleent dit aan Bereschiet R.65. Zo ook Ts. U. ter plaatse: „Eisew is gleich as ein chasier, wen es sich leigt, schtrekt es sein fuss aus und weist, keloumer ich bin kosher as ein oks oder ein ku” enz. M.J.V. 1899 p. 139.

Tendlau 331 Chaserche streckt 's Füssche 'raus. Bernst. 105 Der Chasir schtelt dus kuschere fissel araus. Var.: Chasirfissel kuschejr. Jüd. Lex. V, 1258 Koscheres Ch. Füsschen. Weill 240.

106. **Chäser.** *Er siet ous wie e chäser mit 'n arbekanfes.*

Hij ziet er uit als een varken met een „arbekanfes”. Bet: Vlag op een modderschuit. Arbekanfes H. arba kanfot = vier hoeken. Hiermee wordt bedoeld een vierhoekig kleed met „schouwdraden”, het zogenaamde kleine tallit (= bidkleed), dat de jood onder zijn bovenkieren pleegt te dragen. Vgl. Numeri XV. 37-41. Vgl. No. 1092. V.P. 83. Tendlau 556. Es steht 'm, wie dem Hund das Arba-kanfes. Bernst. 198. Es passt ihm, wi dem Hund an arbakanfojss. Kanfot eigenlijk: kenafot. Semichut i.p.v. meervoud. Zivy 67.

107. **Chaser.** *Fir e chäser is e gelle rieb aach e matône.*

Voor een varken is een gele raap ook een geschenk. Bet: ieder naar zijn

maatstaf. Gel = oude vorm m.h.d. van gelb. Rieb D. Rûbe. Matône H. matana. = gift, aalmoes. Tendlau. 908.

108. **Chäsônes.** *Er is in die chasones.*

Hij is in het voorzangersambt. Bet: Hij heeft zorgen, zit in financiële moeilijkheden. Wijst op de slechte economische positie, die deze functionaris vroeger innam. Chäsônes. H. chasanut. a. ambt van châsan. b. synagogale zangwijzen .V.P. 136.

109. **Chassene.** *Se machen chassene in e schabbes-stoof.*

Ze „maken” bruiloft in een sjabbatstoof. Bet: Ze vierden hun bruiloft op zeer bescheiden wijze, zonder veel drukte of kosten.

Schabbes-stoof, aan speciale voorschriften gebonden stoof voor gebruik op sjabbat. Vgl. Art. 59 van het reglement der Joodse gemeente te Nijmegen uit 1761 luidende: „Na deliberatie is goedgevonden de warme stoven op Sabbatdagen te permitteren, mids dat dezelve vast aan de vloer of besloten reissstoven zijn.” (Geciteerd naar de vertaling uit het Jiddisch van W. van Leer: Een en ander over het Jidd. Protocolboek der Ned. Isr. Gemeente te Nijmegen, pag. 154) en V.P. 274.

Stoof D. Feuerkieke, Fusswärmer. Mogelijk uit het Nederduits. Waarschijnlijk echter gaat het hier om een vernederlandsing van „schabbes-schtobchen”, waarin het tweede deel de oude betekenis van het Duitse „Stube” behouden heeft, nl. kamer met stookgelegenheid. Vgl. Engels „stove” = kachel. Zie Weill pag. 80 Stobche (= Stübchen) petit four pour conservation à chaud des aliments du vendredi au samedi. Vgl. voor de vorm ook Kaals-schtob = (bestuurs)kamer van de gemeente. Chassene H. chatuna = huwelijk, bruiloft. Van dezelfde stam is Choossen H. chatan = bruidegom, dat in de vorm gozer en met de betekenis „vent, kerel” in de Nederlandse volkstaal is opgenomen. Hiertoe behoort ook het woord lefgozer. V.P. 134.

110. **Chassene.** *Von e chassene komt e chassene.*

Van een bruiloft komt een bruiloft. Bet: Bruiloften geven vaak aanleiding tot kennismaking enz. Van het een komt het ander.

111. **Chassene.** *As, (Wen) die chassene sou viel koscht, los die kerzen ousbrennen.*

Als de bruiloft zo veel kost, laat (dan) de kaarsen uitbranden. Bet: Bij

grote uitgaven moet men in de kleinigheden niet schrielen zijn. V.P. 134. Ostjidd. As die chassene sojviel kost, a kapure noch e mechitten.

112. **Chassene.** *Wer kaan chassene toot, lebt wie e meilech un scharbt wie e keilew (var. hond)*

Wie geen huwelijk sluit, leeft als een koning en sterft als een hond. Bet: De vrijheid van het leven van een ongehuwde, weegt niet op tegen de troosteloosheid van een eenzame levensavond. Chassene toon = trouwen. Meilech. H. Melech = koning. Vgl. Bab. Talmud Jebamot 63a Wie ongehuwd blijft is geen (volledig) mens.

113. **Chassiedem.** *Wen die chassiedem ousgein regnet es.*

Als de „chassiedem” uitgaan regent het. Vgl. Majer Kohn-Bistriz: Jüdischdeutsches oder deutschjüdisches Sprüchwort? Eine Erörterung des Sprüchwortes „Wann die Chassidim reisen, regnet es „Wien 1880. Vgl. op diens aanwijzing M. Güdemann, Geschichte des Erziehungswesens, Wien 1880. I, 175, die aldaar een plaats uit Sefer Chassiedim aanhaalt, waar de woorden Chasied (= brave) en Chasieda (= ooievaar) met elkander in verband worden gebracht. Güdemann meent, dat dit spreekwoord naar het Duits is gevormd „Wann Mönch und Pfaffen reisen, so regnet's gern”), welke opvatting hij nader adstrueert, door ook de woorden „Storch” en „Mönch” met elkander in verband te brengen.

Op goede gronden bestrijdt Kohn-Bistriz deze mening en komt hij tot de opvatting, dat het spreekwoord van Joodse oorsprong is. Het schijnt, dat de oorspronkelijke betekenis luiden moet: Als vrome mensen uitgaan dan regent het. Chassied = brave, vrome. Chasieda = ooievaar. V.P. 133. Nascher. 19. – Tendlau. 965. – Weill. 281. Wenn die 'Hassidim rase = (reizen) gits Regen.

114. **Chasweschôlem.** *Alle chasweschôlems sennen meglisch.*

Alle „God beware ons” zijn mogelijk. Bet: Men moet met alle ongunstige mogelijkheden rekening houden. Chaswescholem H. chasweschalom letterlijk. Erbarming en vrede, gebruikt in de zin van: God beware ons, het zij verre!

In dezelfde betekenis: chas wecholiele. Meglisch D. möglich. Vgl. V.P. 133. en 142. – Tendlau. 844. en 475. – Bernst. 109 – Weill 279.

115. **Chattes.** *E chattes hot kaan hemmet an. Variant kaan boks.*

Een arme man heeft geen hemd aan. Var. geen broek.

Bet. Arm is men eerst als men zelfs de noodzakelijke kleding niet meer bezit.

Chattes H. chatat = zonde, zondoffer met zelfstandige ontwikkeling van de betekenis in het Jiddisch nl. a/arm mens, b/minderwaardig individu. Hemmet m.h.d. hemed D. Hemd.

Tendlau 246 in beide betekenissen. V.P. 134. Zivy pag. 46, alleen b. Het meervoud chatteisem heeft de betekenis van b/. Het is in de vorm geteisem in de Nederl. volkstaal opgenomen met overgang van de pluralis naar het neutrum in aansluiting aan de betekenis: gepeupel, uitvaagsel.

116. **Chawrusse.** *Die chawrusse schieit mir nit an.*

Het gezelschap bevalt me niet. Chawrusse H. chawruta = gezelschap.

D. Es steht mir nicht an = het bevalt me niet.

117. **Chawrusse.** *Lekôwed chawrusse hot sisch aaner gehengt (Variant: L.ch. is aaner von gan eiden nooch es gehinnem gegangen).*

Ter ere van het gezelschap heeft iemand zich opgehangen. (Variant: is iemand van de hemel naar de hel gegaan). Bet: Gezegd als iemand zich zelf benadeelt, alleen om bij anderen een goede indruk te maken. Ook: Al te goed is buurmans gek. Lekowed chawrusse. H. lekawod chawruta = ter ere (ter wille) van het gezelschap. Gehinnem no. 877. Gan eiden no. 225. Bernst. 103. Fün chawrüssu wegen hot sich schojn mancher aufgehongen. Zivy 283.

118. **Cheidertje.** *Cheidertje lewad schpielen.*

Schooltje apart spelen. Oorspr. Cheiderche. Bet: Zijn eigen gang gaan.

Cheider H. cheder = kamer, school. Lewad = afzonderlijk. V.P. 137.

119. **Cheilek.** *Aanem s'n cheilek gebben.*

Iemand zijn deel geven.

Iemand zeggen, waar het op staat; iemand een ongezouten standje geven. cheilek H. chelek = deel.

120. **Chein.** *Chein geit iber schein.*

Lieftalligheid gaat boven schoonheid. Vgl. Prov. XXXI, 30 „Leugenachtig is de liefalligheid (= chein)- en ijdel de schoonheid (= schein), een godvrezende vrouw worde geprezen.” Tendlau. 738. Cheen geht über schön: met uitvoerige toelichting. – Bernst. 109. – Vgl. ook Mischna Ta’anit IV, 5. Het danslied van de maagden van Jeruzalem. Chein H. cheen = gunst, liefalligheid. Jidd. geestigheid, grapje. Schein D. schön. Chein is in de vorm gein, geintje in de Ned. volkstaal overgegaan. Vgl. Stoett s.v. Zivy 136.

121. **Chein.** *Daran is kaan chein, kaan krein. Var. Kaan chésed.*

Daar is niets aardigs aan. Krein = mierikwortel, m.h.d. krên oorspronk. Slavisch. Chesed H. idem = genade, goeds. Zie 524.

122. **Chein.** *Wer de chein hot, moss aach de onchein hobben.*

Wie de lusten heeft, moet ook de lasten dragen. Onchein = tegengestelde van chein. Vgl. Tendlau. 890. Ongein in de laatste tijd ook vaak in populair Nederlands.

123. **Cheischek.** *Isch wil un hob cheischek.*

Ik wil en heb er lust in. Bet: Ik wil het, omdat ik het wil. Cultuurhistorisch demonstreert dit gezegde de machtsfiguur van de „parnes”, bestuurder der gemeente. Zie 61 .Cheischek. H. ‘cheschek. = begeerte, wil. V.A. I. 45, 294. Dr. Sluys. – V.A. II. 11, 176. H. Polak. Het Amsterdamse Jiddisch. – V.P. 138. – Weill 304.

124. **Chemme.** *Achel chemme – koscht mir kaan moos.*

Eet maar boter, mij kost het niets. Bet: Van een andermans leer is het goed riemen snijden. Chemme. H. che’ma = boter. Moos-mo’ous H. ma’ot = Geld. Vgl. Jadmoos = handgeld. Moos is overgegaan in de Ned. volkstaal, evenals jatmoos.

125. **E cheschiewes.**

Een bijzonder goedhartig mens. Cheschiewes H. chaschiewut = voortreffelijkheid, met overgang van abstractum tot persoonsaanduiding. V.P. 139 gesjiewes.

126. **Chet.** *Das is e chet in de kille.*

Dat is een zonde in de gemeente. Gezegd van iets verkeerd, dat de gemeente in opschudding brengt. Ironisch: dat niet de moeite waard is, om zich er druk over te maken. Volgens anderen niet chet, maar get = echtscheiding (met dezelfde betekenis). Chet H. chet = zonde. Get H. get = echtscheiding. Kille zie 399.

127. **Chewre.** *Der sitzt bei die chewre.*

Die zit bij de chewre. Bet: Die zit te slapen. Ironisch: Hij valt bij de godsdienstige voordracht of studie in slaap. V.A. VIII. no. 23. blz. 363. Herinneringen uit het oude Amsterdamse Ghetto. Arn. Druijf. Chewre H. chewra = vereniging. Later speciaal een vereniging waar Tora „geleerd” werd of met een ander pieus doel. Zie H. Beem, De verdwenen Mediene. Hoofdstuk. XIV.

128. **Chewre.** *Wie komt das zu die chewre an schabbes?*

Hoe komt dat in de chewre op sjabbat. Bet: Hoe komt zulk een onderwerp ter sprake op sjabbes in de chewre? Hoe komt het een bij het ander? Diskurs 1797. Vgl. Wie komt Homen in die ma nischtanne?.

129. **Chibbut hakeiwer.** *Chibbut hakeiwer ousschtein.*

Kwellingen van het graf uitstaan. Bet: Berust op het volksgeloof, dat de zondaren in hun graf getuchtigd worden door de boze engelen. Chibbut hakeiwer. H. chibbut ha'kewer = slaan van het graf. V.P. 140. – Weill 218.

130. **Chiddesch.** *Chiddesch, ibber wein macht man kiddesch.*

Nieuws, over wijn maakt men kiddesch. Bet: Oud nieuws vertellen. Iedereen weet, dat men op sjabbat en feestdagen over wijn het wijdingsgebed uitspreekt. Chiddesch H. chiddusch = nieuws. Kiddesch. H. kiddusch = wijdingsgebed. Tendlau. 501. „Was get es Chiddesch? „Uf Wein macht mer Kiddesch”.

131. **Chiddesch.** *Kaan chiddesch – aach chiddesch. Variant: Kaan chiddesch – gut chiddesch.*

Bet: van het eerste spreekwoord *kan zijn*: Geen tijding, ook een (nl. slechte) tijding. In de variant: Geen nieuws, goed nieuws.

132. **Chillef.** *E chillef is e challef.*

Bet: *a.* een wissel in een mes (op de keel). Zie M.J.V. (In deze betekenis in Nederland gebruikt), *b.* Zie Bernst. Aan een ruil is een nadeel verbonden (waarschijnlijk ouder). Als twee ruilen moet één huilen.

In het eerste geval is het Hebreeuwse woord: Chillef = H. chilluf = wissel – in de technische zin. In het tweede geval: Chillef = H. chilluf = ruil.

Challef H. challaf = mes, gebruikelijk bij het rituele slachten. V.P. 140. – Nascher. 17. – Bernst. 107. – M.J.V. 22 jg. blz. 14.

133. **Chillek.** *E chillek von e onderschied.*

Dat is precies hetzelfde. Er is geen enkel verschil.

Alleen spottend gebruikt. Chillek, en onderschied hebben namelijk dezelfde betekenis.

Chillek H. chilluk = onderscheid.

Onderschied D. Unterschied.

134. **Chochme.** *Chochme schtiekent.*

Wijsheid zwijgt. Vgl. Spreken is zilver, zwijgen is goud. Het gaat terug op Awot III, 13. (17) De omheining der wijsheid is het zwijgen. Schtiekent, verbale vorm, gevormd van H. schetieka = zwijgen. In de Nederl. volkstaal overgegaan in de vorm stiekem. Chochme H. chochma = wijsheid. Tendlau. 825. Der Chochem schweigt. Zivy 187. D'r chochem schtiggent.

135. **Chòlem.** *Der sol aanem nit in s'n cholem kommen.*

Die moge iemand niet in zijn droom komen. Gezegd van afschuwelijke lelijkheid. Ook wel van onaangenaam individu. Zelfs in mijn droom zou ik hem niet graag zien.

Ook wel: dat is er één om je een nare droom (een nachtmerrie) te bezorgen. Cholem H. chalom = droom.

136. **Cholmoud.** *Mit cholmoud schwu'es.*

Met (in) de middendagen van het Wekenfeest (Pinksteren)

Bet. Nooit. Met St. Juttemis.

Het Wekenfeest heeft nl. geen middendagen.

Cholmoud of Choulemoud = de z.g. midden- of tussendagen van het

Paasfeest en het Loofhuttenfeest, die in tegenstelling tot de eerste en laatste dagen als halffeestdagen gelden.

Cholmoud H. chol hamo'ed, het ongewijde deel van het feest. Schwu'es zie no. 801. Vgl. 885 en 904.

137. **Chône Jôfe.** *Chone Jofe ken nit schlôfen von alle sorgen, die er hot.*
'n Rijk man kan van zorg niet slapen. Vgl. Eccl. V. 11. V.P. 143. Chone Jofe zie no. 138.

138. **Chône Jôfe.** *Die wartet uf Chone Jofe's sun.*

Die wacht op de zoon van Chone Jofe. Gezegd van een meisje dat erg kieskeurig is. Chone Jofe = Elkan Jacob Levie de Vries. Leefde van 1762-1841.

De naam ontstaan uit verbastering van Elchonon (Chone) en „Jaffa”, de familienaam, die door deze familie aanvankelijk werd gevoerd; in de Franse tijd nam men de naam De Vries aan. Een fabelachtig rijk man. Zie A. M. Vaz Dias in *Haischa* IX, 12 en J. Meijer: Het Verdwenen Ghetto, 1948, pag. 92. V.P. 143.

139. **Chône Jôfe.** *Er is chone jofe.*

Hij is schatrijk. Chone jofe zie no. 138.

140. **Choochem.** *An e choochem ken man besser (meer) verdienen, wie an e nar.*

Aan een wijze kan men beter (meer) verdienen dan aan een nar. Doordat de nar in de regel zijn bezit overschat en bovendien vaak extra bang is bedrogen te worden. Choochem H. chacham = wijs, 'n wijze. In de vorm „goochem” overgegaan in de Nederl. volkstaal.

141. **Choochem.** *Besint sisch der choochem, besint sisch der nar.*

Bezint zich de wijze, bezint zich de dwaas. Bet: Men moet niet te lang aarzelen met een beslissing. Schoote H. schotee = dwaas. Mochsin H. mochan = douaneambtenaar.

V.P. 142. – Tendlau. 880. Bis sich der Soocher (= koopman) besinnt, besinnt sich der Mochsin (= douaneambtenaar) aach (zelfde gedachte). – Tendlau. 881. Besinnt sich der Choochem, besinnt sich der Schoote. – Bernst. 33. – Heine: Ludwig Marcus: „Es gibt ein Sprichwort: Während

der Weise sich besinnt, besinnt sich auch der Narr". (Elster VI, pag. 122). – Weill 253. Weil sich der 'Hochom b'sinnt, b'sinnt sich äch der Narr.

142. **Choochem.** *E choochem hot e halb wort neiteg* (spr. uit neitek). Een wijze heeft een half woord nodig. Neitig D. nötig. Die neie fabriecierte Purimkrant. Amsterdamse Poeriemkranten. Schprichworte S.E.V. 1. Tendlau. 853. – Vgl. Bernst. 243. Dem klügen helft a wort.

143. **Choochem.** *E choochem mit e wenk, e nar mit e schtomp.* Een wijze met een wenk, een dwaas met (een slag met) een stuk hout. Bet: Het is moeilijker een dwaas iets aan het verstand te brengen, dan een mens met inzicht. Vgl. Midrasch Mischlé 22 op Prov. XXII, 6.

לחכימא ברמיזא לשטיא בכורמיזא

Schtomp ndd. für m.h.d. stumpf = D. Baumstumpf. (*niet* Ned. stomp = D. Stoss). Wenk D. Wink. Sadan pag. 192.

144. **Choochem.** *E choochem schtousst sich ibberal an.* 'n Wijze let overall op (*niet* synonym met: aanstoot nemen aan)! Bet: 'n Wijze leest nauwkeurig; niets in de tekst ontgaat hem. M.J.V. 1899. blz. 26. no. 5. Ein chochem stoszt sich an allem.

145. **Choochem.** *Er is haan grousser choochem un haan klaaner nar.* Hij is geen groot wijze en geen kleine dwaas. Bet: Hij is een grote ezel. Bernst. 143. Er is kejn grojser lamdon, aber auch kejn klejner am hu-uretz. Am hu-uretz H. am ha'arets = onwetende. Lamdan = geleerde.

146. **Choossed.** *E choossed! leigt uf schabbes tefillin.* Een vrome! legt op sjabbat tefillin. Ironisch: gezegd van iemand, die overdreven vroom doet, 'n huichelaar. Op sjabbat legt men namelijk geen tefillin. Choossed. H. chassied zie 113. Tefillien zie 1084.

147. **Choppe.** *Heint e choppe, morgen e teire (teiere).* Vandaag een bruiloft, morgen een reiniging (van een lijk.) Filosofische

bespiegeling over de wisseling van leed en vreugde. Heint = m.h.d. hint, hi-naht = deze nacht, avond. In het Jiddisch = vandaag, heden. Choppe zie 415.

Teire H. tohora = reiniging, wassing, van het lijk, dat volgens voorschriften door de leden van de Chewre Kadiescha = heilige vereniging) geschiedt, zo spoedig mogelijk na het overlijden. Zie 622. De vorm teire, taare, wijst op een Vorstufe met *a* dus tahara waarschijnlijk berustend op rest van oude uitspraak. Zie § 4, I, 14 en 15.

148. **Chotspe.** *Chotspe hot kaan schier.*

Brutaliteit kent geen maat. Ned.: een brutaal mens heeft de halve wereld. Misschien een associatie aan het Mischnafragment Pea, dat iedere ochtend in het gebed wordt uitgesproken en aldus begint: Dit zijn de zaken, waarvoor geen maat is vastgesteld.

Chotspe H. chutspa = brutaliteit. Schier H. schiur = maat. Nascher. 108. Die Chuzpe hat ka Schiur.

149. **Chotspe.** *Wie meer chotspe, wie meer bemäsel (Ned. uitspr. bemazzel)*

Hoe brutaler, hoe meer geluksvogel. Masel-masal eigenlijk: sterrebeeld, komeet; later geluk. Maseltof, de gebruikelijke gelukwens, betekent eigenlijk: een goed gesternte. Vgl. 517. Bemasel-balmasel = geluksvogel. Bal. H. ba'al = heer, eigenaar, echtgenoot. Chotspe H. chutspa = brutaliteit. V.P. 145. Wie mehr chutspo, wie mehr balmazzel.

Bal(ba'al) in verschillende samenstellingen zie V.P. 89. e.v. o.a. in balbojes-balboos. H. ba'al habajiet = heer des huizes, lid van de gemeente, die inkoopgeld betaald heeft, tot de beter gesitueerden behoort. In de vorm bolleboos overgegaan in de Nederlandse volkstaal. Ook gotspe is overgenomen.

150. **Dalles.** *Dalles macht pasles.*

Armoede leidt tot kwaad. Vgl. Ned. Lege kisten maken twisten. Dalles H. dallut = armoede. Pasles H. paslut (vgl. poessel. H. passul) = ondeugdelijkheid, ongerechtigheid. V.P. 111. – Bernst. 68. Dalles is overgegaan in de Nederl. volkstaal.

151. **Dalles.** *Dem dalles past alles (var. E. gascht).*

De armoede past alles (var. een bedelaar). Bet: De armoede kan zich

geen pretentie veroorloven. Vooral gezegd met betrekking tot gedragen kleren, die men ten geschenke krijgt en die niet „passen”. Bernst. 68. – Schprichw. S.E.V. 10. Gascht D. gast = bedelaar zie voor de ontwikkeling no. 592.

152. **Dalles.** *Besser dalles mit chein, wie mesomme mit krein.*

Beter armoede in vrolijkheid, dan rijkdom met slecht humeur. Mesomme H. mesumman = geld. Afkorting van kesef mesumman = gereed geld.

153. **Dalles.** *Der dalles is e chotspepõnem.*

De armoede is brutaal. Ponem (plurale tantum) H. paniem = gezicht. Chotspe zie 148.

154. **Dalles.** *Der dalles is e mamser bennenidde.*

De armoede is een kwade rekel. Mamser bennenidde H. mamser ben hanidda, eigenlijk in menstruis ontvangen kind uit verboden verbintenis, fig. slecht individu, kwade rekel. Zie Talm. B. Kalla 51a.

155. **Dalles.** *Der dalles is hofmaanschter.*

De armoe is hofmeester. Bet: De armoede regeert bij hem als opzichter. Vgl. Schraalhans is keukenmeester.

Het is dalles troef, Stoett. s.v. Hofmaanschter = D. Hofmeister. Niet te verwarren met het tegenwoordige Nederlandse hofmeester, doch hier op te vatten in de oude betekenis van opzichter van huis en hof, dus van de huishouding. Maanschter met epent. n. D. Meister. Zie inleiding § 4, II, 3. Tendlau. 203. Der Dalles is grosz-Hofmeister bei'm.

156. **Dalles.** *Der dalles setzt sich uf es ponem, var: uf die klaader.*

De armoede gaat op het gezicht zitten (var: op de kleren). Bet: Men kan vaak aan het gezicht (de kleren) zien, dat iemand arm is. Klaader D. Kleider. Bernst. 224. Zurojss legen sich züerscht auf'n punim.

157. **Dalles.** *E luschtiger dalles geit ibber alles.*

Variant: Der hot e luschtiger dalles. Een vrolijke armoede gaat boven alles. Bet: Ironisch van iemand, die plezier maakt ondanks zijn geld-

zorgen. Ook wel spottend van een muzikant, die langs de straten speelt. Luschtig D. lustig. Philo 162. Bernst. 68. – Weill 157.

158. **Dalles.** *Mit e dalles wagt man alles.*

Met armoede waagt men alles. Bet: Wie niets te verliezen heeft, kan zonder risico wat wagen.

159. **Dalles.** *Soulang wert maan dalles douern.*

Zo lang moge mijn armoede duren. Bet: Dat zal wel niet lang duren. De twijfel aan de bestendigheid van de een of andere zaak wordt geuit in de vorm van een vrome wens (Ironisch).

160. **Dalles.** *Von dalles esst man weissbrout.*

Van armoe eet men wittebrood. Bet: Uit nood moet men soms dingen doen, die de indruk van weelde wekken.

Vgl. Ned. Bij gebrek aan brood, eet men korstjes van pasteien. Dallesdekker. Spottend voor nieuwe (goede) overjas over oude (slechte) kleren. Overgegaan in de Ned. volkstaal. Vgl. Stoett s.v. dalles met voetnoot in tegenstelling tot Van Dale. Tendlau. 257. Verklaring aldaar onjuist. – Bernst. 178. Far nojt esst men weis-brojt. – Weill 157.

161. **Dalles.** *Von dalles toot er s'n schabbesklaader an.*

Van armoe trekt hij zijn sjabbatkleren aan (d.w.z. op werkdagen). Bernst. 178. Far nojt thüt men un dem Sjabbas in der Wochen. Vgl. no. 160.

162. **Deiges.** *Solsche deiges sol aaner hobben.*

Zulke zorgen zou iemand willen hebben. Bet: Zulke onbelangrijke zorgen als waarom jij je druk maakt, zou iemand graag willen hebben. Ook kort: „Deiges!” Deiges zie no. 35. Vgl. Tendlau. 506. Das sen Dahnjes um ungelegte Eier.

163. **Deische.** *Deische ibber die jelodem. Var. Ibber die 'areilem.*

Stil voor de kinderen. Var. Voor de niet-joden.

Ook alleen deische! De oorspronkelijke uitdrukking is overgenomen uit het idioom van de Portugese joden: „Deixe por as creaturas, por as pequeños.” Voor de achtergrond van de variant zie no. 17. Het eigen-

aardige gebruik van *ibber* (= over) in de betekenis: met het oog op, vanwege" is typisch Amsterdams-joods.

Deisje is overgegaan in de Ned. volkstaal, met de Bargoense afleiding *deizen* = mond houden, niet doorslaan. V.P. 53.

164. **Dêrech êrets.** *Das is kaan derech erets.*

Dat is niet behoorlijk, wellevend, dat is niet beschaafd. *Derech erets* = beschaving, welgemanierdheid, e.a. (eigenl. gewoonte van het land). V.P. 113. – Tendlau. 420.

165. **Dêrech hameilech.** *Saan derech hameilech gein.*

Letterlijk zijn koninklijke weg gaan. Zich door anderen niet van de juiste manier van handelen laten afbrengen. Ook van marskramers = de boer opgaan. Met toespeling op Numeri XX, 17. V.P. 113.

166. **Din.** *Wo es din is, reisst es.*

Waar het dun is, scheurt het. Bet: De zwakke plekken worden vanzelf zichtbaar. Din. D. dünn. Sprichw. S.E.V. 16. Bernst. 273. Wü der Schtrick is din, dort reisst er sich.

167. **Dint.** *Die dint, der se vindt.*

De inkt, die ze vindt. Bet: Ieder, die inkt kan vinden, schrijft maar raak. Iedereen meent te kunnen schrijven. Dint. Nevenvorm van D. Tinte. V.A. VII. no. 51. 399.

168. **Dollet.** *In allen dollet ekken.*

In alle 4 hoeken (met reminiscentie aan Jes. XI, 12 en een passage uit het ochtendgebed). Overal ter wereld. Dollet = H. Dalet. als vierde letter van het alef-bet. (het Hebr. alfabet) Ekken - D. Ecken = hoeken. V.P. 115.

169. **Drei-en.** *Wie isch misch drei, is es mir wei.*

Hoe ik mij draai, ik voel mij ongelukkig. Bet: Wat ik ook doe, het helpt niet. Drei = D. drehe. Wei = Weh.

170. **Drek.** *Drek lescht aach feier.*

Rommel blust ook vuur. Bet: Als men niet over de gewenste middelen

beschikt, moet men zich weten te behelpen, met wat er is. lescht = löscht. Feier = D. Feuer. Schprichw. S.E.V. 8.

171. **Drent.** *In Drent nemt de chochme 'n end.*

In Drenthe houdt de wijsheid op. Vermoedelijk is hier „Drent” geïnterpoleerd in een reeds bestaand gezegde. Vgl. een in oostelijk Nederland gebruikte zegswijze: In Twent nemt de chochme 'n end.

172. **Drilhous.** *Das scheidt in sseifer drilhous.*

Bet: Dat is uit de duim gezogen. Sseifer H. Seifer = boek. Sseifer Drilhous = gefingeerd boek. De naam, berust misschien op een niet meer opspoorbare anekdote. Tendlau. 961. Wo steht's? – in Sepher Drillholz? De verklaring aldaar van de naam Drillholz is te gezocht. – Weill 705. S'stet in Sêfer Trillholz.

173. **Drôsches.** *Das sennen drôsches mit lebber, var. mit piepkaneel.*

Dat zijn kletspraatjes. Drôsches H. deraschot. Het enkelvoud drôsche H. derascha betekent: godsd. voordracht, predikatie (met wetsverklaring).

De betekenis van het meervoud heeft zich in het Nederl. Jiddisch in malam partem ontwikkeld tot: onzin, kletspraatjes, waarbij men als uitgangspunt „inhoudloze drosches” moet aannemen. Zie ook: H. Beem, De Verdwenen Mediene, pag. 104. Lebber D. Leber = lever. Piepkaneel = provincie Ned. insluipsel. Wellicht ook n.d.d.

174. **Eer.** *Nemmen is 'n eer, gebben krieg isch mehr.*

(Als ik mag) nemen is het een eer, geven (als men mij geeft) krijg ik meer.

175. **Eerlich.** *Eerlich hot e ku gegannewt. Var: From hot e ku geschtolen.*

Eerlijk (vroom) heeft een koe gestolen. Bet: De eerlijk schijnende doet een daad, die men *niet* van hem verwacht. Schijn bedriegt. H. Heine: Lazarus 7. Unvollkommenheit: Es heisst am Rhein; Auch Ehrlich stahl einmal ein Ferkelschwein. Gannewen zie 206.

176. **Efscher.** *Efscher jou, efscher lou.*

Misschien wel, misschien niet. Vgl. de modern-Jiddische benaming van

de aansteker: „Efscher-jou-tje.” Efscher H. efschar = mogelijk.
Jou = (Jiddisch) ja. Lou H. lo = niet. V.P. 119.

177. **Eibeg.** *Der hot eibeg e pis'chen pee.*

Die heeft altijd een uitvlucht. Pis'chen pee H. pitchon pee, letterlijk openen van de mond. Klassiek: moed (om te spreken).

In het Jiddisch ontwikkeling naar: aanloop, voorwendsel, uitvlucht.
Eibeg D. ewig, met overgang w-b. Zie inleiding § 4, II, 7. V.P. 239.

178. **Eicho.** *Eiche iber eppes sogen.*

„Eicho” over iets zeggen. Bet: Over iets klagen. Jeremiades aanheffen.
Eicho H. echa = hoe. Met dit woord beginnen de klaagliederen van Jeremia, die op 9 Aw. worden voorgedragen.

'n Eicho-lischt – Een slecht licht. Op 9 Aw. is de synagoge spaarzaam verlicht. Men las bij een kaars. V.P. 116. – Weill 19.

179. **Eier = Aier.** *Frische aier sennen gute aier.*

Verse eieren zijn goede eieren. Bet: Stel niet uit tot morgen, wat je heden doen kunt. Schprichw. S.E.V. 6.

180. **Einfal.** *'n Einfal von 'n alt hous.*

Woordspel met „invallen” = instorten. Een dwaze zotte gedachte, die plotseling opkomt. Tendlau. 90. Das is e Einfall vun 'm alt Haus.

181. **Einteimen.** *Mit aanem einteimen.*

Zich met iemand in een doelloze of breedspakige gedachtenwisseling begeven. Iemand in zijn dwaasheid of domheid stijven. Op iemands dwaasheden ingaan. Teim H. Ta'am = argument, redèn. Teimen = argumenteren. Vgl. echter Tendlau. 173. Er kann nit eintaane.' Leidt het af van Thana = leren of van taan: eine Meinung vorbringen. Weinreich St. blz. 220, geeft טאמען = sich aufführen wie ein תם (Kurl. Jidd.). Vgl. ook de uitdrukking „E teim hobben”. 'n Ontaam = 'n onsympathiek mens. V.P. 159. en 295. – Nascher. 114. – Weill 330. als Tendlau.

182. **Einwurf.** *E scheiner einwurf!*

Ironisch: 't is me wat moois! Vaak van onverwachte, niet zeer welkome

gasten, of van veel onverwachte gasten tegelijk. Einwurf = oorspr. huwelijksgeschenk. V.P. 44. – Tendlau. 197. zum Einwurf geben. Dr. J. Meyer. Moeder in Israel, Haarlem 1964 pag. 38.

183. **Eis.** *Dem es ze woul is, geit uf es eis tanzen.*

Wie het te goed gaat, gaat op het ijs dansen. Bet: Hij kan de weelde niet verdragen. Ned. De broodkruimels steken hem. Bernst. 51. As es is ejnem zü güet, geht er sich glitschen auf 'n eis.

184. **Eisek.** *Alt Eisek wert tenzreg.*

Oude Izak wordt danslustig. Gebruikt van oude mensen, die zich als jongelui gedragen. Eisik = Izak met ontwikkeling van i tot ei parallel met de overgang van middelhoogd. tot nieuwhoogd. Vgl. m.h.d. min - n.h.d. mein. Paul m.h.d. Gr.

Tendlau. 1001. meent ten onrechte, dat men hier met Engelse uitspraak te doen heeft. Vaak: Itzek. – Schprichw. S.E.V. 2. – J f j V. 1925. blz. 464. – Philo 162. – Weill pag. 69. M.J.V. 1921. p. 15.

185. **Eisel.** *'n Eisel sol m'n dajen sein?*

Een ezel zal mijn rechter zijn? Afwijzen van het advies van iemand, die men daartoe incompetent acht. Dajen. H. dajan = rechter. Bernst. 77. Wi künt a hünd dajon zü sein? M.J.V. IV, 1899, 138. Jetzbera (böhm. Familiennaam) soll mein dajon sein? Met uitvoerige, locale toelichting. – Schprichw. S.E.V. 17.

186. **Eisel.** *Wen der eisel herner het, het der 'oulem kaan kijum.*

Als de ezel horens had, had de wereld geen bestand. Bet: Als de dommen bovendien nog extra krachtig zouden zijn, zou de wereld niet kunnen voortbestaan. Kijum. H. = bestaan. 'Oulem. H. 'Olam = wereld. Het D. hätte.

Tendlau. 218. Es is gut, dass der Esel kaan Hörner hot. Wenn der Esel Hörner hätte un der Ochs wüßt' vun seiner Kraft, hätt' die Welt kaan Kijum. Brengt o.m. een tekst uit Süßkind von Trimberg: „der Esel hätte er ein Horn, Er würde es wild erheben.“ – Vgl. Bernst. 105. Der chasir sol huben herner enz. M.J.V. 1910 p. 133. Zivy 152.

187. **Eissew.** *Eissew git maasser von schtrou.*

Esau geeft tiende van stro. Van Esau vertelt Midrasch, dat hij, om zijn vader te vleien, deze vroeg of men van stro tiende moest geven, ofschoon hij zeer goed wist, dat dit van stro niet nodig was. Bet: Door overdreven vertoon, de schijn van vroomheid aannemen, vroomheid huichelen.

Maasser H. ma'asser = verplichting 1/10 van zijn landbouwprodukten enz. af te staan. Schtrou D. stroo. ten aanzien waarvan deze verplichting niet gold. Zie Raschi op Genesis XXV, 27. en Numeri XVIII, 21, 24, 26 enz. Zie: Ts. Ur. op Genesis XXV, 27. en B. Rabba. 63. commentaar Matanot Kehuna. Vgl. Matth. XXIII, 23. Bernst. 195.

188. **Eitse.** *Mit eitses bin isch versehen.*

Van raad ben ik voorzien. Bet: Om raad ben ik niet verlegen (vooral gebruikt als men met raad i.p.v. hulp wordt afgescheept). Eitse H. eetsa = raad, advies.

Tendlau. 57. Der füttert aan das ganze Jahr mit Eetses. Nascher. 30. Bernst. 193. Mit ejzojss bin ich fersehen, nor geld darf ich huben. Var: M.J.V. 22 jg. 1e helft blz. 16. Danke, mit Ezes bin ich vorgesehen, nur nit mit Kohlen. Jüd. Lex. V. 1259. Mit Eitses bin ich versehen (aber ich brauche Unterstützung). – Weill 741.

189. **Eitshous.** *Wen man vom eitshous komt, ken man reiden.*

Als men van het raadhuis komt, kan men praten. Bet: Wie van het raadhuis komt kan wat vertellen (omdat men daar belangrijk nieuws uit de eerste hand hoort). Zie Roest: Letterbode 1877-78. Kroniek 1795-1812. Bendit ben Eisek Bing. „Aach is an es eitshous die Oranjevaandel ausgestochen.”

190. **Emmes.** *Emmes is de beste scheiker.*

Waarheid is de beste leugen. Emmes H. emet = waarheid. Scheiker. H. scheker = leugen. M.J.V. 1900 blz. 123, no. 308. Der bester lig'n is an Emes. – Bernst. 16. Der Emes is der gresster schwindel. Als emmes, immes overgegaan in de Ned. volkstaal.

191. **Emmes.** *E halber emmes is e ganzer schkorem.*

Een halve waarheid is een hele leugen. Schkorem (schkariem) meervoud

van H. scheker. Het meervoud heeft hier de plaats ingenomen van het enkelvoud.

Het wegvallen van de associaties, dat tot verbastering van zoveel termen en spreekwoorden geleid heeft, is ook hier de oorzaak. Enkele andere voorbeelden: Rewochem, schmus, (beide ook nog enkelvoud in gebruik). Zie ook inleiding § 5, no. 6. Philo 157. A halber Emess ist a ganzer Liegen. – Bernst. 16.

Dat het Ned. woord schorem van Jiddische origine zou zijn en een secundaire betekenis van schkorem is uiterst onwaarschijnlijk. Het Jiddisch vertoont in elk geval geen spoor van deze ontwikkeling van de woordbetekenis. Zie Franck van Wijk-suppl. Van Haringen s.v. Schorremorrie stamt zeker niet uit het Jiddisch, dat hiervoor heel andere termen gebruikt als falderappes, chabrak, gescht en z.

192. **End.** *Ibber m'n end.*

Over mijn einde. Bet: Zo moge het tot mijn dood toe blijven. V.P. 28 en 41.

193. **Eppes.** *Eppes gemacht.*

Iets gemaakt. Het is niet echt. Wil schijnen, wat het niet is. Ook: aanstellerij. Eppes = etwas.

194. **Eppes.** *Eppes versseilen mit alle meforschem.*

Iets vertellen met alle (tekst) verklaarders. Bet: Iets zeer omslachtig vertellen. Versseilen D. erzählen. Meforschem H. mefareschium = verklaarders, commentatoren. V.P. 209.

195. **Eppes.** *As me toot eppes, hot man eppes.*

Als men iets doet, heeft men iets. Bet: ongeveer: Wie niet werkt zal niet eten.

196. **Eppes.** *Aach eppes!*

Ook iets. Minachtende interjectie.

197. **Esseg.** *Was ken an esseg souer wern (spr. uit essek).*

Wat kan aan azijn zuur worden. Bet: Daaraan valt niets meer te

bederven. Schprichw. S.E.V. 4. Was ken an essik zour werre - uf aan
owend. V.A. VII no. 51. blz. 399. Esseg D. Essig.

198. **Essen.** *Essen sat, flaausch e pietsie.*

Eten zat, vlees wat. Bet: Gewoon eten is nodig, vlees is luxe.

Vgl. Exodus XVI, 8 en de opmerking van Raschi ter plaatse: „Vlees om te eten en niet ter verzadiging enz.” Ook Chullien 84a en Raschi t.p. Bernst. 212. Flejsch a bissel, kasche a füle schissel (Kasche = gerst, Pools). Flaausch D. Fleisch. Pietsie uit Pitzel D. Bissel. Overgegaan in het Nederlands: pietsje.

199. **Esser.** *Esser wern geboren, „fresser” wern gemacht (gezoggen).
Ook frëscher.*

Eters worden geboren, vreters worden gemaakt (daartoe) opgevoed.
Gezegd wanneer een kind steeds meer lekker eten vraagt of krijgt.

200. **Ette.** *Der waass von s'n ettes chommesch un s'n memmes tefille.*

Die weet (alleen) van zijn vaders chommesch en zijn moeders gebedenboek. Bet: Zijn kennis van het jodendom is maar gering, gaat niet boven het eenvoudigste uit.

Ette = vader, uit Ätti (volgens Kluge Et. W. schwäbisch-alemannisch) m.h.d. Atte. Götze, Glossar: ette. Memme = moeder. Zie Kluge: laat m.h.d. Chommesch H. chumasch = vijfde deel. Vulgo: Deel van de Pentateuch.

Tefille = gebedenboek. Ette, memme en tefille typisch Westjiddische woorden. Het Oostjiddisch heeft hier resp. tate, mame en ssidur. Vgl. H. Beem, Yiddish in Holland in „The Field of Yiddish” pag. 127 en Inl. § 2. Ette, memme en tefille ook in het Elzasser Jiddisch. Zie 646, Inl. § 2 en Paul Levy en R. Neher (litteratuurlijst).

201. **Ette.** *Wen der ette an den sun gibt lachen zwaa. Wen der sun an den ette gibt planjenen zwaa.*

Als de vader de zoon geeft, lachen ze beide. Als de zoon aan de vader geeft, wenen ze beide. Bet: Ouders offeren zich eerder voor hun kinderen op dan omgekeerd. Planjenen = wenen Lat. plangere. Bernst. 113. As der tate schenkt dem Sühn, lachen bejde, as der sühn schenkt dem taten wejnen bejde.

202. **Ette.** *Wen der ette von krein is un die memme von rettisch, wie wern die kinder dan rieschen.*

Als de vader van krein is en de moeder van rammenas, hoe zullen de kinderen dan ruiken. Bet: Van een distel kan men geen vijgen lezen. Krein = mierikwortel. Rettisch = ramenias. Beide laatste gebruikelijk op de seder (= Paas)avond). Cf. Tendlau. 589. Er esst Rettich un sie Radiescher „In Bezug auf Unsittlichkeit, wie der Mann, so die Frau”.

203. **'n Êwen-tof.** *Een diamant.*

Bet: Een braaf, edel mens. Ewen tof H. ewen towa = diamant. Weill 7.

204. **Fallen.** *Wie es falt.*

Zoals het valt. Bet: Zoals het uitkomt. Zie Tendlau 1064. Wie's Tröpfche fällt. Berust op anekdote. Zie: Tendlau. en Røyte Pomerantsen no. 49.

205. **Falsch.** *Wen man nit falsch is, ken man nit mittoon.*

Als men niet vals is, kan men niet meedoen. Bet: De wereld wil bedrogen zijn. Mundus vult decipi, decipiatur ergo.

206. **Fasten.** *Fast nit un gannev nit.*

Vast niet en steel niet. Bet: Doe niet vroom, terwijl je daden slecht zijn. Ganneven = stelen. Hebreeuws werkwoord met Nederlandse uitgang oostjiddisch ganwenen. Denominatief v H. gannaw = dief. M.J.V. 1899, 139. Ne ganwei ne fastei. Sündige nicht, so brauchst du keine Busze zu tun. Bernst. 56. Nie ganw'aj, nie fastaj. Bernstein's opvatting „Tue kein Unrecht und suche es nicht später gut zu machen” (vgl. ook M.J.V. t.a.p.) wijst op een enigszins ander gebruik. Beide geven de omgekeerde volgorde. Weill 136 geeft gannwe.

207. **Feffer.** *Soln sich feffer in die brie machen, var: toon.*

Kunnen zich (voor mijn part) peper in de soep doen. Ze moeten maar doen, wat ze niet laten kunnen. Feffer D. Pfeffer. V.A. VI. no. 15, blz. 237. Kocht eich feffer mit 'n gele Brie. Zie ook 208.

208. **Feffer.** *Wie feffer in die brie.*

Zoals peper in de „brie”. Bet: Het hoort niet bij elkaar. Cf. Dat slaat als een tang op een varken. V.A. VI, no. 15, blz. 237.

209. **Feische.** *Wen Feische nor gît, is Feische gut.*

Als Feische maar geeft, is Feische goed. Bet: Als je maar geeft, ben je goed. Feische = eigennaam. Vrouwelijk van Feis. Let op het woordspel van gît (oude gecontraheerde vorm van gîbt) met gut.

210. **Ferd.** *Die ferde hobben noch nit vor die tier gepiescht.*

De paarden hebben nog niet voor de deur gepist. Gezegd, wanneer een meisje zich verlooft, om twijfel uit te drukken, of het huwelijk wel tot stand zal komen. Bedoeld zijn de paarden voor het trouwrijtuig. Ferde. D. Pferde. Tier D. Tür.

211. **Fifa.** *Toppelte fifa.*

Dubbel vivat. Gezegd van iemand, die zeer overdreven is. Fiva = vivat. Dus van iemand, die twee maal vivat roept. Zie: Jiddisch lied op de nederlaag van de patriotten in 1787; slotcouplet: Oranje Bowe אורנזש בױווערט גערופן, mit houcher stim. Poeriemkranten Ets Haim (40). Tendlau. 79.

212. **Fisch.** *Wo kaan fisch, is, is hëring aach fisch.*

Waar geen vis is, is haring ook vis. Bet: Men moet zich behelpen met wat er is. Vgl. Men kan ook dansen, al is het niet met de bruid.

Achtergrond: Joden gaven de voorkeur aan vis, die levend werd aangeboden. Vgl. voor het eten van haring en de houding van de rabbijnen hier tegenover M. J. V. XVIII. 21 Parodie op dit spreekwoord: Bemo-kaum sche-ein iesch- is hering aach fisch. Ter plaatse waar geen mannen zijn, is haring ook vis.

De oorspronkelijke tekst in Awot luidt: Ter plaatse waar geen mannen zijn, poog daar een man te zijn.

Tendlau. 227. – Bernst. 82. Vgl. In het land der blinden, is één oog koning. Sadan pag. 81. Zie Van Dale s.v. vis.

Parodie op tekst uit Mischna Awot II 6; (gezegde van Hillel) door combinatie met het tweede deel van ons spreekwoord. Het Nederlandse Jiddisch heeft de oorspronkelijke versie bewaard. Tendlau. en Bernst. geven alleen de parodie. Zie Van Dale s.v. vis.

213. **Flaasch.** *Das is e schtik flaasch mit aagen. Var. Das is e kleis enz.*

Dat is een stuk vlees met ogen. Var. Dat is een kleis enz.

Gezegd van een vrouw, die de indruk van volkomen onbenulligheid maakt. Kleis = balletje van vlees of deeg: Jidd. enkelvoud van het D. Klösse, meerv. van Kloss.

214. **Flur.** *Aanmool hakt er uf die flur, macht er grouss rumur.*

Een keer doet hij zijn behoefte op de vloer, dan maakt hij groot rumoer. Bet: Hij stelt de triviaalste dingen als bijzondere prestaties voor. Cf. Heine: Wintermärchen, „Cacatum non est pictum”. Flur heeft hier in tegenst. tot het moderne Duits de betekenis Boden evenals het m.h.d. vluor. Aanmool D. einmal.

215. **Fotse Kapôre.** *Jeder hot saan fotse kapôre fier sisch*

Ieder heeft zijn „Fotse kapore” voor zich zelf. Bet: Ieder heeft zijn eigen manier van doen, zijn eigen gewoonten. Fotse kapore is ontstaan uit Parfiessie kapore. Zie: Schabbat 81b en Raschi aldaar.

Raschi deelt daar mede: „Iedere Joodse huisvader nam 22 of 15 dagen voor het Nieuwjaarsfeest ten behoeve van ieder minderjarige zoon of dochter een korf van palmtakjes, die men met aarde en veemest vulde en bezaaide met bonen of erwten. Dit voorwerp was een Parfiessa. Op de dag voor Rosch Haschana bewoog het kind dan zijn voorwerp zeven maal om zijn hoofd en sprak daarbij de formule uit: ‘Dit voorwerp zij hiervoor bestemd, het trede op in plaats van mij, het worde beschouwd als ruil voor mij’ en daarna wierp men het in het water.” Raschi ontleent deze mededeling aan Teschuwat hage’oniem.

Zie ook J. Levy Wörterbuch über die Talmudim und Midraschim s.v. Parpiessa. Volgens Levy schijnt dit de bron te zijn voor het latere gebruik om op de dag voor Grote Verzoendag een haan om het hoofd van een man en een hen om het hoofd van een vrouw te slaan. (Orach Chajiem 605 en Eisenstein s.v.).

Fotse of Fietse door haplogie ontstaan uit parfietsie Ar. parfiessa = korfje. Vgl. W. H. A. Koenraads: Studien über Sprachökonomische Entwicklungen im Deutschen Einleitung XXIII et passim. Kapore H. kapara = verzoening. V.P. 169. – S.E.V. Vods a Kappore. Klucht 1853 m.s.p. Rosenth. – Tendlau. 198-228. „Futze Kappore” onjuist verklaard als Vice Kappore = „an der Stelle eines Sühnopfers”.

V.A. II no. 10, 160 in de betekenis: vuiligheid, obsceniteit, wat op wegvallen van de associatie wijst. Hierdoor wordt een nieuwe associatie

mogelijk, hier met begrip vods D. Fotze = vrouwelijk schaamdeel. Bij S.E.V. kan ook het woord forz D. Furz = wind, scheet tot de verdringing van de oude betekenis bijgedragen hebben.

Weill pag. 77. Pfutsikaporauss met onjuiste afleiding en verklaring. J.J.V. 1923 pag. 368. Unter lauter Pitzkepores aufgegesen. Kapore in de vorm kapo(e)res in de Nederl. volkstaal overgegaan, in de betekenis: kapot, weg.

216. **Fraa.** *Die fraa hot nur ómein zu sogen.*

De vrouw behoeft slechts amen te zeggen. Bet: Vrouwen zijn van vele religieuze plichten vrijgesteld, die wel voor mannen gelden d.w.z. haar huiselijke plichten gaan voor. Mischna Kidd. I, 7. De vervulling van geboden, die aan bepaalde tijd gebonden zijn, is wel verplicht voor mannen, maar niet voor vrouwen. Fraa met westj. *aa* voor D. Frau.

217. **Fraa.** *Die klugste fraa is der gresste nar.*

(Zelfs) de verstandigste vrouw is de grootste dwaas. Bet: Vrouwen zijn onberekenbaar. Zelfs verstandige vrouwen zijn tot dwaze daden in staat.

218. **Fraa.** *Wo die fraa haasst Hannelje. Dou ess ich ous dem pfannelje.*

Waar de vrouw heet Hannelje. Eet ik uit haar pannetje.

Van een Jodin (M.J.V.: van een Jood) mag men aannemen, dat zij (hij) zich houdt aan de voorschriften van de rituele keuken. Een onderzoek hiernaar is overbodig. De Joodse naam geldt hier als criterium. Vgl. voor de halachische achtergrond van dit gezegde het adagium: Kol Jisrael bechezkat kaschrut heem = Van geheel Israel neemt men (als het tegendeel niet vast staat) aan, dat zij ritueel leven (cf. V.P. 177). M.J.V. XV. blz. 93. Sie heisst Hendel, ich esse aus ihrem Pfandel. Variant M.J.V. XXI. 56, no. 3. As er hesst Mendyl, Es ich fin san Fendyl., en andere voorbeelden. – Bernstein 82. As si hejst Hendel (oder: Genendel), meg men essen fún ihr fendel.

219. **Freind.** *Gute freind- nor bleib ous maan schissel.*

Goede vrienden, maar blijft uit mijn schotel. Bet: Onze vriendschap strekt zich uit tot onze tafel. Algemener: Goede vriendschap, maar raak niet aan mijn persoonlijke belangen. Vgl. Onder iemands duiven

schieten. Freind D. Freunde. Schprichw: S.E.V. 6. Alles toe, mar bleib aus mijn schissel. D. schüssel = schotel.

220. **Fressen.** *Moss fressen is teibels fressen.*

Moet vreten is duivels vreten. Bet: Wat men tegen zijn zin moet eten, staat gauw tegen. Teibel (Jidd.) = duivel. Voor w > b zie inleiding § 4, II, 7. Weill 76. S'ess ka Muss-Esse.

221. **Frisch.** *Frisch, gesond un meschogge.*

Fris, gezond en gek. Gezegd van iemand, die plotseling dwaze invallen krijgt. V.P. 211. (onjuist verklaard). – Schprichw. S.E.V. 12. Der Engelsman is frisch, gesund un meschugge. – Jüd. Lex. V. 1263. variant: Frisch, gesund und „noch eppes”. – Bernst. 169. M.J.V. 1900 blz. 128. Zie 661.

222. **Frôgen.** *Frôg was es im schadt.*

Vraag, wat hij er voor last van heeft. Schadt = schadet. M.h.d. vorm. Vgl. Bat niks.

223. **Frôgen.** *Frôgst du mir, frôg ich dir.*

Vraag jij mij, vraag ik jou, Ziet op de veelvuldige gewoonte een vraag met een tegenvraag te beantwoorden.

224. **Gallech.** *E gallech is kaan mallech (var. is e mallech).*

Een niet-Joodse geestelijke is geen engel (is een engel). Bet: Een geestelijke is geen engel; de variant (zie Nascher) wijst op de hoge positie van de geestelijke onder de niet-joden. Gallech = geestelijke, oorspronkelijk katholiek geestelijke, gewoonlijk gelijkgesteld met H. gallach. De betekenis van dit na-Talmudische woord wijst echter eerder naar het participium perf. galuach = geschoren (met het oog op de tonsuur).

Hiervan afgeleid, galches = niet-Joodse taal. Mallech H. malach = engel, bode. V.P. 121. – Nascher 33. Å galloch is ä Maloch.

225. **Gan Eiden.** *Sou betûch sol mir es gan eiden sein. Variant: Sou betûch wer ich die mei-alo fem hobben.*

Zo zeker zal mij het paradijs zijn. Var. Zo zeker zal ik de honderd-

duizend krijgen. Gan Eiden. H. Gan Eden = Hof Eden. Later algemene term voor het leven na de dood. Mei-alofem- H. mea alafiem = honderdduizend. Zie ook no. 247 betûch.

226. **Gannew.** *Dem gannew brent de hiet (gannef).*

(Bij) de dief brandt de hoed. Bet: De dader verraadt zich vaak zelf. Hiet = D. Hut. Bernst. 55. Auf dem ganow brent dus hitel (met anekdote). Gannew is in de vorm gannef overgegaan in de Ned. volkstaal. Zo ook gannefen, ganneven.

227. **Gannew.** *E gannew von e gannew is poter.*

Een dief van een dief is strafvrij. Bet: Hij, die steelt van een dief is vrij nl. van de anders te betalen boete. Vgl. Misjna Bawa Batra VII, 1. Tendlau. 708. – Bernst. 55. – Poter zie 797.

228. **Gannôwem.** *Wen zwaa gannôwen sisch ssenken, waass der eerlische man wo saan geld bleibt.*

Als twee dieven ruzie krijgen, weet de eerlijke man, waar zijn geld blijft. Vgl. Als de kok met de keukenmeid kijft, weet mevrouw waar de boter blijft. Sich ssenken zie no. 854. Gannowem = meerv. v.: gannew = dief. Bernst. 56. As die Ganowiem krigen sich, kûmt der pauer zû sein kûh. As die Ganowiem schlugen sich, kûmt araus die g'nejwu.

229. **Gass.** *Besser uf der gas geklaljent, wie in schul gebenscht.*

Beter op straat verwenst, dan in schul gezegend.

De schijnbare tegenstrijdigheid in dit spreekwoord houdt verband met de speciale betekenis van „in schul gebenscht.” Hier wordt nl. gedoeld op het gebruik, om voor iemand, die levensgevaarlijk ziek is, een speciaal gebed in de synagoge uit te spreken.

Klaljenen, verwensen, gevormd van krole H. kelala, verwensing, vloek naar het type van asseren, baddeken. Zie Inleiding § 5,5. Alleen Jidd. Benschon 1. zegenen, bijv. een kind benschon. Ouders plegen dat bijv. op Vrijdagavond te doen met de zegenwens Numeri VI, 24-26, voorafgegaan door een inleidende formule, ontleend aan Genesis XLVIII, 20.

2. Het dankgebed na de maaltijd uitspreken.

3. Een gebed uitspreken voor het herstel van een in levensgevaar verkerende zieke (in de synagoge), een zieke benschén.

4. In ruimere zin, in verbindingen als lulew benschén, rosch choudesch benschén, tal benschén, lisch benschén.

In al deze gevallen wordt een speciale beracha of een speciaal gebed uitgesproken, resp. bij het opheffen van het lulew z.a., bij het aankondigen van rosch chodesch z.a., op de voorafgaande sjabbat, bij het gebed om dauw (tefillat tal) en bij het ontsteken van het licht voor sjabbat en feestdagen.

Benschén behoort tot de Oud-Romaanse resten en hangt samen met Lat. benedicere. Alleen Jidd. Schul zie 1015.

230. **Gascht.** *Kaan gascht hot souviel chotspe, dass er mehr esst wie dou is.*

Geen gast is zo brutaal, dat hij meer eet, dan er is. Dou = D. da.

Gezegd, als een huisvrouw zich zorgen maakt, of er wel genoeg zal zijn voor de verwachte gasten.

231. **Gawsónes.** *Wer niks is, hot gawsones.*

Wie niets is, heeft pretentie. Gawsones. H. ga'awtonut = verwaandheid, hoogmoed. Het woord is in de Nederl. volkstaal overgegaan, in de vorm kapsones. Vgl. Moorman, Stoett, V.P. 120. 122.

232. **Gebben.** *Wen man dir gibt, nem! Wen man dir nemt, kreisch!*

Als men je geeft, neem; als men je neemt schreeuw!

Philo 159. Wenn man dir gibt, nimm! Wenn man dir nimmt, schrei! Bernst. 57. As man git, nem; As man nemt, schrei gewalt. – J.J.V. 1923, blz. 326.

233. **Gebberisch.** *Er is nit von Gebberisch, er is von Nemmerisch.*

Hij houdt niet van geven, alleen van nemen. Bernst. 181. Wer is fün Nemerow, der is nit fün Geberow. B. verklaart Nemerow, als een standsnaam in Rusland, van Geberow neemt hij aan, dat het een gefingeerde naam is.

Waarschijnlijk zijn beide plaatsnamen gefingeerd. Uit „geben” en „nemen” naar analogie van namen als Emmerich, Zürich e.a.

234. **Gêfen.** *Von gêfen, gâfen, gôfen geit der wein uf.*

Eigenlijk: Tengevolge van verschil van mening gaat de wijn op.

Vulgo: Al discuterende drinkt men de wijn op. Het spreekwoord heeft tot achtergrond een verschil in minhag nl. of men bij de kiddusch voor vrijdagavond in de lofzegging over de wijn moet zeggen ha-gêfen (oorspr. Sefardisch) of ha-gôfen (Aschkenazisch). Later ook bij de Sefardiem voor het laatste ha-gâfen.

Cf. Keter shem tob. Gaguine pag. 111. Cf. ook, Nieuw Isr. Weekblad 12 febr. 1954, artikel van M. J. Perath, noot, waarin verteld wordt, dat de kwestie op Curaçao zelfs tot geschillen leidde tussen gêfen-families en gâfen-families.

235. **Ghinnem.** *In es ghinnem sol er brennen.*

In de hel moge hij branden. Ghinnem zie: 877. V.P. 123.

236. **Gehot.** *Gehot is 'n arm man.*

Gehad is een arm man. Van iemand die het steeds heeft over de verleden tijd, over wat hij gehad heeft. Bet: Wat men gehad heeft, helpt niet meer. Voorbij is voorbij. Vgl. Van Dale onder: hebben.

237. **Gein.** *Gei gleisch, werste reisch.*

Ga dadelijk, dan word je rijk. Bet: Stel niet uit tot morgen, wat ge heden doen kunt. V.P. 42. verklaart onjuist: Eerlijk duurt het langst.

238. **Gein.** *Geit's mir gut, geit's dir gut.*

Gaat 't mij goed, gaat 't jou goed. Replik van een „schnorrer“ (= bedelaar).

239. **Gein.** *Die guten gein; die beisen bleiben.*

De goeden gaan, de slechten blijven. Verzuchting bij het stervan van een goed mens. Gein D. gehen. Beis = böse.

240. **Gein.** *Wie gein die bakken, sou gein die hakken.*

Zoals de wangen gaan, gaan de hakken. Bet: Wie vlug (resp. langzaam) is in het eten, is ook vlug (langzaam) in andere dingen. Vgl. Rap van handen, rap van tanden. Bakken = D. Backen = wangen. Hakken = D. Hacken = voeten, hielen.

241. **Geiwe.** *Geiwe liegt uf der gas, jeder ken es ufnemmen.*

Hoogmoed ligt op straat; dat kan een ieder oprapen. Geiwe H. ga'awa = hoogmoed. Cf. Teines enz. Inleiding § 4, I, 14. Bernst. 51. Gadlüss ligt auf'n mist, cf. ook Bernst. 133. Kujwod walgert sich auf'n mist, wer es wil nemt umsist.

242. **Geiwe.** *Er schtinkt vor geiwe.*

Hij stinkt van hoogmoed. Bet: Hij is buitengewoon verwaand. Subst. Geiweschtinger (verbasterd tot Geiwestinkel). V.P. 121 en Tendlau. 266. gaawestinker. – M.J.V. XXIII blz. 31, nr. 232. Er stinkt vor lauter Ga'we. Zivy 430.

243. **Geiwe.** *Meer geiwe wie mesomme.*

Meer praats dan geld.

244. **Gekreisch.** *Gekreisch unter enander as wie uf e polnischer reichstög.*

Geschreeuw onder elkaar als op een Poolse rijksdag. Vgl. Duits: Polnische Wirtschaft. Diskurs 1797.

245. **Geld.** *Geld geit zu geld.*

Geld gaat naar geld. Cf. De duivel sch... altijd op de grootste hoop. Bernstein 61. – M.J.V. 1900 blz. 123.

246. **Geld.** *Geld regiert die welt.*

Vgl. Eccl. X: 19. Bernst. 133. Kuwojd ün geld, regiren die Welt.

247. **Geld.** *Betûch sein is geld hobben, wie geit kaanem an.*

Rijk zijn is geld hebben, hoe gaat niemand aan. Bet: ongeveer: Geld stinkt niet. Betuch H. batoeach = zeker, betrouwbaar, kredietwaardig. Met betekenisontwikkeling is het westjiddisch naar: rijk. Vgl. de overgangsbetekenis in: V.P. 102. Hij is er betoeg voor = Hij is er goed voor en: 't is hem betoeg = het is hem toevertrouwd. Zie ook no. 225. Weill 63. solide, dans le sens de riche.

248. **Geld.** *Wer saan geld nit waass zu mallen, kaaft ge'scher un lost es fallen.*

Wie zijn geld niet kwijt weet te raken, koopt vaatwerk en laat het

vallen. Gezegd van iemand, die dwaas met zijn geld omspringt, het aan onnutte dingen besteedt. Mallen: etym. niet duidelijk. Gescher = D. Geschirr-vaatwerk. Wellicht uit het Nederlands.

249. **Gelerntheit.** *Die gelerntheit macht aanem alt sonder jooren.*

De geleerdheid maakt iemand oud zonder jaren. Vgl. het rabbijnse: een grijsaard is iemand, die zich wijsheid heeft verworven. Kidduschien 32b. Scheëriet Jisrael M. M. Amelander Voorrede, blz. 1.

250. **Gemôre.** *Se lernen gemore, ober se kennen nit ore.*

Ze leren Talmoed, maar ze kunnen niet (Hebreeuws) lezen. Gezegde, dat de tegenstelling oost- en westjoden typeert. De oostjood kent wel de ingewikkelde Gemore (= Talmoed), maar hecht aan zulke zaken als het ordentelijk en nauwkeurig lezen van de gebeden in het geheel niet. Het leren van grammatica etc. blijft hem vreemd.

Memoiren: Aron Hirsch Heyman „Denn die Grammatik war bei ihnen verpönt, und wer sich mit ihr beschäftigte, wurde von ihnen als Ketzer angesehen” (Jüdische Memoiren Schocken 1936, blz. 108, ausgewählt von Hans Bach). Oren = bidden. Lat. orare.

251. **Gemouch (eig. Mouch).** *E verschopt gemouch.*

Een verstopt brein. Oorspronkelijk: Verschopter mouch. Bet: Iemand, die niets kan leren, sufferd. Mouch H. Moach = hersenen. Mouchverdreier. Iemand, die altijd tegenspreekt. V.P. 124.

252. **Geneiwes.** *An geneiwes ken men aach chôrew gein. Var. me'tsie-es.*

Aan koopjes kan men ook failliet gaan. De bedoeling is: het kopen van grote hoeveelheden moet zakelijk verantwoord zijn. Het feit, dat de materie, waarom het gaat, goedkoop is, is als zodanig nog geen waarborg. Geneiwes H. geneiwot = diefstallen. Hier: zulke goedkope zaken, dat het schijnt, alsof ze gestolen zijn. Me'tsie-e. H. metsiea = 1. vondst, 2. koopje. Chorew H. charew = eigenlijk „vernietigd” of verwoest = hier: failliet, vgl. geneiwessoucher = koopjesloper, heler.

253. **Genog.** *Genog is genog.*

Genoeg is genoeg. Overdrijving schaadt.

254. **Genoss.** *E pietsie genoss, e lange challôsches.*

Een beetje genoeg, een lange narigheid. Gezegd als men voor een weinig plezier, grote moeilijkheden of narigheden riskeert. Ook wel eens van ongehuwde moeder. Genoss D. Genuss. Challôsches zie 89.

255. **Ge-olle.** *Wer hoft uf die ge-olle, der is mecholle.*

Wie hoopt op de verlossing, die is failliet. Bet: Wie zich niet zelf inspant maar hoopt, dat een wonder hem uit de moeilijkheden zal helpen, is verloren.

Volgens een andere opvatting: Wie in moeilijke omstandigheden verkeert, snakt het meest naar de komst van Maschieach. Zo Tendlau. Ge-olle H. ge-ullah. = verlossing. Mecholle H. mechulleeh = opgehouden, ten einde, vernietigd. M.J.V. 1899 p. 26. Wer da lauert auf die ge'ule der is bald mechule. Tendlau. 915. Wer hofft uf die Gulle, is bald mechulle. Zijn verklaring luidt: Nur wer der Verarmung nahe ist, hofft auf die Erlösung. – Vgl. Sanhedrin 97a: De zoon van David komt niet eerder, dan dat het geld uit de buidel verdwenen is:

אן בן דוד בא עד שתכלה פרוטה מן הכיס

256. **Geschmeichel.** *Viel geschmeichel, wenig sseichel. Var.*

Harbe schmeichel, winzig sseichel.

Veel gelach, weinig verstand. Gezegd van iemand, die om de onbenulligste dingen lacht, speciaal van een dom meisje.

Schmeicheln (met ch als in kachel) hier = lachen. Vgl. m.h.d. smielen. In de betekenis vleien zie 285. Harbe H. harbee = veel. Winzig = weinig. V.A. VII, pag. 385. Tendlau. 116. Philo 160. Bernst. 284. Sseichel H. sechel = verstand.

257. **Geschrei.** *Grouss geschrei un matte melooche. Var. Grouss geschitz un matte melooche.*

Groot geschreeuw (geschut?) en traag werk. Cf. Ned. veel geschreeuw en weinig wol. Vgl. als tegenstelling het rabbijnse gezegde: Zeg weinig en doe veel. Mischna Awot, I 15. V.P. 197 idem. – Schprichw. S.E.V. 4. Doe machst a goodel (= groot) geschrei un a matte melooche.

V.P. veronderstelt ten onrechte dat matte verbasterd zou zijn uit me'at = weinig. We hebben hier echter te doen met het woord mat.

Duits matt. Melooche. H. melacha = werk. In de vorm „meloochem” opgenomen in de Ned. volkstaal.

258. **Gescht.** *Gescht un fisch bleiben nur drei teeg frisch.*

Gasten en vis blijven slechts drie dagen fris. Vgl. Midrasch Tehillim 23. Op de eerste dag gast. de tweede dag last. de derde dag stank. Teeg = D. Tage. Vgl. voor Latijnse parallel Slijper in Tijdschrift Ned. Taal en Letterkunde XXXII, 265. geciteerd naar Harrebomée II, 386. Post tres sepe dies vilescit piscis et hospes.

Men zie ook J. en A. Romein, De lage landen bij de zee. 3e druk pag. 157. Men was gastvrij... maar de reizende gast werd dan ook verondersteld niet langer dan twee nachten van die gastvrijheid te profiteren. „Drie-daagse gasten en vis, ziet men niet graag aan de dis”. Philo 159. Drei Tage ist man Gast – Später fällt man zur Last. Bernst. 50. Drei tug is man a gast – Schpeter wert man zü last.

259. **Gescht.** *Durch gescht un gesinder bringt me araus die kinder*

Door gasten en personeel komen praatjes over de kinderen in omloop. Gescht zie no. 592.

Gesinder meervoud van D. Gesinde.

260. **Gescht.** *E gescht for e weil, seht weiter wie e meil.*

Een gast voor een ogenblik ziet verder dan een mijl. Bet: Een vreemde ziet vaak vlugger en scherper dan een ingewijde. Tendlau. 719. gascht uf e Weil guckt uf e Meil. – Bernst. 50. dito. Zie voor gescht no. 592.

261. **Gescht.** *Essende gescht, trögende gescht.*

Etende gasten, dragende gasten. Afkeurend van gasten, die niet alleen eten, maar ook trachten iets mee te nemen.

262. **Gescht.** *Ongepraajte gescht setzt man bei die tier. Varianten: hinter, an die tier.*

Ongevraagde gasten zet men bij (achter, aan) de deur. Bet: Ongenode gasten zijn niet welkom. Stellig oorspronkelijk bedoeld als reactie op schnorrers. Praajen = oud Romaans bestanddeel. Fr. prier. Lat. precare. Holl. zeemanstaal. Cf. Eng. pray. Tendlau. 895. Ungepraiten gascht setzt men hinter den Auwe (/ kachel). M.J.V. 1899, blz. 142,

no. 234. Ungebet'ne kerojwin setzt me hinterm ojwn. Weill p. 77.

263. **Geschalt.** *Sie hot nit viel an, und doch e geschalt (var. e hillech, e ssuf).*

Zij heeft niet veel aan, en toch een (slecht) figuur (var. ziet er toch bespottelijk, smakeloos uit). Gezegd van iemand die zich erg opdirkt en er daardoor bespottelijk of smakeloos uitziet. Geschalt D. Gestalt eigenlijk gestalte. Jidd. = slecht figuur. Hillech H. hilluch eigenlijk gang. Jidd. = smakeloze, lelijke kleding, Ssoff H. ssuf eigenlijk einde, slot. Deze drie woorden hebben in het Jiddisch een ongunstige betekenis gekregen. Ssof is in het Ned. overgegaan zie 614. V.P. 42. en 293. – Weill 179. Hiluch-allure, s'emploie en mauvaise part.

264. **Geschtibbelt.** *Geschtibbelt un geschpoort.*

Gelaarsd en gespoord. Bet: In de puntjes. Op zijn paasbest. Eigenlijk: geheel reisvaardig. D. Gestiefelt und gespornt. D. Stiefel = Laars. Voor wissel w-b zie inleiding § 4, II, 7.

Bij deze en dergelijke uitdrukkingen moet men denken aan de invloed van de, dikwijls in het Jiddisch bewerkte, ridderromans. Zo verscheen bijv. ± 1680 in Amsterdam een Artus-roman „Ein schein ma'aseh vun Kenig Artis hof" bewerkt door Jossel Witzenhausen, die ook... Tenach in het Jiddisch vertaalde.

265. **Geschtoggen.** *Das is nit geschtoggen un nit gefloggen.*

Bet: Deze bewering lijkt nergens op. De anekdotes van Tendlau. en anderen (de uitdrukking zou slaan op een godsdienstdiscussie tussen een Jood en een christen inzake het ten hemel stijgen of vliegen van Jezus en zou dan betekenen „niet gestegen en niet gevlogen" etc.) zijn secundair en als verklaring onaanvaardbaar.

Vgl. ook J. Gerson: Die Jüd-deutsche Sprache, Köln 1902, 128: „Nit gestegen, nit geflogen: gänzlich erlogen-gestegen ist wahrscheinlich aus m.h.d. gestoben umgebildet, nicht gestoben, nicht geflogen, würde insofern auch sinngemäss sein, als stieben m.h.d. auch 'schnell laufen, rennen, fliegen' „bedeutete". Dus: niet gestoven en niet gevlogen. De huidige vorm geschtoggen ontstond dan door Fern-Assimilation aan gefloggen.

V.P. 47. Nit gestoggen un nit gefloggen. – Nascher 86. Nit gestoigen ün

nit gefloigen. – Tendlau. 985. Nit gestoche', nit gefloche.' – Bernst. 63.
Nit geschtojgen, nit geflojgen. – Weill pag. 80.

266. Gesehen.

Isch *hob* es gesehen (met klemtoon op *hob*).

Ik *heb* het gezien.

In afkeurende zin gebezigd: Ik weet het al. Ik blijf niet langer. Ik ga weer weg.

267. Geseire. *Die geseire wachst (of geseere).*

Het gaat van kwaad tot erger. Geseire H. gesera, bepaling, besluit, verordening van de regering (tegen de Joden). In het Jiddisch ontwikkelt de betekenis zich tot vervolging, ramp (in het algemeen). V.P. 126. – Tendlau. 726.

268. Gesond. *Gesond sol er gein, gesond sol er widder kommen.*

Gezond moge hij gaan, gezond moge hij terugkomen. Ironisch van plannenmaker voor grote reizen. Ook wel gezegd van iemand, die kwaad van het toneel verdwijnt. Vgl. Wen *er* geit sol e gut joor kommen (vgl. 406).

269. Gesond. *Er is sou gesond wie e katzew s'n hond.*

Hij is zo gezond als des slagers hond (die immers zijn buik gemakkelijk kan vullen en er steeds welvarend uitziet). Katzew H. katzaw = slager. Poeriem-Hagada van Schloume Duikelaar, in poeriemkranten.

270. Gesonderhaat. *Wie man is gesonderhaat, is man krankerhaat.*

Zoals men in gezonde toestand is, zo is men in zieke toestand. Bet: Het karakter van een mens verloochent zich niet. Haat = heit vgl. D. Gesundheit. In deze samenstellingen nadert „haat” nog enigszins de oude betekenis van een substantief. Zie Kluge s.v. heit. Vgl. ook gezwongenerhaat. Zie verder inleiding § 5, 15.

271. Gezwongenerhaat. *Gezwongenerhaat is Got laad (Gottes laad).*

Dwang is God (tot) leed. Bet: Dwang is uit de boze. Laad D. Leid. V.P. 42. Gezwongenhat is Gotteslad. Zie Tendlau. 761. aan het eind.

Gezwungenheit, thut Gott Leid. Bernst. 219 afwijkend: Gezwungen in genejt, thüt God lejd. Zie voor „haat” „Gesonderhaat”.

272. **Gietelje.** *Woor m a a n Gietelje nor so weit!*

Was mijn Gieteltje maar zo ver! (nl. dat ze onder de choppe stond). Bet: Was ik (waren wij) maar eerst zo ver. Gieteltje, Gietelchen, (Gutel, Gütel, Gütele, Giete) = Jidd. vrouwnaam. Zie 925. Vele zegswijzen berusten op algemeen bekende anekdoten. Bij de huwelijksvoltrekking (choppe, zie 415) wordt een bepaalde melodie gezongen. Bovengenoemd gezegde knoopt vast aan de anekdote van een vrouw, die deze uitdrukking gebruikte, toen ze de, op dezelfde melodie voorgedragen, woorden uit de Megillat Esther hoorde zingen: wajislu es homon 'al ho'-eits.

273. **Gimel.** *Uf gimel dewôrem scheidt die welt, Uf geld, uf geld, uf geld.*

Op drie dingen staat de wereld, Op geld, op geld, op geld. Ironische ombuiging van de uitspraak van R. Simon ben Gamliel. Awot I: 18. Op drie dingen staat de wereld, Op waarheid, recht en vrede. Gimel dewôrem = 3 zaken. Gimel, derde letter van het alef-bet = de beginletter van: Geld. Dewôrem. H. dewariem = zaken, woorden. Tendlau. 782. – Bernstein 60.

274. **Gleich.** *Gleich sucht sisch, gleich vindt sisch.*

Gelijk zoekt elkaar, gelijk vindt elkaar. Ned. Soort zoekt soort.

275. **Gôde.** *Der aane scheidt vorn in der Gôde, Der ander scheidt hinten in der Gôde.*

De een staat vóór in de Pesach-Hagada, de ander staat er achter in. Spottende karakteristiek van een gezelschap, waarin niet veel fatsoenlijke lieden voorkomen. Ook wel van twee compagnons, die in negatieve zin goed bij elkander passen.

„*Vorn in der Gode*” doelt op de booswicht (de rascha), die behoort tot de 4 zonen, tot wie de Thora het woord richt (de wijze, de boze, de simpele en hij, die niet weet te vragen). Dit komt vooraan in het Pesachverhaal voor.

„*Hinter in der Gode*” doelt op Chadgadja, dat het slot van de Pesach-Hagada vormt.

Gôde verbastering van Hagôde-Hagôdo H. Hagada = verhaal. In technische zin: het verhaal, over de uittocht uit Egypte, verteld op de eerste twee avonden van het Pesachfeest. Voor chadgadje zie 79.

276. **Gôdemannetje.** *Das is e gôdemannetje, var. Der is aus der gôde weggelaafen.*

Gezegd van een klein iemand, die er potsierlijk uitziet. Met reminiscentie aan de populaire geïllustreerde oud-Amsterdamse uitgaven van de Pesach-hagada, waarvan de eerste editie in 1695 verscheen en waarvan de plaatjes sedert dien in talloze uitgaven zijn nagevolgd. Gôdemannetje = hagada-mannetje. Gôde vulgo voor hagôde H. hagada zie 275. V.P. 127.

277. **Goj.** *Göj 'ne-emon, chäser kôscher (ook gooj).*

Een niet-Jood als vertrouwde, een varken geoorloofd. Bet: Zaken van kaschrut (ritueel eten) kan men niet aan een niet-Jood overlaten. Hij zou misschien zelfs varkensvlees voor geoorloofd kunnen houden. Ne-emon = vertrouwensman (meer speciaal van het rabbinaat), voor rituele kwesties. Vgl. voor de technische term „ne-emon als controleur voor rituele aangelegenheden (kaschrut) o.m. Flesch, J.J.V. 1924/5, 581. „Dazu kommt der Lohn für das נאמנות der Weine etc.”

Goj H. oorspronkelijk = volk in het algemeen ook het Joodse volk, eerst later = niet-jood. Veelal met de uitspraak gooj, hetgeen waarschijnlijk de oudere uitspraak is. Zie De Vries. רשומות. Goj en gojems (van gojiem) overgegaan in de Nederl. volkstaal, zie Van Dale. Koscher H. kascheer = volgens de godsdienstige voorschriften geoorloofd, meestal van voedsel. In de Nederl. volkstaal overgegaan in de vorm kosjer, kousjer, zie inleiding § 3.

278. **Goj.** *An e goj, der jiddisch redt, dou is kaan brooche an.*

Aan een niet-Jood, die Jiddisch spreekt is geen zegen. Bet: Aan een niet-Jood, die veel met Joden heeft omgegaan en daardoor de handel en handelstermen kent, is niets te verdienen. M.J.V. 1899, blz. 26, no. 13 Der goj, was red loschen hakoudesch und die Jidene was lernit gemore sollen werden a kepore.

Hiermee verwant: Bernst. 186. A hihn, wus krehet, a goj, wus jüdisch redt, ün a jüdin, was lernit tojru, is nit kejn güte ss'chojru. Moormann

Geheimtalen-II: 395: een Jid, die Frans spreekt en een goj die jiddisch spreekt, is geen broche an. Brooche zie no. 69.

279. **Goj.** *Bei e goj is kaan ssod.*

Een niet-Jood kan geen (handels)geheim bewaren. V.P. 127. M.J.V. 22e jaarg. 1e Heft, blz. 9, no. 19. Beim goj is kan Ssineh ün kan Ssod (Ssineh = haat).

280. **Goj.** *Das sol man kaan goj lernen.*

Dat moet men geen niet-Jood leren (eten) .Schertsend. Meer speciaal met het oog op de voortbrengselen van de Joodse keuken. Lernen voor D. lehren. Tendlau. 491.

281. **Goj.** *Der fangt mit aanem an wie e goj mit e jehude (jid).*

Die begint met iemand als een niet-Jood met een Jood. Hij treedt op onbehoorlijke of onredelijke wijze op. Jehude = H. Jehudie = Jood.

282. **Goj.** *E goj hot chäser in s'n kop. (Var. er hot enz).*

Een goj heeft spek in zijn hoofd. Bet: Een niet-Jood is dom. (De variant ook wel van Joden gebruikt.) Berust op het Joodse volksgeloof, dat het eten van spek dom maakt. Chäser, dat eigenlijk varken betekent, wordt ook wel gebruikt in de zin van: spek, varkensvlees. Weill 240. Er hot 'Hazir im Kopf - il est bête. M.J.V. 1899 p. 43.

283. **Goj.** *E goj hot kaan chosch*

Bet: Een niet-Jood heeft geen verstand. Chosch H. chusch = verstand, gevoel. Zie 282.

284. **Goj.** *E goj hot's 's mäsel, Var. Wie meer goj, wie meer mäsel.*

Hoe meer goj, hoe meer geluk. Goj: hier meestal: niet traditioneel levende Jood. Hoe geringer zijn aandacht voor het jodendom, des te groter blijkbaar zijn voorspoed. Mäsel zie no. 149. V.P. 127. hoe meer goi – hoe meer mazzel. – Tendlau. 606. Nascher 8. Masel wie ä Goj. – Bernst. 53. Mehr goj – mehr masol. – Bernst. 157. Zivy 45.

285. **Goj.** *E goj moss man schmeicheln (schmadden).*

Een niet-Jood moet men door vriendelijkheid in een goed humeur

trachten te brengen. Hier spreekt de ghetto-angst voor de potentiële vervolger. Schmeicheln = vleien. Jiddisch ook lachen zie 256. Schmad-den zie 963.

286. **Goj.** *Man sogt nit goj, wo'n ger bei schteit. Var. Man nent kaan ...* Men zegt niet „goj”, waar een bekeerling bij staat. Bet: In het huis van de gehangene spreekt men niet over de beul. Ger. H. = ger. In het algemeen: vreemdeling; ook: niet-Jood, die tot het jodendom is overgegaan. Bernst. 64. Far e gejr tur men kejn goj nit schelten (weil der Neubekehrte sich mit seinem frühern Glaubensgenossen noch immer solidarisch fühlt”). Cf. Raschi op Ex. XVIII, 9. – Sanhedrin 94a: Zoals het spreekwoord luidt: een bekeerling – tot tien geslachten – moet gij over geen Arameër (zijn vroegere geloofsgenoot) in zijn bijzijn minachtend spreken.

287. **Göje.** *Tomer jou hot die goje e boks an (var. der göj).*

Misschien ja heeft de vrouw een broek aan. *Var. Tomer jou hot die katz klompen an.* Bet: Misschien is het wel het tegendeel van wat we denken. Vgl. Schijn bedriegt. Absusievelijk vaak: Misschien valt het mee. Tomar H. tomar, terminus technicus in de Talmud, waarmee men bij voorbaat ingaat op een eventueel tegenargument. Tomer = gij zoudt kunnen zeggen. Vandaar: „tomer omgekeerd en „tomar umgewandt”. Misschien heeft de vrouw een broek aan d.w.z. misschien is het een verklede man. Men moet er rekening mee houden, dat de vrouw eerst in de 17e eeuw een broek ging dragen. Vgl. Zij heeft de broek aan. Stoett. – Boks = broek, uit het n.d.d. Goje vrouwelijk van Goj zie 277. V.P. 302. Toumar jou; toumar umgewandt. – Tendlau. 309. Tomer ja. – Tendlau. 843. Rewe, toomer umgekehrt. – Tendlau. 843. Rewe, toomer jo hat die Goje Buchsen an.

288. **Göjem.** *Wo gojem auf einander schlagen, dou sol kaan guter jid sisch wagen.*

Waar niet-Joden op elkaar botsen, moet geen goede Jood zich wagen. Bij conflicten tussen niet-Joden dienen Joden zich op een afstand te houden. Waarschijnlijk niet oud. Het oude Jidd. woord voor wagen = sich derwegen. Zie no. 508. Wer sein kop wil halten ganz, enz.

289. **Göjsch.** *Das is e gojsche chein.*

Dat is een niet-Joodse aardigheid, grap. Bet: Dat is een typisch specimen van niet-Joodse humor of van niet-Joodse wijze van handelen. Meestal ironisch. Verg. no. 560 gojsch lef en 640 gojsch meinsse. Gojsch. adjectief gevormd uit Hebr. goj + D. sch.

290. **Gold.** *Sou schwoor gold.*

Zo zwaar goud. Bet: Ik wou, dat ik het gewicht aan goud bezat. Ook ironisch-twijfelend tegenover blufferige beweringen. Schwôr – waarschijnlijk van m.h.d. nevenvorm swâr (naast swaere) met Jiddisch ô. Ook bij Glückel v. H.

291. **Göles.** *Nor dalfônem hobben goles.*

Slechts armen hebben ballingschap. Slechts arme mensen voelen ten volle de nadelen van de ballingschap. Goles. H. galut = ballingschap. Dalfonem zie 631. Diskurs: Gespräch auf es Schif 1797.

292. **Göles.** *Sou lang sol es goles douern.*

Zo lang zal de ballingschap duren. Wordt gezegd, als men denkt, dat iemand een bepaalde prestatie niet lang zal volhouden.

Cf. Sou lang sol m'n dalles douern. Siegfr. v. Praag, Het Ghetto, pag. 81: lang als het Jiddische gooloes. M.K.V. XXII, blz. 20 no. 184. Nit länger sol 's Jiddische Golus dauern. Philo 161. Bernst 138.

293. **Got.** *Got behiete. Got sol mir hieten.*

God beware ons. *Hieten* – D. hüten.

294. **Got.** *Got sei es unverwissen.*

Bet: ongeveer: zonder daarmee tegen God te willen morren. Unverwissen van m.h.d. verwîzen = verwijtend voorbehouden. Ned. verwijten. V.P. 51. – Gl. v. H. ed. K. blz. 157. „Ich hobe Got sei es *un vor wissen* losen fasten, lernen un scheorei sachen (en andere zaken), mit teschuwo, tefillo u tsedoko (met zelfinkeer, gebed en weldadigheid) getoon, sou gut ich gekent hob (bij de ziekte van haar man).”

Idem 201: „Mir hoben minjan kewua (een vast minjan) gekrogen vun melamdiem, (geleerden), die mir das ganze schono (jaar) bestelt hoben

zu lernen beisie joun wolojlo uscheorei sachen, die mir Got sei es *un vor wissen*, mein kinder hoben fleissig kadiesch nooch gesogt."

295. **Got.** *Got sol im gesond lösen.*

God moge hem gezond laten. Gesund hier niet adjectief, maar m.h.d. substantief. Gesund = D. Gesundheit.

296. **Got.** *Got sol maan tonbank bentschen.*

God zegene mijn toonbank. Bet: God geve, dat ik goede zaken doe. Tonbank komt ook in het Nederduits voor, het spreekwoord zelf bijv. bij de Joden van Oostfriesland. Bentschen v. Romaans: benedicere = zegenen. Gewoonlijk gebruikt voor het dankgebed na de maaltijd.

297. **Got.** *Wen Got lieb hot, dem schróft er.*

Wie God lief heeft, straft hij. Bernst. 48.

298. **Got.** *Got sol mir schoumer umatsel sein.*

God moge mijn beschermer en redder zijn. *Schoumer* H. schomeer = beschermer. *Matsel* H. matsiel = redder.

299. **Got.** *Widder Got nit geredt.*

Tegen God niet gesproken. Bet: Ik wil mijn mond niet ten kwade openen V.P. 42. – Tendlau. 612. Wider Gott nit geredt, aber ... (brengt varianten en bronnen).

300. **Goumel Bentschen.** *Der ken goumel bentschen.*

Die kan het dankgebed „ha-goumeil” uitspreken. Die kan van geluk spreken. Die is er goed afgekomen. Goumel bentschen is de populaire naam voor het uitspreken van een dankgebed, nadat men aan levensgevaar is ontkomen. Het is gebruik dit te doen, nadat men voor de eerste maal daarna voor de Tora wordt geroepen, zgn. opgeroepen. De vier gevallen waarin dit plaats vindt, worden samengevat in het woord *chajjiem* (= leven). De medeklinkers van dit woord vormen achter-eenvolgens de aanvangsletters van *Cholie* (= ziekte) *jam* (= zee sc. reis), *jissurim* (= smarten, pijnen) en *midbar* (= woestijn). Achtergrond vormen de vier overeenkomstige gevallen in ps. 107.

De naam is ontleend aan de aanvangswoorden: ha-goumeil la-cha-

jowiem touwous (hagomeel la-chajawiem towot = Die aan schuldigen weldaden bewijst. Tendlau. 642.

Benschen zie no. 229.

301. **Grepsch.** *Uf de grepsch gepraajt wern. Variant. Ich kom nit uf de grepsch.*

Vgl. Nagepraaid worden. Bet: Na de maaltijd uitgenodigd worden. Grepsch-grepschen. Vgl. D. rülpsen = oprispen, boeren.

Zie J. Gerson. Die Jüd. deutsche Sprache blz. 111 grebzen. Verwijst naar Schmeller I 1007 groppezen-Weinreich, Staplen, Kurl. J. 216. grepsen. Hij verwijst naar Lexer II 428. roffezen, reubsen, gerepsen. Echter in de vorm görpsen (schweiz). Zie Frühneuhochd. Glossar von A. Götze. Gepraait zie no. 262.

302. **Grien.** *Grien, gel, jemmerlisch. Variant. Grien, grou un jemmerlisch.*

Groen, geel en jammerlijk. Van iemand, die er slecht uitziet. Ook wel: afschuwelijk lelijk. Gel m.h.d. gel = D. gelb. Grien D. grün.

Bernst. 60. B'gele, bigrine, b'ssimchu rabu. Bernstein beschouwt de uitdrukking als geparodiëerd van de Hebreeuwse woorden: Begila, berina, besimcha rabba, ontleend aan de avond-liturgie der feestdagen. „Wird gebraucht, wenn ein Bräutigam sich mit seiner Braut freut, obgleich sie von olivengrüner Gesichtsfarbe und überhaupt hässlich ist.“ Deze opvatting wordt weerlegd door de vorm, waarin deze uitdrukking elders voorkomt. Ze kan hoogstens secundair zijn.

303. **Gritz.** *Baron esst gritz bei s'n brout.*

De baron eet gort bij zijn brood. Bet: Hij spaart uit zijn mond, om te kunnen pronken. Gritz D. Grütze = gort, grutten. V.P. 43.

304. **Gritz.** *Die bloue gritz wert im schmekken. Var. De kalte gerscht wert*

De blauwe gort zal hem smaken (gort in water gekookt). Var. koude gerst. Bet: Het is uit met de pret. Nu begint het harde leven weer. V.P. 43. Wie werd'm de blaue gritz nu schmecken.

305. **Grouss.** *Das is grouss vor bechinnem.*

Dat is groot voor niets. Bet: 'n Grote opzet, waar niets achterzit. Vgl. Veel geschreeuw en weinig wol. Bechinnem zie 34.

306. **Gut.** *Wen es gut wert sein, wer isch nit meer dou sein.*

Als het goed zal zijn, zal ik niet meer daar zijn. Verzuchting. Ik zal de goede tijden wel niet meer beleven. Dou = daar.

307. **Gut.** *Wo isch nit bin, is es gut.*

Waar ik niet ben, is het goed. Bet: Ik ben nu eenmaal een ongeluksvogel. Bernst. 52. Dort is güt, wü mir senen nit du.

308. **Gutes.** *Von eppes gutes komt kaan beises. Van iets goeds komt geen kwaads.*

Eppes D. etwas Beis D. böse.

V.P. 40 Weill p. 71.

Talm. Bawli Berachot 30a, e.a.

Miehjot tow al tikaree ra'.

309. **Gutes.** *Nem dir eppes gutes vor.*

Neem je iets goeds voor. Gezegd, wanneer iemand iets beweert te zullen doen, dat naar de mening van de hoorder verkeerd is of tot conflicten kan leiden.

310. **Hakkel.** *Hakkel, 'bakkel (chatteissem).*

Alles, in alles (minderwaardige individuen). Bet: Een zootje. Misschien een vermenging van twee uitdrukkingen, misschien ook een willekeurige aanvulling. Hakkel-bakkel H. hakkol-bakkol = allen- in alles. Chatteissem meerv. chattes zie 115. Tendlau. 581. Hakkel bakkel.

311. **Hakkel.** *Hakkel hêwel.*

Alles is ijdel. H. Hakkol hewel. Vgl. Eccl. I, 2. V.P. 148. – Tendlau. 31. Wie Schloome Meelech alles mitgemacht hat, hat er gesagt: „Hakkel Hebel”.

312. **Hakkel jeduche.** *Der sol mir maan hakkel jeduche wegnemen.*

Die moge mij mijn hakkel jeduche wegnemen. Bet: Zich niet aan de publieke opinie storen. Hakkol joducha (= alles looft U) zijn de aanvangswoorden van een loflied uit de liturgie van de sabbatochtendienst, waarvan de strofen met een populaire oude melodie om beurten

worden gereciteerd door voorlezer en gemeente. Tendlau wijst op het-
ook hier te lande vroeger in zwang zijnde – gebruik, dat dit fragment
„gewöhnlich von dem Vorbeter und einem angesehenen Privatmanne,
der sich diese Ehre oft durch eine Abgabe an die Armenbüchse für das
ganze Jahr ersteigerte, Vers um Vers recitirt ward.“ Het reglement
van Leeuwarden draagt dit in 1878 aan de beide voorzangers op.
V.P. 148. Laten ze mij hakkel jeduche wegnemen. – Tendlau. 219.
Nemm' mer meinen h.j. weg. – J.f.j.V. 1925, blz. 463. – Weill 177.
Er kenn mir die Hakaul Yoduchō versteige.

313. **Hakkel.** *Hakkel jôfe be-ite (biete).*

Alles mooi op zijn tijd. Ontleend aan de Hebreeuwse tekst in: Eccl. III,
11. Jofe H. jafee. In de vorm jofel via het Bargoens in de Nederl.
volkstaal overgenomen. De l waarschijnlijk naar analogie van het
eveneens uit het Jiddisch stammende sjofel, zie 614.

314. **Hakkel.** *Hakkel parnoossem.*

Allemaal bestuurders. Bet: Iedereen speelt de baas. Parnas = be-
stuurder van de Joodse gemeente. Pl. parnassiem = verfranste vorm:
parnassijns. N.B. De uitdrukking Hakkel H. Hakkol (= ieder) komt
dikwijls in rabbijnse literatuur voor, bij een algemene regel.

Bijv. het begin van het Mischna-tractaat Chulin, dat aanvangt met
de woorden Hakkol schochetiem = ieder is, (onder bepaalde voor-
waarden,) geschikt voor het rituele slachten. Bij het hier bedoelde
gezegde moet men denken aan een parodie op deze of een dergelijke,
algemeen bekende, plaats uit de traditie.

315. **Hakkel.** *Hakkel reiwech.*

Alles winst. Het is allemaal zuivere winst. De winst ligt er boven op.
Vaak ironisch, van iemand, die uit grootspraak voorgeeft winst-
gevende zaken te doen. Hakkel reiwech H. hakkol rewach = alles
winst.

316. **Halb.** *Nit zum halb un nit zum ganze. Var. Bekimitse, bekamtse,
nit zum halb un nit zum ganze.*

Niet half en niet heel. Gezegd, als men iets krijgt of gebruikt, maar te
weinig om er werkelijk nut van te trekken. Vgl. Te weinig om te leven,

te veel om te sterven. Volgens V.P. 95. is bekimtse een fantasie-formatie. Het eerste deel gaat echter terug op H. bekumtso = een handvol. Vgl. Levitic. VI, 8 (Nieuwe Vert. VI. 15).

Bekumtso van H. komets = een hand vol of wel van Aramees kumtsa met de nevenvorm kamtsa. Zie J. Levy: Wörterbuch über die Talmudim s.v. Vgl. ook H. kamtsan = vrek. Schprichw.: S.E.V. 10. Mijn Eltern hebbe gehad, nit se halb nit se gans.

317. **Hamburg.** *Der beloubt Hamburg und Luburg.*

Iemand gouden bergen – Holland en Brabant – beloven. Luburg = Lüneburg (?). Vgl. E. Slyper – Jargon – geen Jargon. Tendlau. 523. Ich hab 'm Holland un Brabant versprochen.

318. **Handel.** *Neiteger handel.*

Noodzakelijke handeling.

Bet. Dat was beter gelaten dan gedaan. Alleen ironisch. Handel hier nog met de oudere betekenis handeling, handelwijze.

neiteg D. nötig.

319. **Handelschaft.** *In handelschaft scheidt sich die freindschaft.*

In de handel scheidt zich de vriendschap. Bet: Zaken zijn zaken. Vriendschap is geen faktor in het zakenleven. Schprichw.: S E.V. 7. Bernst. 73. Handelschaft is kejn brüderschaft. – Weinreich Staplen Kurl. Jidd. 212.

320. **Hargot.** *Unser Hargot gibt die kelt un die klaader.*

Onze Heer God geeft de kou, en de kleren. Bet: God geeft de moeilijkheden, maar ook de middelen om ze te overwinnen. Hargot = D. Herr Gott. Kelt = D. Kälte. M.J.V. 1900. blz. 124. Got schikt zu die Kälte noch die Klajdr. – Bernst. 46. Got git di kelt nuch di klejder.

321. **Harz.** *Es harz wil e kloger hobben.*

Het hart wil een klager hebben. Bet: Men wil iemand hebben, tegen wie men zich kan uitspreken over zijn leed of moeilijkheden. Kloger = klager. Hier ongeveer: beklager.

322. **Harzgeschpan.** *Er sol es harzgeschpan kriegen.*

Hij kan het harzgeschpan krijgen. Verwensing. Hartzgeschpann –

D. Herzgespann. Paul. Wörterbuch: volkstümliche Bezeichnung einer Krankheit, die man sich als Spannung des Herzens dachte (16-18. Jahrh) Uneigentlich auch von einer seelischen Beklemmung.
„Amsterd. Poeriemkranten E. Ch.: Wie koms du dou an? dein Harzgespan mein lelike menobbelte.” Vgl. J. J.V. 1923, 324, 49. Iz nischt ka man, iz a Hartsgeschpan (von einem bösen Ehemann.)

323. **Hawwe mine.** *Das is saan hawwe mine.*

Var. Das is e hawwe mine. Dat is zijn opvatting. Dat is een hypothese. Hawwe mine Aram. hawa amina = ik had kunnen zeggen, terminus technicus v. d. Talmud. V.P. 155. – Weill 173. S'ess ka Hawe amino = il n'est pas à supposer.

324. **Hawwemine.** *Ieder hot saan aagen hawwemine.*

Ieder heeft zijn eigen opvatting; zijn eigen vooropgezette mening.

325. **Heer zu, Rabbousaj;** *Luister mijne Heren!*

Vaak ironisch gebruikt, als iemand iets volkomen onbelangrijks of overbekends als gewichtig of gloednieuw vertelt.
Heeren D. hören. Rabbousaj H. rabbotaj = mijne heren.

326. **Hei.** *Hei teiwes lefak.*

Vijf Tewet lefak. Bet: Met St. Juttemis. Lefak H. פ"ט afkorting voor: lie-ferat-katan = volgens de kleine tijdrekening. In het Hebreeuws worden de letters (d.w.z. de medeklinkers) tevens als cijfers gebruikt. Vaak vindt men op de gevel van een gebouw of op het titelblad van een boek een bijbeltekst, waarvan de som der letters of der speciaal aangeduide letters het stichtingsjaar of het jaar van uitgave vormt. Veelal laat men hierbij de letter ה = 5, die de duizendtallen aangeeft, weg. Men vindt dan bijv. 716 i.p.v. 5716 en daarachter om de weglating aan te duiden „lefak”. Deze afkorting kan dus alleen achter een jaartal gebruikt worden en niet zoals in deze zegswijze achter de naam van een maand. Hei = 5 (vijfde letter van het alfabet). In het Nederl. overgegaan. Vgl. „Een heitje voor een karweitje.” Teiwes H. Tewet. naam van een Joodse maand. V.A. VII. no. 49, blz. 366, (onjuist verklaard). M. J.V. 1899 p. 28. Vgl. eveneens V.P. 236. s.v. perat.

327. **Hei.** *Die hei vor die woow schpören.*

De „hei” voor de „woow” sparen. Bet: Zich vergeefse moeite besparen, iets overbodigs achterwege laten. Hei en woow: vijfde en zesde letter van het Hebr. alfabet = He en waw.

V.P. 147/8. en 156. met zeer gezochte verklaring. – Tendlau. 78. Spar mir die Hee *und* die Wow. – Weill no. 167 gelijk aan Tendlau. – M.J.V. 22e Jg. Heft I, noot bij blz. 15. Ess kan Kügl, ersporst d'n Bronfe. Spor dir de He vor de Vav. – Idem, 1922, pag. 31. Erspor ich die Olef un die Wow.

Pesachiem 5a: Als de waw van **וְכִיּוֹם הַשְּׁמִינִי** er niet staat, behoeft de ה van **הִרְאִשְׁתָּן** er ook niet te staan. Als de Tora dus die ו zou weglaten, dan kon zij de ה ook weglaten. (Zij spare dus de ו voor de ה) **וְלֹא לִכְתוּב (ה) וְלֹא הִ"א**. Toen men niet meer wist, waaraan het gezegde ontleend was, verwisselde men de volgorde der beide letters, zodat ze in de volgorde van het Hebr. alfabet kwamen te staan.

Zie V.A. II no. 7 pag. 97, 98 artikel van J. H. Duizend.

328. **Heiben.** *Der versseilt sein heiben un leigen.*

Hij vertelt zijn opstaan en liggen. Verbasterd tot: Heiben un Leiben. Bet: Hij vertelt zijn intiemste dingen, nl. zijn opstaan en zijn naar bed gaan. Versseilen = D. erzählen. Ook bij Gl. v. H. herhaaldelijk in deze vorm met „ver”.

V.P. 36. Z'n heiben un leigen; verklaring aldaar foutief. Heiben = D. heben. Leigen = D. legen. V.A. no. 11. blz. 176. met Leiben i.p.v. leigen.

329. **Heiwel.** *Man sol von e heiwel kaan kedösche machen.*

Men moet van iets onbelangrijks niet iets heiligs maken. V.P. 155. Verhollandst: „Men moet van 'n heiligheid geen hewel en van 'n hewel geen heiligheid maken.” Kedösche zie 488.

330. **Hekdesch.** *Es hekdesch is angezonden.*

Het gesticht is in brand gestoken. Bet: Alles is in rep en roer. Hekdesch (oorspronkelijk) = aan de tempel gewijd, later: gesticht voor oude lieden of andere instelling van liefdadigheid. Angezonden – sterk deelw. van anzinden. D. anzünden. Het sterke deelw. is zuidwestduits. Paul D. W. Anzinden – aansteken, in brand steken. Vgl. anzinden van het sabbatlicht. V.P. 156. 's heqdeish is angezonden.

331. **Helft.** *Die zwaate helft is aach sou.*

De tweede helft is ook zo. Lakonieke zeggwijze. Praat maar niet verder: de rest begrijp ik zo wel. V.P. 27.

332. **Hemmet.** *Me sol s'n letzte hemmet verkaafen om e kootsen (var. e sserore ze sein).*

Men verkope zijn laatste hemd om een rijk man (een heer) te zijn. Verkaafen = D. verkaufen. Kootsen – H. katsien = aanvoerder, rijk man. Sserore = H. serara = heerschappij. In de 18e eeuw = vroedschap. later lid van de vroedschap, heer in het algemeen.

Let op de nuancering in het Jiddisch: Kootsen = rijk man. Sserore = deftig man. Sserore heeft zich uit de collectieve betekenis tot appellativum ontwikkeld. Voor de vorm hemmet vgl. M.h.d. hemedē. M.J.V. 1900 blz. 128. Chotsj di letzte hemd zu farkajfn abi a nogid (oder a g'wir = grosser Herr) zu sejn. – Bernst. 75. – Tendlau. 794.

333. **Hemschech.** *Das hot kaan hemschech.*

Dat heeft geen duurzaamheid. Bet: Dat heeft geen zin, geen doel. Hemschech. H. hemscheech = duur, vervolg. V.P. 156.

334. **Hend.** *Leddege hend bekleksen alle wend.*

Ledige handen bekladden alle wanden. Vgl. Gecken en dwazen schrijven hun namen op deuren en glazen. Leddig – m.h.d. ledec D. ledig = leeg. Deze betekenis had het vroeger ook in het Duits. Vgl. Ned. ledig. Hend – Hände. Wend – Wände. Bekleksen = bekladden. Schprichw: S.E.V. 25. in corrupte vorm. Bernst. 72. Lejdige hend machen kalje (= kapot) die Wend. Megillas Winz. 1614. heeft de uitdrukking: „Mit leidiger hend.”

335. **Hengt.** *Es hengt sisch nit un es lengt sisch nit.*

Het klopt niet; er is geen touw aan vast te knopen. Schprichw. S.E.V. 8. Woe henkt es, woe lenkt es? Vgl. no. 346.

336. **Her.** *Sou der her, sou 's ge'scher.*

Zo de heer, zo het gereedschap. Vgl. zo heer, zo knecht. *Gescher* = Duits Geschirr = vaatwerk. Hier nog in de oudere, ruimere betekenis. Her gew. Har. Oudere vorm door Reimzwang bewaard?

337. **Hien.** *İbber e hien un e haan. İs es beis hamikdesch chorew gegân (var. gegangen).*

Om een kip en een haan is de tempel verwoest. In 't algemeen: Kleine oorzaken hebben grote gevolgen. Bron Gitin 55b en 57a, waar verhaald wordt, dat men gewoon was in de bruiloftstoet voor bruidegom en bruid een haan en een kip (als symbool van vruchtbaarheid) mee te voeren.

Een troep Romeinen zou deze weggenomen hebben, waaruit een gevecht tussen Joden en Romeinen ontstond, dat tot een aanklacht bij de keizer leidde en rampzalige gevolgen na zich sleepte. Beis hamikdesch = H. Bet Hamikdasch = de tempel. Chorew gaan = verwoest worden; vulgo: stuk gaan. Zie no. 252. „Gegân” niet noodzakelijkerwijs als Nederlandse vorm te beschouwen. Zie Paul, Deutsche Grammatik II, 273, gegân. M.G.J.N. III 84.

338. **Hien.** *Wo es hien kreit vor dem han, dou is kaan brooche an.*

Waar de hen kraait voor de haan, daar is geen zegen aan. Bet: Waar de vrouw de baas is, daar deugt het niet: Soms: daar is niet veel te verdienen. Voor Brooche H. beracha – zie 72.

339. **Hiener.** *İsch ken saan hiener un saan gens. Var. İsch ken nit saan hiener un nit saan gens.*

Ik ken (noch) zijn kippen (noch) zijn ganzen. Ik weet alles van hem. Var. Ik weet niets van hem. Hiener – D. Hühner. Gens – D. Gänse. Tendlau. 268. – Weill 72.

340. **Hienderdrek.** *Das is kaan hienerdrek (katzendrek):*

Dat is geen kippendrek (kattendrek). Bet: Dat is lang niet weinig, dat is niet te verachten. V.A. I no. 23, blz. 358.

341. **Hienergannew.** *Der siet ous wie e hienergannew (hiendergannef).*

Hij ziet er uit als een kippendief. Hij maakt een zeer ongunstige indruk; ook wel: Hij ziet er zeer slordig uit. Hienergannew = kippendief.

342. **Hienschen.** *Das hienschen is die schechiete nit wêrt.*

Het kippetje is (de moeite van) het slachten niet waard. Bet: De kool is

de sop niet waard. Hienschen D. Hühnchen. Schechiete H. schechieta = het slachten (en wel: het rituele slachten).

343. **Hienschen.** *Mir weln fier dir e hienschen dôrech den drek houlen.*

Wij zullen voor jou een kippetje door de drek halen. Gezegd tot iemand, die zijn neus optrekt voor het eten. Misschien corrupt. Vgl. Kluge s.v. Dreck, die bij dit woord samenhang met jonge wijn vermoedt. In dit laatste geval zou de uitdrukking kunnen betekenen: Een kippetje door de wijn halen.

344. **Hillel.** *Hillels gedold un césars neschieres.*

Hillels geduld en Caesars rijkdom. V.P. 156. amendeert: Croesus' neshires. Waarschijnlijk echter heeft hier oorspronkelijk gestaan: Kourechs neschieres. Hillel is in de rabbijnse literatuur het prototype van het geduld, vgl. Awot I. 12. etc; anekdoten over zijn geduld Schabbat 31a. Korach geldt in de Joodse volkssage als zeer rijk en zeer gierig. Volgens Pirke de R. Elieser 50. had hij de schatten van Josef gevonden. Dat K. als gierig bekend stond berust op Numeri XVI, 1; Wajikkach Korach = letterl. Korach *nam*.

Neschieres H. aschierut = rijkdom. Het woord is door metanalyse gevormd uit 'n aschieres, vgl. Ned. nijver uit „in ijver”. Zie ook: newêre en inleiding § 4, II, 3. V.P. 156. – Tendlau. 17. en 18. „Koorach's neshires en Das is e Koorach”. – M.J.V. 1913, blz. 6. Homons Kopf, Koirachs Geld, Mesuschelachs (= Metusalah's) Jöhren – J.J.V. 1923, blz. 9. Hillels Geduld, Korachs Aschires, Mesuschelachs Jahre Schlaume Hamelechs chochme (Koning Salomo's wijsheid). – Weill 863.K, Un avare. Er ess betuch wie Kaura'h.

345. **Himmel.** *Wen im himmel joormarkt is.*

Als in de hemel jaarmarkt is. Bet: Met St. Juttemis. Met joden-hemelvaart. M.J.V. 1900, blz. 124, no. 352. Afn himil a j'rid (Jaarmarkt) (met gezochte anekdotische verklaring).

346. **Hing.** *Kaan hing, kaan geling.*

Bet: Er zit totaal geen model in. Eigenlijk slagersterm oorspr. kaan geheng, kaan geling (of geleng?). V.P. 41. Gehäng un geläng. – Vgl. V.P. 49. Schoofgelingeltje. – Gehäng un Geling waarschijnlijk: hart,

long en lever. Götze Glossar; Gehenk = Eingeweide des Schlachtviehs. Weill 70. Gehäng: le mou. = longen van een geslacht dier. Geling m.h.d. gelunge = die Lunge mit den edlern Eingeweiden. Of wel Geleng m.h.d. Gelenke aus Lanke, weicher Teil des Körpers zwischen Ober- und Unterkörper. Zie Paul Wörterbuch. Vgl. 335. Es hengt sisch nit enz.

347. **Hinne lou jônem.** *Hinne lou jonem, was e pônem.*

Ongeveer: God bewaar me, wat een lelijkerd. De eerste drie woorden: Hinne lou jonem (Hinne lo janum = Hij slaapt niet) ontleend aan Ps. CXXI/4. Misschien als beschermende afweerformule bedoeld, bij het zien van een afschuwelijk lelijk gezicht. Zie: Onbeschrie-e. Tendlau. 542. – Vaak aangevuld met: Hinne lou jatsef, was e patsef, waarin patsef = H. partsuf (volgens Levy Gr. προσωπον).

348. **Hischômer.** *Hischomer lecho pen.*

Neem U in acht, dat gij niet... Parodie op bijbelplaats, als b.v. Dent. XI, 16 „neem U in acht, dat gij niet”, met zinspeling op het Nederlandse woord: pen. Bet: wees niet te vlug met iets op papier te zetten. V.P. 157. – Bernst. 203.

349. **Hob.** *In e hob un e sctob (In e hop un e sctop?).*

Misschien: in een sprong en een stoot. Bet: In grote haast. Etymologie onzeker.

350. **Hobben.** *Das hob isch* (klemtoon op isch).

Dat heb ik. Bet: Dat moet mij nu juist overkomen. Hobben D. haben.

351. **Hobben.** *Was isch hob, hob isch.*

Hebben is hebben. Beati possidentes.

352. **Hômen.** *Wie komt Homen in die „ma nischtanne?”*

Bet: Hoe komt het een bij het ander. Homen = Haman – een van de hoofdfiguren uit het Esther verhaal. Ma nischtanne H. ma nischtanna, populair beginfragment uit het Seiderritueel, op de eerste twee avonden van het Pesachfeest. Merkwaardig als volksetymologische verbastering:

Wie komt Hanneman bei Stanneman. Sprichw. S.E.V. 24. – V.P. 157. – Bernst. 80.

353. **Hond.** *Maan hond hot noch e hond (var. maan meschôres hot noch e meschores).*

Mijn hond heeft nog een hond. Bet: Iemand iets opdragen, waartoe men zelf best in staat is. Een ander er voorspannen. Meschores H. mescharet = dienaar. V.P. 43.

354. **Hond.** *Mit wellen ken man haan hond ous es loch lokken.*

Met willen kan men geen hond uit zijn hok lokken. Bet: De wil alleen is niet voldoende; het komt op de daad aan. Wellen D. wollen. Schprichw. S.E.V. 10.

355. **Hond.** *Wen man e hond gutes toot, dan belt er (bilt).*

Als men een hond goed doet, dan blaft hij. Bet: Reken niet op dankbaarheid. M. J.V. 1899, blz. 42. Thu a kelef gut's so bellt er. Bernst. 77.

356. **Hond.** *Wo hot 'n hond hous?*

Bet: Wat verbeeld jij je wel? V.P. 43. – Tendlau. 248. Wo hat Hund haus? – Bernst. 77. Wü hat a Hünd haus? – Talrijke varianten. Weinreich – Staplen Kurl. Jidd. 217. Hot e Hund e Haus?

357. **Honderdtousend.** *E jiddische honderttousend is aalfhondert soof (spr. uit = Ned. zoof).*

Een Jiddische honderdduizend is elfhonderd gulden. Zelfspot, gericht tegen de Joodse neiging tot overdrijven. Honderdduizend is slechts honderd + duizend. Aalf m.h.d. eilf, einlif. Soow (zoof), sohow H. sahaw. = goud, gulden. Zie voor munten no. 38. Met de uitspraak soof in het Nederl. overgegaan. Hier ook wel sjoof. V.P. 225.

358. **Hoor.** *Hoor un kinnem, kriegt man bechinnem.*

Haar en ongedierte krijgt men voor niets. Bet: Alleen waardeloze dingen krijgt men gratis. Hoor = haar. Kinnem- H. kinniem = ongedierte. Bechinnem H. bechinnam = gratis. V.A. I. 21, blz. 326. – Bernst. 29. B'chinom krigt men kinim.

359. **Hoor.** *Grou hoor, griene 'sseichel.*

Grijze haren, groen verstand. Gezegd van iemand op leeftijd, die nog als een onvolwassene denkt. Sseichel. H. sechel = verstand. V.A. no. 21, blz. 326.

360. **Hoor.** *Lang hoor, korz sseichel.*

Lang haar, kort verstand. Speciaal met betrekking tot vrouwen. Bernst. 90. Weiber hoben lange huur ün kurzen sseichel. – V.A. I 21, blz. 326. – V.A. VII, 50, 383 (Dorpsrebbe).

361. **Hõrei chouschech.** *Hinter die horei chouschech.*

Bet: Heel ver weg; 'n Onbekend land (zie verder: Hinter Ssambatjon no. 1039. M.G.J.N. pag. 80, waar ten onrechte verwezen wordt naar Jeremia XIII, 16. De uitdrukking is ontleend aan Tarnied 32a, waar van Alexander van Macedonie, verhaal wordt, dat hij tot achter de „horei chouschech” voorttrok. Horei chouschech H. Haree choschech = Bergen der duisternis. M.J.V. 1910 p. 137.

362. **Hotmech.** *Aanem von hotmech nooch keesmech schikken.*

Hotmech waarschijnlijk verbasterd uit Holzmarkt. Keesmech waarschijnlijk verbasterd uit Käsemarkt. Dus: iemand van de houtmarkt naar de kaasmarkt sturen. Bet: Van het kastje naar de muur sturen.

363. **Houker.** *Nor aan houker der rescht is. Houker raglecho beweis rei'echo.*

Slechts één bochel is recht: houker raglecho enz. Woordspel van Houker (Jidd. voor Duits Höcker = bochel) met het Hebreeuwse woord „Hokar” uit Prov. XXV, 17 (Hokar = laat kostbaar (zeldzaam) zijn nl. Uw voet in het huis van Uw vriend). Bet: Er is slechts één „Houker” die recht = juist) is, dat is de „Houker”, die iemand wijst op gereserveerdheid ten aanzien van vriendschapscontact.

Vgl. Philo 157. Wo man dich gern sieht, geh selten hin. Wo man dich ungeren sieht, geh gar nicht hin. – Bernst. 75. Ale hojkerss enen krüm, nor der hojkejr ragl'chu is gleich (Var. ... nor Sch'lojmoj hamelech's hojker – ...).

364. **Hous.** *Besser e leddeg hous wie e schlechte einwouner.*

Beter een leeg huis dan een slechte inwoner. Leddeg zie 334. Sprichw. S.E.V. 25.

365. **Hous.** *Es hous verliert niks. Var. Was es hous verliert, gibt es hous widder.*

Het huis verliest niets. Wat het huis verliest, geeft het huis terug.

Bet: Als men iets binnenshuis verloren heeft, moet het vanzelf weer te voorschijn komen. Zoek maar niet te lang!

366. **Hous.** *In kaan jiddisch hous gedocht.*

In geen joods huis gedacht. Eufemistische uitdrukking, gebezigd om ongelukken als het ware af te weren. Het Jiddisch kent vele eufemismen van dit soort. Vgl. Blau 62, alwaar de bronnen worden vermeld.

367. **Hous.** *Mit viel halt man hous, mit winzeg komt man ous.*

Met veel houdt men huis, met weinig komt men uit. Wie veel heeft kan royaal zijn. Wie weinig heeft, moet zien daarmee uit te komen.

368. **Houtsô-e.** *Sonder houtso-e kaan hachnoosse.*

Zonder uitgaven, geen inkomsten. Bet: De cost gaat voor de baet uit. Het spreekwoord is gebaseerd op de functie van „uithalen en terugbrengen” van de Tora-rol in de synagoge: Hotsa-a (= uithalen) – Wehachnassa (en terugbrengen). Zie Einheiben no. 27. V.P. 154/155. – M.J.V. XVI, 1913, blz. 16. – Bernst. 78.

369. **Ibbel.** *Ibbel un wei.*

Misselijk en naar.

b.v. Es is mir ibbel un wei. Ik voel mij ellendig.

Ibbel un wei zijn hier eigenlijk synonymen, waarbij wei slechts dient tot versterking van ibbel.

Ibbel D. übel. Zie inleid. § 6, 1 en no. 98.

Wei D. weh.

370. **Jajen.** *Jajen ssôref is m'n kôrew.*

Brandewijn is mijn familie. Gezegd van iemand, die kennelijk onder de invloed van sterke drank verkeert. Jajen ssoref = H. jajin ssaruf =

brandewijn. Korew – H. karow = bloedverwant .Jajin = wijn, vulgo sterke drank, als: jajem met afl. jajemen, jajempje in de Nederlandse volkstaal overgegaan. Jajin-sorof bij Moormann o.m. Jansoref, Jansjorof, jajim zorem etc. Moormann Bronnenboek blz. 371: Janzorof is me korof an me loorof, eerste regel foutief verklaard. Bernstein 129. Jajin ssurof, is sein kurojw.

371. **Jajen.** *Nichnas jajen, jôtse ssod.*

Gaat de wijn naar binnen, dan gaat het geheim naar buiten. Zie Sanhedrin 38a het verhaal van Rabbi en de zoon van R. Chija, waar deze woordspeling voorkomt, berustend op de gelijke getallen waarde van Jajin (= 70) en Sod (= 70). Iets dergelijks Erubin 65a. Gaat de wijn naar binnen, dan gaat (evenveel) het geheim naar buiten (gaan „70” naar binnen, dan gaan ook „70” naar buiten). Vgl. Als de wijn is in de man, is de wijsheid in de kan. Jajen H. jajin = wijn. Ssod H. ssod = geheim. Tendlau. 905.

372. **Jam.** *Der geit es jam schpalten.*

Die gaat de zee splijten. Ironisch gezegd van iemand, die zich met een grote of luxueuse wandelstok vertoont. Met toespeling op Exodus XIV : 16. Jam. H. zee. Schpalten D. spalten. V.P. 161.

373. **Jam hagôdel.** *Was es jam hagôdel ousgeschpien hot. Var: ousgeschpeit.*

Wat de Oceaan heeft uitgespuwd. Jan Rap en zijn maat. Jam hagodel H. jam hagadol = de grote zee (= Middellandse Zee). (Numeri XXXIV, 6-7). V.P. 161. – Tendlau. 581. Was das Jam haggodel ausgeworfen.

Geeft als bron Exodus XIV : 30 („en Israël zag de Egyptenaren dood aan de kust van de zee”).De zee spuwde nl. volgens Midrasch de verdronken Egyptenaren terstond weer uit, opdat de Joden hun onderdrukkers zouden herkennen. – Jalkut t.a.p. 239. – Weill 350.

374. **Jankew.** *Wer es nit an Jankew gebt, moss es an Eissew gebben.*

Wie het niet aan Jacob geeft, moet het aan Esau geven. Algemeen: Wie zijn geld niet voor goede doeleinden besteedt, zal het wel op minder aangename wijze kwijt raken. Jankew = Jacob. met epenthetische n. Zie ook no. 396. Eissew = Esau.

V.P. 160: Beter aan J. dan aan E. Wie niet geven wil aan J. moet geven aan E. Schprichw. S.E.V. 12. – M. J.V. 1899, blz. 141. – Bernst. 57.

375. **Jedâjem.** *Harbe jedâjem is e schlemäsel in die handzweel.*

Veel handen is een ongeluk in de handdoek. Bet: ongeveer: Veel varkens maken de spoeling dun. Harbe H. harbee = veel. Jedajem H. jadajiem = handen, van jad = hand. Schlemasel zie 598. Handzwehl = handdoek. Zwehl (voor tafellaken gebruikelijk) van m.h.d. twehel = doek. V.P. 51. zweel. – Jad H. jad in de vorm jat in de Nederlandse volkstaal overgegaan. Jatten, hiervan gevormd, is echter niet Jiddisch, maar bargoens.

376. **Jehude.** *Isch bin aach e jehude.*

Ik ben ook een jood. Gebezigd tegen een andere Jood, die wat wijdlopig in zijn uitleggingen of motivering is. Ongeveer: Hou maar op, ik begrijp je zo wel. Ik snap zo wel wat er achter zit. Jehude – H. Jehudie = Jood, vgl. Jid.

377. **Jehude.** *Wer 's nit glaabt, is aach e jehude.*

Wie het niet gelooft, is ook een Jood. Gebezigd als iets zeer ongeloofwaardigs wordt beweerd. Glaaben = glauben. Schprichw: S.E.V. 32. V.P. 28. Die het niet gelooft is ook een jood. – Tendlau. 88. Wer's nit glaabt, is aach e guter Jid.

378. **Jeiles.** *Jeiles machen (var. jelôle machen).*

Drukte maken, schreeuwen, opscheppen. Jeile: van H. ja'alee. Vgl. § 4, I, 14 van Inleiding. Beginwoord van een liturgisch gezang op de avond van Kol. nidree (Grote Verzoendag). V.P. 163.

Vgl. J. L. Perets: En als Gajiem- Jouné Wietel zich geheel en vrij laat gaan in een „Ja'alee" Ribojnoj schel ojlom! Het scheen of de muren ineen zouden storten.

Geciteerd naar de Ned. vertaling door C. J. Hildesheim, blz. 41. Jelole H. jelala = gehuil, jammerklacht. Tendlau. 639, – Weill 355. Yaalouss = Protestations.

379. **Jeisele.** *Jeisele hot niks dran gewonnen, Mousche Rabbeine hot niks dran verloren.*

Jesus heeft er niets aan gewonnen, onze leraar Mozes heeft er niets aan verloren.

Toegepast op een jood met slechte reputatie, die tot het Christendom overgaat.

Jeisele = Jesulein. Dit verkleinwoord is zeer gebruikelijk in het katholieke mystieke proza, bijv. bij Angelus Silesius. Zie diens *Sämtliche poetische Werke*, II Berlin z.j. pag. 32 en verder passim. Zie ook Busken Huet II⁷ p. 321: Petrus Francius oefende in 1699 scherpe kritiek uit op de Nederlandse kanselwelsprekendheid. Hij klaagt over predikanten, „die, vervoerd door de schijn van een valse gemeenzaamheid in hun gebeden tot God zich van de vormen je jij jou bedienden en tot bevordering van hetgeen zij dierbaarheid of innigheid noemden, nu eens Godtje dan Jesusje, zeiden.”

Mousche Rabbeine H. Moschee Rabbénu = onze leraar Mozes.

Tendlau. 693. An dem hewé mir nix verlore' un sie nix gewonne. Zivy 97.

380. **Jerashmes.** *Jerashmes laajnt.*

Erasmus leest. Gezegd van iemand, die altijd leest of geheel in zijn lectuur verdiept is. Laajnt, v. laajenen – oudere vorm, laaien. Lat. legere. Waarschijnlijk met zinspeling op het standbeeld van E. in Rotterdam.

381. **Jerösche.** *E jerösche bei le'bendigem leib.*

Erfenis bij levend lichaam. Gezegd, wanneer iemand zijn persoonlijke kostbaarheden (vooral sieraden) gedurende zijn leven weggeeft.

Jerosche – H. jeruscha = erfenis. vgl. 549.

382. **Jerösche.** *E jiddische jerosche.*

Een Joodse erfenis. Zelfspot, gericht tegen neiging tot overdrijven, vergelijk E.j. honderdtousend, e.j. jerosche vor dem spiegel, en e.j. neschieres. Tendlau. 770. E. jüdische Jerosche.

383. **Jerösche.** *E jiddische jerosche is, wen man ufheert zu bezölen.*

Een Joodse erfenis is, als men ophoudt te betalen. Ironisch. Het steunen van behoeftige ouders gold als plicht; de erfenis bestond dus daarin,

dat men met het sterven van de ouders, ophield te betalen. Hiervan gevormd, jaarschenen – erven.

Tendlau. 770. – M.J.V. 1899, blz. 43, no. 21. A Jid jarschent (erbt) nischt. – Vgl. Bernst. 131. As men künt nach jerüschu, müs men oft bezuhlen. di k'würu. (= de begrafenis). – Bernst. 126. Wüs jarsch'enen jüden? zurojss ün meriden (meriden verbasterd uit haemorrhoiden).

384. **Jerösche.** *E jiddische jerösche vor de schpiegel gezeilt.*

Var. e jiddische nedan enz.

Een joodse erfenis, var. bruidschat voor de spiegel geteld, dus dubbel geteld; wijst op neiging tot overdrijven. Vgl. e jiddische honderttausend en e jiddische neschieres. Nedan zie no. 738.

385. **Jerösche.** *Taal erst e jerösche mit aanem, un sog dan: er is beköwed.*

Deel eerst een erfenis met iemand en zeg dan: hij is fatsoenlijk. Je kunt pas zeggen, dat iemand fatsoenlijk is, als je een erfenis met hem hebt gedeeld; d.w.z. als je hem in financiële zaken hebt leren kennen. Bekowed H. bechawod = met eer. Typisch – Jiddische vorm „be”. Vgl. becheint, bemasel, bejiddisch etc. Zie inleiding § 5, 13.

386. **Jewo'rechecho.** *Jeworëchecho mit 'n schlep nooch gebben.*

Jeworechecho met een sleep nagegeven. Blij zijn, dat iemand vertrekt. Vgl. Iemand het heilige kruis nageven. Jeworëchecho H. Jewarëchecha-aanvangswoord van Priesterzegen. „Hij zegene U” (Numeri VI, 24-26). Schlep = sleep. V.P. 162. – Tendlau. 361. Wie gern sag't ich 'm jeworechecho nach. – Gl. v. H. Ed. K blz. 90. Was for ein birchas kouhaniem mir den lieben Kind hoben noch gesogt. – N.B. Bij Tendlau. en Gl. v. Hameln in gunstige zin bedoeld, in tegenstelling tot de Nederl. uitdrukking.

387. **Jid.** *Der Jid fangt mit dem goj an.*

De Jood begint met de niet-Jood. Afkeurend van een Jood, die zelf een conflict uitlokt vgl. het Engelse „man bites dog”. De vorm Jude heeft in het m.h.d. de nevenvorm Jüde (met korte ü). Hieruit ontwikkelde zich de vorm Jid, analoog aan het in de Achterhoek gebruikte Judde en het eveneens op korte u teruggaande, dialectisch voorkomende Jeude. Vgl. Schönfeld, p. 42. Tendlau. 373. – Weill 109.

388. **Jid.** *E Jid (variant. e talmied choochem) gibt immer eitse.*

Een Jood (een geleerde) geeft altijd raad. Eitse zie 188. Talmied choochem H. talmied chacham = geleerde. Talmied = leerling (hier: van een wijze).

389. **Jid.** *E Jid moss singen.*

Een Jood moet zingen. Houdt o.m. verband met de gewoonte van vele Joden, om nigguniem (zangwijzen, melodieën van bekende liturgische fragmenten) te neuriën. Ook met de methode, om de wet te bestuderen op een zekere melodie. Vgl. Megilla 32a: „Rabbi Jochanan zeide: ieder die leest zonder melodie en leert zonder zangwijs, op hem is van toepassing (uit Ezechiël XX : 25) – Ik heb hun instellingen gegeven, die niet goed waren etc. Tendlau. 1020. achteraan.

390. **Jid.** *E Jid sol nit mit e goj anfangen.*

Een Jood moet niet met een niet-Jood beginnen. Een Jood moet zich voorzichtig gedragen tegenover zijn niet-Joodse omgeving. Zie 387.

391. **Jid.** *Er is der Jid, er bleibt der Jid.*

Hij is de Jood, hij blijft de Jood, Wat men ook doet, men kan het als Jood nooit goed doen. Vgl. Heine Briefe: „Der nie abzuwaschende Jude.” (An Moser 8 Juli 1826).

392. **Jid.** *Getoon oder nit getoon, der Jid hot's getoon.*

Gedaan of niet gedaan, de Jood heeft het gedaan. De Joden hebben het altijd gedaan. Vgl. Thut nichts der Jude wird verbrannt. (Lessing: Nathan der Weise (IV. 2). Getoon = getan.

393. **Jid.** *Hot der Jid kaan sorgen, sou macht er sisch sorgen.*

Heeft de Jood geen zorgen, dan verschaft hij zich zorgen. Bet: Een Jood is zo aan zorgen gewend, dat hij het zich niet anders meer kan voorstellen.

394. **Jid.** *Jeder Jid is e sserore. Var. Jeder Jid wil e sserore sein.*

Iedere Jood is een heer (wil een heer zijn). Wijst op overcompensatie veroorzaakt door de sociale achteruitzetting in niet-Joodse omgeving. Sserore zie 332. Dessauer 270.

395. **Jid.** *Wen der Jid kaan geld hot, hot er chotspe.*

Als de Jood geen geld heeft, heeft hij vrijpostigheid. Als de Jood geen geld heeft, geeft hij zich althans een air. Behoeft zich te doen gelden. Chotse – H. chutspa = vrijpostigheid, brutaliteit. Tendlau. 373. Wann hat der Jid Chutspa? Wenn er kaan Geld hat. Zie 394.

396. **Jid.** *Wer nit gebben wil an e Jid, moss gebben an e goj.*

Wie niet geven wil aan een jood, moet geven aan een niet-jood. Wie niet aan een Jood wil geven, zal zijn geld wel kwijtraken aan een niet-Jood. Dit spreekwoord herinnert aan de tijd, dat de Joden buitensporige financiële bijdragen moesten opbrengen voor de christelijke autoriteiten van stad en land en daarin soms een voorwendsel zochten om zich aan hun verplichtingen tegenover de Joodse gemeenschap te onttrekken. Zie Bawa Batra 9a. „Oefent men weldadigheid uit dan is het goed, zo niet, dan komen de volkeren der wereld en nemen met geweld.” Vgl. no. 374.

397. **Jid.** *Wie komt e Jid uf e laater?*

Hoe komt een Jood op een ladder? Bet: Waarom begeef je je nodeloos in gevaar? Joodse zelfspot! H. Heine gebruikt deze uitdrukking in een anekdote, die hij naar hij aan Heinrich Börnstein vertelde, in zijn jeugd gehoord had. Zie H. Houben, Gespräche mit Heine, blz. 533. Laater D. Leiter.

398. **Jiddekind.** *'n Jiddekind ken charôte kriegen.*

Een jood kan berouw krijgen. De populaire verklaring luidt, dat voor een gedoopte Jood de terugkeer naar het Jodendom geen bezwaren oplevert, omdat het doopwater geen sporen nalaat, in tegenstelling tot de besnijdenis, die voor de opneming in het jodendom vereist is. Deze verklaring bevredigt echter niet geheel. Jiddekind = Jood in het algemeen. Charôte zie no. 95. V.P. 144. – M.J.V. 1899, blz. 27, no. 50. E Jid meg charote hobn.

399. **Jischew.** *Der jischew wert e kille.*

Het geïsoleerde groepje wordt een gemeente. Het kleine wordt groot. Jischew H. jischuw = Hier kleine, geïsoleerde levende J. groep. In het Hebreeuws in ruimere zin gebezigd. Kille H. kehilla = grotere,

georganiseerde gemeente. V.P. 166.: Unser jishub werd a kille. Kille overgegaan in de Ned. volkstaal. Zie van Dale (met onjuiste verklaring). Ook killeman. Mendels p. 52 de Groningse jishoeb is een kehilla geworden.

400. **Jôkew.** *Maanschene Jôkew, maanschene Jêkew.*

Wat doet het er toe Jokew of Jekew. Bet: Dat is precies hetzelfde. Jacob H. Ja'akow heeft in het Jidd. verschillende vormen al naar 't dialect. Jankew, Jekew, Jokew, Jeinkew. Maanschene zie no. 580. M.J.V. 1899, p. 52.

401. **Jomtouwem.** *Wen alle jomtouwem reiden, moss schikkere Purem schweigen.*

Als alle feestdagen spreken, moet dronken Purim zwijgen.

Bet: Jij bent de laatste, die zulk een opmerking zou mogen maken. Vgl. Wie in een glazen huis woont, moet niet met stenen gooien. Op Poeriem werd van oudsher veel gedronken, omdat de wijn ook een grote rol speelt bij de redding der Joden in het verhaal van Esther. Een Talmoedisch gezegde Megilla 7 b. illustreert dit. Men moet zoveel drinken, dat men niet meer het verschil weet tussen: „Vervloekt zij Haman en „Gezegend zij Mordechaj”.

V.P. 243. V.A. V, no. 51 p. 389. Joodse Folklore J. Gompers.

Jomtouwem H. jamiem towiem = feestdagen.

Reiden D. reden = spreken Schikker H. schikkor = dronken.

Schikker is in de vormen sjikker en sikker overgegaan in het Nederlands.

402. **Jontew.** *Jontew ibber die ganze welt.*

Feest over de gehele wereld. Als een Joodse met een christelijke feestdag samenvalt. Jontew zie 403. V.P. 167.

403. **Jontew.** *Es ist nit alle teeg jontew.*

Het is niet alle dagen feest. Jontew. H. jomtow = feestdag, met overgang van m. naar n. Tendlau. 754. Es is nit alle Tag jontew.

404. **Jooched.** *E ben jooched sol man scheien (var. meien), e bas jechiede sol man freien.*

Een enige zoon moet men-schuwen (var. mijden), een enige dochter

moet men proberen te huwen. Achtergrond: een enige zoon is verwend, een enige dochter is enige erfgename.

Ben jooched H. ben jachied = enige zoon.

Bas jechiede H. bat jechieda = enige dochter.

Bernst. 32 en 43.

Zivy 25 An anzig Madle doll mr fraie, an anziger Jung soll mr. scheie.

405. **Joor.** *Das ganze joor niks ze toon, un 'erew jomkipper e boks machen.*

Het hele jaar niets te doen en op de dag voor Grote Verzoendag een broek maken. Nooit iets te doen hebben, maar het druk hebben op de meest ongelegen ogenblikken.

M.J.V. 1901 p. 157. Ital. Tut l'an fischiava. E il die מועד ערב travajava.

M.J.V. 1901 p. 157. Das ganze Jahr soff er Heute ע"מ arbeitete er.

Bernst. 145. Dus ganze Juhr is si ledig gesessen, ün erew jojm – kipür hot si a sok ongehojben.

406. **Joor.** *Komt er nit, komt e gut joor.*

Als hij niet komt, moge er een goed jaar komen. Laat hij gerust wegblijven, ik trek mij er niets van aan. Zivy 243.

407. **Jooren.** *Sie sellen ire jooren ouslebben, as das woor is.*

Zij zullen hun jaren uitleven, als dat waar is. Bet: Ik geloof er niets van. Diskurs bein schetei kehillous 1797. Sellen D. sollen.

408. **Jou.** *Mool jou, mool lou.*

Wel eens ja, wel eens neen. Bet: Het is mij eigenlijk onverschillig. Jou = ja (ou i.p.v. ô uit â. Assimilatie aan lou). Lou = neen (H. lo). V.P. 180. mein jau, mein lau. Lou als lou, louw in het Nederlands overgegaan. Bijv. louw kans.

409. **Joutse.** *Joutse sein fir got un fir die leit.*

Zijn plicht gedaan hebben tegenover God en tegenover de mensen.

Joutse sein, volledig: joutsei jedei chouwosou H. jotsee jedee chowato = eig. ontkomen aan de handen (i.e. aan de macht) van zijn plicht.

Voor de typische verbinding met sein zie Inleiding § 5, 4.

Tendlau 82. – Zivy pag. 57. – Bernst. 129.

410. **Kaal.** *Kaal schein.*

De gemeente staat (op). Het gebruik eist, dat de gemeente bij verschillende gedeelten van de liturgie opstaat, hetgeen de achtergrond van deze uitdrukking vormt. Spottend gebezigd als iemand, ondanks uitnodiging plaats te nemen, blijft staan.

Kaal H. Kahal = Gemeente.

411. **Kaal.** *Kaal sol nit uf e jooched warten.*

De gemeente moet niet op de enkeling wachten. Bet: De gemeenschap gaat boven de enkeling. Jooched H. jachied = enkeling (ook terminus technicus voor de leden ener gemeente). V.P. 168. Vergelijk ook: Bernst. 129. A juchid gegen kuhol, ferlirt ale mul. – N.I.W. Perath. 10 juni 1955: Kahl stoort zich aan geen jochied.

412. **Kaal.** *Das is e kaals mesöse.*

Bet: Zij laat zich door iedereen zoenen: gezegd van een lichtzinnig meisje. Kaal H. Kahal = Gemeente. Mesose H. mesusa, eigenl. = deurpost, hier: busje met bijbelfragmenten op perkament, bevestigd aan de deurposten der Joden. Vrome Joden plegen deze in het voorbijgaan te kussen. (Ned. transcriptie: mezozze). Cf. Deut. VI, 9 en XI, 20. – Tendlau. 376. Die is kahel's Mesuse.

413. **Kaal.** *Gebt kaal haan biks, geb isch haan deit.*

Geeft de gemeente geen bus, geef ik geen duit. Als de bevoegde autoriteiten niet het hunne willen doen, doe ik ook niet het mijne. De liefde kan niet van één kant komen. Biks = D. Büchse. Deit = D. Deut.

414. **Kaal.** *Kol kaal e makke, hot jederman e blóter. Var. Kol jisroel e makke, is fier jederman e blotersche (bleitersche).*

De hele gemeente (heel Israel) een slag, is voor iedereen een blaar, (blaartje). Dit spreekwoord is in Nederland in de originele formulering bewaard gebleven.

M.J.V. 1899, blz. 142. no. 252. Kol jisroel make komt af einem bleterl, blijkbaar corrupt. – Bernst. 232. As es kúmt auf kuhol a maku, kúmt auf dem juchid a bleterl.

Bij M.J.V. is het originele bleiterschen, verbasterd tot bleterl, met de

onjuiste associatie aan Blättchen. – Vgl. ook nog Bernst. 45. Got is a futer, as er git nit kejn maku, git er a bluter. Kol Kaal = de hele gemeente. Blôter van m.h.d. blâter, n.h.d. Blatter, Blase Ned. blaar. Schprichw. S.E.V. 4. uf de blooters sitzen. Op de blaren zitten.

415. **Kaal.** (*Wan is de choppe?*) *Wen kaal choppeklaader gibt.*

(Wanneer is de bruiloft?) Als de gemeente bruiloftskleren geeft. Spottend van arme jongelui, die hun huwelijksplannen steeds moeten uitstellen. Choppe H. chupa = bruiloft. Eigenlijk baldakijn, waaronder het bruidspaar zich bevindt bij de huwelijksplechtigheid. Klaader Hd. Kleider = kleren.

416. **Kaal.** *Wen kaal schpielt de baas, schnellt man den parnas vor die naas*

Als de gemeente de baas speelt, knipt men de parnes voor de neus. Bet: 'n Bestuurder, die zijn gezag niet weet te doen gelden loopt gevaar, dat men helemaal de spot men hem drijft. Baas uit het Ned. of uit het n.d.d. bâs = D. Herr, Meister. Naas gew. Noos D. Nase. Schprichw. S.E.V. 28.

417. **Kachel.** *Der kachel moss akdômes heeren.*

De kachel moet akdomes horen. Bet: Zet de kachel niet te vroeg (dus niet voor Sjawuot = Pinksteren) weg. Op Sjawuot, wordt in de liturgie „Akdomes” H. Akdamut, geciteerd op een populaire melodie, *de* melodie van het feest, Ook de kachel moet dus nog „Akdomes” horen.

Waarschijnlijk luidde de oorspronkelijke formulering: E gaass moss kaan akdoomes heeren. Een geit enz. Vgl. J.f.j.V. 1925, blz. 477. E Gans darf ka megille heren, e Gaas ka Aktemes. D.w.z. na die tijd gaat het vlees dezer dieren in kwaliteit achteruit. Vgl. Tendlau. 968. en Bernst. 286 onder „scheps”.

418. **Kaddesch.** *Kaddesch mit sibben farben.*

Kaddesch met zeven kleuren. Figuurlijk: een mengelmoesje. Kaddisch - Oud gebed, dat nu eens geciteerd, dan weer op verschillende melodieën gezongen wordt.

Op Simchat Tora pleegt de voorzanger in kaddisch zeven traditionele melodieën, die anders elk op speciale dagen in het jaar gezongen worden,

te laten horen. Der goldene kaddesch = het kaddischgebed dat op vrijdagavond na psalm 93, voor het begin van het eigenlijke avondgebed, gezegd wordt. Sibben D. sieben. V.P. 245.

419. **Kaddesch.** *Man sol den kaddesch nit ze houch anfangen.*

Men moet de kaddesch niet te hoog beginnen. Men moet niet te hard van stapel lopen. Tendlau. 255. Der fangt aach sein Kadisch zu hoch an. – Bernst. 232. Er hot dem kadisch zü hoch ungehojben.

420. **Kaddesch.** *Uf sou e kaddesch geheert sou e böreche.*

Op zulk een kaddisch hoort zulk een böreche. Wie kaatst moet de bal verwachten. Geheert = gehört = behoort. Boreche. H. Barachoe = formulering, die in het gebed onmiddellijk op Kaddisch volgt. Sprichw. S.E.V. 10. V.P. 245. – Tendlau. 706. Wie e Kadisch, so e Borchu. – J.J.V. 1925, blz. 465. – Bernst. 231. Auf asa kadisch gehert asa „borchü”. – Weill 833 (in omgekeerde volgorde).

421. **Kalb.** *E kalb ken e ku wern.*

Een kalf kan een koe worden. Uit iets kleins kan iets groots voortkomen.

422. **Kalle.** *Die kalle hot potter genascht.*

De bruid heeft boter gesnoept. Gezegd als het regent op de bruiloftsdag. In Nederland vaak in de corrupte vorm: Die Kalle hot potten gekratscht (zie M.G.J.N. no. III, 82, R. J. Spits). Kalle H. kalla = bruid. J.J.V. 1923, 369. Vgl. Es reg'nt, de Kalle is e Nascherin.

– M.J.V. 1899, blz. 43. Regen bei der chupe is de Kale e Näscherin. – Bernst. 111. As chusson – kalu senen nascherss, regent bei sej zü der chüpu. (Ein allgemein verbreiteter Volksaberglauben).

Zie ook Bernst. 40. As dus brojt falt mit der püter arub (oder: auf dem punim), is a ssimon, as die kalu is hüngrig. Het verband is niet geheel duidelijk. Bernst. deelt ter plaatse slechts mede „Volkstümliches, scherzhaft angewendetes Schprichwort”. Kalle overgegaan in de Ned. volkstaal. Zie Van Dale.

423. **Kalle.** *Die kalle is (im) zu schein.*

De bruid is (hem) te mooi. Bet: a) Er zit een addertje onder het gras. b) De zaak wordt te mooi voorgesteld. Secondair: Hij is al te kieskeurig.

Schein. D. schön. V.P. 168. – Jüd. Lex. V, 1259, – Bernst. 109. A
chissurejn (= een gebrek), die kalu is zü schejn. – Weill 391.

424. **Kalle.** *Die kalle von purem sitzt un schpielt uf.*

De bruid van Puriem zit en wast af ... Zij heeft slechts tijdelijk de rol
gespeeld van bruid in het Puriemspel. Nu begint het gewone leven weer.
Ufschpielen (= vatenwassen) = D. spühlen. Hiervan: Aufschpielerin
= vatenspoelster. Vgl. voor het gebruik van deze term bijv. H. Heertje,
De Diamantbewerkers van Amsterdam, 1936, 243. Vgl. voor dit
gezegde ook: Meilech ibber nacht, no. 635.

425. **Kalle.** *Man ken sisch amuseren, aach wen man nit mit der kalle
tanzt.*

Men kan zich amuseren, ook als men niet met de bruid danst. Bet: Men
moet niet te hoge eisen stellen. Vgl. Dr. E. Slyper, Jargon of geen
jargon.

426. **Kalle.** *Milerein wert m'n tochter de kalle.*

Middenin wordt mijn dochter de bruid. Plotseling intredende, belang-
rijke gebeurtenis. Men heeft hierbij te denken aan de omstandigheid,
dat een huwelijk vroeger zeer zorgvuldig door de ouders van beide
partijen werd voorbereid.

427. **Kalle.** *Wen man die kalle zur choppe toot fieren, schein die
melochem hinter die tieren*

Als men de bruid onder de trouwhemel leidt, staan de engelen achter
de deuren. Fieren = führen. Heeft betrekking op het gebruik, dat
bloedverwanten bruid en bruidegom „onder de choppe” voeren.
(De „hachnasat kalla” in de eigenlijke zin des woords = ontfermen.)
Melochem H. Mal-achiem = engelen. V.P. 193. Volgens V.P. aanhef
van een bruiloftslied. – Vgl. echter Bernst. 134. Auf ale Kalojss rüht
di sch'chinu (Gods majesteit).

428. **Kantor.** *An es ganze kantor is kaan gut hoor.*

Aan het hele kantoor is geen goed haar. Er deugt niets van. Woordspel
kantor-kaan hoor.

429. **Kapôre.** *E kapore vor e hond.*

Een zaak van niets. Beneden mijn waardigheid. „Kapore” H. kapara = vergeving, identiek met de haan, die voor de Kapara werd gebruikt op de dag voor de Grote Verzoendag. Zie no. 215. De betekenis is aldus te verklaren: Deze kapore is misschien voor een hond geschikt, maar niet voor mij. Waarschijnlijk is deze zegswijze de rest van een verwenning: Wer (= Word) e kapore vor e hond.

430. **Kapôre.** *Wer in die nein teeg hiener esst, wie sol der 'erew-jomkipper an e kapôre kommen.*

Wie in de negen dagen kippen eet, hoe moet, die op de dag voor de Verzoendag aan een (haan of een kip voor) een „kapôre” komen. Bet: Wie zijn geld verkeerd besteedt, zal daardoor later in verlegenheid komen. Nein teeg = negen dagen = 1-9 Aw, waarin het verboden is vlees te eten. Zie 215 voor kapore.

431. **Käsche.** *Uf sou'n kasche geheert sou e terets.*

Op zo'n vraag behoort zo'n antwoord. Wie kaatst moet de bal verwachten. Kasche van H. kascha = moeilijkheid; probleem. Terets = antwoord. H. teruts. Tendlau, 133. – Bernst. 250.

432. **Katz.** *Er kauft dem katz den schmeer ab.*

V.P. 36. en 245. – V.P. veronderstelt, dat Katz een afkorting zou zijn van katzew (= slager) en geeft als betekenis: iemand waren afkopen, die hij moeilijk elders plaatsen kan.

Een andere opvatting is niet onwaarschijnlijk. Katz kan hier zeer wel het Jiddische woord katz = kaars zijn. De oorspronkelijke betekenis van het spreekwoord is in dit geval: Hij koopt kaarsevet, d.w.z. waarde-loze rommel. In dit geval moeten wij aannemen, dat de oorspronkelijke lezing enigszins verbasterd is en bijv. geluid heeft: Er kauft (dem) katzenschmer (uf). Schmeer = vet. Over e > a voor r vgl. inleiding § 4, 4 en dr. Ree voor vormen als: Hatz, Katz, Schmatz.

433. **Katz.** *Wen die katz nit derhaam is, schpringen die meis ibber die benk.*

Als de kat niet thuis is, springen de muizen over de banken. Derhaam D. daheim. Meis D. Mäuse. Benk D. Bänke. Schprichw. S.E.V. 28. – Stoett. Als de kat van huis is, dansen de muizen.

434. **Katz.** *Wen e katz falt, falt, er auf die fiess.*

Een kat komt altijd op zijn poten terecht. Zie Poeriemkrant 6. Werf die katz, wie du wilt, falt sie auf de fiess. Fiess = D. Füsse. Bernst. 229.

435. **Katzengebet.** *Katzengebet komt nit in himmel.*

Kattengebied komt niet in de hemel. Zulk een gebed stijgt niet ten hemel, verhoort God niet. Gezegd als iemand verwensingen uit. Vgl. Tendlau. 1036.

436. **Katzowemnacht.** *Katzowemnacht.*

Slagersnacht. Spottend van slagers, die al vóór „nacht” hun werkzaamheden beginnen. Nacht – einde van de sabbat of feestdag. Katzowem H. katzawiem mv. van H. katzaw = slager. V.P. 245. Foutief verklaard.

437. **Kedâches.** *Aanem es kedaches einschmuseu.*

Iemand de koorts inpraten. Bet: Iemand (zonder reden) de stuipen op het lijf jagen. Kedaches – H. kadachat = koorts. Einschmuseu, zie schmuseu 536. V.P. 137. en 245. Onjuiste verklaring.

438. **Kei.** *Kei un schpei.*

Bet: Kauw en spuw (uit). Geringschattend van hele kleine visjes. Duits: (wieder) käuen und speien. Vgl. Bernst. p. 15 sub: alt.

439. **Keilew.** *Keilew, keilew isch bin jeinkew, du bist eissew.*

Hond, hond, ik ben Jacob, jij bent Esau. Soort bezweringsformule, waarschijnlijk met reminiscentie aan Ex. XI, 7: „Maar tegen niemand van de kinderen Israels zal een hond zijn tong durven roeren”. Keilew H. kelew = hond. M.G.J.N. III blz. 80, andere formulering. Waarschijnlijk is de Nederlandse zegswijze de rest van een kinder-versje. Vgl. M.J.V. 1899 p. 127:

Hund, Hund beiss mich nit
Ich bin Jacob, du bist Esow
Wenn du mich beisst
So kume hundert melochim
un zerreise dich zu hundert stücken.

Dergelijke versjes M.J.V. 1920 p. 59. en J.f.J.V. 1925 p. 463.

440. **Keiwer.** *Er wert sisch in s'n keiwer umdreien.*

Hij zal zich in zijn graf omdraaien. Van iets, dat de overledene groot verdriet berokkend zou hebben. J.J.V. 1923, blz. 365. Keiwer H. kewer = graf.

441. **Kelôle.** *Polnische kelole. Präger kelole.*

Poolse (Praagse) verwensing. Dubbelzinnige verwensing in de vorm van een schijnbare zegewens. Bijv. Kaan brout – gebrech solst du hobben. Vgl. ook: Spaanse kelole. Een vloek of verwensing, die slechts risico voor de ander met zich brengt. Bijv. bei *daan* gesond.

Kelole H. kelala = vloek. Hiervan het Jidd. werkwoord kelaljenen = vervloeken. V.P. 249 Foutief: 'n pregers qeloloh.

442. **Kennen.** *Wie kent man e ben odem? Bekiesse, bekousse, bekaasse.*

Hoe kent men de mens? Aan zijn buidel, zijn beker en zijn boosheid. Bet: Men leert de mens kennen, als het om geld gaat, als hij gedronken heeft en als hij boos is. Bron: Eruwin 65b. Ben odem H. ben adam = mens (lett. mensenzoon). Kies H. kies = buidel Kous H. kos = beker. Kaas H. ka'as = boosheid.

443. **Kepf.** *Sou viel kepf, sou viel sinnen.*

Zo veel hoofden, zo veel zinnen. Voorrede Sche-eiries Jisroeil van Menachem (Man.) Amelander. Bernst. 228. Wi fil kep, asoj fil dejojss (= meningen).

444. **Keppelschen.** *Er is sou dom nit, wie im s'n keppelschen schieit.*

Hij is niet zo dom als hem zijn kapje staat. Bet: Hij is niet zo dom als hij er uitziet. Keppelchen met dubbel diminutief-suffix van D. Kappe. S.E.V. Vods a Kapore. Zie Stoet s.v. gek.

445. **Kerzenmacher.** *Sie glimt wie e kerzenmachers nescht.*

Ze ziet er blozend uit. Nescht? Vgl. De blinde Weerelt. Jan Mens. 't Glimt als een kaarsemakers gat in de maneschijn.

446. **Kessobbe.** *Das schieit nit in saan kessobbe.*

Dat staat niet in zijn huwelijkscontract. Bet: Het huwelijk brengt

problemen mee, die men niet van te voren kan beoordelen. Kessobbe H. ketubba = huwelijkscontract. M.G.J.N. blz. 82.

447. **Ketoures.** *Wie kriegt man es in s'n ketoures!*

Hoe krijgt men het in zijn ketoures! Bet: Hoe komt het in iemands hoofd op. Ketoures H. ketoret = reukwerk, waarvan de samenstelling aan minutieuze bepalingen onderworpen was. V.P. 125., 174. en 251. denkt aan ge-touras. Onwaarschijnlijk! Vgl. echter Tendlau. 263. Dem is aach das Ketoores schon gestieje.

448. **Ketôwes.** *Mit dem mallech-hamôwes treibt man kaan ketôwes.*

Met de engel des doods maakt men geen gekheid. Bet: Met de dood moet men niet spotten. Mallech hamowes H. mal'ach hamawet = engel des doods.

Ketowes. De etymologie van dit woord is onzeker, zelfs de spelling staat niet vast. Soms כתבות, soms קתבות, ook wel קטבות. Zie Levita Tischbi sub v. כתב, waar het woord uit de stam „schrijven” verklaard wordt (spottende opschriften, die bijv. in Rome in het geheim op de muren der huizen geschreven werden). Verder: Zunz Literaturgesch. 497 en Perles Beiträge, 177.

Bij Gl. v. H. ed. 59: ein grousser קטוב (= grappenmaker) Zie verder: Güdemann, Erziehungswesen III, pag. 88, en Philo 158. – Bernst. 161. M.J.V. Heft 15 p. 63.

449. **Ketôwes.** *Sechus ôwes is kaan ketowes.*

De verdiensten der voorvaderen is geen grapje. Bet: Goede afkomst moet men niet geringschatten. Sechus owes = H. sechut awot = verdiensten der voorvaderen. V.P. 314. – Bernst. 100. S'chüss – uwojss, is kejn katuwes. Volgens B.: Sprichwörtlich gewordener Refrain ejnes Volksliedes. Zie Grünbaum: Chrestomatie 491.

450. **Ketôwes.** *Von ketowes komt ssam hamôwes.*

Van grapjes komt vergif. Bet: Van gekheid komt ernst. Ssam hamowes H. ssam hamawet = vergif. V.P. 170. en 174. Schprichworte S.E.V. 4. – V.A. VII no. 13, blz. 195.

451. **Kiddesch.** *Der teegt nit fier kiddesch un nit fier hawdôle.*

Hij deugt letterlijk nergens voor. Niet voor de inwijding van de sabbat

(= Kiddusch) en niet voor het afscheid van de dag (= Hawdala). Kiddesch H. kiddusch = Heiliging, hier inwijding van de sabbat. Hawdole H. hawdala = scheiding, hier het gebed bij het einde van de sabbat. V.P. 137./146. Hij deugt voor geen qidush en voor geen hawdole. – Nascher. no. 54. Er taugt nicht zu Kidesch und nicht zu H. – Tendlau. 177. Der is nit zu Kiddesch un nit zu Havdole zu brauchen. – M.J.V. 1912, blz. 114. Er is a loj jizloch lechol meluchu nit zu kiddüsch ün nit zü hawdulu. – Bernst. 117. Er tojg nit zü Kidüsch, nit zü hawdulu.

452. **Kie.** *Kaan kie, kaan mie.*

Geen koeien, geen moeien. Bet: Hoe minder bezit, hoe minder zorgen. Kie D. Kühe. Mie D. Mühe, Vgl. Mischna Awot II, 8. Bernst. 233. As men wil huben kih, müs men hoben mih. Vgl. Van Dale Veel koeien, veel moeien; overeenstemmend hiermede in het Duits.

453. **Kietew.** *Kietew un koltew (beloven).*

Dat het goed (was) en alles goed. Bet: Iemand alles maar beloven, zonder dat men het serieus meent. Iemand de hele (scheppings) wereld beloven. Vgl. 454. Koltew H. kol. tow = alles goed. V.P. 177. Kol tauw en Ki tauw. – Tendlau. 524. Ich hab'm Kol-tow un Ki-tow versprochen.

454. **Kie tow.** *Wozu toppelt kie tow?*

Waarom dubbel kie tow? Bet: Waarom zo'n overdrijving ten goede? Toppelt kie-tow is dinsdag. In Genesis I bij het scheppingsverhaal wordt op de derde dag 2 maal Kie Tow (= dat het goed was) gezegd. Dus werd de dinsdag voor een gunstige dag gehouden om iets te ondernemen. Toppelt D. doppelt = dubbel. V.P. 94. Beki tauw (zie aldaar). – V.P. 161. Joun schenichpal bou ki touw (zie aldaar). – V.P. 175. Le 'aulom jeileich odom bechi tauw (zie aldaar). – Tendlau. 79.

455. **Kille.** *Der schtelt die kille uf e nodelschpitz.*

Die zet de gemeente op de punt van een naald. Bet: Die brengt de gemeente in gevaar. Braadbard: Wen es noch mar ein kleine rege (= H. rega = ogenblik) gedeiert het, wer ganz Amsterdam uf ein nodelspitz gestanden. Zie: De Jiddische Kroniek van Abraham Chaim

Braatbard 1740-1752 in: 48ste Jaarboek Amstelodamum, pag. 131, par. 67. Bewerking door L. Fuks. Tendlau. 382.

De Amsterdamse variant: Ganz Marken uf e nodelschpitz, werd gebruikt bij oplopen in de jodenhoek. Hier was de juiste betekenis reeds vervaagd.

456. **Kille.** *Von sou'n kille bin isch parnes.*

Van zo'n gemeente ben ik het hoofd. Denigrerend tegenover de groep, die men leidt. Berust op anekdote.

457. **Kimpet.** *E kimpet un e schlechte broscht.*

Een kraambed en een slechte borst. Bet: Een dubbele ramp. Vgl. Een ongeluk komt zelden alleen. Kimpet D. Kindbett = kraambed. Vgl. Kimpetterin = kraamvrouw. Broscht D. Brust. Tendlau. 626. E Kindbett un e böse Bruscht. – Bernst. 237. Nach der Kimpet noch a bejse brüst. Broscht oorspr. mhd. brast = Kummer.

458. **Kimpet.** *Wie in saan memmes kimpet (var. Das hot er in s'n memmes kimpet nit gehot).*

Als in het kraambed van zijn moeder (var. dat heeft hij in zijn moeders kraambed niet gehad. Bet: Als in luilekkerland. Memme = moeder. Tendlau. 603. Er hot es in seiner Mämmes Kindbett nit besser gehabt.

459. **Kind.** *E kind e messer, e patsch is besser.*

Een kind een mes, een klap is beter. Geef het kind liever een klap, dan hem een scherp voorwerp in handen te geven. Patsch D. Patsch = klap. Ook: partsch. Weinr. Staplen. Kurl. J. 226. Gib mir e messer, lek im m. is besser.

460. **Kind.** *E beis kind moss eppes zu hobben. Var. Een beis kind kriegt toppelt cheilek.*

Een stout kind moet iets toe hebben (var. krijgt dubbel deel). Bet: Aan een moeilijk kind moet men bij de opvoeding dubbele zorg besteden. Alleen straf werkt niet opvoedend. Beis. D. böse. Eppes = etwas. Toppelt cheilek = dubbele portie. Gl. v. N. ed. Kaufm. blz. 6. Den ein Mensch der ein beis kind hot, tut bei ihm un helft ihm beis, gimel pe'omiem (twee, drie maal).

461. **Kind.** *Gebrent kind hiet sich vor 's feier.*

Een Kind, dat zich gebrand heeft, neemt zich voor het vuur in acht. Bet: Door schade en schande wordt men wijs. Hiet sich D. hütet sich. Schprichw. S.E.V. 6.

462. **Kind.** *Man lost e kind nit zusehen (zukokken).*

Men laat een kind niet toezien. Bet: Als men eet in de aanwezigheid van een kind, moet men het ook wat geven. – V.P. 51. 'n kind darf m'r nit lossen zukokken. – Tendlau. 634. – M.J.V. XXII, 12. E Jingtör me nit zuseh'n lossen. (Deze lezing berust op een, ook in Nederland nog levend, folkloristisch motief, volgens hetwelk een meisje, dat een jongen laat toezien, ongehuwd zal blijven). Bernst. 129. (zeer aanvechtbare verklaring). – Weill pag. 73. Mer derf ka Kind zuluke losse. Hygienisches im Jüd. Schprichwort Dr. M. Dienemann in: Die Hygiene der Juden, Dr. M. Grünwald, pag. 168.

Heine, Brief an Rothschild 15 Jan. 1852: Die älteren Juden, welche sehr gefühlvolle Menschen waren, hegten den Glauben, dass man in Gegenwart eines Kindes nicht etwas Gutes essen dürfe, ohne demselben einen Bissen, davon mitzuteilen, aus Furcht, das Kind würde dadurch einen Blutstropfen verlieren, oder wie sie sich ausdrückten, aus Zaarlechajim, was noch mehr sagen will als das Wort Rachmones (geciteerd naar Friedrich Hirth, H. Heines Briefwechsel Berlin 1920, Band III, S. 239).

463. **Kinder.** *Kinder un narren sogen die woorheit.*

Kinderen en dwazen zeggen de waarheid. Tendlau. 824. Kinder und Narre' sagen die Wahrheit. – (Vgl. Stoett. Kinderen en dronken mensen zeggen de waarheid). – M.J.V. XXII, blz. 10, no. 26. – Bernst. 240. Kinder ün narunim sugen dem emess. – Bawa Batra. 12b. Na de verwoesting van de tempel is de profetie overgegeven aan kinderen en dwazen. Zivy 139.

464. **Kinder.** *Alle jiddische kinder!*

Alle Joodse kinderen! Bet: Mochten alle kinderen Israëls ditzelfde goeds (ditzelfde voorrecht) genieten. V.P. 39. – Weill. p 73. Alle j. K. soll's sou gut gei.

465. **Kinder.** *Arme leits kinder un reische leits rinder werren bald grouss.*

Arme lui's kinderen en rijke lui's runderen worden vlug groot. Bet: Ze zijn beide spoedig groot, de kinderen omdat ze al spoedig iets verdienen moeten, de runderen omdat ze goed verzorgd worden. Leit. D. Leute.

466. **Kinder.** *Klaane kinder, klaane sorgen, grousser kinder, grousser sorgen*

Kleine kinderen, kleine zorgen, grote kinderen grote zorgen. Bernst. 240. 57 idem. – Bernst. 240, 55. Klejne kinder losen nit schlufen, grojsse kinder losen nit leben. – Bernst. 239, 27. A klejn kind is a schpilechen. A grojss kind is a mihlechen. Zie verklaring aldaar. – Weyl 146. Klâne kinder, klâne Daayouss, enz.

467. **Kinder.** *Klaane kinder treten die memme in den schouss, grousser ins harz.*

Kleine kinderen trappen de moeder in de schoot, grote in het hart. Vgl. Bernst. 238. no. 26. A klejn kind is a chasir, a grojss kind is a wolf.

468. **Kinder.** *Wer kinder hot in der wiegen, moss selber schwiegen.*

Var. 1 Sol sisch mit der welt nit kriegen. Var. 2 Sol anderen lösen in friede. Wie kinderen in de wieg heeft, moet zelf zwijgen Var. 1 moet geen strijd voeren met de wereld. Var. 2 moet anderen met vrede laten. Bet: Men onthoude zich van kritiek op (kinderen van) anderen, aangezien men niet weet, hoe de eigen kinderen zullen opgroeien. Lösen D. lassen (met stemhebbende S, = Ned. z). Bernst. 238. Als men hot kinder in di wigen, sol men losen leiten züfriden (var. ... sol men sich mit der welt nit krigen). – M.J.V. 1899, blz. 135/No. 118. As mi hot kinder in der wign. sol men fremde nit rirn.

469. **Kindertuch.** *Chotsche in e beschissen (kinder) tuch.*

Al was het in een bescheten (kinder) doek. Bet: Ik wil het graag hebben, in welke toestand het dan ook mag zijn. Chotsche, Slavisch woord, cf. V.P. 38. = zelfs, al was het ook. Bernst. Glossar.

470. **Kindsche.** *Es kindsche tout, es gevatterschaft ous.*

Het kindje dood, het „gevatterschaft” uit. Bet: Als de aanleiding tot

de vriendschap verdwijnt, houdt ook de vriendschap op. Gevatter (Hebr. Sandek) = hij, die het kind bij de besnijdenis vasthoudt. Sandek misschien van het Griekse syndicus of synteknon. Gevatterin, vrouw, die het kind binnenbrengt. Gevatterschaft is de funktie van de gevatter. Gevatter D. Gevatter. V.P. 42. – Tendlau. 724. Das Kind is gestorbe', die Gevatterschaft hat e End. – Weinr. Kurl. Jidd. 232. – Bernst. 237. As dus kind is tojt, hert dus kwaterschaft auf. – M.J.V. 22, blz. 13, no. 88.

471. **Kindsche.** *Was nit gut is fier es kindsche, is gut fier es gesindsche.*
Wat niet goed is voor de eigen bloedverwanten, kan daarom nog wel goed zijn voor het personeel. Gebruikt in de zin van: wat niet geschikt is voor het ene doel, kan misschien nog wel voor een ander doel dienen. Gesindsche van D. Gesinde = personeel.

472. **Kindsche.** *Wie aanem acht das kindsche, acht aanem das gesindsche.*
Zoals het kind iemand acht, acht hem het personeel. Het personeel heeft een scherp oog voor de intieme verhoudingen in het gezin. Gebrek aan gezag naar binnen, werkt door naar buiten. V.P. 39. – M.J.V. 1899/26. Wer liebt 's Hündche, liebt es ganze Gesindche. – M.J.V. 1912, blz. 111. Wi der herr halt dem hünd, asoj halt em dos gesind. – Bernst. 73. Wi der har halt dus hündel, asoj halt es dus ganze gesindel.
Het is niet onwaarschijnlijk, dat het eerste deel van de Nederlandse tekst verbasterd is uit: Wie aaner acht das Hindschen (= hondje). Vgl. ook nog Bernst. 205. Wi der puriz (= Poolse edelman), asoj senen seine hind ün sein gesind.

473. **Kinjen.** *Mit kinjen un minjen.*
Met eigendom en getal. Bet: Met zijn hebben en houden! Kinjen = H. kinjan = eigendom. Minjen = H. minjan = getal. Schprichw. S.E.V. 11. – V.P. 252. Met al zijn qinjon u minjon.

474. **Kinne.** *Von kinne komt ssinne.*
Van najjver komt haat. Vgl. Kinnesinne, 478. Bernst. 244.

475. **Kinnem.** *Meer kinnem wie moos (var. wie mesomme).*
Meer ongedierte dan geld. Doodarm. Moos – H. mo'ous – ma'ot = geld.

Bernst. 135. Wen kinim solen sein muojss, wolt ich gewesen a grojsser baal-buss. Moos overgegaan in de Ned. Volkstaal.

476. **Kinnem.** *Wen kinnem moos wer! (wer der ette veisch).*

Als ongedierte geld was! (zou vader rijk zijn). Ironisch antwoord op de vraag of iemand, die in behoeftige omstandigheden verkeert, „be-tuch” is.

477. **Kinnes.** *Die kinnes heert man woul, die mismourem heert man nit.*
(Ned. uitspraak mizmourem).

De treurzang hoort men wel; de psalmen hoort men niet. Bet: De handelslui spreken wel altijd over hun verliezen, nooit over hun winsten. Kinne – H. kiena = treurzang op de vastendag van 9 Ab. Mismourem – H. mismoriem = psalmen (hier: feestpsalmen). Heeren D. hören.

478. **Kinnessinne.** *Host kinnessinne? Gei aach schnorren.*

Bet: Ben je afgunstig? Ga ook bedelen! Gebezigd van iemand, die een ander – in dit geval zelfs een bedelaar – niets gunt, omdat deze zonder arbeid zijn kost verdient. Kinnessinne – H. kin-a wessin-a = naijver, eigenlijk naijver en haat.

479. *E kippe is e klippe.*

Een compagnonschap is duivelswerk. Bet: Gezamenlijk handeldrijven leidt tot moeilijkheden. Vgl. Fries: mandegoed is schandegoed. Kippe uit het Slavisch kupa = troep, groep mensen, hoop (Mieses J. Spr. p. 260). Kelippe H. keliappa = omhulsel, schil, schaal. Kabbalistisch voor demon. Vgl. klippetomme H. keliappa tuma = kabbalistisch: onreine geest. In het Jidd. in de betekenis: feeks. Zie V.P. 175, waar een onjuiste etymologie van kippe en een onjuiste verklaring van klippetomme gegeven wordt. V.P.175. en 249. – Tendlau. 715, die kippe van H. kupa = kas afleidt. – Bernst. 235.

480. **Kischef.** *Kischef is kaan ketôwes.*

Tovenarij is geen grap. Bet: Tovenarij is geen zaak om mee te spotten. Ketowes, zie 448. Kischef H. kischuf = tovenarij. Tendlau. 151.

481. **Kischef.** *Der kischef is gebrochen.*

De betovering is gebroken. Bet: Eindelijk treedt een keer ten goede in; of: houdt het eens op. V.P. 175.

482. **Kitzeln.** *Wer sisch selbst nit kitzelt, wert nit lachen.*

Wie zichzelf niet kietelt, zal niet lachen. Bet: Hij lacht om zijn eigen grappen. M.J.V. 1899, blz. 43. Kitzl mich, ich lach gern. – Bernst. 240. Er kizelt sich alejn, ün lacht alejn.

483. **Klumpenmacher.** *Er is overschter klumpenmacher.*

Hij is opperste klumpenmaker. Ironisch van iemand, die zich erg gewichtig voelt, overdreven gewichtig doet. Mogelijk samenhang met: J.f.j.V. 1923, blz. 363. Klomp'rscht = Aufprotzende Grossmut.

484. **Kloumerkees.** *Kloumerkees is aach e kees.*

Schijnkaas is ook een kaas. Bet: Schijn bedriegt. Grünbaum *Jüd. Chrestomatie*, blz. 126, vermeldt in Frankfurt a/M. Klomerkäs = Scheinkäse d.w.z. houten kazen, die in de étalage lagen. Kees D. Käse. Kloumer H. kelomar = als om te zeggen, dat wil zeggen. Tendlau. 303. Kloomer – Käs'. – V.P. 172. – Bernst. Glossar: klomerscht, klomperscht Zelfde etymologie. – Weill 389. Verbasterd tot kloumesch.

485. **Knas.** *Knas leigen – Knas geleigt.*

Oorspronkelijk werd bij een verloving (Erusien) een contract gesloten, waarin een strafbepaling voor contractbreuk was opgenomen. Men sprak (zie Tendlau) van „sein Kind verknassen”. Knas H. kenas = straf, boete. Hiervan het Jidd. verbum: knassen = beboeten. – Tendlau. 175. Hat schon wieder einmal knas gelegt! – V.P. 249. – Weill no. 850. Knas ontleend aan Grieks Κηυσος.

486. **Knoblieschworst.** *Kennen sisch knoblieschworst machen.*

Kunnen zich knoflookworst maken. Bet: Ze moeten maar doen, wat ze niet laten kunnen. Knoblieschworst = worst met knoflook gekruid. Knobliesch D. Knoblauch.

487. **Kochen.** *Kochen se es gut, essen se es gut.*

Koken ze het goed, eten ze het goed. Bet: Ze moeten dit maar op hun

eigen manier doen. Ik bemoei me er niet mee. Schprichw. S.E.V. 3. V.A. VI, no. 15, blz. 237. Dorpsrebbe.

488. **Kôdesch.** *Kodesch gehopt, kodesch geschprongen. Var. Das is gehopt wie geschprongen.*

Bet: Het komt op hetzelfde neer.

In de Kedösche (H. keduscha) (heiliging, belangrijk deel van de liturgie is het gebruikelijk, bij de tekst ontleend aan Jesaja VI, 3, waarin 3 maal het woord Kadosch voorkomt, 3 maal de hielen een weinig op te heffen. Kodesch H. kadosch = heilig. Schprichw. S.E.V. 17. – V.P. 175. Verbasterd: kodisj gehups kodisj allewande. – V.P. 252-253. Eveneens verbasterd. – Tendlau. 510. Kodesch gehuppt, kodesch gesprongen. – Tendlau. 548. Der kann in einer Haselnuss Kodesch huppen. – Bernst. 152. Ma schinüj gehüpht, ma schinüj gesprungen. M.J.V. 1921. p. 17.

489. **Kôdesch Borche.** *Kodesch Borche macht laaterschen.*

God maakt laddertjes. Bet: God verhoogt en vernedert naar welgevallen. Kodesch Borche – H. Hakadosch baruch hu = De Heilige geloofd zij Hij. Laaterschen D. Leiterchen = laddertjes.

Vgl. Tendlau. 616., citeert Simchat Nepesch: „Die Welt ist eine Leiter, der Eine steigt hinauf, der Andre herunter.“ – Bernst. 93. Di welt is wi a lejtter: arauf geht ejnes, arub der zwejter. – Bereschit R. 68. יושב ועושה סולמות הקבה Vgl. Gl. v. H. 121.

490. **Kodesch Borche.** *Kodesch Borche sitzt houch, aber siet tief.*

De Heilige, Geloofd zij Hij, zit wel hoog, maar hij ziet diep. Kodesch Borche zie no. 489.

491. **Kôdesch Borche.** *Sou woor wie Kodesch Borche uns zu gutem ous dem göles reissen wert.*

Zo waar als de Heilige, geloofd zij Hij, ons ten goede uit de ballingschap zal rukken. Ter bekrachtiging van een bewering. Ongeveer: bij al wat heilig is. Kodesch Borche zie 489. Goles zie 291.

492. **Koggel.** *Der koggel liegt uf s'n ponem.*

De „koggel” ligt op zijn gezicht. Bet: Men ziet hem duidelijk aan, dat hij een Jood is. Koggel = soort gebak. Vgl. het eerste deel van D. Gugel-

hupf = Napfkuchen = tulband, poffer. Bernst. 232. Der kügel ligt ihm auf dem punim.

493. **Koggel.** *Der wil koggel essen.*

Die wil koggel eten. Bet: Die wil zich bevoordelen ten koste van een ander. (Achtergrond: Iemand, die het er op toelegt als „geschit” op een sjabbatmaaltijd te worden uitgenodigd).

494. **Kokken.** *Kok wem!*

Kijk wie! Ironisch: Je moet zien, wie het zegt. Kok = Jidd. van Nederlands kucken D. gucken, zie Paul Gramm. II, 180.

495. **Kol Nidre.** *Die halt schount an ir zwaate kol nidre.*

Die houdt reeds aan haar tweede Kol Nidre. Wanneer een dienstmeisje praats begon te krijgen, zei men: die houdt al aan haar tweede Kol Nidre. Men doelde op de tweede maal dat de voorlezer op Kol Nidre-avond, dit formulier voordraagt.

Op de avond voor Grote Verzoendag geschiedt zulks nl. driemaal en steeds luider. Ze sprak dus al luider, werd steeds brutaler. Schount, zie 86.

496. **Kommen.** *Wie es komt, geit es.*

Het gaat, zoals het komt. Bedoeld is: geld. Vgl. Zo gewonnen, zo geronnen.

497. **Kootsen.** *E kootsen hot's mäsel.*

Een rijk man heeft het geluk. Bet: De duivel sch ... altijd op de grote hoop. Verwant Bernst. 246. A kutsin hot tumid a schejne tochter. Zie 284. Kootsen zie 332.

498. **Kootsen.** *E kootsen is kaan nar (is nit meschogge).*

Een rijk man is een gek (is niet gek). In twee betekenissen gebruikt. a. Een rijk man weet wel wat hij doet. b. Een rijk man krijgt gewoonlijk gelijk.

499. **Kootsen.** *E kootsen wen er darbt, hot meer wie e gascht wen er arbt.*

Een rijk man als hij gebrek lijdt, heeft meer dan een bedelaar als hij

erft. Bet: Wanneer een rijk man te kort komt, heeft hij nog meer dan als een bedelaar er wat bij krijgt. Arbt = erbt. Met Jidd. overgang van e in a, voor liquidae. Vgl. herb harb enz. Zie inleiding § 4, I, 4. Darben = gebrek lijden. Ha'ischa, V, 9, 152.

500. **Kootsen.** *E kootsen wen er geit mecholle, hot meer wie e gascht wen er komt zu gedolle.*

Een rijk man als hij failliet gaat, heeft meer dan een bedelaar als hij tot grootheid komt. Mecholle: zie 255. Gedolle H. gedula = grootheid. Vgl. Hij is gôdel = hij is verwaand. Zie ook 499.

501. **Kootsen.** *Man sol sisch nit reiben an e kootsen.*

Men moet zich niet wrijven aan een rijk man. Bet: Zoek liever geen twist met rijke mensen. Vgl. het Nederl. Met grote heren is het kwaad kersen eten. Bernst. 177. As men reibt sich un a nugid, reibt men sich aus a loch. – Bernst. 257. Reib dich nit un grosse leit, wurüm dus loch wet ale mul gresser weren:

In het Nederl. Jiddisch vaak corrupt overgeleverd met weglating van nit, waarmee tegelijk de betekenis veranderde in: Zoek de omgang van rijke mensen.

502. **Kootsen.** *Von e kootsen ken man schpören lernen.*

Van een rijk man kan men leren sparen. Bet: Rijke mensen zijn vaak gieriger, kijken vaak eerder op een kleinigheid dan minder welgestelden.

503. **Kootsen.** *Was schadt e kootsen 'n aag?*

Wat hindert een rijk man een oog? Een rijk man kan een verlies velen. Schadt = D. schadet. Waarschijnlijk berustend op anekdote.

504. **Kootsen.** *Wen e kootsen verdalfent, hot er meer wie 'n arm man (chattes).*

Als een rijk man arm wordt, heeft hij meer dan een arm man. Var: Wen e kootsen e dalfen wert, bleibt er noch e reischer man. Bet: Als een rijk man verarmt, houdt hij nog altijd meer over, dan een arm man bezit. Zie ook 500. Verdalfent; denominatief van dalfen (zie 631).

M.J.V. 1899, blz. 26, no. 20. Wenn der Kotsen verdirbt, wen der Dalfen erwirbt ist kum gleich.

505. **Kootsen.** *Wen e kootsen schterbt, hot er meer wie e chattes erwerbt.*
Als een rijk man sterft, heeft hij meer dan een arm man (ooit) krijgt.
Voor de betekenis vgl. no. 500.

506. **Kop.** *E harter kop, der es widder belebt, oorspr: derlebt?*

Een hard hoofd, die het weer beleeft. Algemeen: als een periode wordt afgesloten. Speciaal: als men het vaatwerk, dat men op het paasfeest gebruikt (pesach-ge'scher) wegbergt.

507. **Kop.** *Wer s'n kop nit gebroucht, Moss s'n baaner gebrouchen (var. fiess gebrouchen).*

Wie zijn hoofd niet gebruikt, moet zijn benen gebruiken. Gezegd van iemand, die iets vergeet en weer terug moet om het te halen.

M.J.V. 1906, blz. 67. As me hot nischt in Kop, hot me in de Fies. – Bernst. 227. As men hot nit in kop, müs men huben in di fiss. Koh. Rabba. Perek I *מעוט בריצה, שלא תרבה בחזרה*.

508. *Wer sein kop wil halten ganz, moss bleiben von e pauerntanz.*

Wie zijn hoofd heel wil houden, moet (weg) blijven van een boerendans. Levenswijsheid van Joodse marskramers. Bij een feest van boeren moet men liever wegblijven met het oog op de mogelijkheid van vechtpartijen. Pouer – oorspronkelijk opper-Duitse vorm van Bauer. Vgl. Bernst. 53. As bei gojim is a kermeschel, schlugt men Juden.

509. **Kop.** *Wo isch nit bin, wert maan kop nit gewaschen.* Var. „wert mir der kop nit gewaschen”.

Waar ik niet ben, wordt mijn hoofd niet gewassen. Vgl. Het oog van de meester maakt het paard vet. Ieder kan het best zelf zijn belangen behartigen. Vgl. Tendlau. 888.

510. **Kopsorg.** *'n Kopsorg (Mach dir kaan kopsorg).*

Vgl. Stoett. Mij een zorg (of Kopzorg). Uitdrukking gebezigd als men wil te kennen geven, dat men zich ergens niets van aantrekt. Ironisch. Overgegaan in de Ned. volkstaal.

511. **Koudesch.** *Er waass kaan chillek zwischen koudesch un choul.*

Hij weet geen scheiding tussen gewijd en gewoon. Bet: Hij is geheel onwetend op Joods gebied. Reminiscentie aan de lofzegging op zaterdagavond, bij de uitgang van de sabbat. Chillek H. chilluk = onderscheid. Koudesch H. kodesch = heilig, gewijd. Choul H. chol = onheilig, profaan, gewoon.

512. **Kouhen.** *Was toot e kouhen ufs beis chajem?*

Wat doet een „priester” op het „huis des levens”. Bet: Wat heeft hij (hebt U) hier te maken? Een „kohen” (afstammeling van Aron) mag niet op de begraafplaats komen. Zie Leviticus XXI, 1-3. Beis chajem - H. bet chajim = Huis des Levens; één van de eufemistische namen voor begraafplaats. Zo ook beis ôwes, beis’oulem, beis’oulomien, gut ort. V.P. 171. – Bernst. 134. Wus hot der kojhejn auf’n bejss hakwurojss zü thün? – Schemot rabba Cap. 5. en Jalkut bij Schemot V, 2.

In beide echter, in afwijkende betekenis, tot een dienaar wiens heer een „kohen” is. Hij zocht hem op de begraafplaats en men houdt hem voor: Dwaas, wie zag (zocht) ooit een kouhein op de begraafplaats?

513. **Kôwed.** *Aanem de kôwed geben.*

Iemand de eer geven. Bet: iemand zijn congé geven, hem verzoeken te gaan.

Kowed H. kawod, hier ironisch gebruikt.

514. **Kôwed.** *Kôwed sol man hobben.*

Eer zal men hebben. Ironisch gebruikt: ’n twijfelachtige eer. V.P. 178. Kowed H. kawod = eer.

515. **Kôwed.** *Kôwed un geld, regieren die welt.*

Eer en geld regeren de wereld. Bernst. 133.

516. **Kôwed.** *Zu viel kowed is e halbe schand.*

Al te veel eer is een halve schande. Poeriemkrant 15. fon Awrohom Auff. Schl. Duikelaar. Al zu viel ehr is aan halbe ge’wer.

Gewer: Schade, Betrug (m.h.d. geverde, gevere). Gl.v. H. 117. – Bernst. 133. Zü fil kowed is a halbe schand. Zivy 16.

517. **Kôwed.** *Die kowed brescht aanem das genik. Var: Das mäseltow brescht aanem das genik.*

De eer breekt iemand de nek (var: de gelukwens). Bet: De kosten, die erefuncties of maaltijden ter viering van heuglijke feiten meebrengen, gaan vaak iemands draagkracht te boven. Mäseltow H. masal tow = goed geluk, zie 149. Genik D. Genick = nek. V.P. 178. – Tendlau. 723. Gevatterschaft is e Ehr, macht den Beutel leer.

518. **Kôwed.** *Nit um es kiksie, nor um die kowed.*

Niet om het keekje, alleen maar om de eer. Bet: Niet om de knikkers, maar om het spel. Kiksie = cake.

519. **Kôwed.** *Von kôwed ken aaner nit lebben.*

Van eer kan iemand niet leven. Tendlau. 235. – Bernst. 133. Fün kuwojd wird men nit sat. Wus nützt kuwojd, as men hot nit zu essen. N.B. Het begrip kowed heeft een ruimere morele inhoud dan het Nederl. eer.

520. **Kôwed.** *Wen es de kôwed nit wer, e naaches is es nit.*

Als het de eer niet was, een genot is het niet.

Spottend gezegd van mensen, die verzot zijn op openbare erefuncties, bestuursbaantjes e.d., die vaak meer moeilijkheden dan voldoening opleveren.

Naaches H. nachat = vreugde, rust.

521. **Kranke.** *'n Kranke frógt man, 'n gesonde gibt man.*

Een zieke vraagt men, een gezonde geeft men. Bet: De wellevendheid eist, dat men zijn gasten, zonder eerst te vragen wat voorzet. B. 247: A kranken fregt men, a gesünden git men.

522. **Kratz.** *E kratz ibber de nabbel.*

Een krab over de navel. Bet: Een kleinigheid, waar men veel drukte over maakt. Ontleend aan kind, dat hevig huilt „om e krats iber de nabbel”. Kratz D. kratzen = krabben-krab. Nabbel = D. Nabel = navel.

523. **Krein.** *Der is gut um krein ze reiben.*

Die is goed om „krein” te raspen. Bet: Die deugt nergens voor. Krein zie 524. Reiben = D. reiben. Tendlau. 174. Der is gut zum kreenreiben. – Elsasser Jidd. Mir känn n’ne brauche for Krein zü reiwe. zie 121.

524. **Krein.** *Isch hob'm neiteg um krein ze reiben.*

Ik heb hem nodig om „krein” te raspen. Bet: Ik kan hem missen als kiespijn. Krein: peperwortel, mierikwortel, gebruikt als bitterkruid op de seidertafel (symbool van slavernij in Egypte). Reiben: raspen. De krein wordt nl. ook geraspt en als toespijs bij de maaltijd gebruikt. V.P. 38. – V.P. 48. Nederlandse versie. – Nascher 16 en 97. Ich brauch ihn zu charouses.

Charousses H. charoset = mengsel van wijn, rozijnen, etc. (symbool van leem, dat voor de tichelstenen werd gebruikt in Egypte; eveneens op de seidertafel gebruikt).

525. **Kreischen.** *Wer kreischt, dem is es wei.*

Wie schreeuwt, die zit in moeilijkheid. Bet: Niemand schreeuwt zonder reden.

526. **Krenk.** *E gesonde krenk, die nooch es essen komt.*

Een gezonde ziekte, die na het eten komt. Spottend van iemand, die ziekte voorwendt, maar door zijn eetlust dit logenstraft. (Iemand, die altijd over kleine kwaaltjes klaagt of direct pijn voelt heette ’n fitsefoune, etymologie onzeker. Vgl. V.P. 120, met uiterst gezochte verklaring). Krenk D. Kränke = ziekte.

527. **Krenk.** *E lange krenk, e gewisse tout, var: E lange kriesch.*

Letterlijk. Een lange ziekte, een zekere dood. Gezegd van iemand, die erg langzaam iets doet. Krenk. D. Kränke = ziekte. Tout. D. Tod. Kriesch hangt samen met D. kriechen = kruipen. E kriesch = een traag mens. Tendlau. 750. E lange kränk is e sichrer Tod. – Bernst. 249. A lange krenk is a sicherer tojt.

528. **Krie'e.** *E krie'e iber maan ssonnem.*

Verwensing: Een scheur (kerie'e, bij het overlijden van naaste bloed-

verwanten in kledingstukken aangebracht) over mijn vijanden. De verwensing houdt dus in, dat men hoopt, dat zijn vijand sterft en men dus een kerie'e over hem zal kunnen snijden.

Kerie'e H. kerie'a = scheur. Ssonnem H. ssoniem = vijanden.

Enk. H. ssonnee. Diskurs bein schtei kehillous 1797. Zie no. 529.

529. **Krie'e.** *Los er sisch e krie'e reissen.*

Verwensing: Laat hij zich een scheur in zijn kleren aanbrengen (als rouw over gestorven familieleden). Algemener: Hij kan naar de duivel lopen. Het scheuren van kleren bij wijze van rouw wordt op verschillende plaatsen in Tenach vermeld o.a. Gen. XXXVII 29 en 34, ook bij andere treurige aanleidingen. Cf. Esther 4. 1.

V.P. 178. – Tendlau. 450. Schneid Dir e' Krie'ë. Zie ook 528.

530. **Kro.** *Die kro lost ihr chappen nit.*

De kraai laat haar stelen niet. Bet: Een vos verliest wel zijn haren, maar niet zijn streken. Kro Mhd. krâ, krâwe vgl. grô 852. O.a. in Poeriemkrant 1805 van Schloume Dujelaar.

531. **Kru-Blu.** *Die essen kru-blu.*

Die eten verscheurd-verslonden. Bet: Die eten (uit zuinigheid) goedkope, minderwaardige dingen. Kru-blu uit H. (קרועה) = verscheurd. (בלועה) = verslonden. Bernst. 58. geeft: Er geht k'riu b'liu en verklaart: obgerissen und schmutzig.

In zijn Glossar leidt hij de uitdrukking af van H. קריצה קליה; Het is echter aannemelijk, dat de Westjid. u primair is en de Ostjid. i secundair, zodat de Westj. vorm de originele moet zijn. De afleiding van Bernstein moet dan ook reeds op grond daarvan onjuist zijn. Wellicht ook samenhang met het begrip Chulin 71a טומאה בלועה?

Weill 141. Er esst G'rua-blua, aliment de qualité inférieure, avalé sans discernement. Il mange des aliments inférieurs. Dit sluit aan bij de Nederl. betekenis.

532. **Ku.** *Besser e teiere ku, wie es baan gebrochen*

Beter een dure koe, dan het been gebroken. Beter geldelijk verlies dan lichamelijke rampen. Teier = D. teuer. Baan D. Bein.

533. **Ku.** *Is de ku hin, sol das kalb aach hin sein.*

Is de koe weg, laat het kalf ook weg zijn. Bet: Bij een groot verlies moet men niet over bijkomstigheden spreken. Nascher. 51.

534. **Ku.** *Maan ku hot uf saan schtal gestanden.*

Mijn koe heeft op zijn stal gestaan. Bet: Hij hoeft niet zo'n praafts te hebben. Ironisch gebruikt als iemand uit de hoogte behandeld wordt door een deftig of rijk iemand, met wie hij in de verte verwant is. Ook wel, als iemand zich op een dergelijk verre verwantschap beroemt.

535. **Ku.** *Man hoult die ku aus dem schtal un macht die tier zu.*

Men haalt de koe uit de stal en doet de deur dicht. Bet: Als men een bruid kiest uit een minder prettige omgeving, trek je van het laatste dan niets aan. Het gaat ten slotte om het meisje zelf.

J.J.V. 339. Az mi nemt arous die Ferd fin der Stal, meg min di Stal farbrennen. (Nach der Hochzeit sind dem Ehemann die Schwiegereltern gleichgültig). – Vgl. ook: Bernst. 233. As men hot arousg'ganwet di Küh, macht men dernuch di Schtal zü. Verklaart: Nach dem Schaden wird man klug.

536. **Ku.** *Schmus mit der ku, wen sie hangt.*

Praat met de koe, als ze hangt. Bet: Gedane zaken nemen geen keer. Schmusen denominatief van schmus. Zie 968. Ook bij Gl.v.H. schmusengeschmus.

537. **Ku.** *Wen die ku viel schommen hot, is der katzew e berje.*

Als de koe veel vet heeft, is de slager een flinke vent. Bet: Als het geluk iemand meeloopt, schrijft hij of anderen het vaak aan eigen flinkheid toe. Schommen H. schuman = vet. Berje H. birja = schepsel. Jidd. = 'n flinke vent, 'n baas, 'n flinke vrouw. Vgl. voor berje V.P. 100. en Bernst. Glossar.

538. **Ku.** *Wen die ganze ku cheilew is, is noch niks.*

Als de hele koe vet is, is 't nog niets. Bet: Als alles meevalt, is 't nog niet de moeite waard. Cheilew = vet. H. chelew.

M.J.V. 1899. p. 141. Wen gur de ganze Kü cheilew is! – M.J.V. XV, blz. 106. Un wen der Ochs lojter cheilew wer. – Vgl. Bernst. 221.

As di zig is afilu lauter chejlew, is si fort nor a zig. – Weill 257. Un wenn aber die Gâs ganz 'Hêlew war? (die Gâs – de geit).

539. Kuf nun. Gratis.

Bet: Vaak enigszins ironisch bedoelde afkorting voor Koscht Niks Kuf = K. Nun = N. -beide letters van het Hebreeuwse alfabet.

V.P. 254 De verklaring, aldaar gegeven, die verband legt met psalm 150 is onjuist.

V.A. II, No. 12., pag. 192.

Koefnoentje is in het Nederlands overgegaan in de betekenis:

Vrijbiljet. Speciaal in artistenkringen.

540. Kutsch. Von e goldener kutsch falt e goldener spijker.

Van een gouden koets valt een gouden spijker. Var. bij Slijper. Van een gouden vat. Tendlau. 744. Vom 'n goldneŋ Rad fällt e goldner Nagel. – M.J.V. XXII p. 10 en 29. Neben e golden Wägele liegt e golden Nägele. Spijker Ned. vorm n.d.d. spiker = Nagel. Hier bleef het m.h.d. spicher in zijn oorspronkelijke betekenis bewaard. Zie Kluge en Lexer s.v.

541. Laafen. Wen es nit laaft, geit es.

Als het niet loopt, gaat het. Bet: Het zal vanzelf wel in orde komen. Bernst. 58. As es geht lojft es. Met andere verklaring.

542. Laaferin. Dine die laaferin.

Dina de loopster. Bijnaam van uithuizige vrouw. Met toespeling op de geschiedenis van Dina en Schechem. Genesis XXXIV, en wel op vers 1, dat begint: Watetsée Dina. Dina ging uit. Zie ook Raschi en Ts.U. ter plaatse. V.P. 45. Vgl. voor „uithuizige man”: Pinches ous dem hous. 804.

543. Lachen. Lachen ken aach e miesse sein.

Lachen kan ook een sterven zijn. Uitdrukking van verontwaardiging, als iemand lacht om het leed van een ander. Met zinspeling op het feit, dat soms een lachende trek over het gelaat van de stervende komt. Miesse. H. mieta = dood.

544. **La-kol.** *E tow la-kol is e ra'la-kol.*

Een goed voor ieder, is een slecht voor ieder. Bet: Een allemans vriend, is niemands vriend. Tow la-kol H. goed voor iedereen. Ra'la-kol H. slecht voor iedereen. Nascher. 42. Ä tow lak'l, is ä rah lak'l. – Nascher. 93. In omgekeerde volgorde. – Bernst. 117.

545. **Lamed woow.** *Der is aach nit von de lamed woow (tsaddiekem).*

Die is ook niet van de zes en dertig (rechtvaardigen). Bet: Hij is niet zo'n beste broeder. Het gezegde berust op een uitspraak in Suka 45b: De wereld kan niet bestaan als er minder dan zes en dertig rechtvaardigen zijn. Lamed – Hebr. letter = *l* = 30. Woow-waw Hebr. letter *w* = 6. Tsaddiekem = braven, rechtvaardigen.

V.P. 179. Hij behoort tot de l.w. (ironisch). – Tendlau. 644. Er is kaaner v.d.l.w. Zaddikim. – T. geeft de bronnen en de varianten Ber. Raba 35, Chulin 92a, Pirke R. Elieser, resp. 30, 35, 50 rechtvaardigen. – Vgl. ook Bernst. Glossar Lamed wuwnik (hier de Ost-jid. slavische vorm). – Weill no. 428.

546. **Lap.** *Lap in de boks un garn zu.*

Vgl. Slijper. Lappen de broek en garen toe. Bet: Spottende uitdrukking, die wil aangeven, dat men voor bewezen diensten nog toebetalen moet. De betekenis nadert de uitdrukking: Stank voor dank.

547. **Lebben.** *Wer dan lebt (wer) dan sorgt.*

Wie dan leeft (wie) dan zorgt. Vgl. Lefie scha'a, chaje scha'a. Zie 972.

548. **Lebbend.** *Man sol nit leigen es lebbende uf es toute.*

Men moet het levende niet op het dode leggen. Bet: Goed geld naar kwaad geld smijten. M.J.V. XV, blz. 114: legen die lebendige ün süchen tojte. Aldaar verklaard: das Sichere unbeachtet lassen und Unsicheres mit Mühe erstreben, – Bernst. 144. Dus lebendige legt men nit auf'n tojten. Man soll nicht Sicheres riskieren, um Unsicheres zu erhaschen.

549. **Lebendig.** *Lebendig abgehobben.*

Levend ontkleed.

Gezegd van iemand, die men overreedt om reeds voor zijn dood zijn bezittingen af te staan.

Abgehobben van abheiben = een dode van zijn sterfbed nemen en ontkleden. abheiben D. abheben.

550. **Lechajem!** *Ten leven.*

Wens geuit bij het drinken van wijn e.d. In de Nederlandse volkstaal verbasterd tot: „Daar ga je”.

Deze wens gaat terug op het oude gebruik om na de inleidende formule van de Vrijdagavondkiddusch „Sawrie maranan” te antwoorden met: Lechajiem! Men brengt deze gewoonte wel in verband met de mededeling in Sanhedrin 43a: Men gaf aan de ter dood veroordeelde een beker wijn, met wierook vermengd, te drinken, opdat hij beneveld zou worden voor het voltrekken van het vonnis. Vgl. Marcus XV, 23. (Het aanbieden geschiedde echter door de voorname vrouwen van Jeruzalem).

Vandaar de wens bij het drinken van wijn: „ten leven” (en niet ten dode). Zie Keter Shem Tob van Gaguine pag. 202 en 203, waar ook andere verklaringen gegeven worden. Zo ook Otsar Dieniem van J. D. Eisenstein s.v. סבּרי. V.P. 181. Tendlau. 472. V.A. Jaarg. V, no. 4, pag. 57.

551. **Lêchem.** *Aanem dam lêchem megou-el ins pônem sogen. Var. warfen*
Bet: Iemand de grofste dingen in 't gezicht zeggen. Dam = H. bloed, Lêchem megou-el. H. lechem megoal, zie Mal'achie. I., 7, onrein brood. verafschuwde spijs.

De zin van het woordje „dam” is in deze samenhang niet zonder meer duidelijk. Vgl. Ts. U. op de haftara van Toldot, Mal'achie t.a.p. V.P. 112. met nietszeggende verklaring. – Tendlau. 380. Der redt Aam Dam Lechem megooel. Waarschijnlijk houdt de uitdrukking verband met de middeleeuwse beschuldiging van hostieschending. Men beweerde nl., dat de Joden hostieën doorstaken en dat daaruit dan bloed vloeide. Dan zou „dam lechem megou'el” betekenen: „bloed uit de hostie”, en de uitdrukking zelf: Iemand een afschuwelijke beschuldiging in het gelaat slingeren.

Weill 328. geeft Taam lêchem megauol en leidt af van טעם = goût, choses repugnantes. Corrupte lezing, ten gevolge Elz. dialect.

552. **Lehnen.** *Lehnt uf mir? Lehn uf kaal!*

Steun je op mij? Steun op kaal! Ironische afwijzing van verzoek om

hulp. Vraag de gemeente (kaal), want ik kan (wil) het niet doen.

553. **Leibschén.** *Leibschén moss nach Leipzig (klemtoon op moss).*

Levie moet naar Leipzig. Bet: Hij is een doordrijver. Leibschén – Levi – Löb – Leib (het verkleinwoord van de laatste vorm).

554. **Leiden.** *Wer leidt, leidt fier sich. Wer scharbt, scharbt fier sich.*

Wie lijdt, lijdt voor zich. Wie sterft, sterft voor zich. Bet: Ieder moet zelf zijn eigen pakje dragen.

555. **Leigen.** *Wie isch misch leig, leig isch misch nit gut.*

Hoe ik me ook leg, leg ik mij niet goed. Bet: Wat ik ook doe, men heeft toch kritiek. Met enigszins gewijzigde betekenis. Tendlau. 789.

Wie sich der Dalfen legt, liegt er nit gut. Vgl. no. 169.

556. **Leiser.** *'n beiser Leiser.*

'n Boosaardig mens. Beis D. böse. Leiser – afkorting van Eleasar-Elieser.

557. **Leit.** *Die leit machen von niks eppes un von eppes niks.*

De mensen maken van niets iets, van iets niets. Bet: De mensen overdrijven altijd naar beide zijden. Leit = D. Leute.

558. **Lernen.** *Der sitzt un lernit.*

Die zit en leert. Bet: Iemand, die zich aan leren (= studie van de wet) wijdt en niet aan zijn maatschappelijke plichten denkt. Oorspronkelijk: niet aan zijn maatschappelijke plichten behoefde te denken, omdat de gemeenschap het instituut kende van de batlan, d.w.z. de man, die door de gemeente betaald werd om als „minjanman” te fungeren en te „lernen”. Oorspr. „iemand zonder beroep, ook leegloper. Zie Jüd. Lexicon s.v. Batlan. V.P. 45. Er sitzt un' lernit.

559. **Letzt.** *Zu guter letzt sol es sein.*

Bet: Dat zal mij niet weer overkomen. Letzt = Letze (oud-Duits) afscheid, afscheidsdronk, M.h.d. letzen = endigen vgl. Paul Wörterbuch.

560. Gojsch lef.

Niet-Joodse mentaliteit, (= ruwheid, roekeloosheid).

Lef H. lew eigenlijk hart; in het Ned. Jiddisch = durf, moed, roekeloosheid, opschepperij, brutaliteit, bijv. wat 'n lef, wat 'n chotspe. In de Ned. volkstaal overgegaan, in de vorm „lef". Ook in samenstellingen, zie Stoet en Van Dale.

561. Lieb. *Hob mir e bischen lieb, hob mir lang lieb.*

Heb me een beetje lief, (maar) heb mij lang lief. Gezegd van mensen, die overdreven vriendelijk of hulpvaardig doen; men verwacht niet, dat het lang zal duren. Bernst. 140. Hob mich wenig lib, nor hob mich lang lib. Zivy 257.

562. Lieb. *Zu lieb, zu laad un zu lehachles.*

Gezegd van iemand, die bij al wat hij doet, zich niet aan anderen stoort. Lieb = lief. Laad = D. Leid. Lehachles verbasterd uit H. le'hach'ies = om te krenken. Ook wel: slehachles, verbasterd uit: zu lehach'ies. Op te merken valt, dat in de laatste verbastering „Zu" wordt gebruikt, omdat men de betekenis van „le" niet meer aanvoelde.

Zu vaak = sse, zie inleiding § 3 en 4, II, 8. V.P. 318. – Tendlau. 178. Nit zu lieb un nit zu leid.

563. Lischt. *Wo lischt is, is ssimche.*

Waar licht is, is vreugde, Ssimche H. simcha = vreugde. Ook = feest, feestpartij, Sprichw. S.E.V. 22. Esther VIII, 16.

564. Loch. *Er komt bei die drei lescher.*

Hij komt laat in schul. NI. bij

„Mie jidmee loch mie jischwee loch umie ja'aroch loch."

Een fragment uit het Nischmat-gebed, dat vlak voor het gebedsdeel „Barechu" wordt gezegd. Hij is dus net op het nippertje. Woordspeling met D. Löcher.

565. Loch. *Wen e loch in die brik is, falt der arme man dorch.*

Als er een gat in de brug is, valt de arme man er door. Het ongeluk treft altijd de ongelukkigigen. Vgl. 'n arm man is n' schlemiel.

566. **Lompen.** *Vor isch misch los lompen, geb ich lieber niks.*

Voor ik mij laat lompen, geef ik liever niets. Bet: Ik geef liever niets dan een kleinigheid. Uitvlucht. Hier: zich voor lomp (i.e. gierigaard) laten schelden, omdat het cadeau zo klein is. Vgl. Stoett en Paul Wörterbuch s.v.

567. **Lonu.** *Ein lonu pipa.*

Bet: Wij hebben niets. V.P. 118. Ein lonu pipa. – Tendlau. 499. Een lonu biba. – Bernst. 202. Ejn lunü „pipe”. Scherzhafter Ausruf wenn man sich in einer schiefen Lage befindet”. – Etymologie onzeker (vgl. echter Bernst. 14. Ejn li is putür).

Mieses J. Spr. p. 256 vermeldt in Frankfurt: „En lonu bibas” en verklaart bibas uit het Latijn. Volgens hem zou men moeten vertalen: Wir haben nicht zu trinken. Een wel zeer onwaarschijnlijke verklaring. Ook V.P. en Tendlau. geven onbevredigende verklaringen.

568. **Lotterei.** *Wer dou hoft uf die lotterei, dem is es och un wind un wei.*

Var. uf e jerosche oder lotterei enz.

Wie hoopt op een erfenis (var. of een loterij), die is het ellendig te moede (sc. is in moeilijkheden). Bet: Een drenkeling klemt zich aan een strohalm vast. V.P. 48. – V.P. 51 – V.P. 228. – Tendlau. 632. Es is 'm wind und weh. Vgl. Weinreich 52 Wint und Weihe. Wind M.h.d. wint = Schmerz, wei = D. weh.

569. **Loucheifets.** *Das is e loucheifets.*

Dat is iemand, in wie men geen behagen heeft. Bet: Iemand, die niet gewild is, een vervelende of onaangename vent.

Lou cheifets H. lo chefets = niet-behagen.

V.P. 179 Tendlau. 394 geeft als betekenis „Nichtsutz” met onjuiste verklaring van cheifets.

Jud. Lex. V. 1261 M.J.V. 1921/166.

570. **Lou.** *Lou hôje, welou nîwre.*

Niet geweest en niet geschapen. Gezegd van een verzonnen verhaal. H. Lo haja, welo niwra. Letterlijk ontleend aan: Bawa Batra 15a. waar een van de geleerden beweert, dat Ijob nooit heeft bestaan, maar slechts een allegorie is. V.P. 179.

571. **Lou.** *Lou jesochre, welou jepokde.*

Zij zullen niet herdacht, noch herinnerd worden. Toegepast op Israëls zonden. Later: verwensing in het algemeen. De woorden, zijn ontleend aan het *Taschliech*-formulier. Zie 1079. Tendlau. 442. Zivy 95.

Vgl. voor het verwensingsmotief „niet gedacht zullen worden”, Heine *Lamentationen* 6.

„Nicht gedacht soll seiner werden Aus dem Mund der armen alten Esther Wolf hört 'ich die Worte Die ich treu im Sinn behalten”.

572. **Lou.** *Lou lone scheidt in hallel.*

Niet ons staat in Hallel. Raadgeving, om iets achterwege te laten. Lou lone. H. lo lanu = (niet voor ons); beginwoorden van Psalm 115, een van de Psalmen 113-118, tezamen vormende het feestgebed Hallel. Als „lou loene” overgegaan in de Nederlandse volkstaal. V.P. 179. Lou lonu. – Tendlau. 498. Loo lonu steht in Hallel. – Jüd. Lex. V. 1261. – Bernst. 138. dito. – Weill 181 en 418.

573. **Lou.** *Lou mit 'n olf.*

Niet met een olf. Bet: Absoluut niet. Het Hebreuws kent אֵל met een aleph = niet en וֵאל met een waw = hem. Olf = aleph: eerste letter van het Hebr. alfabet; waw: zesde letter. Het noemen van de aleph sluit dus elk misverstand omtrent de bedoeling uit. Berst. 137. Ober gur „loj” mit an alef. – M.J.V. 1913 Heft 4/3. Ewen Schuschon: lo bealef rabbatie.

574. **Lou.** *Lou pôge, welou nôge.*

In Nederland vaak verbasterd tot: Lepoge wie lenoge. Het treft niet en het raakt niet. Bet: Het raakt kant noch wal. H. פגע en נגע. V.P. 179. lou poga', welou noga'. – Tendlau. 94. Loo poga weloo noga. – Weill 420.

575. **Loulem.** *Loulem tikkach.*

Neem in ieder geval maar. Bet: Wees niet te bescheiden.

Vgl. Bescheidenheid ist eine Zier, doch weiter kommt man ohne ihr. Loulem H. le'olam = steeds, tenminste, in elk geval. Tikkach H. = gij zult nemen. Vgl. „Das hob isch loulem”. Dat heb ik tenminste. V.P. 180. – Tendlau. 282. Le'oolem tikkach. – M.J.V. 1910, blz. 158.

loilem nem-tikkach, idem 1923, blz. 369. – Bernst. 181. L'ojlom-nem, „tikach-muhn”. – Weill 444.

576. **Lous.** *An im ken sisch kaan lous mechaje sein (var. Daran ken sisch ...).*

Van hem kan zelfs geen luis zich in het leven houden (resp. Daarvan..)
Bet: Hij is zo gierig ,dat van zijn gift zelfs geen luis zou kunnen leven (resp. De hoeveelheid is zo klein, dat enz.). Mechaje part. van H. חיה = doen leven of voeden. Vgl. isch bin misch mechaje = ik doe mij te goed. V.P. 203. dau ken sich kaan flau aan megajeh zijn. – V.A. I, no. 29, pag. 43 en 44. Geen vloo kan zich aan hem mefannek zijn (mefannek zijn = verwennen).

577. **Lulew.** *Das is e lulew mit 'n esreg.*

Gezegd van een grote man met een kleine vrouw. Lulew. H. lulaw = palmtak. Esreg. H. etrog = cederappel. Beide gebruikt bij de ceremonieën van het Loofhuttenfeest. V.P. 185. Lev. XXIII, 40.

578. **Maad.** *E jonge maad is besser wie 'n alte tefille.*

Een jonge meid is beter dan een oud gebedenboek. Zinspeelt op de oude gewoonte een gebedenboek te kussen voor en na het gebruik.

Geciteerd in Jidd. parafrase „Könige” Augsburg 1544 Strophe 16. Liber König vernim du unser kabbala ein hüpsche junge maid is besser wen ein alte tephela. (Naar Strak-Leitzmann, blz. 255).

Ook in de Jidd. tefilla vertaling v. Josef ben Jakar 1544 wordt op dit gezegde blijkbaar gezinspeeld. „Wen ir andere tefillous besecht dabei, man mag wol sagen vrei, es is aso groser unterschaid, as zwischen einem alten weib und eine junge maid. (Naar Grünbaum: Chrestomatie, blz. 319). Tefille H. tefilla = gebed. In het Jiddisch ook: gebedenboek.

579. **Maanen.** *Wie du es maanst, sol er dir bekommen.*

Zoals je het meent, moge het je bekomen.

Antwoord als iemand in scherts iets zegt, dat hij kennelijk niet meent. Maanen D. meinen.

580. **Maanschene.** *Maanschene gehongen - maanschene geschprongen. Variant. Maanschene ho - maanschene bo.*

Bet: Het komt op hetzelfde neer. Maanschene met epenthetische n = maj 'schane = wat is het verschil, Talmudische term. Vgl. inleiding § 4, II, 3.

581. **Maasse ssoten.** *Gooien is maasse ssoten.*

Gooien is duivels werk.

Bet: Gooien is gevaarlijk, omdat men de gevolgen niet berekenen kan. Gooien overgenomen uit het Nederlands.

Maasse soten H. ma'assee satan = werk van de duivel.

582. **Maasse.** *Die maasse (meinsse) hot e bôrt.*

Deze anekdote heeft een baard. Bet: Dat is een oude geschiedenis(mop). Maasse, zie 639. Bort D. baard. V.A. I, 21, blz. 326. – M.J.V. 1900, blz. 121. Die majse hot schon a bort. Royte Pomeranzen. No. 85.

583. **Machschove.** *In de machschove.*

In de gedachte.

Bet: Voor de schijn. Maar niet heus. Vgl. no. 484.

Machschove H. machschawa = gedachte.

584. **Makke Bedoufie.** *Er is makke bedoufie un touwel bemakkes.*

Hij slaat bij doufie en dompelt in bij makkes.

Bet: Hij haalt alles door elkaar. Gezegd van iemand, die uit onwetendheid belachelijke fouten maakt ten aanzien van de joodse gebruiken. Achtergrond: Het is gebruik om zich bij de zondenbelijdenis, o.a. op de Grote Verzoendag, bij iedere beleden zonde op de borst te slaan. Diebarnu doufie = wij hebben lastertaal gesproken. Dat is één zonde in twee woorden uitgedrukt. De betrokkene slaat, alleen op de woorden en niet op hun betekenis afgaand, tweemaal. Mut. mutandis maakt hij dezelfde fout bij de seider op de avond van Pesach. Men spat bij het reciteren van de tien plagen bij elke plaag een druppel wijn uit de beker weg.

Makkous bechourous (sterfte der eerstgeborenen) is één plaag. De betrokkene spat twee maal, dus ook hier niet naar de zin, maar bij elk woord. Woordspel tussen makke en makkes. Touwelen = onderdompelen.

Voor onwetende = am-orets no. 588.
Makke sein, touwel sein zie Inl. § 5, 4.

585. **Makke.** *Das is kaan makke touwe.*

Dat is geen gemakkelijke vrouw, dat is 'n Xantippe. Makke touwe. H. makka towa = goede plaag. Dus 'n contradictio in terminis. Waarschijnlijk is de uitdrukking verbasterd uit: Das is e makke touwe. Als ironische kwalificatie van de vrouw. Een goede plaag.

586. **Makkes.** *Makkes un foule fisch. Var. Foule fisch un schleeg zu.*

Slaag en bedorven vis. Var. Bedorven vis en slaag (op de koop toe). Bet: Oorspronkelijk de keuze tussen verschillende straffen hebben en ze ten slotte allemaal krijgen; dubbele schade lijden. Thans gebruikt in de zin van: Teleurstelling ondervinden of schade lijden en nog verwijten krijgen van degeen, die de oorzaak daarvan is.

De achtergrond van deze zegswijze vormt een verhaal in Ts. Ur. afd. Bo. Ex. XII. 33. Ein moschel; do is ein melech, der sogt zu seinem Knecht u.s.w. Da geht der Knecht un kaaft ein touten fisch, der do schtinkt u.s.w. De koning veroordeelt hem om zelf de bedorven vis op te eten, of 100 stokslagen te krijgen of 100 gulden boete te betalen. Hij begint met de bedorven vis, geeft middenin de voorkeur aan 100 stokslagen, maar als men daarmee bezig is, biedt hij aan liever de boete te betalen en krijgt dus alle 3 straffen.

V.P. 192. beide vormen. – V.P. 41. alleen de variant. – Tendlau. 627. waar de bronnen van het verhaal in Ts. R. genoemd worden Zunz: Gesammelte Schriften III, pag. 263, no. 34. Makkes H. makkot = slagen. Foul D. faul = bedorven, rot. Schleeg D. Schläge = slagen. Het spreekwoord is in het Nederlands overgegaan zie Van Dale, die echter *foul* ten onrechte met *vuil* weergeeft.

587. **Makkes.** *Die beste von die 'eesser makkes.*

De beste van de tien plagen. Bet: Het minste kwaad. Het minst erge van een serie onaangenaamheden. 'Eesser makkes H, 'eser makkot = tien plagen (sc. van Egypte). V.P. 119. – M.J.V. 1899, bl. 143. Ale magd sind schlecht, is eine gut, is si di beste fun die eser makouth. Bernst. 195. Dus beste fun di esser-makojss senen knejdlech mit jauch.

588. **Makschen.** *Stam makschen is 'n am-orets.*

Wie altijd tegenwerpen maakt is een onwetende. Gezegd van iemand, die bij het „lernen” altijd in de contramine is, of, die maar raak vraagt om geleerd te schijnen. Stam H. ssetam = onbekend, onbepaald, in het algemeen. Makschen. H. makschan = vragensteller, iemand, die altijd disputeert. Am-orets H. am-ha-arets = (hier) onwetende. M. J. V. XV, blz. 19. Idem met verklaring: Wer immer widerspricht und eigensinnig ist, muss ein ungebildeter Mensch sein u. s. w.

589. **Malbûschem.** *Malbuschem kôwed.*

Kleren, eer. Var. Wie man gekleidet ist, hot man kôwed. De kleren maken de man. Malbuschem H. malbuschiem = kleren. Vgl. Tendlau. 806. Bekend rabbijns gezegde: (Tanchuma Tsaw Perek 2) De eer van een mens is zijn kleed.

590. **Malke Schewo.** *Die malke schewo ken man nit pattern.*

De koningin van Schewa kan men niet weggrijpen. Gezegd van iemand, die op visite is en maar niet weggaat. Zie no. 797. Oorspronkelijk echter ongeveer in de zin van Goethes „Zauberlehreng”: „Die ich rief, die Geister, Werde ich nun nicht los”.

Berust op een sage, die verhaalt hoe een geleerde met behulp van het tetragram de koningin van Schewa had opgeroepen, maar niet in staat was haar weer te doen verdwijnen. Vandaar de bij Tendlau vermelde zegswijze: „Steht wie die Malke-Schewo” (voor zover schrijver kon nagaan is deze laatste uitdrukking in Nederland niet bekend, of niet meer bekend, Malke Schewo H. malkat Schewa. = Koningin van Scheba. (I Kon. X; II Kron IX, 1. enz.) Sagenstof in Targum Scheni op Megillat Esther I, 3. en Jalkut op Chron. t.p.

Tendlau. 1026, 1025. en 555. – Heine: Denkworte Ludwig Marcus: „Ich machte ihn einst glücklich, als ich ihn bat, mir aus arabischen und talmudischen Schriften alles zu kompilieren, was auf die Königin von Saba Bezug hat. Dieser Arbeit, die sich vielleicht noch unter meinen Papieren befindet, verdanke ich es, dass ich noch zu heutiger Stunde weiss, weshalb die Könige von Abessinien sich rühmen, aus dem Stamme David entsprossen zu sein: sie leiten diese Abstammung von dem Besuch her, den ihre Ältermutter, die besagte Königin von Saba, dem weisen Salomon zu Jerusalem abgestattet. Wie ich aus besagter

Kompilation ersah, ist diese Dame gewiss ebenso schön gewesen wie die Helena von Sparta. Jedenfalls hat sie ein ähnliches Schicksal nach dem Tode, da es verlobte Rabbinen gibt, die sie durch kabbalistische Zauberkunst aus dem Grabe zu beschwören wissen; nur sind sie manchmal übel dran mit der beschworenen Schönen, die den grossen Fehler hat, dass sie, wo sie sich einmal hingesezt, gar zu lange sitzen bleibt. Man kann sie nicht los werden."

Elster Werke VI, pag. 116. Pattern zie 797.

591. **Mallech.** *S'n mallech is e fresscher.*

Zijn engel is een vreter. Bet: Hij komt altijd net, als er iets lekkers op tafel staat (dank zij zijn beschermengel). Ook wel gezegd van iemand, die dol is op lekker eten. Fresscher D. Fresser. Tendlau. 529.

592. **Mallech.** *Saan mallech is e gescht.*

Zijn engel is een bedelaar. 'n Schijnbare meevaller, die op niets uitdraait. Wat hij voor een engel hield, blijkt een bedelaar te zijn.

Merkwaardige betekenisonwikkeling; oorspronkelijk: gescht = gasten; dan gescht = schnorrer, bedelaar, die men als gast ontving; dan „schorem". Vgl. de uitdrukking „Wat een gescht" = „wat een schorem". Gescht eigenlijk meervoud van *gascht*, dat als collectief enkelvoud gebruikt wordt. Gascht - Geschte D. Gast, Gäste.

Gl. v. Hameln 320. Alsou woul pleten gescht als ganz ehrliche gescht (pletten = biljetten, bedelaars die met een biljet (plet) van de gemeente kwamen). – Idem 89. Ein pintel (Bündel) wie ein geschtin (bedelares). – Tendlau. 241. Sein malech is e gascht (onjuist verklaard). Begescht = ordinair, armoedig, zie Weill, pag. 68, begäschtig.

593. **Mallech.** *Saan mallech is kaan gescht.*

Zijn engel is geen bedelaar. Het tegengestelde van het vorige nummer. Ongeveer: Hij wordt niet teleurgesteld in zijn goede verwachtingen. Tendlau. 239.

594. **Mallech hagouel.** *E mallech hagouel hot mir angestoussen (verbasterd tot: e mallech geigeltje).*

Een verlossende engel heeft mij aangestoten. Bet: Ik kreeg een gelukkig inval. Mallech hagoueil H. malach hago-el = verlossende engel,

beschermengel, citaat uit Gen. XLVIII, 16. Het nachtgebedje voor kinderen begint met deze tekst.

595. **Mallech. hamôwes.** *Er sol m'n mallech hamôwes sein.*

Hij moge mijn engel des doods zijn. Gezegd van een goedhartig mens van wie men geen kwaad te duchten heeft. Dus: Als hij de engel des doods zou zijn, dan zou ik voor de dood niet bang zijn. Malech hamowes zie 448.

596. **Man.** *Alles was e man scheiner is wie 'n af is reiwech.*

Alles wat een man mooier is dan een aap is winst. Bet: Uiterlijk schoon is (bij een huwelijkscandidaat van het mannelijk geslacht) bijzaak. Schein zie 120. Af D. Affe. Reiwech H. rewach = winst. Het woord rebbes bij Van Dale met de betekenis winst, woeker, zie aldaar, komt van riebbies H. riebbiet en betekent: rente.

597. **Man.** *E man ohne fraa is wie e lulew ohne esreg.*

Een man zonder vrouw is als een „lulew zonder esreg”. Beiden zijn onmisbaar voor elkander. Ook: beiden zijn gezamenlijk nodig voor het verrichten van de mitswa. Philo 148.

598. **Man.** *'n Arm man is e schlemiel.*

Een arm man is een ongeluksvogel, d.w.z. is er ongelukkig aan toe. Schlemiel = ongeluksvogel, domkop. Waarschijnlijk afgeleid van schlim, vergelijk schlemasel = schlim masel. Heine in Jehuda ben Halevy 4. leidt het woord af van Schelumi'el ben Tsurischadai. (Blijkbaar reminiscentie aan de oude Joodse sage, dat Simri ben Ssalu en genoemde stamvorst identiek waren). – Num. XXV : 14. en Sanhedrin 82b. Poeriemkranten (21) Ein arm man hot ein grouss schlimmasel. – Schprichw. S.E.V. 1. Aan arm man enz. – Bernst. 22. An urem-man hot e bejs schlim-masol. – Vgl. ook: V.P. 287. In de vorm slemiel, sjlemiel in de Nederlandse volkstaal overgegaan.

599. **Man.** *'n Arm man jeert sisch nit.*

Een arm man verjaart niet. Bet: Een arm man kan niet elke gelegenheid aangrijpen, om feest te vieren. Sisch jeeren D. sich jähren = verjaren.

600. **Man.** *'n Arm man kent s'n neschieres (zool).*

'n Arm man kent zijn rijkdom (getal). Bet: 'n arm man kent de omvang van zijn bezit. Ook gezegd van kennis. Neschieres, zie no. 344. – Bernst. 22. Itlicher urem-man wejsst fün sein aschirüss.

601. **Man.** *Wie grousser der man, wie grousser der jeitser horre.*

Hoe groter de man, hoe groter de kwade neiging. Bet: Hoe voornamer de mens is, des te sterker is voor hem de verleiding. Jeitser horre H. jetser hara' = kwade neiging. Tendlau. 935. Je grösser der Mann, je grösser der Jeezer Horre: Brengt de bron uit Bab. Talmud. Suka 52a. en Jalkut Joël, 535. כל הגדול מחברו יצרו גדול הימו

602. **Man.** *Wilste kennen den man, kok s'n chawwer an.*

Wilt gij kennen de man, kijk zijn vriend aan. Bet: Zeg mij, met wie gij omgaat en ik zal U zeggen, wie gij zijt. Het spreekwoord komt in verschillende varianten in vele talen voor. Zie- Buchmann. Vgl. ook Tse'ena U. begin afd. Lech Lecha. Kok, zie 494. Chawwer H. chawer. Hier: vriend, kameraad. Opvallend is de a, waar hier eigenlijk o te verwachten was. Zie inleiding § 4, I, 15. M.J.V. 1905 p. 107.

603. **Mapôlehoffer.** *Das is e mapôlehoffer, das is e nekômehoffer.*

Gezegd van iemand, die hoopt op eens anders ongeluk. Mapôle. H. mapala = nederlaag. Nekôme H. nekama = wraak, wraakzucht. Jidd. ook leedvermaak. V.P. 208.

604. **Mar bar Raw Asche.** *Der is kaan Mar bar Raw Asche.*

Dat is geen groot licht. Mar bar. Raw Asche (5e eeuw) gold als een groot geleerde. Vgl. Strack Einleitung 148. – V.P. 194. – Tendlau. 145. Dat ist e M.b.R.A. – M.J.V. 1910, 36. Heft, blz. 132. Er is bei sich a ganzer Mar bar Raw Asche. Weill 600.

605. **Mark.** *Gei ich uf de mark mit leffel, essen se ssimmes, gei ich uf de mark mit gobbels, essen se soþ.*

Ga ik naar de markt met lepels eten ze ssimmes, ga ik naar de markt met vorken, eten ze soep. Bet: Mij loopt het altijd tegen. Vgl. de anekdote van de Joodse filosoof, taalgeleerde en exegeet Ibn Ezra, die van zichzelf getuigde: Als ik in lijkklere zou handelen,

sterft niemand meer; als ik kaarsen zou verkopen, zou de zon niet meer ondergaan. Zie: „Gewer lo jitslach bejamaw” in *Anthologia Hebraica* (Brody en Wiener), Leipzig, 1923², 208/9.

Leffel D. Löffel. Ssimmes (elders Zimmes) zoetgestoofde, uit minstens twee bestanddelen samengestelde groente. Etymologisch moeilijk te verklaren woord. Zuo-müese? Z'imbiss = toespijs? Zie Gerson 103, Mieses Jidd. Sprache 207 – Gobbel D. Gabel = vork. Bernst. Glossar pag. 83.

606. **Mark.** *Me ken nit wissen – es is de mark.*

Men kan niet weten – het is de markt. Vgl. Men weet nooit, hoe een dubbeltje rollen kan. Dr. E. Slijper. Geen Jargon – toch jargon.

607. **Markesteeg.** *An der ek von der Markesteeg, hobben se joorzeit douwon. Var. In Abcou...*

Op de hoek van de Markesteeg hebben ze er jaartijd van. Gezegd, als iemand een ongeloofwaardige mededeling doet. Joorzeit = Jaartijd – Joodse datum, waarop het overlijden van verwanten (vooral vader en moeder) jaarlijks wordt herdacht, o.a. door het aansteken van een Joorzeit-lichtje. Markesteeg, straatje in de vroegere Amsterdamse jodenbuurt. Tendlau. 324. Zu Prag wird's e Jahr.

608. **Mäsel.** *Aanem masel un brooche gebben.*

Iemand geluk geven. Gezegd als men na onderhandeling eindelijk de geboden prijs accepteert. Masel vgl. 1146. l. In de vorm massel, mazzel in de Nederlandse volkstaal overgegaan. Hiervan vormde de Ned. volkstaal weer mazzelen. Niet Jiddisch. V.P. 200.

609. **Mäsel.** *Was is maan mäsel wen aaner in gehinnem brent un hot maan jas an.*

Wat is mijn geluk, als iemand in de hel brandt en heeft mijn jas aan. Bet: Wat helpt het mij, als iemand gestraft wordt, maar ik moet de schade dragen. Gehinnem no. 877. Jas uit het Nederlands of Nederduits.

610. **Mäsel.** *Woul mäsel, kaan brooche.*

Bet: Wel geluk, maar geen zegen. Wel stoffelijke welvaart, maar er rust geen zegen op. Op rijke mensen die tegenspoed ondervinden. Masel =

geluk (naar de mens). Brooche = H. beracha (naar God). V.P. 200. Zie echter ook no. 1146 l.

611. **Mäseldig.** *Mäseldige minut.*

Gelukkige minuut. Wens gericht tot een zwangere vrouw. Bet: Ik wens U een vlugge en voorspoedige bevalling. V.P. 200. heeft: menuit. Zo speciaal in Amsterdam. Maseldig bijv. naamwoord van masel gevormd vgl. jontewdig, chometsdig.

612. **Mäseldig.** *Maseldige woch.*

Gelukkige week. Wens op „schpeisenachtôbend” na hawdole (zie 451). Schpeisenachtobend = zaterdagavond. Etym.: schabbes-zu-nacht-obend, waarbij nacht-obend-pleonastisch. Analoog hieraan sprak men ook van schabb. zu-morgen, zu minche, freitag-zu-nacht enz. V.P. 289, met onjuiste verklaring. – Tendlau. 582. E ganzer Wagen voll Schbeeses-zu-Nacht. Jüd. Lexicon V 1267. – Bernst. 74. sub: Hudoss. vgl. ook 1146, waar diverse wensen zijn samengevat. M.J.V. 1923, pag. 349.

613. **Maske.** *Host du e maske, hob ich e schiebart. Var. Hot er 'n äsesponem, hob ich e schiebart.*

Heb jij een masker, dan heb ik (ook) een masker. Bet: Als jij niet ronduit voor de dag komt, dan doe ik het ook niet. De variant (waarschijnlijk een verbastering) wordt gebruikt in de zin van: Probeert hij het met brutaliteit, dan ik ook.

Schiebart verbasterd uit m.h.d. schembart, n.h.d. Schönbart, waarvan het eerste deel = m.h.d. scheme = schaduw, masker en het tweede deel = D. Bart. Asesponem, zie 22. Hier: 'n onbeschaamd gezicht.

614. **Massematten.** *Massematten e ssof, achiele tof. Var. Achiele tow, massematte schofel.*

De handel slecht, het eten goed. Bet: Hoe ook de zaken gaan, wij nemen het er goed van. Massematten H. massa-umatan. = handel, zaken, onderhandeling. In de Nederl. volkstaal overgegaan in de betekenis: handel, negotie, gestolen goed.

Ssof H. ssof = slot, einde. Via de gebruikelijke verbinding „e mieser ssof” heeft de betekenis zich in het Nederl. Jidd. in ongunstige zin

ontwikkeld. Vgl. Het is een sof = hij is er slecht aan toe (financiëel of anderszins). Een sof innemen = er ellendig aan toe zijn. Ook van kleding bijv. De japon zit een sof = zit slecht. Zie voor deze betekenis no. 263. In het Nederlands overgegaan in de betekenis: tegenvaller, strop. Zie Van Dale en Stoett sub „sof”.

Achiele H. achiela = eten. Hiervan: Jidd. achelen, in de vorm „hachelen” overgegaan in de Nederl. volkstaal. Tof H. tow = goed. Overgegaan in de Nederl. volkstaal. Zie Van Dale. Schofel H. schafel = laag, bescheiden, gemeen. In het Nederlands overgegaan in de vorm sjofel met de betekenis: kaal, armoedig.

615. **Massematten.** *E portegiese massematten.*

Een Portugese handel. Bet: 'n Handelstransactie van geringe betekenis waarbij de indruk van iets veel groters gewekt wordt. V.P. 196.

616. **Matones.** *Mit aan anders matones schpoo ich die maane.*

Met de giften van een ander spaar ik de mijne.

Gezegd van iemand, die anderen tot weldadigheid aanspoort, maar zelf de hand op de zak houdt.

Matones zie no. 107. Schporen D. sparen.

617. **Matze.** *Der esst matze uf 'êrew-peissech.*

Die eet matse op de dag voor het paasfeest. Bet: Die doet iets wat streng verboden is, gewoonlijk van iemand, die voor het huwelijk geslachtelijke gemeenschap heeft. Matse zie 618. 'Êrew-Peisach H. 'erew-pesach = dag voor het paasfeest.

Bron: Jerusch. Pes 10 : 1. האוכל מצה בערב פסח.

כבא על ארוסתו בבית חמיו לוקה

618. **Matze.** *Er scheidt mitten in der matze.*

Hij staat midden in de matze. Hij heeft het ontzaglijk druk (dan wel: doet alsof). Ziet op de speed, waarmee de matsot gebakken moeten worden om te voorkomen, dat zij rijzen. Matse H. matsa = ongezuurd brood. V.P. 197. T. 194. Steckstu in 'm Mazzeteig? Matse in de Ned. volkstaal overgegaan, zie Van Dale. Midden in de matses staan.

619. **Matzetaag.** *Wen er am matzetaag scheidt, hot er aach zeit.*

Als hij aan het matzedeeg staat, heeft hij ook nog tijd. Bet: Hij heeft

nooit haast, al heeft hij het nog zo druk. Matzetaag- = matzedeeg. D. Teig. Tendlau. 194. met andere formulering en betekenis. Zie vorig nummer.

620. **Mechabbed.** *a. Ich bin dir mechabbed. b. Ich bin dir mechabbed.*

a. Ik doe U de eer aan. Formule waarmee de schammesch (ongeveer koster) de erefuncties (mitswes) in schul aanzegt. De parnes of mijnheer X. is U mechabbed met....

b. Met klemtoon op *dir*: ironisch. Ik gun U de eer; d.w.z. ik schuif deze onaangename taak liever op een ander af. Mechabbed zijn: eren, deelwoord v.H. kabbeed.

Schprichw. S.E.V. 18. Dir bin ich megabbed mit der harle (harle = grootvader, van har = Herr, Westjiddisch). V.P. 202. – Jüd. Lex. V 1261 s.v. Kowed. – Tendlau. 900. – Voor harle zie ook: Weill pag. 72.

621. **Mechoref.** *Er is mechoref un meggaddef.*

Letterlijk: Hij smaadt en lastert. Bij kritiek op chäsen, die in het Hebreeuws zinstorende fouten maakt. Voor het Jiddisch typerende combinatie van Hebr. deelwoord met vorm van het Nederlandse (Duitse) werkwoord „zijn”. Zie verder inleiding § 5, no. 7. De uitdrukking is ontleend aan Ps. XLIV, 17. – V.P. 203.

622. **Mechiele.** *Mechiele praajen.*

Vergiffenis vragen. Speciaal ook na de teiere (H. tahara = reiniging van het lijk) spraken in vele gemeenten de leden van de chewre kadiesche (= Heilige Vereniging, begrafenisvereniging) het volgende of ongeveer het volgende:

„Rebbe Pelounie Almounie (= N.N.) mir hobben unsere pflischt getôn. *Wir praajen dir mechiele.* Hobben wir dir etwas liegenaj (= eig. tot schande, hier: in strijd met de verschuldigde eerbied) geton oder dir nit mit kowed behandelt, sei es uns mouchel (= vergeef het ons). Un weiter sogen wir dir die chawrusse (= gemeenschap) uf.”

In Den Haag bestaat dit gebruik nog en luidt de formule als volgt; als er niemand bij het sterven aanwezig was: „De ansjei Chewre Kadiesche (de mannen van de Heilige Vereniging) un isch, bitten dir mechiele, dass wir uns nischt mis-asseik gewesen sein bemießsössecho (bij uw dood) oder wen etwas vorgefallen is betaharössecho (bij Uw tahara)

oder bemalbuschecho (bij Uw aankleden) oder noch vorfallen sol biekewurössecho (bij Uw begrafenis hoffe ha-kodousch boruch hu wert es mouchel sein un du aach. Wanneer echter wel een lid van de Ch. K. bij de miesso (sterven) aanwezig was, wordt de aanhef: wen wir uns nit gut mis-asseik gewesen sein bemiesössecho. (mededeling I. Zadoks).

Tendlau. 221. Ich wil dich mechile praie! – Gl. v. H. blz. 198. Ich bin eich mouchel un ale menschen ich praï eich aach mechiele. – H. Heine, vermeldt het gebruik in: Ludwig Marcus: Elster Werke VI, 124. „Jezt aber öffnet mir noch einmal den Sarg, damit ich nach altem Brauch den Toten um Verzeihung bitte für den Fall dass ich ihn etwa im Leben beleidigt.“

N.B. Het opzeggen van de chawrusse geschiedde uit vrees, dat anders de ziel van de gestorvene tussen de levenden zou blijven dwalen. Zie bijv. Perath. Nieuw Isr. Weekblad 18 maart 1955.

623. **Mecholle.** *Ibber mecholle geit kaan weg.*

Over mecholle (failliet) gaat geen weg. Bet. Waar niets is, heeft de keizer zijn recht verloren. Zivy 23. Mecholle zie no. 255.

624. **Mecholle.** *Fierelielier, besser zwei mecholle als vier.*

Fierelielier, beter twee mislukt dan vier.

Gezegd, als twee mensen, die beide iets zonderlings of verkeerds hebben, met elkaar trouwen.

Fierelielier waarschijnlijk verbasterd uit een ander woord.

625. **Meedsche.** *E meedsche is minnisch.*

Bet: Een meisje past zich snel en gemakkelijk aan de opvattingen van een eventuele bruidegom aan. Het beeld is ontleend aan de spijswetten. Men onderscheidt: *a.* milschding (melkspijzen); *b.* flaschding (vleespijzen); *c.* minnisch (geen van beide, bijv: vruchten).

Evenzo onderscheidt men het vaatwerk bijv. minnischmes. Minnisch betekent hier dus: ze kan beide kanten uit. De etymologie van het woord minnisch is onzeker.

V.P. 47. vat het op als „menig“. – Tendlau. 358. gelooft, dat het van Mönch afgeleid is, wat wel uiterst onwaarschijnlijk is. Andere opvatting: het woord zou afgeleid zijn uit H. mien = sectariër. Mien heeft in het

Jiddisch de betekenis gekregen van huichelaar, iemand, die alle kanten uitkan. De samenhang met menig (m.h.d. manec, manic, menic) lijkt het meest waarschijnlijk). Meedsche D. Mädchen. Minnisch. Hiervoor Ostjidd.: Parwe.

626. **Meedsche.** *E mieses meedsche gibt zehn (of zähn) voraus.*

Bet: Een lelijk meisje is toeschietelijk. Zähn = tanden of zehn = 10? In het laatste geval misschien voorschot op de bruidschat? Vgl. Tendlau. 914. E'ner miesen Maad darf mer kaan Kuss gebe'. – Bernst. 153. A. miusser Mojd tur men kejn küsch nit geben. – M.J.V. 1899, blz. 26. – Einer misen mad sol man kein kuss geben. Wellicht is het woord *zähn* corrupt overgeleverd.

627. **Meedsche.** *E meedsche, e seidenes feedsche.*

Een meisje, een zijden draadje.

Bet: Een meisje moet voorzichtig zijn met haar reputatie. Er wordt zo gauw iets verkeerd uitgelegd.

Feedsche D. Fädchen = draadje.

628. **Meedsche.** *Marbee meedsche, marbee kiss. Var. marbee schtoss.*

Veel meisjes, veel kussen. Var. veel dwaasheid. Parodie op de uitspraak van R. Gamli-el ben R. Jehuda, Awot II, 8 Veel vlees, veel wormen enz. Kiss D. Küsse. Schtoss H. schtut = dwaasheid, grap.

629. **Meedsche.** *Schein meedsche komt nooch.*

Mooi meisje komt achteraan. Cf. Onder in de zak vindt men de rekening.

630. **Meer.** *Was is der meer.*

Wat is er aan de hand. Duits (Mär(e) = tijding. Der = oude Genitiefvorm. Amsterdams verbasterd: Wat is er meer. V.P. 46. Was is de meer? niks is de meer, der meer. – M.J.V. 1899, blz. 44, no. 35. Was is damär. – Zie: Gl.v.H. 180 enz.

631. **Megille.** *Der schein aach in die megille.*

Die staat ook in de rol (van Esther). Bedoeling: Hij is doodarm. Zinspeling op Dalfon, één van Hamans zonen. Dalfon – met zinspeling op Dal = arm. V.P. 204. Hij staat in de Megille. – V.P. 111. Et. van

Dalfaun – zie aldaar – gezochte verklaring, ontleend aan Zunz Gottesd. Vortr. pag. 439. – Vgl. Tendlau. 789/791/793/794/796. – Bernst. 68. A Dalphojn, wie er im pussuk schteht. – Ook Jüd. Lex. V. 1258.

632. **Meie alófem.** *a. Meie alófem, meie kapôres.*

Bet: Hoe meer geld, des te meer kan men zich permitteren. V.P. 205. geeft als betekenis: Hoe meer geld, hoe meer beslommeringen. Onwaarschijnlijk. Kapore zie 215.

b. Die meie alofem sennen kapore bei im.

Wellicht juister bij Tendlau. Tendlau. 198. Meée Alophim, mein Kappore-mechulle bin ich doch. Voor Meie alofem zie: 633.

633. **Meie alófem.** *Die meie alofem sennen woul angekommen!*

De honderdduizend zijn zeker aangekomen! Vgl. het schip met geld is aangekomen. Bet: Hij leeft royaler, dan hij zich mag permitteren (spottend). Meie alofem H. mea alafiem = honderdduizend.

634. **Meies.** *Kommen die meies, kommen die deies. Var. 1. kommen die deiges. 2. geies.*

Komen de honderden, (d.w.z. het geld), komt het verstand. Var. 1. de zorgen. Var. 2. komt de hoogmoed. Bet: 1. Met de rijkdom komt het aanzien. Vgl. Wie God het ambt geeft, die geeft hij ook het verstand. Meie H. mea = honderd. Deies H. deot meerv. van dea = inzicht. Geies H. ge-ut = trots. Deiges zie 35.

Schprichw. S.E.V. 20. Kumme mijes, kumme dijies. – V.P. 204. Met de meious komen de deious (komen andere deious) met gewijzigde betekenis. – Tendlau. 709. Mit den Meées kumme die Geées (kumme die Deées). – M.J.V. 1910, p. 90. Wer 's hot die Meie, sogt (hot) die Deie. – Field of Yidd. p. 61 Guggenheim. Mite mejes kumt der gejes: Mit dem Gelde komt der Hochmut. – Bernst. 148. As es kümen di mejojss, kümen di dejojss. De lezing met „deies” is wel de oorspronkelijke.

635. **Meilech.** *Der is meilech ibber nacht.*

Koning gedurende één nacht (avond). Ontleend aan puriemmaskerade. Bet: Daar heeft hij niet lang plezier van. Vgl. ook: V.A. IV, no. 49, blz. 773, 774. J. H. Davids. Dignitarissen van één dag.

636. **Meilech.** *Der is Joppe meilech.*

Bet: Hij is goed af, hij is in zijn sas. Joppe = Josef uit: Juzpe. Joppe meilech – koning Jozef. V.P. 167. Dan is hij – V.A. I. 26. blz. 406. H. Polak: Het Amsterdamse Ghetto.

637. **Meilech.** *Wajiesse meilech.*

Verbasterd uit hajietie melech. Eccl. I, 12. Ik was koning. Bet: Das war einmal. Dat was nog in mijn goede tijd. Vgl. Die schönen Tage von Aranjuez sind jetzt vorbei (Schiller, Don Carlos). V.P. 157. Achtergrond de sagencyclus rond koning Salomo, waarin verhaald wordt, hoe Aschmedaj de koning tijdelijk van zijn macht berooft en in zijn plaats regeert. Gitin 68a en b. Zie ook no. 19.

638. **Meiler.** *Alle meiler sennen brieder.*

Alle monden zijn broeders. Alle mensen lusten graag iets lekkers en zijn dus naar de mond broeders. Meiler D. Mäuler. Brieder D. Brüder.

639. **Meinsse.** *Das is 'n ousgefallen meinsse.*

Dat is 'n zonderlinge geschiedenis (een zeldzaam feit). Meinsse H. ma'assee = geschiedenis, verhaal, gebeurtenis (oorspr. daad, werk). Ook *maasse*. Vgl. ook: Meinsse ssoten = Satanswerk. Meinsse me-schoggaas = gekkewerk.

V.P. 187, 188. sub. ma'aseh en 205. Voor meinsse met epenthetische *n* uit H. ma'assee en overgang a-ei, zie voorrede: 4, I, 14 en 4, II, 3.

640. **Meinsse.** *Das is e gojsch meinsse.*

Dat is een niet-Joods verhaal, daad. Bet: Dat is een niet-Joodse manier van doen. V.P. 127. M.G.J.N. III, 84.

641. **Mei'owes Awe'seine.** *Das bescheit meiowes aweseine.*

Dat bestaat (al van de tijd) van onze voorvaderen.

Dat bestaat zo lang er heugenis van is.

Meiowes aweseine H. meawot awoténu = van de vaderen onzer vaderen.

642. **Meissem.** *Wen die meissem tanzen, wer sol die leitsem bezolen.*
Var. zwaa meissem.

Als de doden dansen, wie moet de comedianten (muzikanten) betalen. Var. twee doden. Gebruikt, als men zich uitgaven veroorlooft, en niet weet of men geld zal hebben om ze te betalen. Vgl. Gl. v. H. 147, waar blijkt, dat op Joodse bruiloften het christelijk gebruik van de dodendans (zie o.m. Huizinga: Herfsttij 1921-2, 242 en v.) was ingeslopen. Glückel schrijft: „Wie nun die chaschuwien (notabelen) hoben fun die komfekten und friechten gegessen gam woul fun jeinous getrunken hot man den Tisch losen ap nemen un hinaus geton, sou senen welche var stelt = (verkleed) hinein gekumen un sich presentiert gor schein un aller hand possen gemacht, die zu einer ergetzlichkeit gedient hoben zu lest hoben die var stelte ein toutentanz gemacht, ist sehr rar gewesen.” Hieruit blijkt, dat de „leitsiem” = comedianten (muzikanten), tevens tenslotte de rol van meissiem (= doden) vervulden. Misschien hebben we hier de achtergrond van het spreekwoord te zoeken. Leitsiem: enkv. H. leets = spotter, comediant, betaald grappenmaker op bruiloften enz. V.P. 205. – Schprichworte. S.E.V. 3. Wen swaai mysim tansen, weer besaalt de lijtsen. – Tendlau. 862. geeft alleen de tweede helft van het spreekwoord. Nascher. 76. Var. Wenn zwei Messim tanzen, wer soll da einwerfen (schenken). – J.J.V. 1925, 464/144. Wenn zwaa Messim tanzen, wer warft ei. – Bernst 171. Wen zwej mejssim gehen tanzen, wer warft in „schabboss” (oder Zimbel) arein (met verklaring, die niet bevredigt).

643. **Melooche.** *Melooche is brooche.*

Werk is zegen. Vgl. Sich regen bringt Segen. Vgl. Bernst. 162. Ironisch. Di m'luchu hot lib zü machen b'ruchu. Typerend voor begripsverschuiving, zie aldaar. Melooche zie 257.

644. **Melooche.** *Viel melooche, wenig brooche.*

Veel werk, weinig geluk. Vergelijk. Twaalf ambachten en dertien ongelukken. Tendlau. 609. – Nascher. 14. en 80. E sach meloches un wenig Brochess. – M.J.V. 22 Jg. pag. 14. No. 102. E ssach meloches ün wenig b'roches. – Bernst. 161. In a ssach (= veel) meluchojss senen wenig brujchojss.

645. **Melooches.** *Schtei melooches bejad echod.*

Twee dingen met één hand. Bijv. iemand, die de hoed oplicht en met

dezelfde hand zijn hoofd krabt. H. Schtee melachot bejad echad = twee werkzaamheden met één hand. Zie de verklaring van Raschi op Exodus XV : 6, waaraan deze uitdrukking ontleend is. Jad, zie 375.

646. **Memme.** *Das schteit nit in s'n memmes tefille.*

Dat staat niet in zijn moeders gebedenboek. Dat doet hij niet, omdat het tegen zijn gewoonte indruist. Tefille H. tefilla = gebedenboek. Bernst. 20. Er geht fun sein mames ssidür'l nit araus. Zie 200.

647. **Memme.** *E scheine memme.*

Een mooie moeder.

Een vrouw, die kwaardardig of lastig is. Ook algemeen, een vrouw waarop iets valt aan te merken.

Memme eigenl. moeder.

648. **Memme.** *Het die memme meer gekocht, het ich meer gegessen.*

Had moeder meer gekookt, dan had ik meer gegeten.

Bet: ongeveer: Waar niet is heeft de keizer zijn recht verloren. Schprichw. S.E.V. 11.

649. **Menobbel.** *'n Schwarze menobbel.*

'n zwarte lelijkerd

Bet: Een bijzonder lelijke man.

Menobbelte. *'n miese menobbelte.*

Een bijzonder lelijke vrouw. Mies, lelijk zie no. 676.

Menobbel, menobbelte van H. menuwal, menuwèlet, lelijk.

Te = Aramees מנב, dat in talrijke woorden in het Jiddisch aan Hebr. of Duitse stamwoorden wordt gevoegd om feminina te vormen.

Zie inleiding § 5, 11. Voor overgang w - b in menobbel zie inleiding § 4, II, 7. V.P. 208. M.J.G.N. III, 84. Tendlau. 261. „Was bistu e Menuwel, e Menuwelte.

650. **Menoure.** *Das ken me bei de menoure versseilen.*

Dat kan men bij de menoure vertellen.

Bet: Daar is geen ongepast woord bij. Dat kan men in ieder gezelschap vertellen.

Met de Menoure is hier de achtarmige lamp bedoeld, waaraan op het Inwijdingsfeest (chanoeka) de lichtjes ontstoken worden.

Menoure H. menora = lamp, luchter.

De menora in de tempel van Jerusalem had zeven armen.

651. **Menuche.** *E scho menuche is aach eppes wêrt (rewoochem).*

Een uur rust is ook iets waard (winst) .Scho-scho'o H. scha'a = uur.

Menuche H. menucha = rust. Rewoochem zie 866.

652. **Merăglem.** *Was sôgen die merăglem?*

Wat zeggen de verspieters? Bet: Wat is er voor nieuws? Merăglem H. merăgliem = verspieters. O.a. in Genesis gebruikt voor de broeders van Jozef. V.P. 210. Wat zeggen de merăglem? – M.J.V. 1899, blz. 44, no. 47. Was sagen die merăglim? – Weill 602.

653. **Meromme.** *Meromme sein.*

Bedrogen uitkomen. Meromme Part. van H. rameh., bedriegen. Meramme sein = bedriegen. V.P. 210. Merumah zijn. – V.P. 212. Merumeh u. metumeh zijn.

654. **Merooche.** *Der is immer ibber die merooche.*

Die is altijd over (boven) de „merooche”. Bet: Hij overdrijft altijd, doet meer dan goed of nodig is. Merooche H. ma'aracha heeft verschillende betekenissen: o.a. rangschikking, volgorde, constellatie (i.d. astrologie), gelukkig toeval, noodlot enz.

V.P. 187. Iber de ma'arochoh 'raus. – Tendlau. 184. – Gl. v. H. blz. 66. Weil gisie hakotsien R. Liepman hot die maaroche gehot, dass R. im ganz hot weichen müsen. blz. 32. Aber die Maaroche im gor zu geschwind gekumen. (Hier noodlot-Schicksalswendung). – Bernst. 124. A jüdens ... glik is a maaruchu. – Bernst. 130. Der jejzer horu hot tumid di maaruchu. – Bernst. Glossar. Maaruchu = Konstellation, glückliches Zusammentreffen, günstiger Zufall, Chance. – Weill 574. Arrangement, bonheur. Ironiquement: a maarocho! un bonheur!

655. **Mes.** *Er is doch e kaals mes.*

Hij is toch een lijk van de gemeente. Bet: Hij is toch een dode, die op kosten van de gemeente begraven moet worden. Gezegd op een arm

man, die veel praats heeft, d.w.z. spreekt alsof hij rijk is. Mes H. Meet = dode. V.P. 168.

656. **Mes.** *Er siet ous wie e mes, un fresst wie e beheime.*

Hij ziet er uit als een lijk, maar eet als een beest. Beheime H. behema = vee.

657. **Me'schie-ech.** *Dafier ken meschie-ech nit kommen.*

Daarvoor kan de verlosser niet komen. De Maschieach komt volgens een Joodse sage of als er 36 volkomen braven zijn (zie 545) of als de wereld volmaakt slecht is. Gezegd van een vrouw, die zeer lelijk is, die dus de mannen niet in verleiding brengt en die, door hetslecht worden van de mannen aldus te verhinderen, de komst van de verlosser vertraagt. Meschie-ech H. Maschieach (verlosser (eig. gezalfde) = Messias.

V.P. 222. Iber dir aach ken moshiag nit kommen. Deze lezing is corrupt. Moet zijn: „Iber *die* (der) enz. De bij V.P. opgegeven betekenis is eveneens onjuist. – Tendlau. 539. Vor der kann Meschiach nit kummel – M.J.V. XXII, blz. 14, no. 117. E menüwel iber ir kenn nit M'schiach kommen.

658. **Me'schie-ech.** *Wan meschie-ech (var. Eiljenôwe) komt.*

Als de verlosser (var. de profeet Elia) komt. Bet: Met St. Juttemis. Vgl. ad calendas Graecas. Zie volgend nummer. Eiljenowe – H. Elia Hanawie = Elia de profeet. zie voor var. Mal III 23 (N.V. IV 5).

659. **Me'schie-ech.** *Wen meschie-ech komt wern alle schulen nooch Jeruscholôjem rollen.*

Als de Messias komt zullen alle synagogen naar Jeruzalem rollen. Variant van de uitspraak in Megilla 29.a: „In de toekomst zullen alle synagogen en leerscholen in Babel, hun plaats vinden in het land Israel.”

Bovengenoemde formulering ontstond onder invloed van het Joodse volksgeloof, volgens hetwelk bij de komst van de verlosser de gestorvenen onder de aarde door naar Erets Jisraeel zullen rollen. Vandaar, dat mystieke vromen zich gaarne in Erets Jisraeel lieten begraven. Vgl. Ketubot 111a en Raschi Genesis XLVII, 29. – V.P. 164.

660. **Meschie-ech.** *Uf meschie-ech werken.*

Op de messias werken. Bet: Het makkelijkste en aangename werk het eerst doen (wellicht komt intussen meschie-ech en is de rest niet meer nodig). Werken – uit het Nederlands. Va. II, no. 13, 208.

661. **Meschoggaas.** *Meschoggaas schpielt de baas.*

Duits J. variant: Meschoggaas macht Spass. De dwaasheid zegeviert. Ook wel: De dwaasheid ten top. Meschoggaas H. meschu'ga'at = dwaasheid, krankzinnigheid. Meschoggaas komt in het klassiek Hebr. in deze zin niet voor. Gesubstantiveerd vrouw. adject. (particip), vgl. meschoggeeste = gekkin. Voor uitgang „te” van meschoggeeste, zie inleiding § 5, 11. Van H. meschugga = gek. Als mesjokke, mesjoege in de Ned. volkstaal overgegaan. Ook besjoecheld stamt hiervan.

662. **Meschogge.** *Meschogge in de rewoochem.*

Gek door de winst. Bet: Nu het hem goed gaat, verliest hij alle zelf-beheersing. Vgl. De broodkrumels steken hem. Rewoochem – mv. van H. rewach = winst. V.P. 263. – Tendlau. 619. „Vor lauter Hoffnung wer'ich noch mesjuche.

663. **Meschogge.** *Meschogge-metoref.*

Verbasterd tot: Meschogge is troef? Metoref H. metoraf = verward, dwaas, eig. door elkander geschud, part. van de Pu'al. V.P. 212. – Jüd. Lex. V, 1263, Meschugge is Trumpf. – Bernst. 169. M'schügu, m'tojrof, ün verdreht, gur jenem den Kopp. – M.J.V. XVI, 1913. M. is Trumpf. – Weill 609.

664. **Meschogge.** *Wer meschogge is, sol sich binden lösen.*

Wie gek is, moet zich laten binden. Wie dwaas is, moet zijn dwaasheid niet als excuus voor zijn fouten aanvoeren. Algemeen: Men moet de consequenties van zijn domheden aanvaarden. Tendlau. 424. Bistu mesjuche, lass dich anbinden. – Bernst. 169. Bist dü m'schügu, – los dich binden. – Weill 609.

665. **Meschoggener.** *Wer klógt uf was vorbei is, der is e meschoggener.*

Wie klaagt om wat voorbij is, is een dwaas. Meschoggener, waar-

schijnlijk samengegroeid uit meschogge nar. Simchat Hanefesch – Amsterdam, 1717, Vgl. Mischna Ber. IX, 4.

666. **Meschôres.** *Meschôres mach wind!*

Bediende, maak wind.

Spot met een parvenu, die om indruk op zijn gasten te maken onzinnige opdrachten aan zijn personeel geeft. Anecdotische achtergrond. Meschores zie no. 353. Zivy 17.

667. **Mesomme.** *Mesomme is minnisch.*

Geld is minnisch. Bet: Geld is makkelijk, geld kan men voor alles gebruiken. Minnisch, zie no. 625.

668. **Mesöse.** *Er geit mecholle an die mesoses.*

Hij gaat failliet aan de mezozzes.

Bet: Hij heeft wel het grote bedrag voor het bouwen van een huis, maar een zo gering bedrag als de kosten van de mezozzes brengt hem tenslotte in moeilijkheden. Algemener: slagen in de hoofdzaak, maar tenslotte nog struikelen over kleinigheden. Vgl. De laatste loodjes wegen het zwaarst. Mecholle zie no. 255. Mesöse zie no. 412.

669. **Mesöse.** *So woor wer isch e mesose finden.*

Zo waar zal ik een mezozze vinden. Ongeveer: Dat is totaal onmogelijk. Het Joodse gebruik eist, dat niet meer bruikbare cultische voorwerpen *niet* worden weggeworpen, doch begraven. Bij elke synagoge bevindt zich een vergaarbak voor dit doel: de zog. scheimesbak. Zulk een „scheimesbak” was bijv. de Genisa in Kairo, die belangrijke manuscripten hielp bewaren. Het vinden van een „mesöse” behoorde dus tot de feitelijke onmogelijkheden. Voor scheimes, zie 924.

670. **Messer.** *E messer is e ssekone in der hand von e choochem un sischer in der hand von e schoute.*

Een mes is een gevaar in de hand van een wijze, des te meer in de hand van een dwaas.

Het spreekwoord is de letterlijke vertaling van het Heb. Ssakkien messukkan bejad chacham, miekol scheeken bejad schotee. Schoute H. schotee = dwaas, gek.

Bernstein 187 geeft alleen de eerste helft.

Elia Levita Tischbi onder het lemma סכין geeft alleen de tweede helft van dit spreekwoord.

671. **Messer.** *Mit das messer is der tole gejidscht.*

Met dit mes is Jezus besneden. Gezegd. van een stomp mes. Tole, toluj – H. taluj = de gehangene = Jezus. Jidschen = jüdischen = tot Jood maken = besnijden (V.P. 44). Elders „mallen”. Naar een Joodse legende zou Jezus nolad mahul (= besneden geboren) zijn. Volgens sommigen zou dit spreekwoord hierop slaan, hetgeen niet waarschijnlijk is.

672. **Me'tsie-e.** *E me'tsie-e, von e ganneu.*

In het Nederlands vaak verbasterd tot: E me'tsie-e v o r e ganneu. Een koopje van een dief. Gezegd als men iets zeer goedkoop gekocht heeft, zoals van een dief, die het tegen elke prijs kwijt wil. Me'tsie e, zie 252. V.A. II, no. 13, blz. 208. – Bernst. 168.

673. **Me'tsie-es.** *Von me'tsie-es ken men aach arm wern.*

Van koopjes kan men ook arm worden. Vgl. *In solletjes gibt man s'n geld ous*, no. 1031 – Bernst. 85. Was wolwel (wohlfeil, goedkoop) is theier.

674. **Midbores.** *Wie ous de midbores arous.*

Als uit de woestijnen.

Gezegd van iemand, die er woest of verwilderd uitziet. midbores H. midbarot = woestijnen. V.P. 214.

675. **Midjen.** *Wen Midjen un Mouew sisch miteinander hargenen, hobben mir Jidden menuche.*

Als M. en M. met elkaar vechten, hebben wij Joden rust. Bet: Als de niet-Joden elkaar in 't haar zitten, hebben de Joden tenminste rust. Zie echter ook no. 12. Menuche H. menucha = rust. Hargenen, typisch Jiddische afleiding van Hebr. גרר doden.

Dergelijke vormen: asseren, vermasseren e.a. op dezelfde wijze gevormd, zie inleiding § 5, no. 10. V.P. 214.

676. **Mies.** *Es is mir mies un moos.*

Het staat mij vreselijk tegen, ik heb er geen zin meer in. Mies = מִיָּאֵס
lelijk. Moos = מִיָּאָדָּ = lelijk, versmaad, walgelijk. Tendlau. 623. Es is
mir mies vor mein 'Chajjes. – Jüd. Lex. V. 1263. Mies ook in de Ned.
volkstaal.

677. **Mieser.** *Wie mieser, wie vieser.*

Bet: Hoe lelijker, hoe kieskeuriger. Vgl. Die Purimkrant von Poulen:
Amsterdamsche Poeriemcouranten: „*Wie krommer, wie dommer. Wie
mieser, wie viehzer.*”

Het ligt voor de hand hier op grond van gebruik van het Nederlandse
woord „vies” een ontstaan op Nederlandse bodem aan te nemen.
Echter het Nederlandse Jiddisch heeft ook onder Nederduitse invloed
gestaan en het woord „vies” komt ook in het Nederduits en aan de
Beneden-Rijn voor. Frank van Wijck. Etym. W.

678. **Mieseg.** *Daran mache isch misch nit mieseg (spr. uit: miesek).*

Oorspr. Daaraan besteed ik mijn vrije tijd niet. Uit deze oorspronkelijke
betekenis ontwikkelden zich door associatie met „mies” de thans
geldende: *a.* Daar maak ik me niet druk over. *b.* Daar brand ik mijn
vingers niet aan. Mieseg van m.h.d. müe3ec n.h.d. müssig sein = vrije
tijd hebben. Vgl. voor de oorspronkelijke betekenis: Minhagiem Am-
sterdam 9b „Am Schabes sein sie miessig”.

V.P. 215. Het zich niet miesig maken (leidt het ten onrechte van mies
af). – Tendlau. 261. Mach Dich nit so mies. Mach Dich niet mies an 'm.
Denkt eveneens ten onrechte aan mies of D. miss. – Overgegaan in de
Ned. volkstaal: zich aan iets miezig maken = schuldig maken, Van
Dale.

679. **Miesse.** *Wer bei die miesse is, schneidt sich e krie-e.*

Wie bij het sterven aanwezig is, snijdt een scheur (in zijn kleren).
Bet: Wie bij een ramp aanwezig is, wordt er onvermijdelijk bij be-
trokken. Behalve de bloedverwanten maken ook zij, die bij het sterven
aanwezig zijn, een scheur in één van hun kleren. Miesse H. Mieta =
dood. Uitvoerig hierover artikel M. Perath. N.I.W. 18 maart 1955:
Waarachtige liefdadigheid in Amsterdam.

680. **Miessemeschinne.** *E miessemeschinne einnemmen, Die miessemeschinne kriegen.*

Een onnatuurlijke dood sterven. Miesse meschinne H. mieta meschuna = onnatuurlijke dood.

Voor de eigenaardige term einnemmen vgl. Gl. v. H. ed. K. blz. 164, hoben wir pleite eingenommen en blz. 262 ein hastigen tout eingenommen. Ook: een ssop innemen o.a. Weill 682. Analooq aan het Duitse: ein Frühstück einnehmen.

Opvallend is de *i* in meschinne, waar een *o* te verwachten zou zijn.

681. **Millesch.** *Er is kaan millesch und kaan flaasch. 1. Variant: Er is kaan fisch und kaan flaasch. 2. Variant: Er is minnisch.*

Bet.: Men weet niet, wat men aan hem heeft. Wederom ontleend aan de Joodse keuken. Vgl. Vis en vlees hier blijkbaar gewijzigd onder invloed van de omgeving. Tendlau. 359. Der is nit Fisch un nit Flaasch. – Tendlau. 358. Der is nit milchding un nit flaaschding.

682. **Minheg.** *Minheg macht Gehinnem.*

Gewoonte voert naar de hel. Bet: Slechts uit gewoonte handelen, zonder nadenken, heeft vaak slechte gevolgen. Oorspronkelijk tegen onjuiste hantering van de minhag gericht. (Door Rabbeinu Tam?)

Woordspeling: De consonanten van het woord Minheg geven in omgekeerde volgorde het woord gehinem. Minheg H. minhag = gebruik. Gehinnem, zie 877. Simchat Nefesch 22.

683. **Minut.** *In der minut von schabbes.*

In de minuut van sjabbat. Vlak voor sjabbat.

684. **Misbeiech.** *Der nemt von es misbeiech aach.*

Die neemt van het altaar ook. Bet: Hem is niets heilig. Hij neemt zelfs van het altaar (misbeiach), dat immers slechts aan God is gewijd. Van hebzuchtige mensen gezegd, zgn. geldwolven.

V.P. 220. Er hault es chotsche von es mizbeieg herunter. – Tendlau. 280. Der nemmt von M. herunter. – Nascher. 79. Er nemmt von M. fort. – M. J. V. XXII, blz. 19/161. Er nemmt afilu vün Misbeach erob. – Bernst. 20. – Weill 490.

685. **Mischpet.** *Bei e mischpet sol man zwaa heeren.*

Bij een rechtspraak moet men twee horen. Met toespeling op Deuteronomium I, 16. Vergl. Audi et alteram partem. Mischpet H. mischpat = recht, gerecht, rechtzaak. Nascher. 79. Bei a M. muss me zwaa zu heren. – Bernst. 170. Beim Mischpot müs men bejde z'dudim auseren.

686. **Mischpet.** *Das is e mischpet von ssedom.*

Dat is een rechtspraak van Sedom. Dat is een gemene, corrupte rechtspraak. Vgl. bijv. Sanhedrin 109. en Ts. R. afdeling Lech Lecha, Gen. XII, 13, waar allerlei verhalen over de wreedheid en onrechtvaardigheid van de rechters in Sedom voorkomen. – Vgl. Tendlau. 4. Das ist Ma'ase S'dom en Bernst. 185. – Es is gur Maassej – Ss'dojm. – Weill 625 en 681 Mischpot van S.

687. **Mischpooche.** *Mischpooche is nit zum essen.*

Familie is niet om te eten. Bet: Van je familie moet je het maar hebben.

Mischpooche H. mischpacha = familie.

688. **Mischpooche.** *Was helpt ze sein von e gute mischpooche, wen an aanem selbst is kaan berooche.*

Bet: Wat helpt het of men van goede familie is, als men zelf niet deugt.

689. **Mischpooche.** *Wer roddelt uf s'n mischpooche, an dem is kaan mäsel un kaan brooche.*

Wie kwaad spreekt van zijn familie, aan die is geen geluk en geen zegen. Roddeln = kwaadspreken in de vorm: rudeln. Tendlau. 1011. – Ook bij Heine: Rabbi von Bacherach. Kap. II. (Elster. IV.4 79: „hier wird geplaudert, geruddelt, u.s.w.”).

Merkwaardig, dat dit woord roddelen tot het N.S.B.-jargon behoorde, zoals bijv. in Duitsland de Nazis gaarne het woord Miessmacher gebruikten. V.P. 219. – Tendlau. 722. Wer redt uf sein Amt und sein Mischpooche, An Dem is kaan Massel un kaan Broche. – Philo 160. Wer schändet seine Kille und seine Mischpooche, an dem ist keine Broche. – M.J.V. 1899, blz. 27. Der Jid, was veracht, verder zie Philo boven. – Bernst. 42. Un dem is kejn b'ruchu, was redt auf sein mischpuchu. Zo ook: M.J.V. 1905 p. 107.

690. **Mischpooche.** *Sserooche in der mischpooche.*

Stank in de familie. Bet: Een schandvlek in de familie. Bernst. 170. Itliche mischpuche hot sich ihr ge'ss'ruchu. – Zie Bernst. Glossar 22. „Ge'ss'ruchu = verpestete Luft, Gestank, von Hebr. (סְרִיחַ stinken). In het Nederl. Jiddisch gewoonlijk in de vorm: sseraache. Zie inleiding § 4, I, 15. Hiervan het werkw. sseraachenen. – Zie Weill 706. Sera'ha (pour סְרִיחָ).

691. **Mischt.** *Meer mischt as ssimche.*

Oorspr. Mischtee. Meer maaltijd dan feest. Bet: Veel drukte om niets. Mischtee H. idem = maaltijd. Ssimche H. simcha = vreugde, feest. N.B. In het Nederl. wekte de afkorting „mischte” de gedachte aan mest, afval, wat de betekenis zich in andere richting deed ontwikkelen. Cf. Tendlau. 608. Viel Mischte un wenig Simche. – Vergelijk de tekst in Esther IX : 17.

692. **Mitswe.** *Das toot man leschè mitswe.*

Zo iets doet men alleen ter wille van de goede daad (om Gods wil). Leschè mitswe. H. lescheem mitswa = ter wille van de goede daad. V.P. 184.

693. **Mitswe-toud.** *Das is e mitswe-toud. Var. E mitswe-miess.*

Dat is een „mitswe-dood”. Gebezigd van iemand, die na langdurig lijden sterft. Ongeveer: Hier is de dood een verlossing. Het is een mitswe, eigenlijk: Het is een goede daad. Mitswe H. mitswa = gebod. Later, een goede daad en erefunctie in schul. V.P. 205. – Weill 589.

694. **Mokem.** *Meschanne mokem, meschanne mäsel.*

Hij, die zijn plaats verandert, verandert zijn geluk. Bet: Een nieuwe woonplaats, brengt nieuwe kansen. Masel H. masal. Zie 149. V.P. 211. – Tendlau. 743. idem. Brengt bronnen. – Bernst. 157. M'schane mokoym, m'schane masol-amul zum guten, amul zum schlim-masol. Zie Bereschiet Raba 44. – Drie zaken vernietigen noodlottige beslissingen . . . (een daarvan is: het veranderen van plaats). – Mokem H. makom = plaats. In de vorm Mokum overgegaan in de Ned. volkstaal. Mokum olf = Amsterdam. Vaak ten onrechte opgevat als stad no. 1. Olf is hier echter niet anders dan de eerste letter van de

Hebr. transcriptie van de naam Amsterdam. Zo werd bijv. Anspach in Duitsland om dezelfde reden als mokem olf aangeduid. Bij joodse handelsreizigers werd Rotterdam wel mokem reisich genoemd.

695. **Molzeit.** *E flaaſchdinge molzeit is beſſer wie e milleschdinge ssude.*

Een (gewone) maaltijd met vlees is beter dan een feestmaal van melkspijzen. Gaarne gebruikt in de 9 dagen tussen 1 en 9 Ab, gedurende welke het niet geoorloofd is vlees te gebruiken, uit hoofde van de rouw om de val van Jeruzalem.

Het verschil tussen „Molzeit” en „Ssude” blijkt uit de betekenis. Ssude H. se'uda = maaltijd, meestal gebruikt in de zin van feestelijke maaltijd. Zie echter ook no. 77.

696. **Mom.** *Kol mom ra' (Der hot).*

Ieder kwaad gebrek (Die heeft). Letterlijk uit Deut. XV : 21. Van iemand met vele slechte eigenschappen. Kol H. = ieder. Mom H. mum = gebrek. Ra' = slecht.

697. **Mond.** *Daan mond sol kuchen essen.*

Je mond zal koek eten. Gezegd wanneer iemand iets gunstigs voorspelt. Bet: Het is te hopen, dat je woorden uitkomen. Kuchen D. Kuchen = koek. Vgl. Tendlau 641. Dein Mund soll Dreck fressen; gezegd als iemand iets ongunstigs voorspelt.

698. **Mond.** *Man sol s'n mond nit sse beisem uftoon.*

Men moet zijn mond niet ten kwade openen. Bron: o.a. Berachot 60a: Nimmer opene de mens zijn mond ten kwade. – Tendlau. 613. Ich will mein Mund nit zu Bösem aufthun. – Tendlau. 747. Mer soll ...

699. **Mond.** *Wer schpoort ous s'n mond, gibt katz un hond.*

Wie spaart uit zijn mond, geeft kat en hond. Bet: Laat niet uit zuinigheid het eten bederven. M.J.V. XXII, blz. 9, no. 5. Isst's nicht der Mund, so isst 's der Hund. Schporen D. sparen.

700. **Mond.** *Wisch daan mond ab!*

Veeg je mond af! Ironisch gezegd, wanneer men terugkeert van een visite, waar niets gepresenteerd wordt of niet veel.

701. **Monne.** *Monne, monne, (var. onne, onne) was bin isch begonne.*

Bet: Wat heb ik een spijt. Monne afkorting van Salomon. Vgl. de afkortingen van eigennamen bij de Sefardiem: Monne de Miranda, Chaj Pimentel (voor Mordechaj) enz.

Zie: Dr. J. Meyer: Heruitgave van: De Castro, De Synagoge, pag. 141, noot 17. – V.A. II, no. 28, blz. 32. Lijst van Joodse mannennamen en hun afkortingen door H. Polak, s.v. Salomon.

702. **Moos.** *Moos gei van de bok.*

Moos ga van de bok. Bet. ongeveer: „De huid verkopen voordat men de beer geschoten heeft”.

Berust op de anekdote van een gezin, waarvan de kinderen reeds a priori twist krijgen over de besteding van een som gelds, die ze eventueel uit de loterij zullen trekken. Moos wenst op de bok te zitten van een imaginair rijtuig, dat ze daarstraks zullen kopen. Men beveelt hem nu reeds er af te gaan.

In Nederlands-Jiddische anekdoten speelt Moos (een voornaam, die veelvuldig voorkwam; eigenlijk Mozes) een grote rol. Bok = D. Kutscherbock.

703. **Moos.** *Moos geit uf, un mies bleibt ibber.*

Het geld gaat op en de lelijkheid blijft over. Van iemand, die een rijke maar lelijke vrouw huwt.

Moos = eigenlijk plur. H. ma'ot = geld. o.a. bij Gl.v.H. blz. 138, en passim. – V.P. 215. Mies maar moos. – V.A. II, 1 blz. 1b. Zie 676.

704. **Mosrem.** *Mosrem schlôfen nit. Var. Der moosser schlooft nit.*

Verraders slapen niet (De verrader). Moosser H. moosseer = verrader. Kroniek van Braadbard, pag. 137, § 109 en pag. 144, § 121 ten dele vernederlandst.

705. **Mouchie-ech.** *Mouchie-ech, schtroof di-ech.*

Boetprediker, berisp U zelve Vgl. Geneesheer, genes U zelve (Lucas IV, 23 en B.R. 20). Mouchie-ech H. mochiach = boetprediker. Schtrofen D. strafen = straffen, berispen.

Tendlau. 328. – Nascher. 80. – Bernst. 155. – Weill 479. Bal M. enz. Het Nederl. Jidd. kent alleen *mir, dir*, zie inleiding § 5, no. 4. De vorm

diech zou op oostj. herkomst kunnen wijzen. De bronnen tonen echter, dat de uitdrukking over het gehele westjidd. taalgebied voorkomt. Waarschijnlijker is dan ook, dat hier een oudere vorm zich onder invloed van het rijm gehandhaafd heeft. Zie ook no. 724.

706. **MouDEM bokken.** *MouDEM bokken bis zum gromd. Schmadstikke bis zum himmel.*

Bet: Zich vroom voordoen en ondertussen slechte daden verrichten. Moudiem bokken = buigen bij moudiem (= (wij) danken); een van de voorgeschreven buigingen in het hoofdgebed. Schmadstikke = slechte, goddeloze streken. (Vgl. Zich schmadden = overgaan tot een ander geloof).

V.P. 198. „Maudiem bukken tot den grond en shmadstukken tot den hemel.” Moudembokker of Tsitsesbeisser = pilaarbijter, huichelaar, Vgl. V.A. VII, no. 50, blz. 383. – M.J.V. 1913, XVI, blz. 16. Ein Moudem Bucker. – Bernst. 152. „Mojdiem bis zü der Erd, schmadstik bis züm himel.” – Weill 477.

Bokken D. bücken. De 0 in de Nederl. vorm wijst op Nederduits „bucken” als Vorstufe, vgl. Kluge Et. W.

707. **Mouech.** *Wer hot kaan mouech, hot kaan kouech.*

Wie geen verstand heeft, heeft geen kracht. Mouach. H. moach = verstand. Kouach. H. koach = kracht. Nascher. 80. Kein mojch kein kojch. – Zie 251.

708. **Moul.** *Besser geschwiggen wie es moul verbrent.*

Beter gezwegen dan de mond verbrand. Bet: Spreken is zilver, zwijgen is goud. Schprichw. S.E.V. 31, slot.

709. **Moul.** *Bresch mir es moul nit uf!*

Breek me de mond niet open! Bet: Maak geen toespelingen, anders kan ik mijn mond ook niet meer houden.

710. **Moul.** *Es moul moss gein.*

De mond moet gaan. Bet: 1. Ook al zou men alle andere uitgaven vermijden, eten moet men. 2. Hij kletst maar door.

711. **Moul.** *Es moul moss sorgen, dass der tooches kaan patsch kriegt.*
De mond moet zorgen, dat de achterste geen slaag krijgt. Bet: De zwakke kan zich tegen de sterke slechts handhaven door slimheid of bluf.

712. **Mous.** *Wen die mous sat is, schmeckt es meel bitter.*

Als de muis zat is, smaakt het meel bitter. Var. Wenn meilchen (= Maülchen) sat is, is meelchen bitter. Bet: Wie genoeg heeft, wordt kieskeurig. Bernst. 154. Az di maus is sat, is ihr dus mehl biter. – Weinreich. St. blz. 54. Az die moiz iz sat, iz dos mel bitter.

713. **Mousche Rabbeine.** *Der nemt Mousche Rabbeines geld aach.*

Die neemt het geld van onze leraar Mozes ook. Bet: Die is in financiële zaken niet scrupuleus; die neemt wat hij krijgen kan. Mousche Rabbeine H. Moschee Rabbeinu = Onze leraar Moses. Zie 684.

714. **Moutse lêchem.** *Der verdient das moutse lêchem nit.*

Bet: Hij verdient zo goed als niets. (Ha) moutsie lêchem H. Moosie lêchem = Die brood te voorschijn brengt. Woorden ontleend aan de zegenspreuk over het brood. Vgl. 85.

715. **Moutse.** *Er ken kaan moutse machen.*

Hij kan geen „moutse” maken. Hij is volkomen onwetend op Joods gebied. Hij kent zelfs niet de korte zegenspreuk, die men behoort te zeggen, voor men brood eet. Moutse machen, zie 85.

716. **Muller u Meier.** *Kamme Muller u-Meier ike beschuke.*

Hoeveel Mullers en Meiers zijn er op de markt. Parodie op Pesachiem 51b en 55a. Vgl. Berachot 17b. etc. Wat zijn er een leeglopers (= batlanien) op de markt.

Het parodiëren v.d. oorspr. formulering is zeer oud, cf. Pesachiem 68b, Kiduschin 33a (onderaan). Zie ook; Poeriemkranten (21). Vornamen und Beinamen.

Was hob ich e bul ba'ale - meloche in schul gefunden. Kamme H. kamma = hoeveel. Schuke Ar. schuka = markt, straat. Ike Ar. ika = er zijn. V.P. 168.

717. **Mutter.** *Wie die mutter, sou die tochter.*

Zo moeder, zo dochter. Ezechiël. XVI: 44. Geciteerd bij Raschi Genesis XXXIV : 1, n.a.v. Dina's handelwijze. Zoals de moeder, de dochter. Ketub. 63a.

718. **Nar.** *Aan nar hot aan teim.*

Eén nar heeft één hobby. Bet: Een dwaas heeft altijd een bepaald onderwerp, waar hij steeds over doorzaagt. Teim, zie no. 181.

719. **Nar.** *Aan nar ken meer kaafen, wie zehn chachômen kennen verkaafen.*

Een dwaas kan meer kopen, dan tien wijzen kunnen verkopen. Chachomem = H. chachomiem, meerv. van H. chacham = wijs, wijze. Bernst. 174. Ejn nar ken mehr einkojfen, ejder zehn klüge kenen verkojen.

720. **Nar.** *Aan nar ken meer frôgen wie zehn chachômem kennen antworten.*

Een dwaas kan meer vragen, dan tien wijzen kunnen beantwoorden. Tendlau. 820. – Bernst. 174. – Zie Stoett. s.v. gek.

721. **Nar.** *Aan nar macht meer narren.*

Eén dwaas maakt meer dwazen. Bet: Dwaasheid is aanstekelijk. Bernst. 174. Ejn nar macht a ssach narunim.

722. **Nar.** *E nar is schlimmer wie e mamser bennenidde.*

Een gek is erger dan een schelm. Mamser bennenidde, zie no. 154. Schprichw. S.E.V. 18. M.J.V. 1906 pag. 65 ... is erger wie e Rosche.

723. **Nar.** *E nar schlôgt mit kolben arein.*

Een nar slaat met een kolf er op in. Een dwaas begint altijd met grove middelen; vgl. met klompen in het gelag komen. Zie voor de afbeelding met narrekolf: Prager Narren 1741, in Jüd. Lex. IV, kol. 1183.

Vgl. de Puriem-narren in de Amsterdamse Minhagiemboekjes (bijv. ed. Izak di Cordova 1723, pag. 56b, en „Das Benschén”, p. 32. Amsterdamse uitgave 1722. Deze afbeelding komt ook voor in de Praagse druk van 1720 van Akta Esther mit Achaschwerosch.

Zie M. Erik, *Geschichte fun der Jidischen Literatur* 138. Kolben = kolf het klassieke wapen van de nar. Arein D. herein.

724. **Nar.** *Kaan nar, der 's mut, e nar, der es tut.*

Geen dwaas, die het verlangt, een dwaas, die het doet. Bet: Wees niet al te toegeeflijk. Vernederlandst tot: Geen nar, die het moet, een nar, die het doet; waarbij de betekenis zich aan het Nederl. „moet” aanpaste.

Mut komt hier echter van het verouderde Duitse muten = verlangen. M.h.d. zumuten. Vgl. Einem etwas anmuten of zumuten. Het rijm luidde dus oorspronkelijk muot-tuot en onder invloed daarvan vinden we hier *tut* i.p.v. „toot”.

725. **Nar.** *Man setzt kaan nar ibber aier.*

Men zet geen gek over eieren. Bet: Een dwaas moet men geen verantwoordelijk werk opdragen. Soms aangevuld met de woordspeling: aber woul e kluk. V.A. VII, 50, p. 383. Dorpsrebbe. – Bernst. 175. A nar setzt man nit iber ejer. – Kluk, woordspeling met klug. Van n.d.d. kluck = kloekhen.

726. **Nar.** *Man sol e nar kaan halb schpiel weisen (zeigen.: Var. Man sol e nar kaan schpiel zeigen.*

Men moet een dwaas geen (half) spel wijzen. Bet: Men moet een dwaas niet in zijn plannen inwijden, hem niet betrekken in iets, dat nog in wording is. M.G.J.N. III, 84. – M.J.V. 1899, blz. 43, no. 34. A Nar wâst me ka ünfertig Haus. – Bernst. 175. A Nar tur man kejn halbe arbeit nit weisen. – Weill pag. 76. A Narr soll mer ka ungebaue Haus zeige.

727. **Nar.** *Verschwarzter nar, pettech.*

Dwaze gek. Verschwarzte als intensief gebruik bij nar, piechem, pettech enz. Zie no. 736. – V.A. VII, no. 50, pag. 383., (Dorpsrebbe). Hier afgeleid van D. schwatzen, hetgeen echter niet waarschijnlijk is met het oog op Tendlau. 449. Wer verschwarzte e.d. Zie aldaar en M.J.V. 1899 p. 44. V.P. 51. Pettech zie no. 736.

728. **Nar.** *Vor e nar sol Got schoumer sein.*

Voor een dwaas moge God ons beschermen. Bet: De daden van een

dwaas zijn onberekenbaar; alleen God kan ons daartegen beschermen. Schoumer H. schomeir = bewaker, behoeder. Schoumer sein = bewaken.

Wederom typische verbinding van hebr. participium plus „sein”. Met schoumer is verwant het Nederlandse smeris, afgeleid van sjemiëre H. schemiera = bewaking. Het Barg. sjien voor politieagent is de naam van de Hebr. letter waarmee sjemiëre aanvangt. Nascher. 117. Vor e tipesch soll Gott schojmer sejn.

729. **Nar.** *Wen e nar e schtaan in e bron warft, kennen zehn chachômëm im nit widder arous nemmen.*

Als een dwaas een steen in een bron werpt, kunnen tien wijzen hem er niet weer uithalen. Philo 159. – Bernst. 173. As a nar warft a schtejn in brünen herein ken'n ihm zehn klüge nit arausnemen. – M.J.V. XXI, blz. 56, no. 19. As en naar warft a sten in Gurtyt aran kennen ym tzen Kluge nischt arausneimmen.

730. **Nar.** *Wen man e nar loubt, ssappelt er sisch zu tout.*

Als men een dwaas prijst, werkt hij zich dood.

Bet: Een dwaas is zo gevoelig voor lof, dat hij daarvoor in het dwaze gaat overdrijven.

Lauben D. loben.

ssappeln Zie voor betekenis en betekenisovergang no. 1041.

Tout D. tot.

731. **Narren.** *Narren machen e molzeit un chachômëm essen se uf.*

Dwazen maken een maaltijd en wijzen eten hem op. Slimmen profiteren dikwijls van de arbeid van de dwazen.

732. **Narren.** *Der weg schteit nit sonder narren.*

De weg staat niet zonder dwazen. Van iemand, die doelloos heen en weer loopt, of die meer loopt dan eigenlijk nodig is. Ook wel: iemand belooft iets met de toevoeging: *wen der weg schtil schteit von narren* (sc. gebeurt het).

733. **Narren.** *Die narren gein die welt nit ous.*

De dwazen gaan de wereld niet uit. De dwazen sterven niet uit.

734. **Narren.** *Zwaa narren uf aan karren.*

Twee dwazen op één kar. Bet: Twee of meer mensen, die dezelfde domme dingen doen. Tendlau. 981. Aan Narr uf zwaa Karrn!
De eerste lezing is de oorspronkelijke .Verklaring Tendlau onjuist. – J.J.V. 1923, blz. 366. M.h.d. Karre, zwak substantief.

735. **Narreschpiel.** *Narreschpiel hot roum neiteg Var. Narrischkat hot enz.*

Gekkenspul heeft ruimte nodig. Gezegd van iemand, die veel ruimte in beslag neemt voor volkomen onbelangrijke dingen. Ook wel gebruikt als iemand een ander daarmee overlast aandoet. Narreschkat = gekheid. Met suffix „kat” van keit, zie inleiding § 5, no. 9.

736. **Narrisch.** *Besser narrisch gesogt wie narrisch getoon (ook nerrisch).*

Beter gek gezegd dan gek gedaan. Enige Jiddische equivalenten voor nar: *Tippesch* H. tippeesch (soms: teppesch). *Schoute* H. schotee. *Meschogener* zie no. 665. *Nieresch* V.P. 47 leidt het af van nãrrisch. *Pettech* Etymologie onzeker. – V.P. 238. leidt het, zeker ten onrechte, af van peti. – Bernst. 81. het-ich is a petech. Een 18de eeuws spotplaatje op Hirsch Nar noemt hem een **בן פטיש**.

Schwanz. Ook Tendlau. 118. kent dit woord in de betekenis. Narr. Mogelijk bewaart het Jiddisch hier een oudere betekenis van dit woord. Het woord Schwanz betekent in het N.h.d. = staart, maar in het M.h.d. o.a. tanzartige Bewegung. *Piechem*, zie no. 803.

737. **Nebbisich.** *Nebbisich hot kaan boks.*

Nebbisich heeft geen broek. Antwoord op de uitroep: Nebbisich! Bet: Men kan pas „nebbisich” zeggen, „als iemand geen broek meer heeft”. Nebbisich = interjectie, die medelijden uitdrukt. Etymologie niet zeker. Waarschijnlijk Slavisch. Boks = broek V.P. 38. en 224. – Tendlau. 633. en 635. Newich. Opgenomen in de Ned. volkstaal.

738. **Nedan.** *Das is e poulische (polnische) nedan.*

Dat is een Poolse bruidschat.

Bet: Dat valt beslist tegen. Veel geschreeuw en weinig wol. Nedan H. nadan, nedunja = bruidschat. Zivy 28.

739. **Nedan.** *Me ken nit de nedan nemmen un de kalle nit.*

Men kan niet de bruidschat nemen en de bruid niet.

Bet: Om iets te bereiken wat men graag wil moet men vaak iets op de koop toe nemen, wat men niet graag wil.

Wie de lusten wil, moet ook de lasten aanvaarden. Zie 738.

740. **Nefieche.** *Die leit machen ous e nefieche e donnerschlag.*

De mensen maken van een windje een donderslag. Bet: De mensen overdrijven alles. Nefieche H. nefiecha = windje v.d. stam נפח. Schprichw. S.E.V. 5. Vun a forts a duunderschlag machen (forts = D. Furz = scheet).

741. **Nefieche.** *E nefieche mit krein.*

Een windje met mierikwortel. Gebruikt als absolute weigering van een gedaan verzoek. Krein zie no. 121.

742. **Nefieche.** *Zehn nefieches is finf poor.*

Tien windjes is vijf paar. Ironisch gebruikt als iemand uitvoerig en met gewichtigheid over volkomen onbelangrijke dingen praat. Nefieche, zie 740. Poor D. Paar.

743. **Nefieche.** *Zwaa nefieches is aach e poor.*

Twee windjes is ook een paar. Twee is twee, hoe dan ook. Ironisch bij een huwelijk tussen twee partners, op beide waarvan wel iets aan te merken is. Nefieches 740. Vgl. 742.

744. **Nei.** *Nei is getrei.*

Nieuw is getrouw. Gezegd van een nieuw dienstmeisje of een nieuwe knecht. Aanvankelijk zijn ze vol ijver, later verslapt dat vaak. Nei D. neu. Getrei D. getreu. Schprichw. S.E.V. 1. Bernst. 179. Wus nei is getrei, wus alt, is kalt.

745. **Nein.** *Nein sennen die gewinner.*

Negen zijn de winners. Berust op de voorliefde voor loterijbriefjes met cijfers 9. Toespeling op het getallen-lied aan het einde van de Pesach-Hagada. – Tisch'a jarchee leda luidt in de Jiddische vertaling: Nein senne die Gewinnung. Nein D. neun.

746. **Nein.** *Er hot die nein schlik schount getronken.*

Hij heeft de negen slokken al gedronken. Bet: Ongeveer: het is al te laat; het kan niet meer. Zinspeling op de negen slokken water, die men voor de vastendag dronk.

(Ook vermeld in Manuscript Dr. F. Leviticus; een in handschrift aanwezige verzameling opmerkingen over het Joods in Nederland. Schlik = D. Schlicke.

747. **Nekôme.** *Hof nit uf nekôme, hof uf 'n lang lebben.*

Hoop niet op wraak, hoop op een lang leven. Hoop niet op iets kwaads, maar op iets goeds. Oorspr. met ongunstige bedoeling: sc. want dan komt de „nekome” van zelf.

748. **Nekôme.** *Scharben is kaan nekôme, chassene toon is e nekôme.*

Sterven is geen wraak, een huwelijk sluiten is wraak. Bet: Sterven is niet erg, trouwen is erg (c.q. verschaft meer leedvermaak). Zie Paulus I. Corinth. VII, 9. Het is beter te trouwen dan te branden. Nekome H. nekama = wraak. Hier leedvermaak. Chassene toon = 'n huwelijk sluiten. M.G.J.N. III, 82/83. Chassene zie 109.

749. **Nemmen.** *Von nemmen wert kaaner arm.*

Van nemen wordt niemand arm. Tendlau. 281. Er denkt: Von Nehme' werd men nit arm. – Bernst. 181. Fün nemen wert man nit b'dalüss.

750. **Nes.** *Hot schem jisbôrech e nes getoon, woor 's ganze meinsse schkôrem.*

Nu heeft God een wonder gedaan, was het hele verhaal leugen. Ironisch: Nu denkt men een wonder te beleven en er is in het geheel niets gebeurd. Schem jisborech – H. Haschem jitbarach = De Naam zij geloofd. Ha-schem: „de Naam” vaak gebruikt als omschrijving voor God. Men gebruikt hier uit eerbied bij voorkeur de een of andere omschrijving. Schkorem, zie 191. Meinsse, zie 639.

751. **Neschieres.** *E jiddische neschieres.*

Een Joodse rijkdom. 'n Overdreven voorgesteld vermogen. V.P. 225. – Bernst. 128. – Vgl. voor neschieres, 344. – Vgl. voor het element van zelfspot, no's 357, 382, 384.

752. **Neschomme.** *Die neschomme abwarten.*

De ziel afwachten. Bet: Oorspronkelijk het wachten op de laatste ademtocht door diegenen, die zich vrijwillig belasten met de zorg voor de doden, teneinde de belangrijke plicht (= mitswe) te vervullen van „scheimes” (= geloofsbelijdenis) te zeggen, op het moment, dat de ziel (= meschomme) het lichaam verlaat. Secundair: het ongeduldig wachten op iemands dood. Later nog algemener: ongeduldig zijn. Neschomme H. neschama = ziel (met korte o in tegenstelling tot nechôme en nekôme). Scheimes, zie verder 924. – V.P. 225. Iemands neshomo afwachten. – Weill 672. Die Neshome auswarte.

753. **Neschomme.** *E neschomme (gemiet) wie e katzew s'n hond.*

Een ziel (gemoed) als een slagershond. Gezegd van een ongevoelig mens. De ergste graad van ongevoeligheid. Gemiet D. Gemüt.

754. **Neschomme.** *Maan neschomme, daan refue.*

Ironische variant: *Maan nefieche, daan refue.*

Bet: Ik zou mijn leven willen geven, voor jouw genezing. V.A. VII, no. 49, blz. 368. geeft de juiste lezing. – Tendlau. 277. Geeft alleen de variant, die de betekenis heeft aangenomen, van een verwensing of een weigering van hulp. – Refu-e H. refu-a = genezing.

755. **Neschomme.** *S'n neschomme kaan kelt leiden lösen.*

Zijn ziel geen kou laten lijden. Bet: Het zich aan niets laten ontbreken op het gebied van eten. Kelt. D. Kälte. Schprichw. S.E.V. 14.

756. **Neschomme.** *S'n neschomme nit zu genaj geredt.*

Zijn ziel niet tot schande gesproken. Bet: Zonder aan zijn nagedachtenis te kort te doen. Genaj H. genaj = schande. – V.P. 124. – Weill 133. Es soll seiner Neshomo ka g'nai sein.

757. **Neschomme.** *S'n neschomme rût in der schneideng.*

Schneideng was de ruimte tussen twee huizen. Spottend op iemand, die tijdens zijn leven nogal aanleiding had gegeven tot kritiek. Parodie op: S'n neschomme rut in Gan Eiden = Zijn ziel rust in de Hof Eden. Schneideng. Waarschijnlijk uit Nederlandse snijding. – V.A. I, no. 29, blz. 44.

758. **Neschommes.** *Das sennen verloren neschommes.*

Dat zijn verloren zielen. Gezegd van mensen, die zich alleen uit waaghalzerij aan enig gevaar blootstellen. Weill 672.

759. **Newêre.** *E newêre, das e beis moul daran komt.*

Zonde, dat een kwade mond daaraan komt. Bet: Zonde, dat een slecht mens daarvan geniet. Vooral met betrekking tot typisch Joods lekker eten.

Newere H. 'awera. Zie voor *n* no. 344 en inleiding § 4, II, 3. – Vgl. Bargoens; een niesje een niesse enz. van 'n iesje H. iescha = vrouw. Moormann passim en Van Dale.

Newere ook met de uitspraak „neweire”, waarschijnlijk van Amsterdam uitgegaan. Zie De Vries רשומות.

760. **Newêres.** *Sou wert aaner s'n newêres pôter.*

Zo wordt iemand zijn zonden kwijt. Gezegd van moeilijke of vruchteloze arbeid voor een goed doel. Poter, zie no. 797. – V.P. 88. Daar kan men z'n aweires aan kwijt raken.

761. **Newêres.** *Vor al m'n newêres.*

Waarschijnlijk ontstaan uit: 'n *Kapore vor al m'n neweres.*

(Dit zij een verzoening) voor al mijn zonden. Gezegd als men iets onaangenaams ondervindt, of iets zonde vindt van tijd of geld. Tendlau. 489. met afwijkende betekenis.

762. **Niele.** *Wir halten noch nit bei niele.*

Wij zijn nog niet aan het slotgebed.

Bet: Wij zijn er nog niet. Wie weet, hoe het afloopt.

Niele H. ne'ielā = slot, sluiting. Hier het laatste gebed van de Grote Verzoendag.

763. **Niks.** *Niks sein un niks gleischen is gôr niks.*

Niets zijn en niets lijken is helemaal niets. Gezegd als iemand zich een air geeft, terwijl iedereen overtuigd is, dat hij niets betekent.

764. **Niks.** *Mir niks, dir niks.*

Mij niets, jou niets. Zo maar, zonder zich te generen. Niks = geen

vernederlandsing, maar oude Jiddisch-Duitse vorm, reeds in de oudste manuscripten. Jos. ben Jakar 1544. (Ichenhauser tefilla).

*Auch sein wir al leit un felen
es is niks schand den stelen
un got alein der is gerecht
den soln wir biten al unser teg un necht
dass er uns alen der lös mit Kinder un' Weiber
das bit auch Jouseif ben Jokor der Schreiber.*

(Geciteerd naar Staerk-Leitzmann).

Ook in Meg. Winz, G.V.H. e.a. – V.P. 47. Zivy 443.

765. **Niksnotz.** *Das is e niksnotz.*

Dat is een nietsnut. V.P. 36. – Tendlau. 165, 394. – D. Nichtsnutz.

766. **Nodelschpitz.** *Er sitzt uf e nodelschpitz.*

Hij zit op de punt van een naald.

a) hij bevindt zich in een moeilijke situatie.

b) hij toont zich diep beledigd.

Nodelschpitz D. Nadelspitze. Vgl. no. 455.

767. **Noochbrooche.** *Der ken noochbrooche machen.*

Die kan nabrooche maken. Bet: Dat is de laatste keer geweest. Hij krijgt de kans niet meer. Aanvankelijk van eten, later algemeen. Noochbrooche, nabrooche = lofzegging na het eten.

Vgl. ook de uitdrukking „noochbenschén”. (In sommige Ned. gemeenten werd het noochbenschén aan iemand als „mitswe” vereerd. De betrokkene stond bij de chäsen en nadat deze laatste de brooche over het lulaw gezegd en de palmtak naar alle windrichtingen bewogen had, nam hij het lulaw van de chäsen over en herhaalde berooche en lulaw-schudden). – V.P. 223. (verhollandsing). Nu kan hij nabroche maken.

768. **Noos.** *Die noos gefalt mir nit.*

De neus bevat me niet. Een overeenkomst achteraf afwijzen, op grond van een kleinigheid, die men lang van te voren wist. Berust op anekdote. Noos D. Nase.

769. **Nouech.** *Das is mit Nouech aus der teiwe gekommen.*

Dat is met Noach uit de arke gekomen. Bet: Dat is ouderwets, ver-

ouderd. Teiwe H. tewa = arke. Slyper: Met Noach uit de arke gekomen. – Tendlau. 2. Seit Noach aus der Tewe gegangen. („Seit dem Mabbul“ = zondvloed).

770. **Obenschmus.** *S'n obenschmus komt nit bei s'n morgenschmus.*
Zijn avondpraat komt niet bij zijn morgenpraat. Gezegd van iemand, op wiens woorden men geen staat kan maken. Schmus, zie 968.

771. **Ochgenebbisch.** *Ochgenebbisch kriegt es meist.*

Ochgenebbisch krijgt het meeste. Stelselmatig opwekken van medelijden levert vaak het meeste succes op. Ochgenebbisch verbasterd uit: Ach un nebbisch. Nebbisch, zie 737. Kriegen: Neder- en Middelduits.

772. **Ochgenebbisch.** *Ochgenebbisch – winzeg geb isch. Var. Nebbisch – Niks geb isch.*

Ochgenebbisch – weinig geef ik. Spottend van mensen, die alleen met woorden medelijden hebben. Winzeg = D. wenig. – M. J. V. 1899, blz. 28, no. 68.

773. **Öder.** *'n Jiddisch oder hobben. Er hot doch 'n jiddisch oder.*

Een Joodse ader hebben. Toch 'n rest Jodendom over hebben. Zijn Joods gevoel is niet geheel uitgedoofd. Oder D. Ader.
Tendlau. 680. Es is kaan jüdische Ader an 'm. – Bernst. 128. Ook in negatieve vorm. Zivy 98.

774. **Og.** *'n 'Og mélech habóschen.*

'n Og, koning van Basan. Van een abnormaal grote man.

Ontleend aan Deut. III, 11 waar vermeld wordt, dat Ogs rustbank negen el lang en vier el breed was. De Joodse sage vertelt vele sterke verhalen over Ogs grootte en kracht.

Zo bijv. dat in Deut. eigenlijk zijn wieg bedoeld wordt, dat zijn benen 18 ellen lang waren (Dewariem R) of 38 ellen (Ts. U. op dit vers). Zie verder ook Berachot 54b. en bij J. ben Gorion: Sagen der Juden. Tendlau. 25. Die Gröss von Og melech Habboschon. – M. G. J. N. III, 80.

775. **Olewe'schólem.** *Wen oleweschólem omein sogt, glaab isch's.*

Als een dode amen zegt, geloof ik het. M.a.w. ik geloof er niets van.

Olewescholem verbasterd uit olow hascholoum = H. alaw haschalom = op hem zij de vrede. Eigenlijk mannelijk enkv. thans ook voor vrouwelijk en meerv. in gebruik.

Typisch geval van syntactische isolering. Wordt achter de naam geplaatst. Vgl. zaliger. Zie voor absoluut gebruik van de term Bernst. 191. Ale „ulow-haschulojm'ss senen gut". Zie no. 4. – V.P. 229.

776. **Ollef.** *Der ken kaan ollef vor e beis.*

Hij is olie-dom – onwetend op Joods gebied. Ollef H. alef = eerste letter v.h. hebr. alfabet. Beis H. beet = tweede letter v.h. hebr. alfabet. V.P. 229. Hij kent geen o. voor een b. – Stoett 1.

777. **Omein.** *Omein is weiberved.*

Omein is vrouwengesprek.

Abbreviatuur van - *Achiela* = eten. *Malbuschiem* = kleren. *Nidda* = menstruatie. Bet: Ironisch: Over deze drie onderwerpen gaan de meeste vrouwengesprekken.

778. **Onkel.** *Der onkel ken Rasche.*

Mijn oom kent Rasche (sc. ik niet). Ironisch antwoord op een bijzonder moeilijke vraag, die men niet beantwoorden kan.

Rasche = *Rabbi Sjelomo Jitschaki* (1040-1105). Beroemd Talmoed – en bijbelverklaarder. Hier wordt wel bedoeld op de zeer populaire Pentateuch-commentaar (Nederlandse vertaling van Opperr. A.S. Onderwijzer). – V.P. 143.

779. **Onkel.** *'n Onkel is e kôrew, un e kôrew is niks.*

Een oom is een familielid en een familielid betekent niets. Bet: Reken niet al te zeer op hulp van de familie als je in nood bent. Korew zie no. 370. – V.P. 253. – Bernst. 265. A schwuger is kejn kurojw nit-sugt der litwak.

780. **Oorschgebresch.** *Der hot eibeg 'n ander oorschgebresch (spr. eibek).*

Die heeft eeuwig een ander „oorschgebresch". Ironisch om aan te duiden, dat iemand voortdurend nieuwe kwalen voorwendt, nieuwe voorwendzels bedenkt om zich aan zijn plicht te onttrekken. Oorsch

D. Arsch = achterste, gat. Gebresch D. Gebrechen = m.h.d. gebreche = gebrek.

V.P. 35. aartsgebrich (verminkt). Het eerste deel komt ook voor in de vorm maarsch n.d.d. mårs, Ned. volkstaal maars. Deze vorm is ontstaan uit i(m) arsch vgl. neschieres, niese, inleiding § 4, II, 3. Vgl. Goethe, G. von Berlichingen: „Du kannst mich im Arsch lecken”. (III. Akt.)

781. **Oosser.** *Oosser as chäser.*

Verboden als spek, varkensvlees: Bet: Een scherpe ontkenning. J.J.V. 1923, blz. 364, no. 274. – Chäser, zie 104, Oosser H. assur = verboden. – Weill 240 (tekst corrupt).

782. **Oosser.** *Oosser is kaan schwu'e.*

(Het zij mij) Verboden is geen eed. Bet: De uitdrukking „Oosser” (= het is verboden) is geen officieel eedsformulier m.a.w. Neem een sterke uitdrukking niet altijd au serieux.

Oosser H. assur = verboden heeft in het Jiddisch als interjectie een sterk ontkenkende betekenis. Schwu'e H. schewu'a = eed. Nascher. 5. As osser is ka schuwue. – Bernst. 18. Ussür-chassir is kejn sch'wüü, -küsch in tuchoss” is kejn klulu.

Vgl. ook: Pürim is kejn jojm-tojw, kadachas is kejn krenk (201 aldaar) en: *es wert mir oosser sein.*

783. **Oren.** *Oor von adoun 'oulem bis 'oleine, un geb jedem das seine.*

Bid van adoun oulem tot oleine en geef ieder het zijne. Bet: Bid maar de gewone gebeden (van „adoun oulem” tot „oleine”), maar doe je plicht tegenover je medemensen. Spot met mensen, die extra-stukken bidden, doch in hun handel en wandel het niet zo nauw nemen.

Adoun 'oulem H. adon 'olam = Heer der wereld; begin van het gewone dagelijks gebed. 'Oleine H. 'alenoë = slotgebed. Oor v. oren zie 97. Cf. Eccl. VII, 16.

784. **Oren.** *Der hot gut geoort.*

Hij heeft goed gebeden. Op iemand, die een grote portie krijgt.

785. **'Oskem.** *S'n 'oskem sennen schount tout. Var. S'n kôwrem.*

Zijn begrafenisverzorgers zijn al dood. Spottend gezegd als men meent, dat iemand nog leeft, die reeds lang ter ziele is. 'Oskem H. 'osekiem = zij die zich bezighouden ('osek) met het verzorgen van het lijk. Kowrem H. koweriem = begravers, doodgravers.

786. **Över'wôtel.** *Sisch overwotel machen.*

Zich zelf over stuur maken. Overwotel verbasterd uit: Owar uwoteil. H. awar uwateel = heengegaan en verdwenen (v.d. wereld). Zie Awot V. 24 – V.P. 230 en 227. Hiervan Ned. hoteldebotel.

787. **'Oulem.** *Der 'oulem darf nit alles wissen (var. derf, terf).*

De wereld hoeft niet alles weten. Wees voorzichtig; zeg niet te veel. 'Oulem H. 'Olam = wereld, publiek. Darf = hoeft, oude bet. van dürfen = nodig hebben, behoeven (bedürfen).

788. **Ourech.** *E guter ourech is kaan kourech.*

Een goede gast is geen gierigaard. Bet: Een gast behoort als dank voor de uitnodiging een geschenk mee te nemen. Ourech H. oreiach = gast. Kourech = Korach. Korach geldt als het type van de gierigaard, speciaal van een rijke gierigaard, met zinspeling op: Numeri XVI, 1: „wajiekach korach” = Korach *nam.* – Vgl. V.P. 247. sub qaurag, met foutieve verklaring. – Vgl. Tendlau. 18. Das is e Koorech. Zie no. 344.

789. **Pak.** *Pak schlôgt sisch, pak vetrôgt sisch.*

Schorem slaat elkaar, schorem verdraagt elkaar. Bet: 't Ene ogenblik hebben ze ruzie, het andere moment zijn ze goede vrienden. „Pak” hier minachtend ongeveer „Falderappes” = D. Pack = schorem, gespuis. M.J.V. XXII, 10.

790. **Palsiereg.** *Palsiereg. bin isch nit, tanzen to isch nit, essen hob isch dahaam, was to isch uf e chassene?*

Vrolijk ben ik niet, dansen doe ik niet, eten heb ik thuis, wat doe ik op een bruiloft? Spottende reactie op uitnodiging tot een feestelijkheid. Palsierig = plezierig? Dahaam = D. daheim.

791. **Parnes.** *Man wert parnes, wen men parnoosse hot.*

Men wordt bestuurder, als men inkomen heeft. Bet: Het zijn altijd de rijke lui, die de ereambten krijgen. Wie geld heeft wordt geëerd. Parnes, 61. Parnoosse, 793.

792. **Parnoosse.** *Daan parnoosse unter die göjem, daan ssimche unter die jidden.*

Je levensonderhoud onder de niet-Joden, je vreugde onder de Joden. Joden waren vaak elkaars concurrenten. Zie: Hak, pak, zak, no. 793. In economische zin hadden ze dus van elkaar niet veel te verwachten, maar in de maatschappelijke omgang waren ze vaak sterk op elkaar aangewezen. Voor ssimche, zie 563.

793. **Parnoosse.** *Jiddische parnoosse: Hak, pak, sak.*

Joods middel van bestaan: hak, pak, zak.

De Joodse beroepen waren vroeger in hoofdzaak beperkt tot: slagerij = hak, kramerij = pak, afvalhandel = zak.

Wijst op de eenzijdige beroepsverdeling der Joden, vooral buiten de grote steden. In Drente mochten bijv. aanvankelijk in ieder kerspel niet meer dan 3 Joodse huisgezinnen wonen, een slager, een koopman en een vilder. (Ontleend aan J. S. Magnin: Kerkelijke Geschiedenis van Drenthe, Groningen 1855, p. 327-344.) Parnoosse H. parnasa = middel van bestaan.

794. **Hakkel Parnoossem.** *Hakkel parnoossem, schlemäsel in de schissel.*

Waar iedereen de baas speelt, ongeluk in de schotel.

Bet: Waar iedereen de baas speelt, gaan de zaken verkeerd.

Hakkel parnoossem zie 314.

Schlemasel = ongeluk, alleen jiddisch, waarschijnlijk van schlim-mazzel. In de Ned. volkstaal overgegaan. in de vorm slamasel, slemasel.

795. **Patsch.** *E patsch un e koss.*

Var. E. koss un e patsch. Een klap en een kus.

Onder het mom van vriendelijkheid een hatelijkheid debiteren. Koss D. Kuss.

796. **Patsch.** *E patsch von e gut freind toot so wei nit wie e koss von e ssonne.*

Een klap van een goed vriend doet niet zo veel pijn, als een kus van een vijand. Wei = D. weh. – Philo. 158. Besser ein ehrlicher patsch wie ein falscher kuss. – Bernst. 36/17. Besser an ehrlicher patsch, ejder e falscher küsch. – Zie: Prov. XXVII, 6, op Bil'am toegepast in Sanhedrin 105b. en Ta'aniet 20a.

797. **Pattern.** *Pattern is geld wêrt.*

Kwijtraken is geld waard. Bet: Men moet er wat voor over hebben om een lastig personage kwijt te raken. Pattern, kwijtraken, lozen van H. פטר vrij maken, wegsturen.

Zie ook het in de Nederlandse volkstaal overgegene „poter” = potur H. patur. Vgl. ook Moormann XLIII, waar de verklaring te occasioneel is. V.P. 233. Patteren is geld werth. – Tendlau. 368. Gepattert is Geld werth. – Bernst. 201. Pater'nisch geld werth (met toelichting).

798. **Pei.** *E pei in Kourech!*

Een *p* in (het woord) Kourech. Bet: Ironisch: Onzin! Je kletst! In het woord Kourech staat nl. de Hebr. letter *pe* niet. Vgl. „*Wie schreibt man פטר mit e reisch?*” Hoe kan men zo dom zijn om het Hebreeuwse woord Mizrach (= Oosten) met de letter R. te schrijven? N.b. de enige letter die in het foutief gespelde woord juist is. – V.P. 247. Worum steit in qaurag 'n pei?

799. **Pein.** *Pein is pein, jeder fielt das sein.*

Pijn is pijn, ieder voelt het zijne. Fielen D. fühlen. G.v.H. 23. Die welt is ful pein ein iederer findet das sein. Aldaar 166. – Das die ganze welt ist ful pein, ein iederer fint das sein. – Tendlau. 752. M. J.V. 1901/58.

800. **Peirek.** *Jeder sogt peirek in s a a n hous.*

Ieder zegt peirek in zijn huis. Bet: Wat in huis hoort, moet men in huis doen. My home is my castle.

Peirek H. perek (met jidd. *ei* uit Hebr. *e*) afdeling, hoofdstuk. „Peirek” in engere zin zijn de zes afdelingen van de mischna Awot, die op sjabbatmiddag in de zomer achtereenvolgens worden gelezen. In sommige gemeenten in de synagoge, vóór de eigenlijke dienst, in andere thuis.

801. **Peissech.** *Von peissech bis schwu'es is sibben wochen, von schwues bis peissech nit.*

Var. Von Peissach bis Schwues is nit so lang, wie von S. bis P. Van Pasen tot Pinksteren is zeven weken, van Pinksteren tot Pasen niet. Soort sofisme! Twee ogenschijnlijk gelijke dingen hoeven niet hetzelfde te zijn. Van de groepering en de volgorde hangt veel af. Peissech. H. pesach = het overschrijdingsgeest (Pasen). Schwues H. schawuot = Wekenfeest (Pinksteren).

802. **Peissech.** *Was bleibt von peissech? E foule wesch, e pot mit esch, leddige tesch.*

Wat blijft van het paasfeest? Een vuile was, een pot met as, lege zakken. Het spreekwoord heeft betrekking op de grote moeilijkheden, die de viering van dit feest met zijn strenge voorschriften en zijn grote onkosten voor de minder goed gesitueerde medebracht. Zie ook 833. Peissech H. Pesach met Jidd. ei uit e. Leddig D. ledig (met in ouder Duits de betekenis leeg) = m.h.d. ledec. Foul n.d.d. fül D. = schmutzig. Esch D. Asche en Tesch D. Tasche zijn oude dialectvormen (zie Paul m.h.d. Gramm. § 40 Anm. 10).

Pot Ned. en n.d.d. pot. In het midden van de 18e eeuw in het Ned. Jidd. in gebruik, zie H. Beem, Verdwenen Mediene, p. 75. Het is ook mogelijk, dat pot tot de oudste Romaanse bestanddelen behoort zoals oren, sjalet enz. Vgl. Franck-Van Wijk en supplement.

Tendlau. 814. Wenn der Jontev herum is, hat mer Choowes un schwarze Wäsch.

803. **Piechem.** *Wie meer piechem, wie meer chotspe.*

Hoe meer dwaas, hoe meer brutaliteit. Piechem: Meestal = nar, rare, zonderling, soms = bangerd of een klein iemand. – V.P. 238. Pigem. Verklaring onjuist. Etym. onbekend. Ook in de Ned. volkstaal.

804. **Pinneches.** *Pinneches ous bôjes. Var. Pinneches ous dem hous.*

Pinchas uit zijn huis. Bet: *a.* 'n uithuizig iemand; *b.* iemand, die thuis altijd slecht gehumeurd is en bij anderen de vrolijkheid zelf.

Van een uithuizige vrouw zegt men: Dine die Laaferin, zie 542. Bôjes H. bajiet = huis.

M. J. Perath verklaart de uitdrukking uit het feit, dat de afdeling

Pienechas gewoonlijk op een sjabbat in de „drie weken” gelezen wordt. Een enkel maal (als Mattot en Mas’ee afzonderlijk gelezen worden) daarbuiten. Dan was het: Pinchas ous dem hous. (Zie N.I.W. 6 aug. 1954. Artikel: Tisj’a be-Aw in Amsterdam).

M. S. Schaap geeft (in een volgend nummer van dit blad) een verklaring, die het aannemelijk maakt, dat de betekenis onder *b.* ofschoon minder algemeen geldend, toch de oorspronkelijke is. Aldus: De afdeling Pienechas wordt gewoonlijk in de „drie weken” gelezen, dus in een treurige tijd. Dat is P. thuis.

Op elke feestdag wordt een maftier uit deze afdeling gelezen, dus in een vrolijke tijd. Dat is P. ous dem hous. Zie ook: Dr. P. J. Kohn, Rabbinischer Humor, pag. 52.

805. **Polk.** *Polk, wo sitzt daan linker oor?*

Men wijst daarbij het linker oor met de rechterhand achter het hoofd om, aan Gezegd van mensen, die eenvoudige zaken ingewikkeld maken. Polk, Polack, Pool.

V.P. 48. P, wo ist dein linker Ohr. – Tendlau. 134. Polak wo is dein Ohr? – M.J.V. 1899, blz. 43, no. 16. – M.J.V. XV, p. 122. Er kratzt dem rechter ojr mit der linker hand. – Bernst. 197. Polak! wu is dejn Ohr? – Weill pag. 77 = Tendlau.

806. **Põnem.** *Ponem hot (es).*

’n Gezicht heeft (het). Ironisch: dat lijkt nergens op. Vgl. V.P. 241. Ponem hot. – Zie 93.

807. **Põnem.** *Das hot kaan ponem un kaan tsure.*

Dat heeft geen gezicht en geen gestalte. Dat lijkt nergens op. Tsure H. tsura = gestalte, vorm. – V.P. 241. – Tendlau. 83. – Weill 808.

808. **Põnem.** *Die schmue hot kaan ponem (var. pênem).*

Dat bericht heeft geen gezicht. Bet: Die mededeling lijkt nergens op; raakt kant noch wal. Je zegt maar wat.

Schmue, hier nog in het enkelvoud. Gewoonlijk schmus uit schmues. Zie 968. Schmue H. schemu’a. Ponem-Paniem. Zie no. 93. Meervoud pênemer met Umlaut, waarvan penem als analogiebildung. Zie inleiding § 5, 6. – V.P. 241. – Tendlau. 83. Die Schmue hot kaan Ponim,

un kaan Zure (— gestalte). – Schprichw. S.E.V. 3. Kaan ponem, kaan schmoeë.

809. **Põnem.** *E schein ponem un e mies harz.*

Een mooi gezicht en een lelijk hart. Bet: Zijn uiterlijk is beter dan zijn innerlijk. Schprichw. S.E.V. 6.

810. **Põnem.** *Eiljenôwes ponem un Parres harz.*

Een gezicht als de profeet Elijahu, een hart als Pharao. Bet: Uiterlijk vriendelijk, innerlijk hard. (Vgl. een ijzeren vuist in een fluwelen handschoen). Eiljenowe H. Elijahu hanawi = de profeet Elia. Parre – Jiddische vorm van Pharao.

De profeet Elijah geldt in het volksgeloof als de voorloper van Maschieach. Vgl. Mal'achi III, 23, 24 (N.V. IV, 5, 6). Vele symbolen herinneren aan hem: een glas wijn op Seideravond, een stoel bij de besnijdenis, etc. zie 658.

Pharao geldt als de verstokte. Vgl. Exodus passim.

V.P. 117. Eiliohu hanowis ponim un phar'au's hartz.

(Men dient er rekening mee te houden, dat V.P. vele uit de volksmond opgevangen uitdrukkingen eerst „gefattoeneerd” heeft, waardoor dikwijls de oude jiddische vorm geweld wordt aangedaan).

811. **Põnem.** *Er hot e ponem wie e sseifer chajem.*

Hij heeft een gezicht als een seifer chajem. Bet: Hij ziet er uit als een doodbidder. Sseifer chajem H. sefer chajiem = boek des levens. Eufemistische naam voor een boek, waarin de gebeden voor zieken, stervenden en gestorvenen etc. verzameld zijn. Met reminiscentie aan de eveneens eufemistische naam voor de begraafplaats: Huis des levens. Beis chajem H. Bet chajiem, zie no. 512.

812. **Põnem.** *Es ponem is e moosser (vaak foutief: es ponem is me oosser)*

Het gezicht is een verrader. Bet: Zijn gezicht verraadt zijn karakter. Het lidwoord „das” is in de 18e eeuw in Nederl. Jidd. tot es geworden. Zie inleiding § 5, no. 7. Moosser – Mousser H. mosseer = verrader, aanbrengrer, voor Aschkenazisch ou-o, inleiding § 4, I, 16. – V.P. 221. – Bernst. 202.

813. **Pônem.** *Es ponem wil aach eppes hobben.*

Het gezicht wil ook wat hebben.

814. **Pônem.** *Kaan ponem, kaan schmu'e.*

Geen gezicht, geen tijding. Bet: men ziet of hoort er niets van. Schmu'e, zie 808 – Schprichw. S.E.V. pag. 3.

815. **Pônem.** *Man sol s'n ponem nit (vor niks) mewäse sein. Var. mewajesch sein.*

Men moet zijn gezicht niet (voor niets) verachtelijk maken.

Mewase sein = verachten. Mewajesch sein = beschaamd maken.

Tendlau. 721. Wer werd sein eigen Ponim verschände. – Diskurs I. „Komt aber ein ewjon nebich – sogt er – der moss auf kaal schtob publik komen, un moss sich sein ponem mewajesch sein vor ouber un unter schamoschiem.” – Kaals schtob = Kaals Stube = zaal v.d. gemeente. Schamoschiem mv. v. schammesch, zie no. 912.

816. **Pôre.** *Die pore is besser wie der pour. Var. Die pore is besser wie der ôrel.*

De koe is beter dan de boer (dan de niet-Jood). De koe is als koopwaar aantrekkelijker dan de niet-Jood, die te veel vraagt. Pore H. para = koe Pouer, pour. D. Bauer. (Opperduits). 'Orel H. 'arel (onbesnedene) vulgo niet-Jood.

De ontwikkeling, in de richting van de tweede betekenis wordt op ongewild-humoristische wijze gedemonstreerd door het femininum „Orelte” met de oorspr. Aramese uitgang voor het vrouwelijke „te” to. Spreekwoord uit de veehandel. In andere kringen gebruikte men „ku” i.p.v. pore. Veehandelaren e.d. gaven de voorkeur aan voor de cliëntele onverstaanbare (Hebr.) woorden, zie De Vries רשומות.

817. **Pôre.** *Wie komt die pore ibber 's eis (var. wie komt die ku)?*

Hoe komt de koe over het ijs? Gezegd, als iemand radeloos is, niet weet wat te doen. Tendlau. 189. Wie kommt die Kuh vom Eis! – J.J.V. 1923, 365/296. Wie kûmt die Kûh ibr'n Eis.

818. **Portegies.** *Es sitzt e portegies in der luft.*

Er zit een Portugees in de lucht. Bet: Het waait hard.

Reminiscentie aan de rivaliteit tussen de Hoogd. Joden en de Portugezen. De Portugezen hadden in de ogen van de Hoogduitse Joden kouwe drukte, *ruches*, wind. Vandaar het beeld. Vgl. *Ruchesmacher* = opschepper, windbuil. Ook de spotnamen, waarmede beide groepen elkaar begiftigden, wijzen op deze rivaliteit. De Port. noemden de Hoogduitsen mattekloppers. De Hoogduitsen spraken van ééndarm, of schprinkel. Dit laatste misschien, gedoopte, gesprenkeld, met een herinnering aan de katholieke periode der Marranen. Vgl. 819.

819. **Portegies.** *Kaan portegies uf me chassene.*

Geen Portugees op mijn bruiloft.

Evenals de nummers 615 en 818 herinnert deze zegswijze aan de animositeit tussen de Hoogduitse Joden en de Portugees.

Een Portugees is in het onderlinge spraakgebruik der Nederlandse Joden niet een bewoner van Portugal, maar iemand die tot het Portugees-Israëlitische Kerkgenootschap behoort.

Vergelijk voor deze en dergelijke afwijkende betekenissen. H Beem, She-eriet Woordenboekje. van het Nederlandse Jiddisch. Aanhangel Nederlandse woorden in joodse omgeving. p. 146-154. Van Gorcum 1967.

820. **Pôschet.** *Poschet jad gein.*

Met „uitgestrekte” hand gaan. Bedelen. Het klassiek Hebr. kent geen term voor „bedelaar”. Het woord „Kabtsan” duikt eerst na de Talmuedische tijd op.

821. **Posen.** *Was to isch um sibben ur in Posen?*

Wat doe ik om 7 uur in Posen? Wat moet ik daar eigenlijk zo vroeg doen? Berust (zoals vaak) op algemeen bekende anekdote. Komt in Nederland met verschillende Nederlandse plaatsnamen gevarieerd voor.

822. **Pôter môchel.** *Isch bin 'm poter môchel.*

Oorspronkelijk: poter umôchel. Ik vergeef hem alles. Bet: Ik wil hem graag kwijt. Poter H. poteer = vrijlatend. Mochel uit aschkenazische uitspraak moucheil met o i.p.v. ou. Zie inleiding § 4, I, 16. Van H. mocheel = vergeven. V.P. 233. en 243. – Mochel Tendlau. 364 en 459. Zie no. 797.

823. **Potje.** *Potje mit salz komt ibberal bei.*

Potje met zout komt overal bij. Gezegd van mensen, die zich overal mee bemoeien. Zinspeling op het gebruik, dat zich op een gedekte tafel altijd zout moet bevinden.

Ts. R. Bereschit la: „Dou hot ha-Kodousch-Boruch-Hu die wasser auf der erden, zugesogt, dass man sol kein korbon (= offer) auf dem misbeach (= altaar) brengen, oder man sol salz derbei hoben un das salz kumt von dem wasser.” Vgl. voor de achtergrond: E scholchen is e misbeiech no. 974 en voor beriet melach (= zoutverbond). Leviticus II, 13. met Raschi t.p.: Numeri XVIII. 19, met Raschi t.p. alsmede II. Chr. XIII. 5.

Zie ook Eisenstein Otsar Diniem etc. Potje v. Pot = Nederlands of Nederduits. Zie 802. – V.P. 36. Potje Salz = bemoeial. – Van Esso: Zout in Joodse cultus en Folklore. Kol Ha-kehilla II, no. 5 e.v.

824. **Potternascher.** *Sol er mir potternascher noochrufen. Var. Sol er mir Putternasz haassen.*

Laat hij mij botersnoeper naroeppen. Bet: Ik heb maling aan hem.

Potter – opperd. vorm van Butter met Nederl. Jidd. overgang van u-o. Zie inleiding § 4, I, 12. Vgl. Choppe, chotspe etc. – Nascher = D. Nascher = snoeper. – V.P. 48. Ruf im Puternascher nooch. – V.A. II, no. 14, blz. 223, geheel onjuist.

825. **Poulen.** *In Poulen is niks ze houlen.*

In Polen is niets te halen. Uit Polen kwamen vele Joodse bedelaars (Schnorrers) de zgn. „Polken” naar de Westeuropese gemeenten. Poeriemkranten no. 16. – Tendlau. 963. In Pole' is nit viel zu hole'.

826. **Pour, Pouer.** *Der macht: pour kom arous.*

Die doet: Boer kom naar buiten. Bet: Die maakt slapende honden wakker. Pouer, zie 816. – Tendlau. 391.

827. **Pour.** *Grepschen is e pour s'n noodchbrooche.*

Oprispn (boeren) is de nabrooche van een boer. Grepschen, zie 301. Noochbrooche, zie 767.

828. **Pour.** *Kaan pour in es dorf.*

Geen boer in het dorp. Bet: Geen sterveling te zien. V.P. 48.

829. **Pour.** *Was waass e pour von safran?*

Wat weet een boer van saffraan? Gezegd als iemand oordeelt over dingen, waar hij geen verstand van heeft. – Schprichw. S.E.V. 8. – Bernst. 200.

830. **Praajen.** *Praaj mer!*

Nodig mij uit!

Bet: Niets voor mij. Dank je stichtelijk.

Alleen ironisch, Praajen zie no. 262.

831. **Praajen.** *Der praajt bei Chone.*

Die inviteert bij een ander. Bet: Die is gastvrij, royaal op kosten van een ander. Cf. Van een andermans leer enz. Praaien, zie 262. Chone, zie no. 138.

832. **Proog.** *Geblytzt in Proog.*

Het weerlicht in Praag. Als iemand zeer verbaasd is. Ongeveer: Hij heeft het in Keulen horen donderen. V.A. VII, 368, no. 49.

833. **Purem.** *Purem is e shtoss, peissech is e moss.*

Poeriem is een grap, Pesach is een plicht. Poeriem is een feest van ongebonden vrolijkheid (mede doordat men, overeenkomstig Esther IX, 22, giften aan de armen moest geven). Pesach met zijn vele extra-kosten en plichten is voor de minder goed gesitueerde niet gemakkelijk. In de vorm Poerim = drukte overgegaan in de Ned. volkstaal. Shtoss, zie 628 moss = D. muss. Vgl. voor de betekenis 802.

834. **Purem.** *An Purem 'n nachtkerzie geschpoort.*

Op Poeriem 'n nachtkarsje gespaard. Bet: Veel uitgegeven (als voor Purem) en dan zuinig zijn op een kleinigheid. Vgl. Penny wise. pound foolish. – V.P. 243.

835. **Purem.** *Es ganze joor schikker, an purem nischer.*

Het hele jaar dronken, op Poeriem nuchter. Bet: Anders doen dan alle

anderen. Schikker H. schiekkor = dronken. Nischter D. nüchtern.
V.A.V., no. 51, blz. 389. Joodse Folklore J; Gompers: idem. – Tendlau.
885. – Philo 159. – Bernst. 201. Pürim senen ale schikojrim nüchtern.
Bernst. 276. A ganz jur schikojr, ün Pürim nichtern. – Weill 764 en 964
– Zie ook 401.

836. **Purem.** *Jeder purem hot jessurem.*

Iedere Poeriem heeft smarten. Bet: Alle vreugde gaat met leed gepaard.
Jessurem H. jissurim = smarten, pijnen.

Vgl. ook: *Wer hot jissurem, der hot kaan purem.* Bet: Wie smarten
heeft, heeft geen Poeriem. Wie leed heeft, kan niet onbezorgd feestvieren.
V.P. 243. Alle P. hebben hun jesurim. – V.A. II, 14, 224 verminkt. –
Vgl. daarentegen Bernst. 200 (2) As es kümt Pürim fergesst men un
alle jissürim.

837. **Purem.** *Sat wie an e Purem.*

Zat als aan een Purem. Poeriem was het vrolijke feest van eten en
drinken. „Megilla 7b.” Men moet op Poeriem zoveel drinken, dat men
niet meer het verschil weet tussen „Vervloekt zij Haman” en „Gezegend
zij Mordechai”. (De som der letters van deze beide uitdrukkingen is in
de Hebreeuwse tekst gelijk).

Aan deze zelfde tekst in Megilla 7b. is de term Adlojada ontleend, de
naam voor het Israëliische Poeriem-carneval: Ad-de-lo-jada = Tot men
niet meer weet.

V.A. II, 9, blz. 142. Oud-Joodse maaltijdgebruiken. Mej. E. Hooren-
man. – Tendlau. 532. Ich bin so satt, wie von der Purim-Sude. – Vgl.
Tendlau. 193. Vgl. Bernst. 201, 9.

838. **Purem.** *Wenn sie sogt es ist purem, fengt er an die megille zu
laajnen.*

Als zij zegt het is poeriem, begint hij de megille te lezen.

Bet: Hij doet precies, wat zij wil. Haar wil is wet.

Op Poeriem wordt de megille d.w.z. de rol van Esther in de synagoge
gelezen.

Megille zie no. 62.

Laajnen zie no. 1048.

839. **Purem.** *Wer uf Purem un Röscheschöne schnorren geit, darf kaan parnes wern.*

Wie op Poeriem en Nieuwjaar gaat bedelen, mag geen parnes worden. Bet: Het ambt van Parnes (bestuurder van de Joodse gemeente) kan alleen hij bekleden, die financieel onafhankelijk is.

Roscheschone H. rosch haschana = Nieuwjaar. Schnorren = bedelen. van D. schnurren zie Kluge Etym. W.

Poeriem en de dag voor Roscheschone, speciale dagen, waarop giften ingezameld werden, ook door hen, die niet tot het geregelde gilde der „schnorriers” behoorden, bijv. ambtenaren of (op Poeriem) kinderen. V.P. 49. (spreekt van Amsterdams gezegde). Vgl. Brugman en Franck p. 323. „Personen, die zelf of wier kinderen aan de deuren rondgingen, al ware het alleen maar op het Poeriemfeest enz. waren niet benoembaar voor enige functie met uitzondering van het lidmaatschap van het Bet Dien (Rabbinaal Gerechtshof)”. (Hoogduits-Joods Amsterdam, dr. D. M. Sluys).

840. **Purem.** *Wie gut Purem geklaadt.*

Bespottelijk gekleed zijn (als op het poeriemfeest). Geklaadt D. gekleed. Denk aan verkleeding op Poeriem.

841. **Puremdoosche.** *Bewoor es in e puremdoosche.*

Bewaar het in een poeriemdoosje.

Ironisch van iets, dat niet de moeite waard is om te bewaren.

Puremdoosje = doosje met inhoud (snoep), dat men de kinderen gaf, die kwamen om Gut Purem te wensen. Doos, Dose uit het Ned. of Nederduits.

Opmerking: Mogelijk is deze uitdrukking een wijziging van het oorspronkelijke „Bewoor es fir e Puremdrôsche”. In een Puremdrôsche (toespraak op Purem) vlocht men n.l. allerlei dwaze uitleggingen van de woorden onzer wijzen in ter verhoging van de feestvreugde.

(Opmerking van Dr. L. Fuks).

842. **Puremssude.** *Sitzte an der puremssude?*

Zit je aan de Poerimmaaltijd?

Bet: Hij schiet niet op. Hij is een treuzelaar. Ironisch gebruikt in de zin van Zou je niet eens wat voortmaken?

Achtergrond: Het Poerimfeest wordt o.a. door een uitgebreide feestmaaltijd gevierd, die natuurlijk meer tijd kost dan een gewone maaltijd. Vgl. no. 837.

Ssude zie no. 695.

Maandblad Mizrachie IX 9 febr. 1926 (Dr. H. Pinkhof).

Tendlau 193 Bleibst an der Purim-Sude sitze'!

843. **Raassak.** *Das is e haals raassak.*

Dat is een reiszak van de gemeente. Gezegd van iemand, die overmatig veel eet.

Kaal zie no. 410 Raassak D. Reisesack.

844. **Rabbônem.** *Rabbonem - Dalfônem.*

Rabbijnen - arme lui. Gezegde wijst op slechte economische situatie, van de rabbijnen.

845. **Rache.** *'n Geschmadter rache.*

'n Fijnproever, verwend iemand. Schmadden, zie 963. Rache D. Rachen = muil, keelholte, (v.e. dier). - V.P. 288. V.P. 75. 'n geschmatter acheler (corrupt). - M.J.V. XV, 1912, 110 geschmadter Hals.

846. **Rasche.** *Dou macht Rasche kaan peiresch uf.*

Daar maakt R. geen verklaring op. Bet: Dat heeft geen verklaring nodig, dat is van te weinig betekenis. Peiresch H. perusch = verklaring.

847. **Rasche.** *Was wór dem Rasche harb?*

Wat vond Raschi moeilijk? Vraag gebezigd bij het methodisch behandelen van de commentaar van Raschi; wat was de achtergrond voor de opmerking van Raschi, die op het eerste gezicht overbodig lijkt. Dit gezegde ook wel algemeen gebruikt in de zin van: waarop baseert zich deze opmerking, die schijnbaar achterwege kon blijven? Vergelijk. *E harbe Rasche.* - Harb D. herb. met jidd. a. in plaats van Duits e. (vóór r.). Zie 778.

848. **Rebbe.** *Rebbe bren, kaal zólt.*

Rebbe stook maar, de gemeente betaalt (wel). Bet: Van andermans leer is het goed riemen snijden. Reminiscentie aan de tijd, toen de

Rabbijnen een deel van hun salaris in „turf” of andere brandstof betaald kregen.

Rebbe uit Rabbi. Umgelautete vorm. Aanspreektitel - niet alleen van officiële rabbijnen. Dikwijls gevolgd door eigennaam: Rebbe Jokef etc. Vgl. A. Frank, R. Arjeih Leib ben Saul en zijn tijd, blz. 9. „Dass parnosem torf und holz werden geben, was dazu neitig werden sein.” I. Maarsen, De Amsterdamse opperrabbijn R. Saul Löwenstamm en zijn tijd, pag. 27. Het inkomen van de opperrabbijn was bepaald op 440 rijksdaalders plus 2 vadem hout en 300 manden turf.

Ditzelfde kan men waarnemen in andere gemeenten als Leeuwarden, Nijmegen enz. zie: H. Beem, Verdwenen Mediene, pag. 36 en W. v. Leer Jiddisch protocolboek der Isr. Gemeente te Nijmegen, pag. 167.

849. **Rebbe.** *Scharbt der rebbe, lebt es sseifer (es chommesch).*

Al sterft de leraar, het boek leeft. Bet: De leraar kan sterven, doch de wet is eeuwig. Later algemener: De leraar is gestorven, doch wat hij ons aan kennis heeft achtergelaten in zijn boeken is van blijvende aard. Sseifer H. sefer = boek, het boek, de wetsrol (Sseifer tora). Chommesch = 5 boeken Mozes. Zie 200.

V.P. 261. Starbt der Rebbe, 's gomesch bleibt. – V.P. 55. Der rebbe is taud, 's gomesch bleibt. – Vgl. het sefardische: Moshe morio, Adonai quedo. Moshe morio, e Deus ficou (V.P. 55). – Vgl. Bernst. 186. As der ssidur is nit geschtorben, is der rebi auch nit geschtorben (geeft daarbij anekdotische toelichting).

850. **Rebbe.** *Wie der rebbe wil.*

Zoals de rebbe wil. Nu eens zo, dan weer zo. Zo als het uitkomt. Ook van onzelfstandige mensen gezegd. Bernst. 253. Alz wi der rebi wil. – Weill pag. 178.

851. **Rebbe.** *Rebbe Schäftel.*

Ironisch gebruikt van iemand, die zich door optreden of kleding belangrijker tracht voor te doen dan hij in werkelijkheid is.

Met zinspeling op een beroemd geleerde, rabbi Schäftel ben Jesaja Hurwitz (1592-1660).

Voor zijn verblijf in Amsterdam in 1649 zie Brugmans & Frank, Geschiedenis der Joden in Nederland p. 312. Amsterdam 1940 - V.P. 261 Betekenis niet juist weergegeven.

852. **Re-ei.** *Re-ei un wajikro machen die hoore von dem koure gro. Var. Tasrie's un metsoure, machen gro die hoore von dem koure.*

R. en w. (resp. t. en m.) maken de haren van de voorlezer grijs. Deze afdelingen van de Tora bereiden door hun moeilijke tekst de Koure (zie *b*) grote problemen.

Koure H. koree. *a.* (algemeen) lezer. *b.* (hier) hij, die de (ongepunctueerde) tekst van de Tora openlijk voordraagt.

Gro D. Grau. m.h.d. grâ, grâwes, zie kro 300. – M.J.V. XXII, blz. 14/101. Bereschis boro, sch'moss wo-ciro. – Sasria metsoiro machen kourim alt und gro.

853. **Refu-e.** *Got schikt die refu-e vor der makke.*

God zendt de genezing voor de kwaal.

Tendlau. 946. Unser Harjet schickt stets die R. vor der M. – Bernst. 48. (No. 78). – M.J.V. 1900, blz. 124. Got is makdim di refue far die make. – Tendlau brengt de bronnen. Zie Megilla 13*b* en Jalkut op Esther III, I. Vgl. ook Baba Batra 91*a* en Raschi aldaar.

854. **Reiden.** *Reiden is kaan ssenken (zenken). Var. Ir reiden is zenken.*

Praten is geen twisten. D.w.z. een rustige betoogtrant moet mogelijk zijn, in een eerlijke discussie. Reiden met Jidd. ei uit D. reden. Zenken oude m.h.d. nevenvorm van D. zanken, die zich in het Jidd. gehandhaafd heeft.

855. **Reiden.** *Men ken nit reiden, ohne zu schmusen.*

Men kan niet spreken, zonder (iets) te zeggen. Bet: Men kan niet te voorzichtig zijn met zijn woorden.

Let op de nuance! reiden = weloverwogen praten; schmusen = niet overwogen praten.

Cf. Ned. veel spreken maar weinig zeggen. Schmusen, zie 536. – V.P. 281.

856. **Re-ieje.** *Die re-ieje is besser wie die schemie-e.*

Zien is beter dan horen. Bet: Het horen (van de getuige) dient in geen geval meer waarde te hebben dan het zien (zelf). Re-ieje H. re-ieja = het zien. Schemie-e H. schemiea = het horen. Zie R. Haschana 25*b*.

857. **Reisch.** *Reische leit hobben meer in der esch, wie arme in der tesch.*

Rijke mensen hebben meer in de as, dan arme in de zak. Bet: Wat de rijken weggooien is soms meer, dan de armen te eten hebben. V.P. 81. verbasterd weergegeven. Zie sub „'aniut". Zie 802. Esch.

858. **Reischen.** *Wen die reischen, söchen, kennen die armen köchen.*

Als de rijken ziek zijn, kunnen de arme mensen koken. Bet: Dan worden de rijken tot inkeer gebracht en schenken aalmoezen aan de armen, ofwel geven de armen een betaalde opdracht gebeden en tillem (psalmen) te lezen voor hun genezing.

Tillem H. tehiliem = psalmen. Sochen: oude Middelhoofd. vorm = siechen, kränkeln.

Schprichw. S.E.V. 14. Wen der Kootsen nit zelt zogge, hette mir niks se kogge. – M.J.V. 1899, 140, 200. Wenn de raichen sochen (siechen), hobn de ormen ce kochen. (Durch Psalmenlesen und Almosen verteilen). – Bernst. 177. As die n'gidim sochen, hoben die ureme leit was zu kochen. – Bernst. 190. Wen die aschirim krenken, thüen sej di ureme leit gedenken. Zie voor „soch" ook Tendlau. 448. (onjuist verklaard).

859. **Reiten.** *Besser schlechit geritten, wie gut gegangen.*

Beter slecht gereden, dan goed gelopen. Vgl. Awot IV, 20. Beter de staart van de leeuw, dan de kop van de vos. Beter op een hoger niveau iets minder succes, dan op een lager meer. Zivy 260.

860. **Reiten.** *Der jong reit, moss schpoot zu fuss gein.*

Wie jong rijdt, moet laat (later) te voet gaan. Bet: Wie in zijn jeugd verkwistend is, lijdt in de ouderdom gebrek. Sprichw. S.E.V. 6.

861. **Reiwech.** *Was douvon komt is reiwech.*

Wat daar nog van terecht komt is „meegenomen" (eig. winst). Daar is niet veel meer van te verwachten. Reiwech – H. rewach = winst. Tendlau. 614.

862. **Reiwech.** *Was man nit hot, is reiwech (var. was aanem nit treft).*

Wat men niet heeft, is winst. D.w.z.: alle tegenspoed, die de mens niet

heeft, is winst. – Tendlau. 752. Es hot jeder sein Cheelek, was aam nit zukommt, is Reewech. M.J.V. 1905 p. 107. Zivy 81.

863. **Resch barjouné.** *Das is e resch barjouné.*

Dat is een woesteling, een druktemaker. Resch barjouné. Aram. resch barjone = Hoofd der woestelingen. Cf. Gitin 56a. waar Aba Sikra het hoofd der Barjoniem (Sicariërs) in Jeruzalem genoemd wordt. Verbasterd tot Hoschperjaune. Cf. V.P. 158. en 259. – Tendlau. 401.

864. **Reschnen.** *Er reschnet sisch reisch, un er sseilt sisch arm (zeilt).*

Hij rekent zich rijk, doch telt zich arm. Hij rekent zich veel rijker, dan hij in werkelijkheid is. Hij rekent, in verkeerd optimisme, allerlei schijnbezit mee. Sseilen D. zählen.

865. **Rettisch.** *Er esst rettisch un sie radieschen.*

Hij eet rammenas en zij radijsjes. Bet: Zij deugen geen van beiden in zedelijk opzicht. Rettisch = ramenass.

Vgl. Sota 10a. Hij in pompoenen en zijn vrouw in augurken. Hier met betrekking tot de onzedelijkheid van Simson en zijn vrouwen. – In Megilla 12a. gebruikt met betrekking tot Achaschwerosch en Waschti. In beide gevallen, als spreekwoord aangehaald („de mensen zeggen”). – Tendlau. 589.

866. **Rewoochem.** *Nem ous daan rewoochem.*

Neem uit je winst. Bet: Neem je winst maar. Beter een half ei dan een lege dop. Ook wel ironisch, als er niets aan te winnen valt.

Rewoochem plur. van H. rewach = winst, hier als singularis gebruikt. V.P. 263. rewogim tiqog.

867. **Rewoochen.** *Von rewoochem is noch kaaner arm geworden.*

Van winst is nog niemand arm geworden.

868. **Rieben.** *Er ken mir die rieben anzinden.*

Hij kan mij de rapen in brand steken. Bet: Ik trek me niets van zijn bedreiging aan. Rieben D. Rüben. Anzinden D. anzünden.

869. **Rieben.** *Wie komen die rieben in den sak?*

Hoe komen *die* rapen in *die* zak? Hoe komen zulke verschillende personen of zaken bij elkaar? – Schprichw. S.E.V. 8. – Bernst. 256. – Tendlau. 105. – Weill pag. 178.

870. **Rieschen.** *Er riescht nit, er schtinkt nit.*

Vgl. kaan schmack, kaan lak, no. 964. Hij ruikt niet, hij stinkt niet. M.J.V. 21e jg., blz. 56, no. 7. Er schmeckt nischt, un stinkt nischt.

871. **Rischespônem.** *E rishesponem, e risheskop.*

Iemand, die uit anti-joodse gezindheid handelt. b. een treiteraar. Risches a. anti-joodse gezindheid. Bijv. risches machen = door onjuiste daden anti-joodse gevoelens prikkelen.

b. zucht om te treiteren bijv. er ken s'n risches nit lösen = hij kan het treiteren niet laten. Risches H. risch'ut = boosaardigheid. V.P. 264. – Zivy 72. – Tendlau 35 en 926. – Bernst. Glossar pag. 61.

872. **Rôchel.** *Rôchel bietecho haketânne mit es bloue rekkelsche.*

Rachel, Uw jongste dochter, met het blauwe rokje aan. Gezegd als iemand iets vertelt met alle details, tot in het overdrevene toe. Rochel bietecho haketanne H. Rachel bietecha haketanna = R. Uw jongste dochter. Rekkelsche D. Röckchen.

Ontleend aan Gen. XXIX. 18. Raschi motiveert aldaar de schijnbaar overbodige nauwkeurigheid, waarmee Jacob aanduidt, om wie het hem te doen is, met Jacobs vrees, dat Laban hem bedriegen zou. Raschi verwijst naar Bereschit Rabba 70. – V.P. 95/96.

873. **Ro'e.** *Got toot kaanem e ro'e, es is e touwe derbei.*

God doet niemand iets kwaads, of er is iets goeds bij. Toot-tut. Ro'e – H. ra'a = kwaad. Touwe H. towa = goeds. – M.J.V. 1900, blz. 124/n. 335. – God mit der Hand schlogt er un mit der andrer hailt er.

874. **Rompelwoch.** *Es siet dou ous wie die rompelwoch.*

Het ziet er verschrikkelijk rommelig uit. 'n Huishouden van Jan Steen. Rompelwoch, week voor Pesach, waarin de huisvrouw alles onderste boven haalde en schoonmaakte met het oog op de aanwezigheid van chomets. De climax is chometsbatteldag, de dag voor Pesach. Rompel-

woch D. rumpeln = rommelen. Chomets H. chameets = gezuurd, gedeseemd (brood). Batteln Hebr. stam met Duits-Nederl. uitgang = wegruimen. Vaak Rompelöbend, de avond *na* het Paasfeest. V.P. 33. Rompelavond, uitgaande Paasch, wanneer het Paasgerei wordt weggeruimd. – Tendlau. 582. Rumpel zu nacht = avond na het Paasfeest. – Weill pag. 78. Rumpel, Rumpelnacht, la nuit du huitième jour de Pâque.

875. Roojen. *Rooien mol. Rōjen e mol*

Bet: kijk eens. Gezegde om verbazing of spot uit te drukken. Van H. stam ראה = zien. Hiervan: rōjenen. Roojen – rojen, waarschijnlijk verbasterd uit רואין = men zie(t).

Amsterd. Purimkrant fon Awrohom Auffolger von Schloume Duikelaar (no. 15) „Rojen es jeled”.

Ook vermeld als „rojne” in art. v. Florence Guggenheim-Grünberg: in Language of the Swiss Jews of Endingen and Lengnau, pag. 62, in The field of Yiddish. – Weill 871 royenen.

876. Roosche. *Der roosche gît kaan eitse, wen es nit saan touwe is.*

De booswicht geeft geen raad, als het niet zijn voordeel is.

Bet: Een slecht mens denkt bij zijn adviezen slechts aan zijn eigen belang.

Roosche H. rascha' = slecht mens. Versterkt, roosche amolek = booswicht Amalek, = een bijzonder slecht mens, met zinspelning op Amalek, de ervijand van Israel; ook: antisemiet; vgl. Rischesponem no. 871. Van roosche het femininum: reschaante met n. infix, zie Inl. § 4, II, 3. Eitse zie no. 188 Touwe H. towa = (iets) goeds.

Gît: m.h.d. voor D. gibt. V.P. 116, Tendlau. 912.

877. Roosche. *Der roosche in gehinnem hot loulem an schabbes ru.*

De booswicht in de hel heeft tenminste op sjabbat rust. Volksgeloof, dat ook de rescho'em (= booswichten) in de hel op sjabbat rust hebben. Op deze opvatting berust het gebruik, het einde van de sjabbat even te verschuiven, omdat de booswichten immers direct „na nacht” weer naar de hel terug moeten, opdat ze niet te kort komen. Bronnen bij Tendlau, citeert o.a. de Zohar op Noach 194, Jalkut Ber. 16, Jalkut Rubeni 167. Gehinnem – Gê-hinnom – oorspronkelijk aan Molochdienst

gewijd dal bij Jeruzalem; letterlijk: dal van Hinnom. Later: hel. Loulem, zie 575.

V.P. 275. – Tendlau. 1022. Bei dem hot der Rosche in gehnem am Schabbes kaan Ruh! – Bernst. 263. Schaboss hot afilü der ruschu in gejhenojm auch rüh.

Vergelijk ook Amsterdams Minhagiem boekje 2a. Um man dënt „wehu rachum” mit einem hibschen niggun aach doweil die rescho’iem wieder in das gei-hinnem gein, wen man ma’ariew gesogt hot; dorum dënt man es lang, das sie nit asou bald drein gein. – Zie ook 10b. waar aangeraden wordt, eveneens ten bate van de zielen in gei-hinnem, op genoemd moment geen water te drinken of te scheppen.

878. **Roosche.** *Der roosche toot kaan gutes, wen er nit waass wórom.*

De booswicht doet geen goeds, of hij moet weten waarom. Bet: De booswicht doet geen goeds, of er moet een voordeel voor hem zelf aan verbonden zijn.

879. **Roosche.** *E roosche moss man schmeicheln.*

Een booswicht moet men naar de mond praten. Bet: Men moet trachten conflicten met een kwaadaardig mens te vermijden.

880. **Roow.** *Der roow is nit hescher wie Kódesch Borche (un nit winzeger wie der ssóten).*

De rabbijn is niet hoger dan God (en niet minder dan de Satan). Roow H. Raw = Heer, de gebruikelijke titel van de rabbijn. Hescher oude vorm voor höher, aangepast aan hoch. Kódesch borche H. Hakadosch-Baruch-Hu = De Heilige Geloofd zij Hij. Winzeg = D. wenig. Ssóten = Satan.

In dit spreekwoord komt tot uiting, dat de rabbijn bij zijn wetsbeslissing gebonden is aan Tora en traditie en bijv. niet in afwijking daarvan dispensatie zou kunnen geven. Het tweede (secundair toegevoegde) deel lijkt meer een ironische waarschuwing, het gezag van de rabbijn ook niet te minachten.

Vgl. ook het Sefardische spreekwoord: Y el Haham yerra en la Torah. (= Ook de rabbijn kan dwalen in de leer.) Daarnevens het Oostjoodse: Bernst. 253. Nein rabunim kenen kejn minjon nit machen, ober zehn schüsters jo.

881. **Roow.** *Der schpeit aach dem roow ins pónem (var. zieht aach den roow an den bört).*

Die spuwt zelfs de rabbijn in 't gezicht (var. trekt ook zelfs de rabbijn aan de baard). Bet: Die is tot iedere brutaliteit in staat.

Bij de traditionele eerbied voor de talmied chacham (schriftgeleerde) wel ongeveer het onbehoorlijkste, dat men zich op dit gebied kan voorstellen. Roow H. Raw. = Heer, enz. thans gew. rabbijn.

882. **Roow.** *Wo dér roow wert, schmadt sisch die kille.*

Waar hij rabbijn wordt, laat de gemeente zich dopen. Schmadden van H. **דמך** dwingen het Jodendom te verlaten, eig. hem uit de gemeente uitdelgen. Volgens andere opvattingen van een Syrische stam **שעמור** = dopen. Zie echter J. Levy, Wörterbuch über die Talmudim und Midraschim. Meschommed H. meschumad = afvallige.

V.P. 288. Als die en die raw wordt etc. – Tendlau. 671. Wo der Raw wird, schmad't sich die Kille. – Bernst. 253. Wü er is Ruw, sch'mad't sich di k'hilu. – Weill 836 en 982. Afwijkend: M.J.V. 1906 p. 65.

883. **Rosch Choudesch.** *Rosch choudesch Ier, setzt man die maad vor die tier.*

Op de eerste dag van Ijar zet men de meiden voor de deur. Blijkbaar doelend op de termijn, waarop het huispersoneel zijn diensttijd beëindigde. Iets dergelijks als Oude Mei (12 mei) in sommige delen van Nederland. Rosch Choudesch H. Rosch Chodesch = begin van de maand. Ier - Ijar = 2e maand (april/mei). Tier = D. Tür. Vgl. V.P. 260.

884. **Rosch Choudesch.** *(Der meschollemt) an rosch choudesch „nimmer”* (Hij betaalt op) nieuwemaansdag „nimmer”. Bet: (Hij betaalt) nooit. Vgl. op St. Juttemis. Meschollemt vulgo beschollemt. Overgegaan in de Ned. volkstaal. Meschaleem. part. van **שלם** = betalen. M.G.J.N. III, 79.

885. **Rosch Choudesch.** *Wen es drei teeg rosch choudesch is.*

Als het drie dagen Nieuwemaansfeest is. D.w.z. Nooit. Het kan hoogstens twee dagen zijn. – V.P. 260. – Tendlau. 68. – Bernst. 251. M.J.V. 1899, pag. 28. Das is am dritten Tag Rousch Choudesch passiert.

886. **Röscheschône.** *Der hot mir röscheschône nit geseen.*

Hij heeft me met nieuwjaar niet gezien. Reactie, als iemand een onprettige mogelijkheid oppert, met zinspeling op de op Rosch-Haschana gebruikelijke goede wensen. – V.P. 264. Er hot 'm nit gered. – M.G.J.N. III, 78.

887. **Route.** *An e route is kaan brooche.*

Aan een rode is geen zegen. Bet: Hoed U voor iemand met rood haar. Teruggaande op de rode Esau, van wie in de Joodse traditie weinig fraais wordt medegedeeld.

Vgl. o.m. Ts. U. op Genesis 25. Zie ook Raschi op Genesis XXV : 25, waar „rood” in verband wordt gebracht met bloed vergieten (Bereschit R. 63). – M.J.V. XXII, blz. 13, no. 86. An e roiten is ka Broche (verwijst naar Gen. 27). Esau verloor de zegen van zijn vader.

888. **Ru.** *Der hot kaan ru in s'n tooches.*

Die heeft geen rust in zijn derriere. Bet: Die kan niet stilzitten. V.P. 308. 'n onrustige togas.

889. **Ru.** *Kaan ru kaan rasch hobben.*

Geen rust of duur hebben.

D. Ohne Rast und Ruhe. Tendlau. 623.

890. **Sak.** *Lieber e leerer sak mit chein, wie e voller mit krein.*

Beter een lege zak met plezier, dan een volle met „krein”. Beter armoede met plezier, dan rijkdom met verdriet. Chein, hier grap, vrolijkheid. Vgl. geintje.

891. **Salz.** *Das scheidt nit in treife salz.*

Dat staat niet in treife zout. Bet: Daar is geen haast bij. Met zinspeling op het voorschrift vlees „köscher” te maken door het eerst een half uur in water en daarna een uur in zout te zetten. Treife H. terefa = oorspr. „verscheurd” (dier): algemener: „ritueel niet geoorloofde spijs”, in tegenstelling tot köscher.

892. **Satteln.** *Frie gesattelt un schpoot geritten.*

Vroeg gezadeld en laat gereden. Gezegd van iemand, die zeer vlot begint, doch zeer langzaam tot het einddoel komt.

893. **Schabbes.** *Schabbes eleheine in der woch.*

Sjabbat-kleding in de week. Et. onzeker. Schabbes-leinen = Sabbat-linnen? Tendlau. 199. Worum hostu dein Schabbes-Oleene an? Zivy 118.

894. **Schabbes.** *Schabbes in der tasch (tesch) hobben.*

Sjabbat in de zak hebben. Bet: Geen geld bij zich hebben. Speciaal gezegd op zaterdagavond of zondagmorgen. De uitdrukking zinspeelt op het verbod op sj. geld bij zich te dragen. V.P. 275.

895. **Schabbes.** *Schabbes menuche is besser wie kaffee mit kuche.*

De rust op sjabbat is belangrijker dan koffie met koek. Bet: De rust is nog belangrijker dan welstand. Tendlau. 816. Ruh und Menuche, Is besser als Páschtet un Kuche'. Vgl. M.J.V. 1899, pag. 28, no. 76. – Ruche, Ruche! Die ganze Woch keine Menuche un kommt schabes kein Geld zu Kuche.

896. **Schabbes.** *Bo schabbes, bo menuche.*

Komt de sjabbat, dan komt de rust. Ontleend aan een sjabbat-gezing (zemiera), Jom Schabbat, Kodesch hu.

897. **Schabbes.** *Daan schabbes komt onder daan sonteg ous.*

Je sjabbes komt onder je zondag uit. Bet: Je onderrok komt onder je japon uit.

898. **Schabbes.** *E schlechte schabbes gît (woul mool) e gute sonteg.*

Een slechte sjabbat geeft (wel eens) een goede zondag. Speciaal gezegd als er op sjabbat weinig gegeten werd en er dus veel van de lekkere sjabbatmaaltijd voor zondag overbleef. Algemener: Na regen komt zonneschijn.

V.P. 275. – Schprichw. S.E.V. 20. A schlechte schabbes magt woul a mool a gute Zuntag. – M.J.V. 1899, blz. 141. Wer es hot a schlechte schabbeth hot a gute suntik. – Weill 934.

899. **Schabbes.** *Halb vier schabbes.*

Gezegd van iemand, die treuzelt. In de winter begint de sjabbat reeds zeer vroeg in de vrijdagmiddag en is de werkdag dus kort. Tot 1936

was de vroegste termijn van de aanvang van de sjabbat: half vier. V.P. 274. Maak voort, 't is om half vier Sjabbes.

900. **Schabbes.** *Mach d'r schabbes von (var. mach d'r ssimmes, mach d'r chassene von).*

Gezegd van iets dat weinig waarde heeft, zodat men er de kosten voor de sjabbat (enz.) niet van bestrijden kan.

Ook: als men iemand iets laat behouden, wat hem eigenlijk niet toekomt. Ssimmes zie no. 605.

Jud. Lex. V. 1265, Tendlau 514, Bernst. 263, Zivy 7.

901. **Schabbes.** *M'n schabbes allaan, m'n jontew allaan.*

Mijn sjabbat alleen, mijn feestdag alleen. Bet: Het is prettiger, als de feestdag niet op sjabbat valt. Men heeft dan plezier van beiden. Achtergrond: Niet te veel vreugd tegelijk. Tendlau. 817. brengt de bronnen. – Moed kat. 9a, Jalkut Ber. 125.

902. **Schabbes.** *a. Schwarz-schabbes.*

Zwarte sjabbat, de sjabbat voor de 9de Aw (vastendag voor de verwoesting van Jeruzalem). Men trok dan niet de gewone sjabbatkleding aan. Ook wel schabbes-chasoun, naar het aanvangswoord van de haftara voor die dag (Jesaja I), zoals dit ook het geval is bij schabbes-nachme. Zie no. 904.

Haftara = gedeelte uit de Profeten, dat na de Tora-lezing op Sjabbatmorgen en bij enkele andere gelegenheden wordt voorgelezen.

b. Schabbes aach e sorg.

Sjabbat ook een zorg. Naam voor schabbes hagodel, als die heel kort voor Pesach valt. Op Pesach dient men speciaal vaatwerk en ander eetgerei te gebruiken en op die sjabbat behielp men zich dan maar met het allernodigste „chometsdige” goed. Het wachtwoord was die dag: „Aach e sorg” = het geeft niet; we trekken ons er (vandaag) niets van aan. Vgl. no. 611. M.G.J.N. III pag. 79. V.P. 274.

Schabbes hagodel H. schabbat hagadol = de laatste sjabbat voor Pesach.

903. **Schabbes.** *Sou woor es heint schabbes (ibber die welt) ist!*

Zo waar als het vandaag sjabbat is! Heint, zie 147.

904. **Schabbes.** *Wen schabbes nachme uf sonteg fällt.*

Als sjabbat-nachme op zondag valt. D.w.z. nooit.

Schabbes Nachme – de sjabbat na 9 Ab, genaamd naar het beginwoord van het 40e hoofdstuk van Jesaja, dat die dag wordt voorgelezen. Nachme H. nachamu, nachamu'amie = troost, troost mijn volk, Jesaja 40 : 1). V.P. 274. – Tendlau. 69. Wenn Schabbes-Nachme uf Mittwoch fällt. Vgl. 136 en 885.

905. **Schabbesherzschén.** *Das geit im an s'n schabbesherzschén.*

Dat gaat hem aan zijn sjabbeshartje. Dat begroot hem; dat vindt hij erg onprettig. V.P. 274.

906. **Schabbes.** *S'n Schabbes-perouches. vorhangen*

Zijn sjabbat-voorhangsel voorhangen.

Bet: Zich van zijn vriendelijke kant laten kennen, speciaal van een onaangenaam mens, die een vriendelijk gezicht zet.

Perouches, H. parochet = voorhangsel (voor de kast met de wetsrollen).

907. **Schadjen.** *Ibber de schadjen sol man es schiddesch meiden.*

Om de huwelijksmakelaar zou men van het huwelijk afzien. Bet: Degeen die aanbiedt, maakt mij huiverig voor het aanbod.

Schadjen H. schadchan = huwelijksmakelaar. Schiddesch H. schidduch = huwelijk. Schidduchien, eig. (een vrouw) verzoeken om toestemming tot het huwelijk te geven. V.P. 275. Um de schadchen soll mer de schidduch meiden. – M.J.V. 1899, blz. 139, no. 187. Am Schadchen erkent man dem schidduch. – Bernst. 274/11. Der schidduch seht aus wi der schadchon.

908. **Schalet.** *Die schalet wil nit ritschen.*

De sjalet wil niet (uit de pot) glijden. Gezegd op bezoeker, die niet weet van weggaan. Ritschen van rütschen, m.h.d. nevenvorm van D. rutschen = glijden. *Vgl Hij schalet, is e schalet.* Hij weet niet van weggaan; hij is langzaam, treuzelt.

V.P. 59. De shalet ritscht. Voor schalet, zie verder no. 909.

909. **Schalet.** a) *E schiddesch is schalet gesetzt.* b) Algemener: *Das is schalet gesetzt.*

Een huwelijk is sjalet gezet. Dat is sjalet gezet. Bet: Een huwelijk is

een speculatie (a). Algemener: Dat is een daad, waarvan men het resultaat niet vooruit kan berekenen (b).

Schalet = warme spijs, werd op vrijdag voor sjabbat in de oven gezet om op de volgende dag warm eten te hebben. Het resultaat was niet altijd overeenkomstig de moeite en de bedoeling. Het woord schalet behoort evenals praajen, laajenen enz. tot de oude Romaanse bestanddelen van het Jiddisch en hangt samen met Lat. calere, calidus, caldus Fr. chaud. Zie H. Beem, Verdwenen mediene, p. 74.

Vgl. Dr. Max. Weinreich in: The field of Yiddish, pag. 100 en The Jewish Languages of Romance Stock eveneens van Dr. Max Weinreich, pag. 414. – V.P. 58. – V.A. I no. 19, pag. 294. Het Amsterdamse Ghetto, H. Polak. – V.A. II, no. 16, pag. 255. – M.G.J.N. III, pag. 82. – M.J.V. 1899, blz. 206. E schiddech un e scholet wi se gerot.

910. **Schaletpot.** 'n *Eingekochte schaletpot.*

Een ingekookte sjaletpot. Gezegd van korte, dikke vrouw.

Schaletpot = pot, waar in de sjalet voor sjabbat gekookt werd. V.A. I, no. 19, pag. 294 en II, no. 16, pag. 255. Vgl. 802.

911. **Schammes.** *Daan schammes ken daan parnes wern.*

Je „dienaar” kan je bestuurder worden. Vgl. Mischna Awot IV, 3. Veracht niemand, want er is geen mens, die niet eenmaal zijn uur heeft.

912. **Schammes.** *Waass er viel, wo Gots schammes wount.*

Weet hij veel, waar Gods „sjammes” woont. Bet: Hij weet van geen toeten of blazen. Schammes met dissimilatie van de s. uit H. schammesch = bediende, gemeentedienaar.

V.P. 230. Oser waass er wo Gots schammes waunt. – Tendlau. 685. Der waass nit, wu Gott wohnt. – M.J.V. 1899. Oser wâss er, wo Gott wohnt. – Bernst. 49/104. Er wejsst nit, wü Gott wojnt.

913. **Schander.** *Schander de bander, der teibel houl se mit en ander.*

Schander de bander, de duivel haal ze met elkander. Bet: „Ze zijn aan elkander gewaagd.” Teibel, zie 220.

Tendlau. 577. Schander de bander / Aaner wie der Ander

(volgens Tendlau sehr verbreitet).

M.J.V. 1900, blz. 120, no. 268, Schandar und pandar, eine kapore mit

einander (met anekd. uit Oostenrijkse successie-oorlog). – Weill pag. 67. Anderle-banderle. – Bernst. 261. Schander-bander, a kapuru far ejnander. – Vgl. idem Glossar 63: „Schander-Bander verdorben von „Gendarm“, „Pandur“ (Die Panduren pflegten früher in Ungarn Polizeidienste zu versehen). In Oesterreich gebracht zur Bezeichnung einer schlimmen Menschensorte einer „Bande“.

914. **Schas.** *Wie grouss is daan schas?*

Hoe groot is je „schas?“ Hoe groot is je kennis dan helemaal? Gezegd als iemand zich tegenover een deskundige beroemt op zijn in wezen geringe kennis. Schass (ש"ס) = afkorting van Schischa Sedariem (= zes afdelingen van de Mischna). De term „Schas“ wordt in technischen zin eigenlijk slechts gebruikt om de Talmud aan te duiden.

915. **Schechten (ook scheschten).** *Mir hobben alle geschochten un gefochten.*

Bet: We zijn allemaal arm begonnen. „Mir“ door regressieve assimilatie ontstaan uit „wir“ in verbindingen als: gehen wir, kommen wir. Fechten = bedelend rondzwerven. Geschochten = eigenlijk = geslacht van Jidd. schechten, vgl. schouchet. Opvallend is de Ablaut naast geschescht.

Isr. Letterbode 5e jaarg. p. 40. kroniek: das er hot verkaaft boosor neweilo oetereifo, was gohr nit is geschochten (publicatie van 1 sept. 1810). In de vorm gesjochten overgegaan in de Ned. volkstaal met de betekenis „arm“ bijv. gesjochte jongens enz., zie verder Van Dale.

916. **Scheechejone.** *Der ken scheechejone machen.*

Die kan scheechejone maken. Bet: Dat overkomt hem voor de eerste keer in zijn leven; speciaal van iets prettigs.

Sjeechejone is het eerste woord van een lofzegging, waarin men dankt voor het mogen beleven of genieten van iets nieuws, bijv. feestdagen, vruchten van de nieuwe oogst enz. Scheechejone machen = bedoelde lofzegging uitspreken. Scheechejone van scheechejonus H. scheechejonus = Die ons in het leven heeft gehouden.

V.P. 279. – Tendlau 592 – vgl. Bernst. 264.

917. **Scheechejone.** *Der (die) hot aach schount scheechejone gemacht.*

Die heeft ook al scheechejone gemaakt. Spottend gebruikt van

sexuele omgang voor het huwelijk. Scheechejone zie vorig nummer. V.P. 279. Tendlau, 592.

918. **Scheehakkol.** *Er hot zu viel scheehakkol gemacht.*

Hij heeft te veel scheehakkol gemaakt.

Bet: Hij is dronken.

Voor het gebruik o.a. van dranken (behalve wijn) moet men een lofzegging uitspreken, die veelal aangeduid wordt met het woord „scheehakoul”, omdat dit als eerste woord na de gebruikelijke aanvangsformule van dergelijke lofzeggingen staat.

H. scheehakol (niehjah biedwaro) = op Wiens woord alles ontstaat. Van dit woord vormde het Nederlandse Jiddisch het werkwoord sjakkelen = pimpelen.

919. **Scheierôkes.** *E reschte scheierokes.*

'n Echt mengelmoesje. Scheie rokes – verbasterd uit scheor jerokous. H. sche-ar jerakot = allerlei groenten. De uitdrukking is ontleend aan het Ma-nischtana (zie aldaar) in de Pesach-hagada. – V.P. 283.

920. **Scheiker.** *Scheiker bilbel.*

Duivelse leugen. Scheiker H. scheker = leugen. Bilbel H. bilbul, verwarring, laster. Scheiker bilbel oorspronkelijk gebruikt voor het bloedsprookje. Vgl. Bernstein Glossar 9. sub bilbül.

V.P. 283. – Tendlau, 283. Der is im Stand aan e Scheeker-Bilbul zuzuwerfe'. – M.J.V. 1899, blz. 139/183 en 22e Jahrg. blz. 11, no. 57. Gott sol hiten vor e scheker bilbel. – Bernst. 46. Got hit ub far a scheker-bilbül.

921. **Scheiker.** *Der scheiker hot kaan fiess.*

De leugen heeft geen voeten. Vgl. Al gaat de leugen nog zo snel, de waarheid achterhaalt haar wel. Volgens sommigen berust dit spreekwoord op de gedachtengang, dat de 3 letters van שקר niet kunnen staan, wat bij אמת wel het geval is.

Het is echter letterlijk overgenomen van het talmudische spreekwoord: שקרא ליה ליה רגלין (geciteerd naar Ozar leschon chachamim 6560). Vgl. Bernst. 16. Der emess hot fiess is er antlofen – der scheiker hot nit kejn fiess is er du gebliben.

922. **Scheiker.** *E scheiker ken aach e mool nit woor sein.*

Een leugen kan ook wel eens niet waar zijn. Ironisch, als iemand tastbare onwaarheden opdist. Mool D. mal, einmal.

923. **Scheile.** *Uf sou'n scheile geheert sou e schuwe.*

Op z'n vraag, past zo'n antwoord. Bet: Wie kaatst moet de bal verwachten. Scheile H. sche-ela = vraag (in de regel : halachische vraag). Ook in de vorm schaale. Schuwe H. teschuwa = antwoord.

De Joodse literatuur kent als type de Sche'elot uteschuwot literatuur (litterae prudentium). M.J.V. 1899, blz. 27. Wie die schale, so die teschuwe.

924. **Scheimesbletter.** *Der handelt in scheimesbletter.*

Hij handelt in „scheimesblätter”. Bet: Hij heeft geen behoorlijk beroep. Scheimes-Blätter – bladen van Hebreeuwse boeken, die waardeloos zijn. Zij worden echter niet weggeworpen, doch in een „scheimesbak” bewaard. Zie 669.

De naam is ontleend aan het feit, dat op deze bladen Gods naam voorkomt. Scheim = naam. Mv. scheimes H. schemot. V.P. 279/80. – Tendlau. 214. Er handelt mit Scheemes-Blätter.

925. **Schein.** *Schein geboren, nie verloren.*

Mooi geboren, nooit verloren. Schein D. schön.

926. **Scheinen.** *Der lost die son nit von sich scheinen.*

Die laat de zon niet van zich schijnen. Bet: Die geeft nooit iets weg; is erg gierig. Tendlau. 292. Der losst das ganze Jahr kaan Sonn vun sich scheinen.

927. **Schalie-ech.** *E fouler schalie-ech is e halbe nowe.*

Een luie bode is een halve profeet. Bet: Luie mensen hebben altijd uitvluchten als ze iets moeten doen. Zulke mensen weten vaak bij voorbaat al te voorspellen, dat het geen zin heeft om te gaan. Schalie-ech H. schalieach = bode. Nowe H. nawie = profeet.

Zie Prov. X, 26, omtrent de trage bode en ook idem: XXII, 13. – V.P. 287. – Tendlau. 889. – Nascher. 86. en 109. – M.J.V. XXII, blz. 11. – Bernst. 281.

928. **Schem.** *Der schem is mechujew.*

De naam deugt niet, is verdacht. Mechujew Part. pass. van H. chujaw = beschuldigd worden. V.A. II, 13, p. 208.

929. **Schem.** *Der schem is nit mekujem.*

De naam bewijst niets. Bet: De naam komt niet altijd overeen met het wezen. Vgl. What's in a name. Mekoejem part. p. van H. קים = bevestigen. Schem H. schem = naam.

Schprichw. S.E.V. 15: „Die naam woor nit mekoejem. Goetje woor slecht, Schijne woor mies, un honnik zou zouer wie essik.” Cf. Tendlau. 958. Alle Gütelcher sen bös, alle Schöncher mies. Gietelche (van gut) en Scheine (van schön) zijn Jidd. vrouwennamen. Vgl. Bernst. 275.

930. **Schem.** *De schem ousnemen.*

De naam uitnemen.

Gods naam ijdel uitspreken.

Schem H. schem = naam. De schem = Gods naam. Ausnemen D. ausnehmen.

931. **Schem.** *Wen schem jisborech aanem schtröfen wel, nemt er im s'n sseichel.*

Als God iemand straffen wil, beneemt hij hem z'n verstand. Sseichel H. sseichel = verstand. Vgl. Quos Deos perdere vult, dementat prius. Schem j., zie 750.

932. **Schem jisborech.** *Wen schem jisborech aanem schtröfen wel, schikt er in uf de solder um worzeln zu groben. Ook: schemborchu.*

Als God iemand straffen wil, stuurt Hij hem naar de zolder om wortels te graven, d.w.z. legt Hij hem een taak op, die onvervulbaar is. Schem jisborech, zie 750. Schemborchu = haschem baruch hu = de Naam, Hij zij geprezen. Solder m.h.d. soller, solre = D. Dachboden. Hier waarschijnlijk uit het Nederl. of n.d.d.

933. **Schema.** *Schema benie!*

Hoor mijn zoon!

Uitroep van verbazing. Vgl. lieve hemel!

Aanvangswoorden van een zin uit het ochtendgebed voor kinderen. Deze zin in zijn geheel is weer ontleend aan Spreuken I.8. Schema benie H. schema'benie, idem.

934. **Schemou-e.** *Schemou-e bein acheichem.*

Hoort tussen uw broeders. Deut. I, 16. Audi et alteram partem. V.P. 281. – Tendlau. 835. Es steht: Schomooa been Acheechem.

935. **Schiddesch.** *Das (der) schiddesch falt mit.*

Het huwelijk valt mee. Bet: Dat valt mee. Falt mit: vernederlandsing. D. übertrifft die Erwartung. V.P. 284. Zie schiddesch 907.

936. **Schiddesch.** *Maan schiddesch is schount gemacht.*

Mijn huwelijk is al in orde. Bet: Eigenl. Ik heb al een bruidegom. Dus: Ik heb er geen belang bij. Schount D. schon.

937. **Schiddesch.** *Schadt 'm was an s'n schiddesch.*

Het zal z'n huwelijk geen schade doen. Bet: Het zal je niet hinderen, je belangen niet schaden. Tendlau. 237. Es werd 'r an Dei'm Schiddech nix schade. – M.J.V. 1899, blz. 44, no. 52. idem, – Bernst. 274/13. Er wet dir züm schidüch nit schaden. – Weill 936.

938. **Schie.** *Schop daan schie ous un to es nit.*

Schop je schoenen uit en doe het niet. Bet: Je kunt geen ijzer met handen breken. Je kunt niet tegen de bierkaai vechten. Schie (met Umlaut) van D. Schuhe. Schop, uit 't Nederlands of uit 't Noordduits schuppen.

939. **Schie-e pie-e.** *Aanem mit schie-e pie-e abpattern.*

Iemand met wegsturen. Vgl. met een kluitje in het riet sturen. Schie-e eigenl. sche-hie, afkorting voor *schabbat hajom*.

Pie-e eigenl. *pe*-hie, afkorting voor *pesach hajom*. Volgens Targum Schenie III, 9 zou Haman de joden hebben belasterd met de bewering, dat zij met bovengenoemde uitvluchten zich aan het werk trachtten te onttrekken.

Hajom = vandaag. Abpattern zie no. 797. V.P. 285 Shioh pioh M.J.V. XV 1912, p. 120.

940. **Schif.** *E ganz schif „hettisch-, is nit wêrt e pritsch rettisch.*

Een heel schip „had ik” (maar), is niet een plak rammenas waard.
Bet: Ongeveer: Eén vogel in de hand is beter dan tien in de lucht.
Hettisch D. Hätte ich. Pritsch D. Pritsche = plak.

941. **Schikken.** *Schikken macht houlen. Var. Der peiresch von schikken macht houlen.*

Van sturen komt halen. Var. De verklaring van sturen is halen.
Wanneer iemand bijv. belooft een gift te zenden, is dat dikwijls slechts een uitvlucht; hij vergeet het quasi en ten slotte moet men het toch gaan halen. Schikken D. schicken. Houlen D. holen. Peiresch zie 846.

942. **Schikker.** *Schikker wie Lot.*

Zo dronken als Lot. Zo dronken, dat men niet weet wat men doet, zoals van Lot in Gen. XIX, 33, enz. wordt verhaald. Bernst. 277. – Weill 964.

943. **Schimme.** *Schimme kom arein – es is jontef.*

Kom binnen Simon, het is feest. Vgl. Dit is de zoete inval. Daar ben je altijd welkom. (Het is daar altijd: Schimme etc.)

944. **Schimme.** *ibber Schimme un ibber Jossef. Var. Ibber Schechem un ibber Jossef.*

Gezegd van iemand, die op overdreven wijze ontvangt of opdiert.
Het was daar ibber

Achtergrond misschien Genesis XLVIII, 22. Jozef krijgt één deel boven zijn broeders. Vgl. ook Raschi op Genesis XLIX, 5. Geheel duidelijk is het ontstaan van dit gezegde niet. Schimme = Simon. Jossef = Jozef.

Vgl. M.J.V. XV, 1912, pag. 122. Er redt iber Schechem un Jojsseif = über alle möglichen Dinge.

945. **Schimschen.** *Schimschen hagibber.*

Simson de sterke.

Gezegd van iemand, die ongewoon sterk is, Berust op de verhalen uit Richteren 14 en 15.

Ha-gibber H. ha-gibbor = de sterke, de held. Tendlau. 26.

946. **Schissel.** *Ess von e schissel, wo nihs uf is.*

Eet van een schotel waar niets op is. Bet: Wat niet kan, kan niet. Schissel D. Schüssel. Schprichw. S.E.V. 8.

947. **Schitten.** *Wo nit is, wert nit geschit.*

Waar niet is, wordt niet gemorst. Vgl. Wie niet werkt, maakt geen fouten. Geschit D. geschüttet van schütten. Schprichw. S.E.V. 22.

948. **Schiwwe.** *E schiwwe uf 'n saaltje.*

Een treurige aanleiding haast tot een feest maken; bijv. door een uitgebreid onthaal van hen, die aan de begrafenis deelnemen. Schiwwe, zie 949. Saaltje uit het Ned.

949. **Schiwwe.** *Kaan schiwwe, kaan schelouschem.*

Bet: Het een- noch het ander. Schiwwe H. schiw'a = zeven. De zeven treurdagen na het overlijden van een bloedverwant. Schelouschem H. scheloschiem = dertig. De dertig rouwdagen. Voor de zeven treurdagen gelden veel strengere bepalingen dan voor de „dertig” dagen.

950. **Schiwwerlew.** *Schiwwerlew hobben.*

Verdriet hebben. Schiwwerlew H. schewer lew = gebroken zijn van hart. H. שברון לב. V.P. 284. Shibur leib. – Tendlau. 634. Schiwwerlew. Zivy 333.

951. **Schkôremsoger.** *E schkôremsoger moss e gut sikôren hobben.*

Een leugenaar moet een goed geheugen hebben. Ironisch als iemand zich in zijn eigen leugens verstrikt, doordat hij zich zijn vroegere leugens niet herinnert. Schkorem, schekoriem H. schekariem = leugens (enkelv. scheker). Sikoren H. sikaron = herinnering.

V.P. 283. 'n Sjekorimzager moet 'n goed zikoren hebben. – Tendlau. 956. E schakren muss a Baal-Sikkoren sein. – Bernst. 140. A ligner müs hoben a güten sikurojn. – Weill 1001. Mendacem memorem esse oportet (Quintilianus).

952. **Schlag.** *Das is e schlag uf s'n geiwe (var. patsch).*

Dat is een slag op zijn hoogmoed. Dat is vernederend voor hem. Geiwe, zie 241. V.P. 121. Dat is een slag op zijn gaïwe.

953. **Schlatte.** *E ganze schlatte.*

Een hele troep, massa, hoeveelheid (onsamenhangend). Schlatte etym. onzeker. *Zunz Gottesd. Vorträge* blz. 438. verklaart Schlatte uit Duitsch: Schlote. Zie Bernst Glossar pag. 63 en M.J.V. 1923/364.

S. Rappoport verklaart het s.v. Schlatten-schammes uit schlatten (Jiddische Form van Salat) *Jüd. Lexicon* V, 222.

Waarschijnlijk op grond daarvan verklaart R. J. Spitz in M.G.J.N. III, p. 80. Sjlatte uit salade (voor een stukgelezen boek, dat geheel uit elkaar hangt). Deze verklaring is niet bevredigend. Eerder zou aan samenhang met het n.h.d. schlotterig, schlottern of aan het Ned. slordig te denken zijn (m.h.d. sloten), dan wel aan m.h.d. slôte.

954. **Schlemäsel.** *Schlemasel is aach e mien masel.*

Ongeluk is ook een soort geluk. Woordspeling, die de indruk wekt of schlem. slechts een variant van masel en niet het tegendeel zou zijn.

Mien H. mien = soort. Schlemäsel, zie 598. Schprichw. S.E.V. 9.

In de vorm slamassel, slemassel in de Nederl. volkstaal overgegaan.

955. **Schlemäsel.** *Schlemasel wen de komst, komt allaaneg. Masel wen de komst, nem chawrusse mit.*

Ongeluk, als je komt, kom alleen. Geluk als je komt, neem gezelschap mee.

956. **Schlemäsel.** *'n Arm man hot e grouss schlemasel.*

'n Arm man heeft een groot ongeluk. Bet: Arm zijn is een ongeluk. Schlemasel = schlim-masel (zie 598). Schprichw. S.E.V. 2, aan arm man hot aan grous schlimazzel. – Poeriemkranten. Vornahmen und Beinahmen. (21).

957. **Schlemiel.** *Aanmool schlemiel, eibeg schlemiel.*

Eens een ongeluksvogel, eeuwig 'n ongeluksvogel. Schlemiel, zie 598. Eibeg, 177.

958. **Schlemiel.** *Bei e schlemiel falt es brout immer ufs pónem.*

Bij een ongeluksvogel valt het brood altijd op het gezicht (sc. op de met boter besmeerde zijde). Gezegd van iemand, wie alles tegenloopt.

Tendlau. 788. Butterbrod fällt uf's Ponim. – Vgl. Bernst. 40. As dus

brojt falt mit der püter arub (oder: auf dem punim) is a ssimon as di kalu is hüngrig.

L. Börne gebruikt de uitdrukking: Minister fallen wie Butterbrote, gewöhnlich auf die gute Seite (geciteerd naar Buchmann, Geflügelte Worte).

Bij een slemiel valt de boterham op de gesmeerde kant. (aldus Jan Mens in: Een haven waakt (Griet Manshande), waarin herhaaldelijk oorspronkelijk Jidd. zegswijzen voorkomen, blijkbaar overgegaan in de Amsterdamse volkstaal.

959. **Schlemiel.** *Das is e schlemiel von sonteg.*

Dat is een ongeluksvogel van zondag: Bet: Dat is een ongeluksvogel, iemand wie alles mislukt, iemand die overal te dom of onhandig voor is. Tendlau. 625. Das is e schlemiel vun Sunntik. – Tendlau brengt de bronnen. – Schabb. 156a. Wie op Zondag geboren werd, hem geschiedt alles geheel ten goede of alles geheel ten kwade, want op zondag werd licht en duisternis geschapen. – Weill 976.

960. **Schlemiel.** *Jedes schtik schlemiel hot s'n schtik schlemäsel.*

Iedere ongeluksvogel heeft zijn speciale ongeluk. Schtik D. Stück.

961. **Schleppen.** *Schlep misch nit, isch gei gern. Var. schlep misch nit, Jôkef, isch*

Sleep me niet, ik ga graag. Var. Sleep me niet, Jacob, enz. Gezegd van iemand, die voor de schijn tegenstribbelt. Beeldspraak ontleend aan de bruid. Vgl. Tendlau t.a.p. Hierachter ligt waarschijnlijk een folkloristisch element („aus Ziererei schleppen”). Ook in Nederland was een dergelijk gebruik inheems. In sommige kehillot voerde men de bruid, haar enigszins meetrekkend, onder de chupa. Cf. ontferieren, 427.

Tendlau. 305. Schlepp mich – ich thu's gern. – Bernst. 59. Schlep mich – ich geh gern. – J.f.j.V. 1923, pag. 367/323. M.J.V. 1910 p. 132. Zivy 29.

962. **Schlofen.** *Wen isch nit schloof, ruen maan knochen. Var. glieder.*

Als ik niet slaap rusten (althans) mijn beenderen. Var. ledematen. Vgl. Bernstein 280. In dem schluf geht ales aweg.

963. **Schmadden.** *Sisich nit schmadden lösen.*

Zich niet laten inpalmen. Bet: Zich niet door vleierij of geschenken

laten overhalen, tot iets wat men eigenlijk niet wil. Eigenlijk betekent „sich schmadden—overgaan tot het christendom. Zie 882. De ontwikkeling van de betekenis illustreert de middelen, waarmee de zending onder de Joden vaak haar doel trachtte te bereiken. Zie verder V.P. 287/288. — V.A. II, no. 17, blz. 266.

964. **Schmak.** *Kaan schmak, kaan lak, vaak aangevuld met: kaan schmie kaan rie.*

Totaal zonder smaak geen horen, geen zien. Schmak D. Geschmack. M.h.d. smac. Lak D. lack = schal, matt in Bezug auf Getränke (Zie Paul Wörterbuch). Ned. lak = laf, zouteloos, Schmie en rie, zie no. 856. V.P. 117. en 179. Vgl. ein bau ta'am woreiach. — V.A. VII, no. 51. pag. 399. kaan sjmie, kaan rie (met onjuiste interpretatie). — Vgl. ook Tendlau. 419. en 734. — Bernst. 119. Uhn taam, ün uhn greim (uhn salz ün uhn schmalz). — Weill 327. Ka Taam un ka Rea'h.

965. **Schmidchen.** *Gei nit zum schmidchen, gei zum schmid.*

Ga niet naar een smidje, ga naar een smid. Men moet niet naar de ondergeschikte gaan, maar naar de hooggeplaatste als men iets bereiken wil. Cf. Sanhedrin 96a, uitspraak van Resch Lakiesch: „Beter de smid, dan de zoon van de smid”. — Tendlau. 870. Eh' ich zum Schmidche' geh, geh ich zum Schmid. — M.J.V. 1899, blz. 28, no. 78. Ich gehe lieber zum Schmid als zum Schmidchen.

966. **Schmotz.** *Schmotz is kaan chomets.*

Vuil is geen chomets.

Gezegt van een vrouw, die in het algemeen niet zo precies is, maar in de week voor Pesach in het andere uiterste vervalt.

Schmotz D. Schmutz.

Voor chomets en de achtergrond van deze zegswijze zie no. 874.

967. **Schmus.** *Schmus prues.*

Wilde tijdingen. Bet: Ongegronde praatjes. Schmus prues H. schmu'ot peru'ot = wilde tijdingen. Zie 968.

968. **Schmus.** *Was geb isch um maan schmus.*

Wat geef ik om *mijn* praatjes. Het komt er niet op aan, wat *ik* zeg,

maar Schmus van Schmu'es H. schemu'ot = tijdingen, berichten, praatjes. Meervoud als enkelvoud gebruikt. Overgegaan in het Nederlands smoes, smoesjes, smoezen. Zie ook 191 en 808.

969. **Schnei.** *Wo is der schnei von vlitten joor?*

Waar is de sneeuw van verleden jaar? Weemoedige verzuchting. Het is alles voorbij. Vlitten – verbasterd Ned. verleden. Deze verbastering reeds in Poeriemkrant (14) van Schloume Duikelaar. – Cf. Oú sont les neiges d'antan? (Villon). – V.P. 49. Schnei von vor'n johr (verbasterd uit, vom vorigen Johr). – Tendlau. 846. Was kümmert uns der Schnee vom vorigen Jahr. – M.J.V. 1922 – 31, no. 224. E'Sorg wie a'f'n vărjähriqen Schnee.

970. **Scho.** *Aan scho vor schabbes is die woch noch nit om.*

Een uur voor schabbes is de week nog niet om. Bet: Op het laatste moment kan er nog verandering komen. Vgl. Hij komt altijd een uur voor schabbes = op het nippertje. M.J.V. 1899, 140 (Aus Mähren) no. 203. E scho far Sabbeth is de woch nit aus.

971. **Scho.** *In e gute scho sol ich 's sogen. Eigenlijk „Zu guter scho!”*

In een goed uur moge ik het zeggen (d.w.z. in een gunstig uur). V.P. 33, idem. Nascher. 112. – Bernst. 157. In a güter masol'diger schuu, mit 'n rechten fissel. De wens: „ze guter scho” werd na een bijzondere gebeurtenis, b.v. na het voltrekken van een huwelijk of de geboorte van een kind uitgesproken.

972. **Scho.** *Lefie scho, chaje scho.*

Naar het uur, het leven van het uur (het aardse leven). Gebruikt in de zin van: Richt je naar de omstandigheden, ook wel: Pluk de dag. Vgl. Carpe diem. H. Lefie scha'a chajee scha'a.

973. **Schobberdebonk.** *Der geit uf schobberdebonk.*

Op 't schobberen van de bonken lopen = afknagen van de benen. Bet: Dat is een klaploper. V.P. 37. Schubbedebunk. – Stoet. Op de schobberdebonk lopen. Op schobberdebok lopen. V.P. verwijst naar Oostfriesch: Schubberdebunk. Zie ook Franck van Wijck. E.W.

974. **Scholchen.** *E scholchen is e misbeiech.*

Een tafel is een altaar. Bet: Men moet het voedsel als een gave Gods aanvaarden en eerbiedigen en dit door zijn houding aan tafel tonen, o.a. door het uitspreken van het gebed voor en na de maaltijd.

Men denke in verband met „misbeiach” ook aan het gebruik voor het „benschen” de messen van tafel te nemen. Zie in verband hiermede: Exodus XX, 22 (N.V. 25). – No. 781, Potje mit salz. Scholchen H. schulchan = tafel. Zivy 438. Zie ook: Ezechiël XLI, 22.

975. **Scholchen 'Orech.** *Jeder hot s'n aagen Scholchen 'Orech.*

Bet: Ieder is vroom op zijn manier. Scholchen 'Orech H. Schulchan-Aruch; Godsdienst-codex, systematisch gerangschikt, vandaar de naam = gedekte tafel. Samensteller: Josef Karo. 1488-1575.

V.P. 290. – Tendlau. 644/5/6/7. Der hot seinen apartenen Schulchen-orach. – Philo 158. Jeder macht sich seinen eigenen Schulchan Aruch. – Bernst. 125/23. Itlicher jüd hot sein schülchon-urüch (ün sein schiguojn). Zivy 360.

976. **Schôlem.** *Besser schôlem gehalten, wie schôlem gemacht.*

Beter vrede gehouden, dan vrede gemaakt. Het is gemakkelijker de vrede te bewaren, dan (verstoorde) vrede te herstellen. Vgl. Voorkomen is beter dan genezen. Scholem – H. schalom = vrede.

977. **Schôlem.** *'Oussee schôlem gein.*

Achteruit gaan, zich terugtrekken. 'Oussee scholem H. 'Oossee schalom. Aanvangswoorden van de slotformule van het hoofdgebed (sjemone' esre), waarbij men drie schreden naar achteren behoort te gaan. Tendlau. 158.

978. **Schôlem.** *Uf scholem scheidt die welt.*

Op vrede berust de wereld. Bron: Awot I. 18. – R. Simon ben Gamliel zegt: Op drie zaken berust de wereld, „op waarheid, recht en vrede”.

979. **Scholtechtieje.** *Er geit die schoteltechtieje ein.*

a. Hij gaat de verkeerde weg op. b. Hij gaat de ondergang tegemoet (moreel of financieel). Scholtechtieje H. scheol tachtieja = onderste afgrond, dodenrijk. De term is ontleend aan Ps. 86 vers 13. – V.P. 277.

980. **Schoof.** *E schoof is e schroof.*

Een schaap is een straf (zinspeling op „strop“). Het slachten van schapen is (was) een riskant bedrijf. Uit de slagwerswereld.

981. **Schoof.** *Gesseilte schoof kennen aach gegannewt werren (gezeilte).*

Getelde schapen kunnen ook gestolen worden. Bet: Ondanks alle voorzorgen, kan men toch niet altijd verhinderen, dat men bestolen wordt. M.J.V. 1921/11.

982. **Schoof.** *Scheert man die schoof, ssittern die lemmer.*

Als men de schapen scheert, sidderen de lammeren. Het leed van een ander wekt angstgevoelens, te sterker naar mate het dichter bij is, of de verwantschap meer gevoeld wordt. Ssittern – D. zittern. Schprichworte S.E.V. 4 (sittere). – Bernst. 287. As men schert di schepsen, frejen sich di zigen. Het tegenovergestelde Bernst. 262. M.J.V. 1921/11.

983. **Schop.** *Der hot de schop mitgebracht.*

Hij heeft de schop meegebracht. Schop nl. om te begraven. Veelal gezegd van ambtenaren, die niet voldeden en ten aanzien waarvan men de vrees koesterde, ze nooit te zullen kwijtraken.

984. **Schoppensibbenschen.** *Der lost sich nit fier schoppensibbenschen gebrouchen.*

Die laat zich niet voor schoppenzeventje gebruiken. Hij laat niet met zich spotten. Berust op een of ander kaartspel. V.P. 37. – Tendlau. 233. Der gilt schippe'-Siebenche. – Weill pag. 79. er gilt souviel wie a Schüppe-Siebele.

985. **Schormen.** *E kind schormen.*

Als een kind „beschrieen– was, en het „boze oog” invloed had gekregen, ging men naar een kabbalist, die de boze invloed moest elimineren. Men nam dan een doek of scherm mee, waarmee de man in casu het kind „afschorremde” Vgl. gezondbidder.

Vgl. J. Gomperts, Ma'asiejoth, Maastricht 1930, pag. 141, Afschorremen Weill pag. 79, leidt het af van Frans charmer = betoveren. „Faire des passes ou des mouvements avec les mains en vue de guérir entorses,

douleurs articulaires etc., ces mouvements accompagnés, d'oraisons bibliques appropriées. M.J.V. 1907 p. 6.

986. **Schouchet.** *Aromlaafen wie e schouchet in de nein teeg.*

Rondlopen als een slachter in de negen dagen, d.w.z. niets te doen hebben. Schouchet H. schocheet = ritueel slachter. Nein teeg – negen dagen (van 1-9 Ab), tijdens welke men zich van vlees behoort te onthouden. Teeg = Tage. Oude umgelautete Opperduitse vorm. Philo 163. Er geht herum wie a Schouchet in die neun Tage. – Bernst. 20.

987. **Schouchet.** *Meer schochtem wie hiener.*

Meer slachters dan kippen. Bet: Meer arbeiders dan arbeid. Iron.: Meer bestuurderen dan leden. Schochtem H. schochtiem mv. van schochet = slachter. Terminus technicus voor degene, die de rituele slachtmethode toepast. – Tendlau. 81. Mehr schochtim als Hühner. – Philo 163. Es sind mehr schochtiem da als Hühner. – J.J.V. 1923, blz. 366. – Weill 951.

988. **Schoufer.** *Wen aaner de schoufer an de mond hot, bloost er weiter.*

Wanneer iemand de bazuin aan de mond heeft, blaast hij verder. Bet: Wanneer men eenmaal met iets begonnen is, houdt men er vaak niet makkelijk mee op, wil men vaak niet meer ophouden. Schoufer H. schofar = bazuin. Bloost D. bläst.

989. **Schoufet.** *Das meeg man de schoufet vorbeitrogen. Var. Das meeg man de schoufet's tier vorbeitrogen.*

Lett. Dat mag men de deur van de rechter voorbijdragen. Dat is onverdacht. Schoufet H. schofeet = rechter. Hier met gedachte aan „schout”. Meeg van D. mögen = dürfen, erlaubt sein.

990. **Schoumer.** *Got sol schoumer umatsel sein.*

God moge ons behoeden en redden. Schoumer - H. schomer = behoeder, opzichter, wachter. Matsel - matsiel = redder. Vgl. ook de expressie: Hascheim jischmereine = God beware ons. V.P. 277.

991. **Schoute.** *E schoute hot aach woul mool rescht.*

Een dwaas heeft ook wel eens gelijk.

992. **Schoute.** *Is er e schoute, is er loulem e grousser.*

Ironisch. Is hij een dwaas, tenminste is hij een grote dwaas. Hij heeft het ver gebracht, althans in de dwaasheid. Schoute H. schotee = dwaas, gek. Vgl. M.J.V. 1899, blz. 43, no. 34. Besser e ganzer Narr, als e halber.

993. **Schpieling.** *E jiddische schpieling is e gojsche ssude.*

Een Joodse spoeling (hier etensresten) is een niet-Joodse maaltijd. Joden hechten veel waarde aan een behoorlijke maaltijd, zijn te dien aanzien veeleisender en kieskeuriger dan anderen. Voor Ssude H. se'uda, vgl. no. 695.

994. **Schpootobends.** *Schpootobends wert 's plesiereg.*

's Avonds laat wordt het plezierig. Voor bet. vgl. Hoe later op de avond, hoe schoner volk. Ironisch van iemand, die op oudere leeftijd in het huwelijk treedt. Schpoot m.h.d. spat nevenvorm v. spät. Plesierig D. pläsierlich, ergötzlich. V.P. 37.

995. **Schporen.** *Was man schpoort is gewonnen.*

Wat men spaart, is verdiend. Kroniek Prins 1787/8, 12 october 1787. in Isr. Letterbode 1877/78.

996. **Schtaan.** *Wer mir mit schtaaner gooit, gooi isch mit brout.*

Wie mij met stenen gooit, gooi ik met brood. Ongeveer: Ik kan wel een schop van een ezel verdragen. Schtaaner D. Steine. Brout D. Brot. Gooien uit het Ned. dan wel uit het n.d.d. gojen. = D. schleudern. Schprichworte S.E.V. 15. M.J.V. 1899 p. 43.

997. **Schtaan.** *Ous e schtaan geschprongen.*

Uit een steen gesprongen.

Bet: Volkomen onverwachts.

Schtaan D. Stein.

998. **Schtaans gesogt.**

V.P. 50 geeft staans gesagt (dem Steine sei's gesagt) met de verklaring: gij zult het u, hoop ik niet aantrekken, het moge u niet „aangaan”. Tendlau. 641. geeft: Dem Staan sei es geklagt. – J.f.J.V. 1923, pag. 9.

Steins geklagt (met verwijzing naar Festschrift Noldeke 422). Weill, pag. 80. Am Stan's gesagt (quand on parle de maladie ou malheur). Zij zoeken allen verband met Duits „Stein” en houden het voor een afweerformule als bijv. „bar minon” e.d. Waarschijnlijk is dit niet juist. De uitdrukking luidt in het Oostjidd. Mieschtëns gesogt, umschtaans gesogt. Vgl. J. Gerzon, Die jüd. deutsche Sprache, pag. 128 mistëns gesogt, imstëns gesogt.

In het oudere Nederl. Jidd. heeft de uitdrukking bovendien een ironisch karakter, vgl. bijv. Schprichw. S.E.V. pag. 4: ich mus staans gezaakt von dir in kimpet. Hier ongeveer: God beter het, helaas. – Bernst. 43. Um-schtejns gesogt a bussor w'dom. – Etymologie onzeker.

999. **Schtannes.** *Schtannes machen.*

Schtannes uf aanem hobben. Schtannes kriegen. Bet: argwaan opwekken. argwaan krijgen (hebben). Schtannes van 'Eschtounous = H. 'eschtonot = gedachten. V.P. 289.

1000. **Schtat.** *Er moss immer die schtat neben dem chäsen hobben.*

Hij moet altijd de plaats naast de chäsen hebben. Bet: Hij moet altijd nummer één zijn, het beste hebben. Schtat – ook wel: schtot = plaats. D. Statt. Chäsen, vgl. no. 99. – Tendlau. 223. Er hot e Staat nebe'm Chassen!

1001. **Schtein.** *Schtei uf un gei sitzen.*

Sta op en ga zitten. Opstaan oorspronkelijk als eerbetoon. Thans ironisch en minachtend. Opstaan hier dus gebruikt als eerbewijs, dat niet verdiend is. V.P. 50. – V.A. II, 17, 267.

1002. **Schtieber.** *Sibben schtieber e dik fresch.*

Zeven stuivers om je dik te eten. Gezegd op klanten, die op alles afdingen, of alleen het goedkoopste nemen. Speciale slagersterm.

1003. **Sctieke Jofe.**

Gepaste stilte.

Achtergrond van deze zegswijze is het in vele gemeenten geldende gebruik om voor het begin van de Tora-lezing tot aandacht aan te

manen met de formule: schesieko jofo biesj'as kerieas hatouro = gepaste stilte gedurende de lezing van de Tora.

Schtiel H. schetieka = zwijgen.

Jofe H. jafee = mooi, goed.

1004. **Schtiel.** *Die broucht kaan schtiel meer ouszubeissen.*

Die hoeft geen steel meer uit te bijten. Bet: Zij is zo oud, dat zij geen zwangerschap meer heeft te verwachten. Gezegd als iemand een vrouw op leeftijd huwt. Het gaat hier om een (in Nederland zelfs thans no niet uitgestorven) gewoonte, de steel van de Etrog (zie 577) af te bijten, ten einde een mannelijk kind of een gemakkelijke bevalling, te krijgen. Ook wel alleen maar bijten in een Etrog.

Schtiel D. Stiel = steel. Zie Ts. Ur. op Gen. III, 6, waar ook een gebed vermeld is, dat de vrouw hierbij behoorde te zeggen. Zeer interessan ook Wajiekra Raba 37, waar een verhaal voorkomt over iemand, di in een vreemd land komt en etrogien bij zich heeft. De koning van di land heeft een ingewandsziekte en droomt: „Men zei tot hem in een droom: Uw geneesmiddel is, dat gij eet van die etrogien, waarmee de Joden op Hoschana bidden. Dan zult gij genezen”. Het ligt voor de hand hieruit te concluderen, dat Etrogien als geneesmiddel in het algemeen golden en dat bovengemeld gebruik, daarvan een relict is. Men zie verder een belangwekkend opstel over dit onderwerp in Jeda Am, Tel Awiw, van Jontow Lunski. Het wordt hier als Minhag Aschkenez (gebruik der Duitse Joden) beschouwd. Hij verhaalt, dat Luise, dochter van Karel, Hertog van Mecklemburg Streliz, die alleen dochters had, in schul op Hoscha'na Rabba een etrog-steel zou hebben afgebeten en toen bevallen zou zijn van Frederik Wilhelm IV, Koning v. Pruisen, met verwijzing naar: Handwörterbuch des Deutschen Aberglaubens. Band IV, kolom 815.

Ketub 61a. verhaalt omtrent de dochter van de Perz. koning Sapor, dat haar moeder etrogien at gedurende de zwangerschap, waardoor haar dochter een heerlijke geur verspreidde. – V.A. IV, no. 34, pag. 540 vermeldt J. Gompers, deze gewoonte eveneens in zijn artikel: Joodse Folklore. – Tendlau. 568.

1005. **Schtiel.** *Jemand von schtiel und benk reiden.*

Iemand van stoelen en banken praten. Vgl. Iemand van de sokken praten. Schtiel D. Stühle = stoelen. Benk D. Bänke.

1006. **Schtik.** *Jedes schtik long hot e schtik lebber.*

Ieder stuk long heeft een stuk lever. Bij elk potje past een dekseltje.

1007. **Schtik.** *Wie schtommer schtik, wie meer glik (var. grousser glik).*

Hoe dommer stuk, hoe meer geluk. Niet alles hangt van het verstand af. Vgl. Het Friese spreekwoord: De domste boeren hebben de grootste aardappelen. Bernst. 55. Züm glik bedarf men kejn chochmu nit. – Bernst. 272. Wus miüs'ser dus schtik, alz gresser dus glik (Hierbij wordt opgemerkt: „Unter „schtik” versteht man hier ein missgestaltetes Mädchen, das trotz seiner Hässlichkeit eine reiche Partie macht”).

1008. **Schtim.** *E schtim wie 'n 'egle 'arufe (var. Waldeisel).*

Een stem als een „egle arufe”. Bet: ongeveer: Een stem als een gearsten trompet. 'Egle 'arufe = H. 'egla 'arufa (vaars, waarvan de nek gebroken is. De uitdrukking gaat terug op Deuteronomium XXI, 6.

1009. **Schtinker.** *Dou komt e schtinker araus.*

Daar komt ruzie van. Dat loopt niet goed af.

D. Stänker = twistzoeker.

1010. **Schtisch.** *Nit ir schtische un nit ir honneg.*

Niet Uw steken en niet uw honig. Gaat terug op het talmudische spreekwoord: Men zegt tot de bij: niet van uw honig en niet van uw angel. Midr. Tehil Ps. I. – Vgl. Raschi op Numeri XXII, 12. – Bamiedbar R. 20. Tanchoema 6 en Jalkut t.p. M.J.V. 1900 p. 125. Ich wil nit dajn Honig un wil nit dajn Bis. Bernst. 66.

1011. **Schtochen.** *Wer schtocht unter?*

Wie stoekt er? Gezegd van een uithuizige vrouw. (Unter) schtochen, uit een verouderd D. stochen = Nederl. stoken.

1012. **Schtoss.** *Mach schtoss wen de was verdienst.*

Maak grapjes, als je wat verdient. Verknoei je tijd niet nutteloos. Schtos H. schtut = dwaasheid, grap.

1013. **Schtouss.** *Sonder schtouss wert e jéled nit grouss.*

Zonder stoot wordt een kind niet groot. Bet: Men kan bij de opvoeding

van een kind niet elk risico uitschakelen. Schtouss D. Stoss. Jeled H. jeled = kind. Schprichw. §.E.V. 23.

1014. **Schtroof.** *Sou 'n schtroof nit uf mir.*

Zo'n straf niet op mij. Schtroof D. Strafe.

1015. **Schul.** *Der ken schul un almemmer uf (var. der fresst).*

Dat is een onverzadigbaar eter; een nimmerzat. Schul – D. Schule – Synagoge; ontstaan uit leerhuis of daarmee gecombineerd. Almemmer, Almemor uit Arabisch: al mimbar (Reeds in Raschi op Sukka 51b). Verhoging in de synagoge, waarop de voorlezer dikwijls staat. Ook bima. – V.P. 49. en 53. Hij kan 'n schul met 'n almemor op. – Tendlau. 528. Der esst die Schul mit sammt dem Almemor op. Zivy 151.

1016. **Schul.** *Dou geit e schul mit en almemmer ein.*

Daar gaat een sjoel met een almemmer in. Gezegd van een overdadig grote ruimte. Zie 1015.

1017. **Schul.** *Sou in schul un sou ufgerufen.*

Nauwelijks in de synagoge, of reeds (voor de Tora) opgeroepen. Dadelijk ergens voor in aanmerking komen. Oproepen: (Nederlands-Joods) vertegenwoordigers van de gemeente uitnodigen om op het Almemmer (zie no. 1015) de voorlezing van de Tora-afdeling aan te horen. V.P. 49. zo in sj. zo opgeroepen.

1018. **Schuwe.** *Kaan schuwe is aach schuwe.*

Geen antwoord is ook een antwoord. Schuwe uit H. teschuwa = antwoord. Met ss uit ts zie inleiding § 4, II, 8. – V.P. 290. – Tendlau.852. Kaan Tschuwe is aach e Tschuwe. – Bernst. 294. Kejn t'schüwu is auch a t'schüwu. – Weill 1053. – Schuwe is in de vorm sjoechem in de Nederl. volkstaal overgegaan, bijv. hij gaf geen sjoechem.

1019. **Schuwe.** *Wie gefalt dir maan schuwe?*

Hoe bevalt je mijn antwoord? Gezegd als men iemand geen antwoord geeft. Vgl. het vorige nummer.

1020. **Schwarz.** *Wer schwarz is geboren, an dem is 's waschen verloren.*

Wie zwart is geboren, aan die is het wassen verloren. Bet: vgl. Ned. Dat is de Moriaan gewassen, Lat. Aethiopem dealbare. Ongeveer: Dat is moeite voor niets. Vgl. Jer. XIII, 23. Kan dan een Ethiopier zijn huid veranderen?

1021. **Schwebbel.** *Schwebbel un pesch brent.*

Zwavel en pek brandt. Het met elkaar omgaan van jonge mannen en vrouwen brengt risico mee (in sexueel opzicht). Schwebbel m.h.d. swebel-swevel = zwavel. Pesch D. Pech – pek.

1022. **Schweer.** *E sweeer uf e metaarbret.*

Een schoonvader op een reinigingsblad. Bet: Er is een erfenis te wachten. Sweeer – D. Schwäher = schoonvader. Metaarbret = blad waarop een lijk gelegd wordt om het te wassen. Metaar van metaheir (sein) = reinigen. Zo ook: metaarhuis. Vgl. teire, 147. – V.A. VII, 368, no. 49.

1023. **Schweigen.** *Schweigen un denken, toot kaanem nit krenken.*

Zwijgen en denken, krenkt niemand, Schprichw. S.E.V., pag. 31. Wellicht aan het Nederl. ontleend.

1024. **Schwerenout.** *Man ken im die schwerenout von es pônem lesen.*

Men kan hem de ellende van het gezicht aflezen. Nout = D. Not. V.P. 49. Schwere naut, schwerenaüter.

1025. **'Schwiejenieje.** *Er singt schwiejenieje. var. Der ken schwiejenieje singen.*

Verbasterd tot: Er sitzt in der schwie-enieje. Bet. Hij is doodarm, hij is in moeilijke omstandigheden. Schwie-enieje H. Schewia-'ania = Gevangene, arme! Met toespeling op de beginwoorden van een klaagzang (kina) op de vastendag van 9 Ab.

Vgl. I. Davidson, Thesaurus of Mediaeval Hebrew Poetry, III, 415, waar twee liturgische gedichten worden vermeld, die met de woorden Schewija Anija aanvangen (272 en 274). Vbl. ook Zunz. Literaturgeschichte 411 en 522. De auteurs van beide gedichten zijn: R. Schelomo Gabirol en Schimon ben Tsemach Duran.

V.P. 277. Tendlau 637. Der kann aach Schwije-Anije singe'! – Weill 928. Am alle schwio Anio anthun (corrupte lezing).

1026. **Schwitzen.** *Er hot mir lösen schwitzen.*

Hij heeft mij in de steek gelaten. Schwitzen D. zweten.

1027. **Sehen.** *Seen moss isch. Var. Blinde Moupie, seen moss isch.*

Blinde Maupie, blijkbaar Amsterdams toevoegsel. Uiting van twijfel als iemand iets ongeloofwaardigs vertelt of belooft, nl. ik moet het eerst maar eens zien. M.J.V. 1899, blz. 26, no. 4, Der blinde sogt, ich seh es gern.

1028. **Seide.** *So woor wert maan seide ufschtein (soms: saade).*

Zo waar zal mijn grootvader opstaan (sc. uit de dood). Bet: Dat is beslist onmogelijk. Daar geloof ik niets van. Seide is uit het Ostjiddisch afkomstig en eigenlijk een Pools woord = grootvader. Het Westjiddische woord daarvoor is harle (V.P. 43). – V.P. 50. Zo waar zal mijn seide opstaan.

1029. **Sogen.** *Manscher sogt och un er fresst doch.*

Menigeen zegt och, en hij vreet toch. Bet: Menigeen weigert voor de schijn en eet dan meer dan anderen. Algemeen: Menigeen maakt een afwijzend gebaar, maar hij bedoelt het net andersom. M.J.V. 1899, blz. 27, no. 28. Sagt keener: Och 's is em doch.

1030. **Sogen.** *(Nu!) Hot er gesogt (met klemtoon op hot).*

En al heeft hij het nu gezegd (aan te vullen: daarom is het nog lang niet waar). Vgl. voor deze constructie (verbinding zonder voegwoord en vooraanplaatsing van het praedikaat): S. Birnbaum. Jidd. Grammatik paragr. 136. „Nein, hot er gesogt” = Er hot gesogt: Nein, – V.P. 43. Hot er gesagt, nu!

1031. **Sol.** *In der sol gibt man s'n geld ous (var. In metsie-es).*

In de goedkoopte geeft men zijn geld uit. Var. In der sol geit das geld weg. Bet: Omdat het goedkoop (sol) is, geeft men meer geld uit dan gewenst is. Sol H. goedkoopte, besol-goedkoop. Metsie-e H. metsie-a = eigenl. vondst. Iets dat zeer goedkoop is. Zie: Jüd. Lex. V. kolom 1263.

In metsies gibt man sein Geld aus. – Bernst. 97. In a sojl esst man auf dus m'sümon'e geld. – Bernst. 61. Dus ganze geld geht aweg auf m'ziojss. Zivy 63.

1032. **Sop.** *Die sop schmeckt mir nit.*

De soep smaakt mij niet. Bet: Het gezelschap bevalt me niet. Sop D. Suppe.

1033. **Sop.** *Doch sop!*

Toch soep! Bet: We eten er geen kruimel minder om. Ik trek me er niets van aan. Zo erg is 't niet.

1034. **Sop.** *Hob isch sop, hob isch gobbels.*

Heb ik soep, heb ik vorken. Bet: Ik heb altijd pech. Sop D. Suppe. Gobbels D. Gabeln. Zie no. 605.

1035. **Sorg.** *M'n sorg is aach m'n sorg.*

Mijn zorg is ook mijn zorg. Bet: Ik trek me nergens iets van aan.

1036. **Sort.** *Die reschte sort.*

De rechte soort.

a) Dat is niets voor zulk een net mens, om zo iets te doen.

b) ironisch: Hij is er niet naar om zo iets goeds of vriendelijks van hem te verwachten. Nog frequent bij een auteur als Israel Querido. V.P. 32 vernederlandst.

1037. **Ssaar.** *E jiddische ssaar is besser wie e gojsche ssimche.*

Variant: E gojsche ssimche – e jiddische ssaar.

Een Joodse treurige plechtigheid is beter dan een niet-Joodse feestelijkheid. Reminiscentie aan de dronkenschap en de daarmee gepaard gaande vechtpartijen, die bij Joodse feesten ternauwernood denkbaar waren. Ssimche H. simcha = vreugde. Ssaar, zie 1038.

1038. **Ssaar.** *Wen komt die ssaar, nemt se allegar.*

Als het verdriet komt, neemt het alles. Wees niet te zuinig tijdens de „goede” momenten. Als het verdriet komt moet men het geld vaak dubbel uitgeven. Ssaar H. tsa'ar = smart, pijn.

Tendlau. 800. Spar' und spar – Kommt der Sar – Und nimmt es gar. – Tendlau. interpreteert „Sar“ foutief. – Bernst. 287. Schpur, schpur! kûmt der rûach, iin nemt zû gur.

1039. **Ssambatjen.** *Ssambatjen rût noch aanmool.*

De Sambatjon rust tenminste nog ééns. Gezegd van een rusteloos iemand; iemand, die altijd zijn zaken najaagt.

Gaat terug op oude Joodse sage over de sjabbatrivier, die de gehele week zo onstuimig is, dat niemand hem kan oversteken, doch op sjabbat rustig voortstroomt. Daarachter wonen volgens de sage de verloren 10 stammen. Men vergelijkte Sanhedrin 65b en Raschi ter plaatse. Verder Ber. Rabba 11, gesprek tussen R. Akiba en Tyrannus Rufus. Een dergelijk verhaal brengt Flavius Josephus in zijn Bellum Judaicum VII, 5. Ook Talm. Jeruschalmi Sanhedrin X, 5. Zie bijv. ook She'erit Jisrael cap. I, van M. M. Amelander (waar verwezen wordt naar Manasse ben Israel, „Mikwe Jisrael“) of wel Ma'assee Niessiem van M. Edrehi Amsterdam, 1818 e.d.

De sage wordt ook vermeld in de vrijdagavond-zemierot: Ma jafiet en Jom schabbat kodesch hu.

1040. **Ssambatjen.** *Hinter Ssambatjen.*

Achter Sambatjon. Bet: Heel ver weg. 'n Onbekend land. Ssambarjen, zie no. 1039. V.P. 267.

1041. **Ssappelen.** *Sisch de ssappel machen.*

a. Hard werken, ploeteren. b. Zich erg druk over iets maken.

Ssappelen m.h.d. zabeln, zappeln. D. zappeln.

Het jidd. ssappelen heeft in tegenstelling tot het moderne Duitse zappeln de betekenis van het middelhoogduitse woord bewaard = ruhelos tätig sein. Sappelen overgegaan in de Ned. volkstaal, zich te sappel maken, sappelaar. V.A. II, pag. 255.

1042. **Ssargenes.** *E ssargenes hot kaan taschen.*

Een doodskleed heeft geen zakken. Bet: Men kan bij de dood niets meenemen. Het Fries kent een overeenkomstig spreekwoord „op it lêste kleid sitte gjin bûsen“.

Ssargenes = oorspronkelijk feestkleed (zie bijv. A. Berliner, pag. 32f).

Hieraan herinnert nog het dragen daarvan op de Jamiem Noraiem en het in sommige kringen nog gehandhaafde gebruik, dat de heer des huizes op Seideravond een sargenes draagt. Elia Levita (1469-1549) vermeldt alleen het dragen op de drie Jamiem Noraiem (zie Sefer Ha-Tischbi s.v. Sargenes). De etymologie van het woord is omstreden. E. Levita, Sefer Ha-Tischbi, leidt het af van serge, sarge (van Sericus), terwijl A. Berliner (pag. 34) denkt aan oud-Duits sarroch of sarroc = hemd. – Daarentegen leidt Mieses J. Spr. p. 201 en 242 het af van middellat. sargineum „das im M.h.d. Bayerns ein kirchliches Kleid bezeichnete” „dat de naam serg droeg. Vgl. Bernst. 292. Tachrichim macht man uhn kescheness (doodskleren maakt men zonder zakken).

1043. **Ssasri'e.** *Ssasri-e un metsoure' gein mit enander.*

De slechten voelen zich tot elkaar aangetrokken.

Twée afdelingen uit Leviticus XII-XVI, die vaak op één sjabbat gecombineerd gelezen worden. De inhoud (over onreinheid en ziektegevallen) werd aanleiding tot het ontstaan van dit gezegde. V.P. 303. – Tendlau. 572. – M.J.V. XVI, 1913, pag. 6. – Bernst. 58.

1044. **Ss-chore.** *Ss-chore moss aach ponem hobben.*

Koopwaar moet ook gezicht hebben. Koopwaar moet niet alleen van goede kwaliteit zijn, maar er ook goed uitzien (event. goed verpakt zijn). Vgl. Het ook wil ook wat hebben. Ss-chore H. ssechora = koopwaar.

1045. **Ss-chore.** *Weit von hier, liegt m'n ss-chore.*

Ver van hier ligt mijn koopwaar. Spottend. Als iemand zich er op laat voorstaan, dat een hooggeplaatst persoon nog familie van hem is. Voor ss-chore, zie 1044.

1046. **Ss-choure.** *Die ss-choure sol kaan lecho doudie heeren.*

Deze koopwaar mag 't lecho doudie niet horen, d.w.z. het lied (van Salomo Alkabetz), waarmee de sjabbat begroet wordt. Bet: De goederen moeten zo gauw mogelijk van de hand gedaan worden.

Ss-choure – H. ssechora = koopwaar. Ook en juister „ss-chore”, zie 1044 Ssoucher H. ssocher = koopman, oorspr. rondtrekkend koopman). Lecho doudie – H. lecha dodie, Kom, mijn vriend (de bruid i.e. de sjabbat tegemoet). Vgl. Der erste ssoucher, 1068.

Ss-choure naast ss-chore (1044). Zie voor ou naast o, inleiding § 3.

1047. **Sseförem.** *Koswe sseforem wern nit betúch.*

Letterl. Boekenschrijvers worden niet rijk. In het algemeen: Van het beoefenen der wetenschap wordt men niet rijk. Vgl. Ts. Ur. Amsterdam, 1711, 148b. 1e kolom-afdeling Wezot Haberacha.

Rabbi Isserl schreibt: „Worum hot mousche nit bescheidlich gebenscht zu schimon as er andere brieder hot auch gebenscht (= gezegend)? Der teiruts (= antwoord) is: Die gemore git in שנהגו מקום פרק vier un zwanzig תעניתים hoben unsere chachomim tun fasten das kein tefilinschreiber oder melamed fun die kinder sol nit reich werden. Den wen er wert reich werden un viel gelt hoben, do wert er nit weln ein melamed (= onderwijzer) sein un wert auch nit weln tefilin oder sseifer touro schreiben. Dorum is kein ssimon berocho (zegen) an dem kneln (onderwijzen) oder die sseforiem schreiben, zu hoben reiwach (= winst) dar fun. Dorum wolt mouschee auch nit benschen schimon, der weil von seinem scheiwet (= stam) wern kumen eitel melamdin un ssoufriem etc.”

De aangehaalde gemara-plaats is B.T. Pesachiem 50b. „שאימלי מתעשרין „אין כותבין. In dit kader past ook de mening van Onkel Salomo, de schatrijke oom van H. Heine over zijn beroemde neef: Hätte der dumme Junge eppes gelernt, brauchte er jetzt nit zu schreiben Biescher”. Sseforem, zie 1048. Betúch vgl. 247. Ta’aneisiem gramm. onjuiste jidd. pluralis i.p.v. H. ta’aniot. Tendlau. 186.

1048. **Sseforem.** *Wer in sseförem laajent is nit joutse, man moss aach kennen machen moutse.*

Wie in de Heilige boeken leest heeft zijn plicht niet gedaan, men moet ook de lofzegging over het brood kunnen maken. Gezegd van Joden, die zich geheel aan de studie van de Wet wijden en de zorg voor het bestaan aan anderen overlaten. Zie ook no. 558.

Sseforem H. sefariem (sing. sefer) = boeken. Laajent, laajenen (oudere vorm lajen), van het Lat. legere = 1) lezen, speciaal lezen in Heilige boeken; 2) ’t op bepaalde toontekens zingend reciteren van de Bijbeltekst.

Joutse sein – voll. joutsei jedei chouwosou sein. Joutsei jedei chouwosou H. jotsee jedee chowato = zijn plicht doen (eig. ontkomen aan de handen = macht van zijn plicht). Moutse machen, zie 85.

1049. **Sseichel.** *Sseichel is meer wie mesomme.*

Verstand is meer dan geld. Vgl. Prov. III, 13-16. Sseichel zie 359.

1050. **Sseichel.** *Sseichel is e schlepsak.*

Verstand is een zak, die men achter zich aansleept, d.w.z. men heeft niet altijd op tijd het juiste antwoord bij de hand. Vgl. Esprit d'escalier. V.P. 141. De chochmo is 'n schlepzak. – Schprichw. S.E.V., pag. 4. De seichel is a schlepzekken un kumt se spoot. – Bernst. 278. Der sseichel is a kricher.

1051. **Sseichel.** *Fier sou'n sseichel hot man kaan kop neiteg.*

Voor zulk een verstand heeft men geen hoofd nodig. Gezegd van iemand, die met groot aplomb een waarheid als een koe verkondigt. Schprichw. S.E.V. 17.

1052. **Ssenken.** *Sisch gut ssenken.*

Zich goed twisten. Zo lang verwijten uitwisselen, tot alles afgereageerd is en men ten slotte weer vrede sluit. Ssenken, zie no. 854.

1053. **Ssereife.** *In der ssereife, ous der ssereife.*

In de brand, uit de brand. Spottend op iemand, die door brand uit de financiële moeilijkheden is geraakt; met zinspeling op de uitdrukking „in der ssereife sitzen” = in moeilijkheden zitten. Vgl. uit de brand helpen. Verwante Ned. uitdrukking: hij is uit de brand. Ssereife, H. serefa = brand. Vgl. Bernst. 290. Nuch a ss'rejfu wert men reich. Vgl. ook Stoett.

1054. **Ssimche.** *Bei die grousste ssimche is man nit doubei.*

Bij de grootste vreugde (nl. als men weg is) is men niet aanwezig. Gezegde op iemand van wie men blij is dat hij ophoepelt. Zie 563.

1055. **Ssimche.** *Die ssimche verschtêren.*

De vreugde bederven. Vgl. Met klompen in het gelag komen. Verschteren = D. verstören (in het Duits verouderd). Nu ook in de Ned. volkstaal.

1056. **Ssimche.** *Von e ssimche sol man kaan ssaar machen.*

Van een feest moet men geen leed maken. Bet: Feestelijke stemming moet men niet onnodig bijv. door 't ophalen van droeve herinneringen verstoren. Ssimche, zie 563. Ssaar, zie 1038.

1057. **Ssimche.** *Wer sich kaan ssimche macht, der hot kaane.*

Wie zich zelf geen feest (geen vreugde) maakt, die heeft er geen. Voor de betekenis zie no. 482.

Ssimche zie no. 563.

1058. **Ssimmes.** *Das is kaan ssimmes.*

Dat is geen ssimmes. Bet: Dat is geen dagelijkse kost, maar iets bijzonders (voor sjabbat). Dus: Daar moet je niet te royaal mee omgaan. Ssimmes, no. 605.

1059. **Ssod.** *Das is e ssod von ganz kaal.*

Dat is een geheim v.d. gehele gemeente. Bet: Dat is een geheim, dat iedereen bekend is. Amsterdamse variant: Das is e ssod von ganz Marken (met toespeling op de Amsterdamse Jodenbuurt).

V.P. 267. Saud von gad gadjo. – Diskurs: Es iz aan ssod von chad gadje. – Bernst. 185. Der szoijd ligt auf der gass.

Sadan pag. 185 Ssod lechol Brod.

1060. **Ssod.** *An e ssod is kaan brooche.*

Aan een geheim is geen zegen. Ssod H. sod = geheim. Tendlau. 847. idem. – Bernst. 184.

1061. **Ssokkes.** *Nooch ssokkes komt er mit esrougem.*

Na het loofhuttenfeest komt hij met cederappels. Bet: Hij komt te laat. Vgl. Dat is mosterd na de maaltijd. Ssokkes H. Sukkot eigenl. hutten (met weglating van het woord chag) hier: Loofhuttenfeest. Esrougem H. etrogium meerv. v. Etrog = cederappel. Gebruikt bij het schudden met de palmtak. – zie no. 577 op het Loofhuttenfeest, volgens het voorschrift Lev. XXIII, 40.

In de volksmond verbasterd tot: Na sokkes kommen de esrougem. In deze vorm bij V.P. 120. Mede hierdoor vaak verkeerd opgevat in de zin van: Later komen de gevolgen bijv. later komen de rekeningen enz.

Tendlau. 77. Das haasst: Esrogim nach Sikkes. – Nascher. 29/104. Esrogim nach sukses. – M.J.V. 1922 p. 31. Esroig'm noch Ssükkes. – Weill 693.

1062. **Ssonnem.** *Al mene ssonnem.*

Al mijn vijanden. Sarcastische reactie, als iemands omstandigheden (bijv. gezondheid) te wensen overlaat en men daarnaar informeert. Bedoeling: „Al mijn vijanden” (moge het zo te moede zijn). Vgl. Oj m'n ssonnem en M.J.V. 1899 p. 44 no. 40.

V.P. 293. Al mijn sonnem. – H. H. Houben Gespräche mit Heine no. 135. citeert een antwoord van H. Heine op een vraag naar zijn gezondheid „allen Meschumodim (= gedoopten) zoll zumute sein wie mir”, dat waarschijnlijk dit spreekwoord als achtergrond heeft. Een dergelijke achtergrond ligt vaak aan uitingen van Heine ten grondslag. Zivy 138. Zie 528.

1063. **Ssonne.** *Man sol s'n ssonne nit zu klaan ansehen.*

Men moet zijn vijand niet te gering schatten. Zie 528.

1064. **Ssonnem.** *Mit s'n ssonnem sol man koggel essen.*

Met zijn vijanden moet men „koggel” eten. Bet: Probeer je vijanden door vriendelijke behandeling van gezindheid te doen veranderen. Vgl. Isch los se koggel essen. Los se koggel fressen (bijv. op klant, die niet wilde toeslaan). Zelfs in de zin van steekpenningen! Koggel, zie 492.

1065. **Ssores.** *Wer nit uf m'n ssores komt, komt aach nit uf m'n jontef.*

Wie niet bij mijn leed verschijnt, hoeft ook niet op mijn feestdagen te verschijnen. Ssores van Tsores H. tsarot = smarten Als sores, sorus, zores thans ook gebruikelijk in het Nederlands.

1066. **Ssoten.** *Der ssoten me'kätreg sitzt uf der zong.*

Satan de aanklager zit op de tong. Bet: Menigeeen verraadt zich, doordat hij zijn tong niet in bedwang houdt. Ssoten mekatreg H. Satan mekatreeg = Satan, de aanklager (nl. die Gods schepselen aanklaagt). Mekatreeg, vierletterige stam uit het Griekse κατηγορειν = aanklagen, waarvan piëlvorm.

Vgl. voor de metathesis (*alleen* van het werkwoord) Raschi op Genesis XVIII, 33, ha-kategor mekatreeg (= de aanklager klaagt aan). Mekatreg is in de vorm „bekattering” in de volksmond terecht gekomen. Zie: Moormann en vooral Dr. E. Slijper, „Bekattering”, De Nieuwe Taalgids (10, 4, 1916, pag. 29-46.)

1067. **Ssoucher.** *Besser ein klaaner ssoucher, as ein grousser knescht.*

Beter een kleine koopman, dan een grote knecht. Es neie Puriembuch van Schloume Duikelaar 1804 (Poeriemkranten). Zie 1046 ssoucher.

1068. **Ssoucher.** *Der erste ssoucher is immer der beste.*

De eerste koper is altijd de beste. Aarzel niet met de beslissing; verkoop terstond. Gl. v. H. 100. Darum ist ale zeit der erste soucher der beste.

1069. **Ssoucher.** *E jiddische ssoucher un e taatsche temeie findt man in der ganzen welt.*

Bet: Overal in de wereld vindt men wel een Joodse koopman of een Duitse hoer. Taatsch = Duits. Temeie, zie no. 32.

1070. **Ssoucher.** *Ssof ssoucher le-pleite, ssof gannew lie-telieje.*

Het einde van de koopman „naar het faillissement”, het einde van de dief „naar de galg”. Le-pleite = naar de pleite. H. liefleeta. Pleite H. peleeta, oorspronkelijk redding, ontsnapping, vlucht, rest. In het Jiddisch, secundair en ironisch: faillissement. Bij Gl. v. H. reeds in deze betekenis.

Pleite is overgegaan in de Nederl. volkstaal, pleite gaan – er van door gaan, ook bankroet gaan, zie verder Van Dale.

Telieje H. telieja = galg (lie'tlieja naar de galg). Stoett 1759 geeft de volgende verbasterde vorm: zoof zoucher le Pleite, zoo gannew lithlio (en verwijst naar Kluge Rotw. 304, 352, 385, Rabben: Gaunerspr. 102). Bernst. 186. souf odom lemiesso, souf beheimo lieschechieto. souf soucher liefleito, souf gannow lieslejo. en verklaart: niemand entgeht seinem Schicksal. De eerste regel van Bernstein betekent: het einde van de mens is de dood, het einde van het vee is de slachtbank. Het is letterlijk ontleend aan Berachot 17a. De tweede regel =(ons spreekwoord) is waarschijnlijk een humoristische „Weiterbildung”. V.P. 268. Ssof zie 614.

1071. **Ssoudes.** *Ssoudes sennen geseires.*

Geheimen zijn kwellingen. Bet: Geheimen zijn bezwarende lasten voor hem, die ze bewaren moet. Ssoud H. sod = geheim. Voor geseire, zie 267. Schprichw. S.E.V. 1. – V.P. 267. – Vgl. ook no. 1060.

1072. **Ta'am.** *Aanem de ta'am in de mond gebben.*

Ta'am. Aanem de ta'am in de mond gebben.

Iemand de reden (het argument) in de mond geven. Bet: Iemand de pap in de mond geven, het antwoord voorkouwen. Ta'am H. idem, hier = reden. V.P. 294.

1073. **Tachles.** *Tachles reiden.*

Verstandig, zakelijk spreken. Tachles H. tachliet = doel, praktische zin. V.P. von tachlis geredt.

1074. **Tachles.** *Das is kaan tachles.*

Dat is niet praktisch. Dat is geen verstandige taal. V.P. 297.

1075. **Takkef.** *Takkef mit aanem sein.*

Intiem met iemand zijn. „Groot” met iemand zijn. Takkef H. takkief = sterk, machtig. Ned. Jidd. = intiem, bevriend. V.P. 300.

1076. **Tanne.** *a. Dowon redt der tanne nit. b. Von dir redt der tanne nit.*

a. Daarvan spreekt de tanna niet. Bet: Dat staat nergens geschreven.

b. Van jou spreekt de tanna niet. Gebezigd, als een onbetekenend iemand zich een air geeft. Tanna H. Tanna, wetgeleerde uit de Mischna-periode, vgl. Strack 119-135.

1077. **Tanz.** *Es geit kaan tanz vor essen.*

Er gaat geen dans voor eten. Bet: Eten gaat voor dansen. Eten gaat voor alles. Schprichw. S.E.V. pag. 9 en 18. – M.J.V. 1906, blz. 66, no. 567. – Essen geit vor ka Tanz. A Tanz geit nischt var kaan Essen. Geeft andere bronnen.

1078. **Tanzmaanschter.** *Der tanzmaanschter tanzt fier 's mesomme, der rebbe lernt fier's mesomme.*

De dansmeester danst voor het geld. De rebbe leert voor het geld. Bet: Alles draait om het geld. Vgl. Geen geld, geen Zwitsers. Maanschter D. Meister met epenthetische n, zie inleiding § 4, II, 3. Mesomme H. mesuman = contant geld. Bijv. bij Gl. v. H. Kesef mesuman. Lernen – zich met het bestuderen van de heilige Wet en commentaren bezig houden. Zichronot. R. Spitz-Kisch – Dr. J. Meijer. pag. 17: „Een matroos klimt voor de duiten. Een rebbe lernt voor de duiten.”

1079. **Taschliech.** *Wer kaan taschliech gemacht hot, ken es noch machen.* Wie geen „taschliech” gemaakt heeft, kan het nog maken. Het is nooit te laat, om je zonden goed te maken. Taschliech machen: Gebruik op Nieuwjaarsfeest om aan een stromend water een gebed uit te spreken. Inhoud: Micha VII, 18-20. Taschliech = „Gij zult werpen.” V.P. 301. – Tendlau. 375. en 649.

1080. **Techooche.** *Aanem de techooche reiden.*

Iemand de techooche zeggen. Bet: Iemand een strafpredikatie houden. Techooche. H. toochacha. Lev. XXVI 14-43 en Deut. XXVIII, 15-68. Bevatten bedreigingen met straf, voor het geval het Joodse volk zich niet aan de wetten der Tora zou houden.

Er heerste van ouds een bijgelovige vrees, om bij deze afdelingen voor de Tora geroepen te worden. Vandaar dat men bijv. in sommige gemeenten niemand bij name „opriep” (zie voor oproepen no. 1017), maar met de formule „Mie sjeejirtsee” = Wie wil (kome).

Elders werd de schammes voor het vervullen van deze plicht een extra beloning toegekend. Zie H. Beem, Verdwenen Mediene, pag. 40. Ook werd wel voor de opgeroepene de gebruikelijke zegewens tweemaal uitgesproken. V.P. 302. – Nascher. 116. Sag mir nur keine techoches. – Tendlau. 400. Die ganze Toucheche reicht nit hin. – Vgl. Stoett. 1311. Iemand de Leviten lezen.

1081. **Techooche.** *Die techooche wert bekol nomech gelaajent.*

De techooche wordt met zachte stem gelezen. Bet: Als men iemand de les leest, moet men dat op rustige wijze, niet met stemverheffing doen. Bekol nomech H. bekol namoch – met zachte stem. Het is de gewoonte de tochecha (zie no. 1080) snel en zacht te lezen. Schprichw. S.E.V. 4. Krijsch zou nit: De tougoge werd zoetjes gelaajent!

1082. **Techooche.** *Meer kelôles wie in der techooche.*

Meer vervloekingen dan in de strafbedreigingen van Leviticus en Deuteronomium. Zie no. 1080. Keloles meervoud v. H. kelala = vervloeking, verwensing. V.P. 302. Zoveel vloeken staat niet in de touchogoh.

1083. **Tefiesse.** *Er hot e tefiesse ponem. Var. E ponem, ob er ous der tefiesse komt.*

Hij heeft een gezicht of hij de uit gevangenis komt. Ponem, zie 93. Tefiesse H. tefiessa = gevangenis (van stam **פדן** = vastgrijpen). In de niet-Joodse wereld is het woord bajas (H. bajit = huis) voor gevangenis doorgedrongen, terwijl de Joden het woord tefiesse hiervoor gebruikten. Bajes in deze zin behoort tot het Bargoens. Voor het met tefiesse verwante tofes, zie Van Dale. In het Jiddisch neutrum, in het Barg. „de” bajas.

1084. **Tefillin.** *Sou woor, wie ich heint tefillin geleigt hob.*

Zo waar, als ik vandaag de gebedsriemen heb aangelegd. Gebruikt als bekrachtigingsformule.

Tefillin = gebedsriemen worden bij het morgengebed op het voorhoofd en de linkerarm gebonden. Ze bevatten enkele bijbelteksten, op perkament geschreven, in leren omhulsel. Het voorschrift berust op Deut. VI, 8, idem XI, 18 enz. Men vergelijkte Mattheus XXIII, 5. Heint, zie no. 147. – V.P. 304/305. – Bernst. 119. Wi ich hob heint taliss ün t'filin gelegt.

1085. **Tefillin-schreiber.** *Der is aach kaan tefillin-schreiber.*

Hij is ook geen tefillin-schrijver. Bet: Hij is niet bijzonder vroom! Tefillin, zie no 1084. V.P. 304. – Echter: M.J.V. 1900, blz. 130. no. 471. Er schraibt tefillin = er ist blutarm. Zie no. 1047.

1086. **Teibel.** *Der is dem teibel von dem karren geglitscht.*

Hij is de duivel van de kar geglipt. Hij is zo glad als een aal.

1087. **Teim.** *E teim von eppes hobben. Var. Ibber eppes teimen.*

Ergens over zeuren. Een manie er van hebben. Teim. H. ta'am zie 181 V.P. 295.

1088. **Teines.** *An teines esst er, an purem fressst er.*

Op vastendag eet hij, op Poeriem vreet hij. Hij doet alleen de prettige dingen mee. Het onaangename vermijdt hij. Woordspeling op Teines Ester, de vastendag voorafgaande aan Poeriem, ter herinnering aan Ester's vasten, zie Megillat Ester IV, 16 etc. Teines H. ta'anit = vastendag. Tendlau. 662. Er halt Ta'anis-Esst -er.

1089. **Teiwes.** *In teiwes un schewat scharben die meisten leit.*

In Tewet en Schewat sterven de meeste mensen. Teiwes en Schewat H. Tewet en Schewat wintermaanden. Er is van ouds een zeker bijgeloof met deze maanden verbonden. Zie: Jore Dea, Be'er Heit. op XI, d en Otsar Diniem J. D. Eisenstein sub. „Tewet”. – Tendlau. 809.

1090. **Teiwes.** *Kol teiwes ha-schein.*

Al wat God een gruwel is. Woordelijk ontleend aan Deut. XII. 31. In de Asjkenazische uitspraak: Koul tou'awous hasjeim. Voor de overgang van touawous naar teiwes vgl. Inleiding § 4, 14. V.P. 176. Ha-schein omschrijving voor God, zie 750.

1091. **Telieje.** *Der is aach von der telieje gefallen.*

Die is ook van de galg gevallen. Is aan de beul ontsnapt. Telieje H. telija = galg.

1092. **Temeies.** *Wen temeies alt wern schpinnen se tsitses (ssitses).*

Als hoeren oud worden, spinnen ze tsitses. Vgl. Als hoeren oud worden, zitten ze onder de preekstoel. Vrouwen, die een lichtzinnige jeugd achter zich hebben, worden op oudere leeftijd vaak kwezels. Temeie H. temeia = een onreine vrouw = hoer. Tsitses H. tsietsiet = schouwdraden Num. XV, 37. – Tendlau. 332. Geh mir mit der Zizes-Spinner'n. – M.J.V. 1899, blz. 26, no. 7. Wenn die chonten u.s.w. – B.E.R. 9. A hür wert auf der elter a zizis-schpinnerin. De Nieuwe Vertaling spreekt van „kwasten” zie Matth. XXIII, 5. Zie 32.

1093. **Tetschen.** *Fir tetschen hot man kaan chochme neiteg.*

Voor het blazen op de bazuin heeft men geen verstand nodig. Tetschen = blazen op de bazuin op Rosch haschana enz. Het is een oud Romaans woord, dat o.a. in het Nederlands en Elzasser Jiddisch

bewaard bleef en dat ook bij Elia Levita en Buxtorf voorkomt. In Oud-Frans: tochera, tochar:Frans toucher = spelen op. In Zuid-Frankrijk toucher le schofar. V.P. 306 (verklaring onjuist). Zivy 378, Güt getetscht. Vgl. ook M. Kosower in :For Max Weinreich on his seventieth birthday, 1964, pag. 362 e.v.

1094. **Tewalle.** *Tewalle utechadesch, var.Tis'chadesch.*

Vgl. Mit gezond. Moogt gij het verslijten en vernieuwen. Gezegd als iemand een nieuw kledingstuk voor 't eerst draagt. Bij een hoed of schoenen sprak men geen wens uit. V.P. 303 en 308.

1095. **Tfille.** *Me leigt kaan tfille uf e chommesch.*

Men legt geen tefilla op een chommesch.

Gezegd als men na een bijzonder lekker gerecht iets heel gewoons of alledaags krijgt voorgezet.

Tfille, tefille H. tefilla = gebed.

Het Jiddische tefille betekent, zoals hier, ook gebedenboek.

Chommesch H. chumasch = vijfde (deel). Met deze naam worden de delen van de Pentateuch aangeduid.

Zie ook no. 200.

1096. **Tillem.** *Man wert bald tillem ibber im sogan.*

Men zal spoedig „tillem” over hem zeggen. Bet: Hij zal wel spoedig sterven. Ziet op het gebruik dat zij, die de wacht houden bij een lijk, of een stervende „tillem zeggen”. Dit vindt ook bij vele andere gelegenheden plaats. Tillem H. tehieliem = psalmen. 'n Tillempje, klein formaat uitgave der psalmen. V.P. 306.

1097. **Tisch.** *Der komt an dem geraate tisch.*

Hij komt aan de gereedstaande tafel. Gezegde, dat gebruikt wordt, als iemand op vrijdagmiddag begraven wordt.

Het woord „geraate” heeft niets met „gerade” uit te staan; dus niet zoals volgens de verklaring van V.P. „juist op tijd”, maar van m.h.d. „gereit”, „bereit” Eng. ready, Ned. gereed, of wel participie van m.h.d. reiten = bereiten. V.P. 43. Zum graden Tisch.

1098. **Tisch.** *Gotloub, der tisch is gedekt.*

Godlof, de tafel is gedekt. Bet: Goddank, eindelijk is het klaar. Als iemand lang treuzelt.

1099. **Tochter.** *Siet maan tochter schel (scheel), ir dukaten sennen gel (geel).*

Ziet mijn dochter scheel, haar dukaten zijn geel. Vgl. Het geld dat stom is, maakt recht wat krom is. M.h.d. schel, schelch, n.h.d. scheel. M.h.d. gel, n.h.d. gelb.

1100. **Tochter.** *Wer die tochter hobben wil, moss es mit der memme halten.*

Wie de dochter wil hebben, moet de vriendschap van de moeder zoeken. Schprichw. S.E.V. 7. – Tendl. 962. Wer die Tochter will, muß sich mit der Mutter halte. – Bernst. 114. As men mejnt di tochter, chanf'et (= vleit) men di müter.

1101. **Tole.** *Dou is der tole begraben.*

Daar is de „tole” begraven. Gezegd als het eten zeer heet is. Achtergrond niet duidelijk. Tole 671 of 1103.

1102. **Tole.** *Vor de tole de schie an hot.*

Voordat de tole zijn schoenen aan heeft.
Bet: 's morgens heel vroeg. Tolé zie no. 671.

1103. **Tôletje.** *'n Versoggen tôletje.*

'n Verwend lammetje. Bet: 'n Verwend kind. Verssoggen D. verzogen van verziehen = verwennen. Toletje van Tolee = H. talee = lam met Ned. diminutief suffix: tje. V.P. 296.

1104. **Tooches.** *E grouse tooches hot e grouse boks neiteg.*

Een grote derrière heeft een grote broek nodig. Bet: Wie op grote voet leeft, heeft dienovereenkomstig veel geld nodig. Schprichw. S.E.V. 1.

1105. **Tooches.** *Mit aan tooches ken man nit ouf zwaa chassenes sitzen.*

Met één derrière kan men niet op twee bruiloften zitten. Bet: Men kan niet op twee plaatsen tegelijk zijn. Zie 26.

Schprichw. S.E.V. 6. Mer ken niet mit aan tooges uf swaai kermissen gein. – M.J.V. 1899, blz. 42-9. – Bernst. 208. Mit ejn puur fis ken men nit auf zwej chassünojss tanzen. – Bernst. E.R. 177. Mit ejn tuchoss ken men nit auf zwej chassünojss tanzen.

1106. **Tooches.** *Schloog daan tooches mit feisten.*

Sla je derrière met vuisten. Bet: Doe wat je wilt, het help toch niet. Feisten D. Fäuste.

1107. **Tooches.** *Wer nit komt, klemt aach saan tooches nit zwischen die tier.*

Wie niet komt, klemt ook zijn derrière niet tussen de deur. Gezegd als iemand zonder opgaaf van redenen niet weer terugkomt. Vgl. Wie niet komt, spaart te gaan. Het tegenovergestelde in de zegswijze: *Wo man nit gepraajt is, broucht man nit sse gein.*

1108. **Tooches.** *Wie man sisch dreit, der tooches bleibt hinten.*

Hoe men zich draait, de derrière blijft achteraan. Bet: De natuur laat zich niet dwingen.

1109. **Toon'** *Toot man gut ein, ken es gut sein.*

Doet men er goed in, kan het goed zijn. Bet: Als men goede ingrediënten in het eten doet, zal het resultaat navenant zijn. Gezegde, als iets lekker smaakt, waaraan de huisvrouw veel zorg heeft besteed. Schprichw. S.E.V. 3. – Weinr. Stapl. 246. – Bernst. 145. As men legt güt arein, nemt men güt araus.

1110. **Toon.** *Das toot men nit.*

Dat doet men niet: Bet: Zo iets behoort men niet te doen, dat is in strijd met het fatsoen. Zie Genesis XXXIV, 7 en II Samuel XIII, 12.

1111. **Toon.** *Er toot es bechêrew chadde.*

Hij doet het met een scherp zwaard. Bet: Hij doet het gedwongen – met tegenzin. Vgl. Jes. XLIX, 2. Cherew H. = zwaard. Chadde van H. chad (fem. – chadda) = scherp.

1112. **Toon.** *Host mir eppes getoon, oder wilt mir eppes toon?*

Heb je mij iets gedaan, of wil je mij iets doen? Wanneer men een

cadeau krijgt of een vriendelijkheid ondervindt, zonder redelijke aanleiding, van iemand, die men wantrouwt.

1113. **Toon.** *Wer niks hot ze toon, der macht sisch was ze toon.*

Wie niets te doen heeft, zoekt iets te doen. Gezegd van iemand, die zich nodeloos moeilijkheden op de hals haalt. Cf. Hot der Jid kaan sorgen, dann schafft er sich sorgen. Tendlau. 841. Wer nix zu thun hat, macht sich zu thun.

1114. **Toure.** *Toure is die beste ss-choure.*

M.J.V. XXII, blz. 13, no. 97. Toireh is die beste ss'choireh, verwijst naar Jalkut Exod. 363. Verhaal over een geleerde, die met andere reizigers in een stad komt, de eerste met zijn kennis, de anderen met hun koopmansgoederen. De geleerde legt met zijn kennis eer in, de anderen doen met hun goederen onaangename ervaringen op. Bernst. 292.

Toure H. Tora = Leer, de Leer van Mozes. Pentateuch, wet, fig. kennis van de wet. Ss'choure zie 1046.

1115. **Toure.** *Das is kaan toure.*

Dat is geen tora (wet). Bet: Dat hoeft men volstrekt niet zonder meer te geloven, dat is geen onomstotelijke waarheid. V.P. 302. – Tendlau. 315. Es is aach nit alles Toores-Moosche, was Der sagt.

1116. **Toure.** *Kaan toure, kaan ss-choure.*

Geen tora en geen koopwaar. Bet: Geen kennis en geen geld. Nascher. 95. Ka Tajre ka Sechojro, geeft echter als betekenis: Keine Gescheitheit und keine gute Ware. – Het woordspel Tora en ssechora (koopwaar) komt ook voor in de liturgie van Simchat Tora. – Bernst. 292. Nit kejn tojru, nit kejn ss'chojru.

1117. **Toure.** *Sou woor die toure heint gehobben un geleigt is.*

Var. Bei der toure, die schabbes gehobben un geleigt is.

Eed. Zo waar als de Tora vandaag opgeheven en neergelegd is. „Heint” wijst niet slechts op sjabbat, doch ook op de weekdays (maandag en donderdag), waarop uit de Tora wordt gelezen. V.P. 302. Toure hier = wetsrol.

1118. **Toure.** *Wo toure is, is chochme.*

Waar tora is, is wijsheid. V.A. I, no. 23, pag. 359. – Tendlau. 828. – Bernst. 292. Wü tojru, dort is chochmu (brengt enkele parodieën). Zivy 14.

1119. **Toure.** *Wo kaan toure is, is kaan dêrech êrets.*

Waar geen tora is, daar is geen (Joodse) beschaving. Ontleend aan de uitspraak van R. Elazar ben Azarja in Awot III, 21, waar ook de omgekeerde stelling volgt. Toure zie no. 1114. Hier: kennis van de wet. Derech êrets, zie no. 164.

1120. **Toures Mouschee.** *Toures (Tores) Mouschee emmes.*

De leer van Mozes is waar. Gebruikt als bekrachtiging van hetgeen men zegt, in de zin van: Zo waar als de leer van Mozes. Bernst. 16. Juister geformuleerd, Emess wi tojrass Mojsche. – Tendl. 338. Bei Tooras Moosche.

1121. **Tout.** *Bechinnem is der tout.*

Gratis is de dood. Niets is voor niets. Tendlau. 757. Umsunst ist der Tod.

1122. **Tôwes.** *Er lost sisch niks towes machen.*

Bet: Hij laat zich er niet tussen nemen. Towes verbasterd uit to'us. H. ta'ut = dwaling, vergissing. Weill 326. Tôuss machen = passer sous silence une erreur = aanem (eppes) tôwes machen.

1123. **Trênen.** *Bewôv daan trenen bis du unter der choppe schteist.*

Bewaar je tranen, tot je onder de trouwhemel staat. Gezegd tegen een meisje, dat zonder reden heilt.

1124. **Tsaddie.** *Wo der kromme tsaddie bei komt, das teegt nit.*

Waar de kromme tsaddie bij komt, dat deugt niet. Verklaring alleen te begrijpen uit het Jiddisch (Hebreeuwse) schrift. De tsaddie is een van de letters van het Hebr. alfabet en in het Jiddisch, met Hebr. letter geschreven, de eerste letter van het woordje „zu”. Eigenlijk dus: waar zu (te) bij komt deugt niet. Voor kromme en rechte tsaddie, zie no. 1125. V.P. 107. – Tendlau. 848. Alles zu viel is nix werth.

1125. **Tsaddek.** *E tsaddek im pelz.*

Een braaf man in „pelz”. Verkl. De letter tsaddie (Duits z) komt in twee vormen voor, de kromme tsaddie ז en de rechte פ of slechte tsaddie (aan het eind van een woord).

Tendlau. 654. geeft een onjuiste verklaring. – M. J. V. 1899, blz. 133 en XXII, blz. 20, no. 182. – Bernst. 219. geeft de juiste achtergrond: „Der Buchstabe „zadik” (zade), welcher zu Ende eines Wortes geschrieben wird, heisst im Volksmunde „schlechte zadik” (vom deutschen schlicht = gerade). Darum sagt das Volk von einem Heuchler und Scheinheiligen, er sei „schlecht”, wie das Zadik im Worte Pelz.”

1126. **Tsedôke.** *Tsedoke besseisser mit e ratel.*

Weldadigheid in het geheim met een ratel. Gezegd van iemand, die met zijn goede daden te koop loopt. Volgens Joodse opvattingen geschiedt de echte weldadigheid in stilte. Vgl. Bawa batra 9b. Wie aalmoezen geeft in het geheim, is groter dan onze leraar Mozes. Vgl. ook: Ketuw. 67b en Prov. XXI, 14.

Tsedoke H. tsedaka = rechtvaardigheid, weldadigheid, aalmoes. Besseisser H. basèter = in het geheim. Ratel uit Ned. of Nederd. Vgl. Matth. VI, 1-4.

1127. **Tsewô-e.** *Tsewô-e lösen.*

Als laatste wens kenbaar maken. De uitdrukking heeft betrekking op bepalingen over het vermogen, maar vaak ook op een zedelijke nalatenschap, voorschriften en levenslessen voor de achterblijvenden en hun afstammelingen. Tsewo-e H. tsawa-a = testament. V.P. 109. – Tendlau. 1027.

1128. **Tsôres.** *Tsôres rabbiem is e chôte nechôme.*

Leed van velen is een halve troost. Vgl. Gedeelde smart is halve smart. Tsôres H. tsarot van tsara = leed. Pluralis als singularis gebruikt. Vgl. schmus, rewochem. Inleiding § 5, no. 6. H. rabbiem = velen. Chotse H. chatsie = half. Nechome H. nechama = troost.

Verschillende varianten bij Zunz: Gesammelte Schriften III, pag. 264. O.a. met weglating van chatsie: „Tsarot rabbiem nechama”. Zie echter ook Bernstein 182. A n'kumu is a halbe nechumu.

1129. **Verschmitzen.** *Er hot sisch verschmitzt.*

In eigenlijke zin met betrekking tot het voorschrift, dat men na het gebruik van vleesprijzen een bepaalde tijd moet wachten eer men kaas, of met melk of boter bereide spijzen mag eten. Wie een kleinigheid vlees gegeten had en daardoor niet met anderen „millischding” (zie 625) kon eten, had zich „verschmitzt”. Figuurlijk: Hij is zich te buiten gegaan (ook van voor-echtelijke gemeenschap).

Verschmitzen waarschijnlijk samenhangende met Schmutz, Zuidwest-duits (dialect) = vet. M.h.d. smuz, cf. Paul D. W. en Kluge, Et. W. en Frühneuhochd. Glossar A. Götze. – V.P. 51. en 241. 'n Verschmitzt ponem = 'n huichelaar.

1130. **Versseilen.** *Versseil mir was un froog mir niks.*

Vertel me iets en vraag me niets. Gezegd van iemand die van anderen graag iets wil weten, maar zelf niets vertelt. Versseilen. D. erzählen, zie no. 328.

Het praefix „ver” is hier niet specifiek *Ned.* Jiddisch. Komt in deze vorm elders ook voor, bijv. bij. Gl. v. H. Ten onrechte (met verschillende andere) als Neerlandismen vermeld in M. Grünbaum, Chrestomatie pag. 377-79 en op diens gezag in Brugmans en Frank, pag. 556.

1131. **Viel.** *Zu viel is ongesond.*

Te veel is ongezond. Overdrijving schaaft. Schprichw. S.E.V. 27. – V.P. 107. sub: çadiq. Zivy 371.

1132. **Wanzen.** *Is sisch noukem an die wanzen, un verbrent das bet. Var. E nekôme an de wanzen.*

Wreekt zich aan de wandluizen en verbrandt het bed. Hij riskeert een groot verlies, ter wille van een kleine wraakneming. Sisch noukem sein = zich wreken. Nekôme H. nekama = wraak. Nekomehoffer. Vgl. Mapolehoffer. Iemand, die hoopt op 't leed of nadeel van anderen. Schprichw. S.E.V. 16. Nekome an de wanse. Nascher. 84. Ä nekome an den Wanzen, das Haus brennt. – Bernst. 182. A n'kumu un di wanzen.

1133. **Wasser.** *Wo's wasser gewesen is, komi's majem widder sserik.*

Waar het water geweest is, komt het water weder terug. Gezegd als iemand van rijk arm geworden is en later weer rijk wordt. Vgl. Eccl.

I, 7^a. Majem H. majiem = water. Overgegaan in de Ned. volkstaal. Ook majemen. Sserik D. zurück.

1134. **Wehu rachum.** *E lange wehu rachum.*

Gezegd van iets, dat erg lang duurt, iets dat gaat vervelen, bijv. een te lang gerekt gesprek. De zegswijze is ontleend aan de aanvangswoorden van een gebed, dat op Maandag en Donderdag aan het gewone morgengebed wordt toegevoegd. *Lang*, in tegenstelling tot hetzelfde vers (Ps. LXXVIII, 38), waarmede het avondgebed begint.

Wehu rachum = maar Hij, de Barmhartige.

1135. **Wei.** *E weichoochem.*

Een betweter, een eigenwijs mens.

Hiervan weichochme(s), schijnwijsheid, eigenwijsheid.

V.P. 312. Tendlau. 56.

Weikourage.

Schijnmoed, uiterlijk vertoon van moed bij innerlijke angst of onzekerheid; speciaal als er toch geen mogelijkheid overblijft om aan het gevaar te ontkomen. vgl. Nederl. zich groot houden.

Weissimche.

Schijnvreugde; naar het uiterlijk blij, maar met een treurig gemoed; vgl. eveneens Ned. zich groot houden V.D. 312.

Wei in bovengenoemde samenstellingen van D. Weh.

1136. **Wein.** *Maan wein is sou gut wie saan esseg (var. honneg).*

Mijn wijn is zo goed, als zijn azijn (honig). Bet: Ik heb dezelfde rechten als hij.

1137. **Weiteg.** *Alle jiddische „weiteg“ von sonteg bis freiteg.*

Al het Joodse leed (over U, hen enz.) van zondag tot vrijdag (verwensing). Weiteg m.h.d. wêtac = wêtage = Schmerz, Krankheit. Het woord in de vorm Wehtag ook bij Tendlau. 425-430. – Tegenstelling. Woltag bij Gl. v. H. en Tendlau. 425 wohltäg. – V.P. 51. Wohltäger, die 'n goed leventje najaagt.

1138. **Weiteg.** *Kol Jisro-els weiteg damit aweg (var. Kol Jisro'els newêres) (spr. uit; awek).*

Moge het leed van geheel Israel daarmee verdwijnen. (De zonden van geheel Israel). Kol Jisro-eel H. kol. Jisra-eel = geheel Israel. – Aweg D. hinweg v. m.h.d. enwec. Voor weiteg zie het vorige nummer. Tendlau. 469. Mein Newêres mit aweg!

1139. **Wejakkell.** *Wejakkell un pekude gein zusammen nooch der ssude.*

Wej. en p. gaan tezamen na de (feest)maaltijd (van Poeriem). Gezegd van twee onafscheidelijke vrienden. Gewoonlijk worden beide afdelingen tezamen op een sjabbat na Poeriem gelezen. Voor wejakkell en pekude, zie ook 1140. – Bernst. 188. Wajakhejl-P'küdej gehen mit ejnander zü der ssüdu. Weill 201.

1140. **Wejakkell.** *Die sennen wejakkell un pekude.*

Bet: Het zijn onafscheidelijke vrienden. Vgl. Castor en Pollux. Wajakheil en Pekoedei zijn twee afdelingen uit Exodus, die meestal tezamen op één sjabbat worden gelezen. (Ex. XXXV-XL). V.P. 311. – Tendlau. 571.

1141. **Wejiwrech.** *Sisch wejiwrech machen, wejiwrech gein, wejiwrech jankew.*

Bet: zich (stiekum) uit de voeten maken. Zinspeling op een vers uit de Haftara van Wajeetsee nl. Hosea XII, 13, dat begint met de woorden: Wajiwrach Ja'akow (sedee aram): Jacob vluchtte (naar het veld Aram). Vaak in dezelfde betekenis: sisch haschieweine machen. Haschieweine H. haschieweinu = laat ons terugkeren. V.P. 153. en 311. – Bernst. 130.

1142. **Welt.** *Die ganze welt is aan uz.*

De hele wereld is één voor-de-gek-houderij. D.uzen = voor de gek houden. V.P. 38. Zunz, Gottesdienstliche Vortr. der Juden, p. 442. Oetsen overgegaan in de Ned. volkstaal.

1143. **Welt.** *Die ganze welt is aan môkem.*

De hele wereld is één stad. Bet: Het is overal hetzelfde. Bernst. 93. Die ganze Welt is ejn schtutd. – Bernst. 24. Ganz Aschk'nas is ejn

schtudt. – Bernstein merkt op: „Nur in Deutschland gebraucht”.
Zivy 201 Die ganz welt isch a doref.

1144. **Welt.** *Sou geit es in der welt. Der aane hot dem beitel – Der andere hot das geld.*

Zo gaat het in de wereld, de een heeft de buidel, de ander heeft het geld.
Typerend gezegde voor de tegenstelling tussen arme en rijk. Beitel = D.
Beutel. Bernst. 60.

1145. **Welt.** *Wenn ich ess – is die ganze welt tout.*

Als ik eet, is de hele wereld dood. Gezegd t.a.v. iemand, die van eten een cultus maakt. Ik laat mij bij het eten door niets of niemand storen.
Tout D. tot. Vgl. Tendlau. 530. Wenn der zu esse' seht, is aller Chusch (= verstand) weg. – Vgl. ook: Hygienisches im Jüd. Sprichwort door Dr. M. Dienemann in Dr. M. G. Grünwald. Die Hygiene der Juden. Dresden 1911, pag. 168. Wenn man isst, darf man nicht reden.

1146. **Wensen.** *Enige wensen, die nog heden in Nederlands Jiddisch gebruikt worden:*

a. *Bald bei dir* = haast bij U. Gebruikt als antwoord op een felicitatie tegenover ongehuwden. V.P. 29.

b. *Bou shtark* (gut) = bouw sterk (goed). Wens voor de seideravond. Herinnert aan het lied: Eil benei, uit de Hagada, dat vroeger ook in het Jiddisch gezongen werd met het refrein: Nu bou daan tempel schiere = Bouw nu Uw tempel spoedig weer op. V.P. 27. Zivy 468.

c. *Du solst zeige sein*: Je zult er getuige van zijn. In antwoord op een gelukwens.

d. *Gesonde teines* = gezonde vastendag. Wens bij het begin daarvan. Teines, zie no. 1088.

e. *Gesonde ambiss*. Wens aan het eind van een vastendag. M.h.d. enbīzen, frühneuhochd. anbiss, n.h.d. Imbiss = ontbijt, maaltijd. V.P. 39.

f. *Gut jontef* = goede feestdag.

g. *Gut jontef un gut joor* = Een goede feestdag en een goed jaar. Gebruikt voor men het kidusch-gebed op de feestavonden uitspreekt.

h. *Gut schabbes*. Een goede sabbat.

i. *Gut woch* = goede week. Gebruikt op zaterdagavond na „nacht”.

j. Weiter ssimches = verder steeds vreugde. Gebruikt bij feestelijke gelegenheden van persoonlijke aard, als men na een felicitatiebezoek afscheid neemt. V.P. 291. – Tendlau. 467.

k. Lechajem, zie no. 550.

l. Mäsel un brooche = geluk en zegen. Gebruikt: 1. tegen iemand, die op reis gaat. 2. als na de onderhandelingen de geboden prijs geaccepteerd wordt. V.P. 200. Vgl. no's 608 en 610. In de laatste tijd ook in de Ned. volkstaal.

m. mäseldige un gesonde woch = gelukkige en gezonde week. Gebruikt na de hawdala aan het eind van de sabbat.

n. mäseltof. Gebruikt als felicitatie. V.P. 200. – Tendlau. 467. zie no. 149

o. Mit gesond = met gezondheid. Wens als iemand een nieuw kledingstuk aanheeft (niet gebruikt, als het een hoed of schoenen betrof).

p. Mit lieb. Gezegd tegen iemand, die logées heeft. V.P. 31. – Ook Weinreich St. blz. 47: mit lieb eich eier gast. – Tendlau. 462. Mit lieb sei Euer Oorech. Weill, pag. 75. M.J.V. 1923 p. 348.

q. Noch viele Joore = Nog vele jaren. Vaak: ad *meie schone* H. ad mea schana = tot honderd jaren, of ad *meie we'esriem schone* = tot 120 jaar (i.e. de leeftijd van Mozes).

r. Solst lebben = Je zult het mogen beleven.

s. Maseldig minuut, zie no. 611.

t. Weiter kaan laad = verder geen leed. Wens bij het afscheid, als men een bezoek in een schiwwa bracht. V.P. 30. Zie no. 949.

u. Weitere mitswes = Verder goede daden. Gezegd, als iemand een religieuze plicht vervult. Voor mitswe, zie no. 693. V.P. 214.

v. Bleib gesond = blijf gezond. Zie Van Dale.

w. Zu gesond = bij welzijn.

1147. **Winter.** *Weiss im winter, dalles dahinter.*

Wit in de winter, armoede er achter. Van iemand, die witte kleren droeg in de winter. Hij had „nebbisch” niet anders. Alg. van iemand, die zijn beste kleren opdraagt, omdat hij geen andere meer heeft.

1148. **Wissen.** *Waass isch viel. Var. Waass er viel.*

a. Ik heb er geen flauw idee van; hoe zou ik dat weten? *b.* Hij weet er niets van, hij is dom. V.P. 34.

In de vorm van: „Weet ik veel” overgegaan in de Nederl. volkstaal, zie bijv. Stoett, s.v.

1149. **Wissen.** *As man (es) komt sse wissen, is man schount verschlissen.*
Var. Ê man es komt ze wissen, is 'man verschlissen.

Eer iemand het komt te weten, is hij al versleten. Verzuchting om te laat gerijpte levenservaring. Schprichw. S.E.V. 8. Eer deer kumt se wissen, is eer verschlissen.

1150. **Wissen.** *Was aaner nit waass, macht aanem nit haass.*

Wat iemand niet weet, maakt hem niet heet. Schprichw. S.E.V. 2. – Bernst. 92. Wus ich nit wejss, macht mich nit hejss.

1151. **Wissen.** *Er waass von vorn nit, ob er von hinten lebt.*

Hij weet van voren niet, of hij van achteren leeft. Zo dom is hij.

1152. **Wochen.** *Sibben wochen sseilen, drei wochen heilen, vier wochen blosen, das is der ganze sommer.*

De zomer, dat is 7 weken tellen, 3 weken wenen, 4 weken blazen.
Var. Sseilen, heilen, blosen, das is der ganze sommer.

Bet: De zomer wordt door zoveel ernstige perioden of droevige historische herinneringen onderbroken, dat men er weinig aan heeft. N.B. De genoemde perioden leggen de Jood allerlei beperkingen op. Sseilen = tellen (de 'Omerweken tussen Pesach en Schawuot). Heilen = D. heulen (de 3 treurweken tussen 17 Tammus en 9 Aw). Blosen = D. blazen (het blazen op de schofar gedurende de maand Eloel). – M.J.V. 1906, pag. 68. Den Sommer zählt man fort, trauert man fort, bläst man fort. M.J.V. 1905 p. 107.

1153. **Wolvel.** *Wolvel un schein – das is e chein.*

Goedkoop en mooi, dat is het aardige, Wolvel voor D. wohlfeil = goedkoop. Met verzachting van de f. zoals Briewel v. Briefel, Owen v. Ofen.

1154. **Woorheit.** *Nem an die woorheit von der es gesogt hot.*

Neem de waarheid aan, van wie haar ook zegt. Letterlijke weergave van het rabbijnse: **קבל האמת ממי שאמר**

Menachem Man Amelander in diens Voorrede van Sche'eriet Jisraeel, blz. 2.

1155. **Wôrom.** *Es is kaan wôrom, es hot s'n dôrom.*

Er is geen „waarom” of het heeft zijn „daarom”. Tendlau. 704. Es get kaan worum, es hot sein dorum. – M.J.V. 1899, blz. 134, no. 96. Jeder worim hot sein dorim. – Bernst. 86. Itlicher „wurum” hot sein „durum” – Weill 82. Worum aus dorum.

1156. **Wort.** *E jiddisch wort, e donnerschlag.*

Een „jiddisch” woord, een donderslag. Men was in sommige kringen verontwaardigd over het gebruik van Jiddische woorden.

Dit herinnert aan de strijd, die in de 19e eeuw tegen het eigen idioom, het Jiddisch wordt aangebonden. De strijd droeg vaak een vrij heftig karakter, in sommige kringen was 't gebruik van Jiddische woorden taboe en werd als onbeschaafd gebrandmerkt.

Tendlau. 674. E wort loschen hakodesch is bei'm e Mamser ben Hanidde! Zie H. Beem, De Joodse Wachter, 46e jaarg. no. 24, p. 5-9 en Inleiding § 2.

1157. **Wort.** *M'n wort is m'n choussem.*

Mijn woord is mijn zegel. Choussem H. chotam = zegel. Bernst. A wort is asoj güt, wi a chassimass-jod.

1158. **Wort.** *Viel worte, viel shtoss.*

Veel woorden, veel dwaasheid. Vergelijk Eccl. VI, II. V.P. 194. marbeh dewariem, marbeh shtut. M.J.V. 1906 p. 65.

1159. **Zettel.** *Kaan zettel un doch gezoggen.*

Geen lot (in de loterij) en toch getrokken. Voordeel trekken uit iets, zonder dat men er recht op heeft. Onverwacht gelukje. Ook ironisch in omgekeerde zin: Ergens geheel buiten staan en toch de onaangename gevolgen ondervinden. Zettel = D. briefje.

Tendlau. 628. Kaan Zettel un doch getroffen.

1160. **Zong.** *Wen s'n zong e brik wer, isch welt nit d'r ibber gein.*

Als zijn tong een brug zou zijn, ging ik er niet overheen. Bet: Ik vertrouw zijn woorden niet. Bernst. 86/12. Sein Wort sol sein a brik, wolt ich mojrü (= vrees) gehat, ariberzügehen.

1161. **Zuseher.** *Dem zuseher is kaan schpiel sse grouss.*

Voor de toeschouwer is geen spel te groot. Bet: De buitenstaander kan makkelijk tot riskante daden adviseren. V.P. 38. – Schprichw. S.E.V. 1. Aan nar (is) kaan spil soe graus. – Tendlau. 765. Dem Zugucker is nix zu schwer.

REGISTER

A

- Â ô Inleiding § 6,2
 A, aa; archaisch voor o Inl.
 § 4, I, 15
 Aa < ei of ou Inl. § 6, 2
 Aag (= oog), aagen 1, 2, 3, 213,
 503
 Aagen (= eigen) 324, 975
 Aalf, aalfhondert 357
 Aanmool 214, 957, 1039
 Aba Sikra 863
 Abcou 607
 Abgehobben 549
 Abpattern 939
 Abwarten 752
 Abwischen 700
 Acharei mous 4
 Achaschwerosch 865
 Achelen 124, 614
 Achiele 614; achiela 737
 Achten 5, 472
 Adlojada 794
 Ad meie schone, ad meie we-
 esriem 1146
 Adoun oulem 783
 Af 596
 Agentur 83
 Ahawe rabbe 6
 Aier 79, 173, 725
 Ajen horre 7, 49
 Akdomes 417
 Akiba (rabbi) 1039
 Akta Esther mit Achaschw. 688
 Alef bet 30
 Alexander 361
 Alkabez 1046
 Allaan, allaaneg 901, 955
 Allegar 1038
 Alles 8, 151, 787
 Almemmer 1015, 1016
 Almone 9
 Alt 10, 184, 249, 1092
 Ambiss 1146
 Amche 11
 Am ha-arets 145
 Ammen 12
 Amolek zie roosche
 Am-orets 588
 Amsterdam 4, 36, 47, 64, 71,
 123, 127, 276, 455, 606, 611,
 630, 678, 694, 723, 839, 877,
 1027, 1059
 Amusieren 425
 Anfangen 387, 419
 Angeheert, 41
 Angein 13, 297
 Angeklaadt 14. Angekommen
 633
 Angelegen 15
 Angeschtoussen 594
 Angessonden zie anssinden
 Angewosen 16

Anheeren zie angeheert
Annemmen 1154
Anschein 115
Ansehen 1063
Anspach 694
Anzinden 330, 868
Arameeër 286
Arbekanfes 106
Arben 499
Areilem 17, 163
Arein 723, 943
Arjeih Leib 802
Arm 236, 465, 504, 673, 749,
857, 864, 867, 956
Aromlaafen 986
Arous 729, 826
Arousnemmen 24
Arsch 780
Artusroman 264
Aschkenas 18
Aschkenasim 4, 64; Inl. 1 pag.
10
Aschmedaj 19, 637
Aschrei 20, 21
Asesponem 22, 613
Asjeweine zie 1141
Asmodee 19
Asseren Inl. § 5, 5
Assussa 23 en Inl. § 4, I, 15
Atsomes 24
Attelemiese 25
Aus zie ook ous
Ausgein 26, 113
Ausheiben 27
Ausklaaden 28
Ausred 29
Aussi-es 30
Aussie-esgannew 31

Aweg 1138

B

B > p Inl. § 4, II, 1
Baan 507, 532
Baas 416, 661
Baddeken Inl. § 5, 5
Bajes 1083
Bakken 240
Bal, ba'al 149
Balboos 149
Bald bei dir 1146
Bammee madlieken(huis) 32
Barches 85
Barjoniem 863
Baron 303
Bas jechiede 404
Basch 38
Bat, baten 33
Batlan 558, 716
Battelen 874
Be (praefix) Inl. § 5, 13
Bescherew chadde 1111
Bechiete Inl. § 5, 13
Bechinnem 34, 35, 305, 358,
1121
Bechor 36
Be-eime Inl. § 5, 13
Begescht 592
Begraben 1101
Begroten 95
Beheime 656
Behieten 293
Beis (= böse) 57, 239, 308, 460,
556, 698, 759
Beis (letter) 38, 776
Beis chajem 36, 572, 811
Beis hamidresch 37

Beis hamikdesch 337
 Beis oulem, oulomien 512
 Beis owes 512
 Beisje 38
 Beitel 39, 1144
 Bekamtse zie bekimtse
 Bekattering 1066
 Bekiesse, bekousse, bekaasse
 442
 Bekimtse 316
 Bekleksen 334
 Bekol nomuch 1081
 Bekommen 579
 Bekouch 40
 Bekowed 385
 Beleben 506
 Bellen 41, 355
 Bemasel 149
 Bemore Inl. § 5, 13
 Ben jooched 404
 Ben odem 442
 Benk 433, 1005
 Benschon 229, 296, 974, 300
 Ber 42
 Bereere, bereire 43 44, 45, 46
 Berie-es hagof, hanefesch 47
 Beriet melach 823
 Berje 537
 Bern 48
 Beschissen 469
 Beschrie-en 49, 985
 Beseibelen zie bezeibelen
 Besinnen 141
 Besjoeched 661
 Besjollemen 884
 Besol 1031
 Besseisser 1126
 Bessomembiks 50
 Bessure 51, 52
 Bet (= bed) 6, 28, 1132
 Bet, beet (= letter) 776
 Betuch 225, 247, 1047
 Beworen 841, 1123
 Bewounes (sseinerabbe), 53
 Bezeibelen Inl. § 5, 5, en § 6, 16
 Bezolen 383
 Bieschelsche 54
 Biks 413
 Bilbel zie scheiker b.
 Billen zie bellen
 Binden 664
 Bischen 561
 Biseiferje zie bezeibelen
 Bitter 712
 Bleiben 219, 239, 258, 391, 508,
 703, 802
 Bleitersche zie bloter
 Blinde Moupie 1027
 Blosen 988, 1152
 Bloter(sche) 414
 Blou 304, 872
 Bloubrik 55, 56, 57, 77
 Bo (schabbes) 896
 Bojes 804
 Bok 702
 Bokken 706
 Boks 115, 287, 405, 546, 737,
 1104
 Boles 58
 bolleboos 149
 Bonen 69
 Borche 420
 Borech hadde 59
 Bort 60, 582, 881
 Bou shtark 1146
 Bouch 61, 62

Bourei nefosches 63
Boussenknudel 64
Brechen zie breschen
Brei 65
Brennen 226, 235, 461, 609, 848,
1021
Breschen 517, 709
Brie 66, 67, 68, 69, 207, 208
Brieder 638
Brief 70
Brik 71, 565, 1160
Brioche 85
Brokken 67, 68, 69
Bron 729
Brooche 72, 73, 74, 278, 338,
608, 610, 643, 644, 688, 689,
887, 1060, 1146
Broscht 457
Brouchen 8
Brouges 75
Brout 76, 77, 303, 958, 996
Broutgebresch 441
Bucken 706
Busche 98
Busken Huet 379
Buxtorf 1093

C

Ch > sch Inl. § 4, II, 2
Caesar 344
Calere, calidus 909
Cent 78
Chabrak 191
Chachomen 719, 720, 729, 731
Chadgadje 79, 275
Chaj wekajem 80
Chaje scho 81, 972
Chajes 82

Chalieteschie 83
Challe 84, 85, 86, 87
Chalief 132
Challesch(kat) 88
Challosches 89, 254
Chammer 90, 91, 92, 93
Chappen 94, 530
Charote 95, 96, 398
Charousses 524
Charpe 98
Charpenen 97
Charpeneschant 98
Chasen 31, 99, 100, 101, 102,
103, 621, 767, 1000
Chaser 104, 106, 107, 277, 282,
781
Chasonem 103
Chasones 108
Chassene 109, 110, 111, 112,
748, 790, 819, 900, 1105
Chassiedem 113
Chaswescholem, chasweholiele
114
Chattes, Chatteisem 115, 310,
504, 505
Chawrusse 116, 117, 622, 955
Chawwer 602
Cheider, Cheidertje lewad 118
Cheifets 569
Cheilek 119, 460
Cheilew 538
Chein 120, 121, 122, 152, 289,
890, 1153
Cheiresch 98
Cheischek 123
Chemme 124
Cheschiewes 125
Chesed 121

Chet 126
Chewre 127, 128
Chewre kadiesche 147, 622
Chibbut hakeiwer 129
Chiddesch 37, 130, 131
Chillef 132
Chillek 133, 511
Chochme 134, 171, 1093, 1118
Cholem 135
Cholemwacher 64
Cholmoud 136
Chomets 966
Chometsbatteldag 874
Chometsdig 611, 902
Chommesch 200, 1095
Chone 831
Chone Jofe 137, 138, 139
Choochem 140, 141, 142, 143,
144, 145, 670
Choossed 146
Choossen 109
Chootse nechome 1128
Choppe 147, 415, 427, 1123
Choppeklaader 415
Chorew 252, 337
Chosch 283
Chotsche 469
Chotspe 148, 149, 230, 395, 560,
803
Chotspeponem 153
Chotteseier Inl. § 4, I, 14
Choussein 1157
Chozer 109
Cordova, Isak di, 723
Croesus 344
Curaçao 234

D
Daar ga je 550
Dahaam 790
Dajen 185
Dalfen, Dalfonem 291, 504,
637, 844
Dalles 150, 151, 152, 153, 154,
155, 156, 157, 158, 159, 160,
161, 1147
Dallesdekker 160
Dam (lechেম) 551
Darben 499
Darfen 787
Dawwenen 97
Deies 634
Deiges 35, 162, 634
Deische 163
Deisje 163
Deit 413
Deizen 163
Denken 1023
Derech erets 164, 1119
Derech hamelech 165
Derhaam 433
Deworem 273
Dich, Di-ech 705
Diebarnu doufie 584
Dig, ding (suffix) Inl. § 5, 12
Din 166
Dine (die laaferin) 542, 804
Ding zie dig
Dint 167
Dodendans 642
Dollet 168
Dom 444, 677
Donnerschlag 740, 1156
Dorf 828
Dorom 1155

Dou 230
Douern 159, 292
Drei 258, 564, 885, 1152
Dreien 169, 1108
Drek 170, 343, 697
Drent 171
Drilhous 172
Drosche 101, 173
Dukaten 1099
Duran 1025

E

E > a Inl. § 4, I, 4
E > ei Inl. § 4, I, 5
E i Inl. § 4, I, 17
E (stomme e) § 4, I, 18
È Inl. § 6, 1
Eendarm 818
Esser (makkes) 587
Eer 174
Eerlich 175, 228
Efscher, efscher joutje 176
Egle (arufe) 1008
Ei § 4, I, 5; 6a; 6b; 10; 14; 16
Eibeg 177, 780, 957
Eicho 178
Eier zie Aier
Eiljenowe 658, 810
Ein lonu pipa 567
Einfal 180
Eingekocht 910
Einheiben 27
Einnemmen 680
Einschmussen 437
Einteimen 181
Eintoon 1109
Einwurf 182
Einwouner 364

Eis 183, 817
Eisek 184
Eisel 185, 186
Eissew 187, 374, 439
Eitse 98, 188, 388, 876
Eitshous 189
Ek 168, 607
Eleasar ben Asarja 1119
Eliahu (symbolen) 810
Emmes 190, 191, 1120
Emour behar 4
End 171, 192
Eppel 48
Eppes 7, 178, 193, 194, 195, 196,
309, 557, 651, 813, 1087, 1112
Erasmus zie Jeraschmes
Erew jomkipper 405, 430
Erew peissech 617
Erussien 485
Erwerben 505
Esau 105, 887
Esch 802, 857
Esreg, esrougem 577, 597,
1061
Esseg 197, 929, 1136
Essen 58, 77, 84, 97, 198, 230,
261, 303, 430, 487, 493, 526,
531, 605, 617, 648, 687, 790,
865, 946, 1077, 1088
Esser 84, 199
Etrog zie Esreg
Ette 200, 201, 202, 476
Ewentof 203

F

Falderappes 191, 789
Fallen 204, 248, 434, 540, 904,
958, 1091

Falsch 205
 Farben 418
 Fasten 206
 Fechten 915
 Feedsche 628
 Feffer 207, 208
 Feier 170, 461
 Feische 209
 Feisten 1106
 Ferd 210
 Fielen 799
 Fieren 427
 Fierelier 624
 Fiess 105, 434, 507, 921
 Fifa 211
 Finden 167, 274, 669, 1069
 Finf 742
 Fisch 3, 212, 258, 586
 Fitsefoune 526
 Flaasch 198, 213, 681
 Flaaschding 625, 695
 Flou 576
 Flur 214
 Fortgegessen 41
 Forts 215, 740
 Fotse kapore 215
 Foul 586, 802, 927
 Fraa 216, 217, 218, 597
 Fraale § 2 pag. 13
 Frederik Wilhelm IV 1004
 Freien 404
 Freind 219, 796
 Freindschaft 319
 Freiteg 1137, zie ook Nacht 612
 Fresch 1002
 Freschen, fressen 92, 220, 656
 1029, 1088
 Frescher, fresser, 100, 191, 591

Frieren 90
 Friese vormen en spreekwoor-
 den 95, 479, 1007, 1042, en
 Inl. § 6, 16
 Frisch 221, 258
 Frogen 222, 223, 521, 720, 1130
 From 175
 Frottekate Inl. § 5,9
 Furz zie Forts
 Fuss 860

G

Gaass 417
 Gabirol 1025
 Gafen zie gefen
 Gajes zie chajes
 Galches 224
 Galle zie challe 85
 Gallech 224
 Gamliël 628
 Gan eiden 22, 117, 225, 757
 Gannev, gannef, ganneven 31,
 175, 206, 226, 227, 672, 981,
 1070
 Gannowem 228
 Ganwenen 206
 Ganz 316 et passim
 Gappen zie chappen
 Garn 546
 Gascht 151, 230, 499, 500, 592
 Gasjeweinen zie haschieweine
 Gass 229
 Gasser, gasterd zie Chaser 104
 Gawsones 231
 Gebben 59, 119, 174, 201, 209
 (gît), 232, 374, 386, 513, 772,
 783, 876 (gît), 898 (gît)

Gebberisch 233
 Geblitzt 832
 Geboren 1020
 Gebrech, gebresch 780
 Gebrochen 481
 Gebrouchen 507
 Gedagis zie kedaches
 Gedekt 1078
 Gedocht 366
 Gedold 344
 Gedolle 500
 Geel zie gel
 Gefallen 768, 1019
 Gefen 234
 Gefloggen 265
 Gefochten 915
 Gegangen 859
 Geheeren 420, 432
 Gehinnem 117, 235, 609, 682,
 877
 Gehobben un geleigt 1117
 Gehongen 558
 Gehopt 488
 Gehot 236
 Geies 634
 Gein, geintje zie chein
 Gein (gehen) 62, 237, 238, 239,
 240 et passim
 Geiwe 241, 242, 243, 952
 Geiweschtinker 242
 Geklaadt 840
 Gekreisch 244
 Gel 107, 302, 1099
 Geld 39, 228, 245, 246, 247, 248,
 273, 395, 515, 713, 797, 1031,
 1144
 Gelerntheit 249
 Geling 246
 Gemacht 193
 Gemiet 753
 Gemore 250
 Gemouch 251
 Genaj 756
 Geneiwe, geneiwessoucher 252
 Genik 517
 Genisa 669
 Genog 253
 Genoss 254
 Gens 339
 Ge-olle 255
 Ger 286
 Geraat 1097
 Geredt 299 zie reiden
 Geritten 859, 892
 Gern 961
 Gerscht 304
 Gesattelt zie satteln
 Gescher 248, 336
 Geschitz 257
 Geschmeichel 256
 Geschochten, gesjochten 915
 Geschpoort 264
 Geschprongen 488, 580, 997
 Geschrei 257
 Gescht 258, 259, 260, 261, 262,
 592, 593
 Geschtalt 263
 Geschtibbelt 264
 Geschtin 592
 Geschtoggen 265
 Geschwiggen 708
 Geseen 266, 886
 Geseire 267, 1071
 Gesindsche 471, 472
 Gesinder 259
 Gesjochten 915

Gesogt (hot er) 1030
 Gesond (adjectief) 29, 221, 268,
 269, 295, 521, 1146
 Gesond (substantief) 47, 1084,
 1146
 Gesonderhaat 270
 Get zie chet
 Geteisem zie Chateisem
 Getoon 392
 Getrei 744
 Gevatter, gevatterserschaft 470
 Gewennen 87
 Gewer, 516
 Gewinner 745
 Gewiss 527
 Gewonnen 995
 Gezoggen 199, 1159
 Gezwongenerhaat 271
 Gietelche, Gieteltje 272, 929
 Gift, gifteg 75
 Gilden 38
 Gimel 237
 Gît zie gebben
 Glaaben 377, 775
 Glat 20
 Gleich, gleisch 237, 274
 Gleischen 763
 Glieder 962
 Glik 1007
 Glimmen 445
 Glitschen 1086
 Gobbel 605, 1034
 Gode 275
 Godel 500
 Godemannetje 276
 Goethe (Zauberlehrling) 590
 Goethe (Götz v. Berlichingen)
 780
 Gofen zie gefen
 Goj (ook gooj) 277, 278, 279,
 280, 281, 282, 283, 284, 285,
 286, 287, 387, 390, 396
 Goje 287
 Gojem 288, 792
 Gojsch 289, 560, 640, 993, 1037
 Gold 290
 Golden 540
 Goldener kaddesch 418
 Goles 291, 292, 491
 Goochem zie choochem
 Gooien 581, 996
 Gor (niks) 75, 763
 Got 76, 271, 293, 294, 295, 296
 297, 298, 299, 409, 728, 853,
 873, 912, 990
 Gotloub 1098
 Gotspe zie Chotspe
 Goumel bensch 300
 Gozer 109
 Grepsch, grepschen 301, 827
 Gresser 2
 Gresste zie grouss en 217
 Grien 302, 359
 Gritz 303, 304
 Gro 852
 Groben 932
 Groningen 18, 399
 Grond 706
 Grou 302
 Grouss 1, 2, 87, 145, 214, 257,
 305, 465, 466, 601, 914, 992,
 1013, 1054, 1104, 1161
 Gut ort 36, 512
 Gut purem 840, 841
 Gute scho 971
 Gutel, Gütel 272

Gutes 308, 309, 355, 878

H

Haag Den 622

Haam zie derhaam

Haan, Han 337, 338

Haass 1150

Haassen 218, 824

Haat (suffix) Inl. § 5,15

Hachelen zie achelen

Hachnasat kalla 427

Hachnoosse 368

Hagada, hagode 275

Hak, pak, sak 793

Hakkel bakkel 310

Hakkel hewel 311

Hakkel jeduche 312

Hakkel jofe 313

Hakkel parnoossem 314

Hakkel reiwech 315

Hakken 240

Halb 316, 516, 726, 899, 927

Hallel 572

Halten 10, 508, 762, 976, 1100

Haman 401, 934

Hamburg 317

Hand 607

Handel 318

Handelen 924

Handelschaft 319

Handzweel 375

Hangen 536

Hannetje 218

Har, harle 320, 620, 1028

Harb 847

Harbe 256, 375

Hargenen 675

Hargot 320

Harle zie har.

Hart 506

Harz 321, 467, 809, 810

Harzgeschpan 322

Haschem jischmereine 931

Haschieweine 1141

Hatslooche 73

Hawdole 451, 612

Hawwe minne 323, 324

Heeren 417, 477, 685, 1046

Hei (amulet) 49

Hei (D. Heu) 92

Hei (letter) 38, 326, 327

Heiben (gehobben) 328, 1117

Heilen 70, 152

Heint 147, 903, 1084, 1117

Heit = suffix) zie haat

Heitje 38

Heiweel 329

Hekdesch 330

Helpen 95, 688

Helft 331

Hemmet 115, 332

Hemschech 323

Hend 334

Hendiadys 98

Hengen 117, 335

Her 336

Hering 212

Herner 186

Hescher (hoger) 880

Hettisch 940

Hewel 311

Hien, hiener 337, 338, 339, 430
987

Hienderganneu 341

Hienerdrek 340

Hienschen 342, 343

Hiet, 226
Hieten 293, 461
Hillech 263
Hillel 344
Himmel 345, 435, 706
Hin 533
Hindschen 472
Hing 346
Hinne lou 347
Hinten 1108, 1151
Hirsch (nar) 736
Hischomer lecho 348
Hob 349
Hobben (= D. haben), 1, 266,
350, 351
Hoffen 255, 568, 747
Hofmaanschter 155
Homen 128, 352
Hond 112, 269, 353, 354, 355,
356, 429, 699, 753
Honderttousend 357
Honneg 929, 1010, 1136
Hoor 96, 104, 358, 359, 360, 428,
852
Horei chouschek 361
Hoschana rabba 1004
Hotmech 263
Houch 419, 490
Houker 363
Houlen 535, 825, 913, 941
Hous 180, 356, 364, 365, 366,
367, 800, 804
Houtso-e 368
Hund 102

I

Ibbel 98, 369, Inl. § 6, 1
Ibber 163 et passim

Ibn Esra 605
Iescha, iesje 759
Ier, Ijar, 883
Ijob 570
Inteimen zie einteimen
Itzek, Izak, zie Eisek

J

Jaarschen, jaarschenen 383
Jacob 872
Jad 375, 645
Jadmoos 124
Jajem, jajemen 370
Jajen 370, 371
Jam 372, 373
Jankew 374, 400, 1141
Jas 609
Jatten 375. Jedajem 375
Jeeren (sisch) 599
Jehude 281, 376, 377
Jeiles 378
Jeinkew 400, 439
Jeisele 379
Jeitser horre 601
Jekew 400
Jeled, jelodem 163, 1013
Jelole 378
Jemmerlisch 302
Jeraschmes 380
Jerosche 381, 382, 383, 384, 385,
568
Jeruscholojem 659
Jessurem 836
Jeworechecho 386
Jid 40, 55, 281, 288, 387, 388,
389, 390, 391, 392, 393, 394,
395, 396, 397, 675, 792
Jiddekind 398

Jiddisch 278, 357, 366, 382, 383,
384, 464, 751, 773, 793, 1037,
1069, 1137, 1156

Jidschen 671

Jischew 399

Jisro-el (kol) 414, 1138

Jodenbuurt, jodenhoeck 71, 455,
607, 1059

Joed, joedje 38

Jofe, jofel 313, 1003

Jokew 400, 961

Jom kipper zie Erew jom kipper

Jomtuowem 401

Jong 860

Jontew 402, 403

Jontewdig 611

Jooched 404, 411

Joor 249, 405, 406, 407, 835, 969,
1146

Joormarkt 345

Joorzeit 607

Joppe meilech 636

Jossef 944

Jou 176, 408, 287

Joutse 409, 1048

Jüde, Judde 387

K

Kaafen 248, 432, 719

Kaal 470, 411, 412, 413, 414,
415, 416, 552, 655, 843, 848,
1059

Kaals shtob 109, 815

Kabtsan 820

Kachel 417

Kaddesch 478, 419, 420

Kaffee 895

Kakken 214

Kalb 421, 533

Kalle 422, 423, 424, 425, 426,
427, 739

Kalt 304

Kamme Muller und Meier 716

Kantor 428

Kapore, (kapoeres) 215, 429,
430, 632, 761

Kapsones 231

Kargen 38

Karren 734, 1086

Kasche 431

Kascheren Inl. § 5, 5

Kaschrut 277

Kat (kaat) suffix, 735 en Inl.
§ 5, 9

Katz (dier) 287, 432, 433, 434,
699

Katz (kaars) 432

Katzengebet 435

Katzendrek 340

Katzew 269, 432, 537, 753

Katzowemnacht 436

Kauscher zie kosher en Inl.
§ 3, p. 16

Kedaches 437

Kedosche 329, 488 (keduscha)

Kedouschem 4

Kees 484

Keesmech 362

Kei 438

Keilew 112, 439

Keiserte Inl. § 5, 11

Keiwer 440

Kelaljenen zie klaljenen

Kelole 441, 1082

Kelt 420, 755

Kennen 442

Kep, kepf 443
 Keppelschen 444
 Kerzen 111
 Kerzenmacher 445
 Kessobbe 446
 Ketoures 447
 Ketowes 448, 449, 450, 480
 Kiddesch 130, 451
 Kie 452
 Kietew, kie tow 453, 454
 Kieschelisch Inl. 4, II, 2
 Kif, kiften 7
 Kijjum 186
 Kiksie 518
 Kille 126, 399, 455, 456, 882
 Killeman 399
 Kimpet, kimpetterin 457, 458
 Kind, kinder 202, 259, 459, 460,
 461, 462, 463, 464, 465, 466,
 467, 468, 985
 Kindertuch 469
 Kindsche 470, 471, 472
 Kinjen 473
 Kinne (afgunst) 474
 Kinne (treurzang) 477
 Kinnem 34, 35, 358, 475, 476
 Kinnessinne 478
 Kippe 479
 Kischef 480, 481
 Kiss 627
 Kitzeln 482
 Klaader 156, 320
 Klaan 145, 466, 467, 1067, 1068
 Klaljenen 229
 Kleis 213
 Klemmen 1107
 Klippetomme 479
 Kloger 665
 Kloger 321
 Klole zie kelole
 Klompen 287
 Klompenmacher 483
 Klomperscht 483, 484
 Kloumesch, kloumerkees 484
 Kluck 725
 Klug 217, 725
 Knas, knassen 485
 Knellen 1047
 Knescht, knecht 1067
 Knoblieschworst 486
 Knochen 962
 Kochen 487, 858
 Kodesch (gehopt) 488
 Kodesch borche 87, 489, 490,
 491, 880
 Koefnoentje 539
 Koggel 84, 492, 493, 1064
 Kokken 494, 602
 Kolben, 723
 Kol jisro-el 414, 1138
 Kol mom ra 696
 Kol nidre 495
 Kol teiwes hascheim 1090
 Koltew zie kietew
 Kommen passim
 Königin von Saba 590
 Koning Salomo 19, 637
 Koosjer zie koscher
 Kootsen 332, 497, 498, 499, 500,
 501, 502, 503, 504, 505
 Kop 74, 96, 282, 506, 507, 508,
 509, 1051
 Kopsorg 510
 Korew 370, 779
 Korz 360
 Koscher 277, 891 en Inl. §3 p. 16

Koswei sseforem 1047
 Koschten 68, 111, 124, 539
 Koss 795, 796
 Koudesch 511
 Kouch, kouech 707
 Kouhen, Kohen 512
 Koure 852
 Kourech 344, 788, 798
 Kowed 513, 514, 515, 516, 517,
 518, 519, 520, 589
 Kowrem 758
 Krank 521
 Krankerhaat 270
 Kratz 522
 Kratzen 35
 Krein 127, 152, 202, 523, 524,
 741, 890
 Kreischen 80, 232, 525
 Krenk 526, 527
 Krenken 1023
 Krie-e 46, 528, 529, 679
 Kriegen (krijgen) 147, 322, 358,
 447
 Kriegen (strijden) 468
 Kriesch 527
 Kro 530
 Krom 677, 1124
 Kru blu 531
 Ku 175, 421, 532, 533, 534, 535,
 536, 537, 538, 817
 Kuche(n) 697, 895
 Kuf nun 539
 Kugel zie koggel
 Kupa 479
 Kutsch 540

L

Laad 271, 562, 1146
 Laafen 19, 541
 Laaferin 542
 Laajenen, laajen 380, 838, 1048,
 1081
 Laater 397
 Laaterschen 489
 Lachen 201, 482, 543
 Lak 964
 La-kol 544
 Lamdon 145
 Lamed woow 545
 Lang 561, 1134
 Lap 546
 Lebben 81, 519, 547, 747, 849,
 1146, 1151
 Lebbend 548
 Lebber 173, 1006
 Lebendig 381, 549
 Lechajem 550
 Lechem 551, 714
 Lecho doudie 1046
 Leddeg 334, 364, 802
 Leer 890
 Leets 642
 Leeuwarden 312, 848
 Lef 560
 Lefak 326
 Lefgozer 109
 Leffel 65, 605
 Lefie scho 972
 Legendes (over Koning Salomo)
 19
 Lehachies, lehachles, 562 ook
 slehachles
 Lehnen 552
 Leib 381
 Leiben zie leigen, 328
 Leibschen 553

Leiden 554
Leigen 328, 485, 548, 555, 1084,
1117
Leipzig 553
Leiser 556
Leising zie § 4, 10
Leit 409, 465, 557, 740, 857,
1089
Leitsem 642
Lekowed 117
Lemmer 982
Lengen 335
Lernen 250, 280, 558, 1078
Leschem mitswe 692
Leschen 170
Lescher zie Loch 564
Lessing 392
Letzt, letze, letzen 559
Lewaje 77
Licht zie lischt
Lieb 297, 561, 562; mit lieb 1146
Lieber 890
Linker 805
Linsen 58
Lischt 563
Loch 354, 564, 565
Lokken 354
Lompen 566
Long 1006
Lону zie ein lonu
Loschen horre Inl. § 6, 10
Losen 17, 41, 468, 963
Lot (schikker wie) 942
Lotterie 568
Lou 176, 408
Lou cheifets 569
Lou hoje 570
Lou jesochre 571

Lou lone (loene) 572
Lou mit 'n olf 573
Lou poge 574
Louben 730
Loulem 575, 877, 992
Lous 82, 576
Louw (kans) 408
Luburg 317
Luft 818
Luise von Mecklemburg 1004
Lulew 577, 597, 767
Luschteg 157

M

Maad 578, 883
Maanen 579
Maanschene 400, 580
Maanschter 155, 1078
Maars 780
Maasse 19, 582; m. ssoten 581
zie ook meinsse
Maasser 187
Mabbul 769
Machen 193, 405, 900, 916, 917,
1041, 1057, 1079, 1113
Machschove 583
Magen 2
Majem 1133
Makke(s) 78, 414, 584, 585, 586,
587, 853
Makkous bechourous 584
Makschen 588
Malbuschem 589, 777
Malke Schewo 590
Mallech 224, 591, 592, 593
Mallech geigeltje 594
Mallech hagouel 594
Mallech hamowes 448, 595

Mallen 248; (= jiddischen) 671
Mamser bennenidde 754, 722
Man 236, 504, 565, 597, 598, 599,
600, 601, 602, 956
Ma nischtanne 352
Mandegoed 479
Mapole, mapolehoffer 603, 1132
Mar bar raw Asche 604
Marbee 627
Mark 605, 606
Markesteeg 607
Marokke 18
Marpee 23
Maschieach 810
Masel 149, 284, 497, 608, 609,
610, 689, 694, 954, 955, 1146
Maseldig 611, 612, 689, 1146
Maseltof 149, 517, 1146
Maske 613
Massematten 614, 615
Mat 257
Matone 107, 616
Matteklopper 818
Matze 617, 618
Matzetaag 619
Mazzel, mazzelen 608
Mechabbed 620
Mechaje 576
Mechiele praajen 622
Mecholle 255, 500, 623, 624, 668
Mechoref 621
Mechujew 928
Mediene, medieneschtamper 64
Meedsche 625, 626, 627, 628, 629
Meel, meelchen 712
Meer (was is der m.) 630.
Mefannek 576
Meforschem 194
Megaddef 621
Megille 62, 631, 838
Meglisch 114
Meiden 907
Meie alofem 225, 632, 633
Meien 404
Meies 634
Meil 260
Meilchen 712
Meilech 112, 635, 636, 637
Meiler 638
Meinsse 639, 640, 582, 750
Meiowes aweseine 641
Meis 433
Meissem 642
Mekatreg 1066
Mekujem 929
Melamed 1047
Meloche 257, 643, 644, 645
Melochem 427
Memme 200, 202, 458, 467, 646,
647, 648, 1100
Menobbel, menobbelte 649
Menoure 650
Menuche 651, 675, 895, 896
Meragges (sisch – sein) 75
Meraglem 652
Meromme 653
Meroche 654
Mes 655, 656
Meschanne (mokem) 694
Meschie-ech 657, 658, 659, 660
Meschogge 221, 498, 661, 662,
663, 664
Meschoggaas 661
Meschoggeeste 661
Meschoggener 665, 736
Meschollemen 884

Meschommed 882
 Meschores 353, 666
 Meschumodiem 1062
 Mesjoege, mesjokke 661
 Mesomme 152, 243, 475, 667,
 1049, 1078
 Mesose 412, 668, 669
 Messer 459, 670, 671
 Metaarbret 1022
 Metoref 663
 Metsie-e 252, 672, 673, 1031
 Metsoure 852, 1093
 Mewajesch, mewase sein 815
 Mezozze zie mesose.
 Midbores 674
 Midjen 12, 675
 Mie 452
 Mie scheebeirach 73
 Mie scheejirtsee 1080
 Mien 625, 954
 Mies 626, 649, 676, 677, 703, 809,
 677
 Mieseg 678
 Miesmacher 689
 Miesse 543, 679, 693, miesse –
 meschinne 680
 Miezig (zich – maken) 678
 Millesch 681
 Milleschding m. ting 625, 695,
 1129
 Minheg 682
 Minje 473, Minjeman 558
 Minnisch 625, 667
 Minnischmes 625
 Minut (menuit) 611, 683, 1146
 Mir (wir) 915
 Misbeiech 684, 974
 Mischpet 685, 686
 Mischpooche 687, 688, 689, 690
 Mischt, Mischtee 691
 Mismourem 477
 Mitgebroscht 983
 Mitlerein 426
 Mitswe 620, 692, 693, 752, 1146
 Mitten (in) 618
 Mittoon 205
 Mizrach 798
 Mochsin 141
 Mokem 694, 1143
 Molzeit 695, 731
 Mom 696
 Mond 697, 698, 699, 700, 988,
 1072
 Monne 701
 Mool 408, 922
 Moos (eigenaam) 702
 Moos (geld) 124, 475, 476, 676,
 783
 Moos (akelig, lelijk) 676
 Moosser 704, 812
 Morgenschmus 770
 Mosrem 703
 Moss 220, 833
 Mouch, mouech 50, 251, 707
 Mouchel 622
 Mouchie-ech 705
 Mouchverdreier 251
 Moudem, moudembokker 706
 Mouew 12, 675
 Moul 708, 709, 710, 711, 759
 Moupie 1027
 Mous 712
 Mousche rabbeine 379, 713
 Moutse 85, 714, 715, 1048
 Muller un Meier 716
 Muten (anmuten) 724

Mutter 717

N

N(infix) Inl. § 4, II, 3

Naaches 520

Naas 416. Nabbel 522

Nabrooche 63, 767

Nacht 436, 635, 877

Nachtkerzie 834

Nar 64, 103, 140, 141, 143, 145,
217, 463, 498, 718, 719, 720,
721, 722, 723, 724, 725, 726,
727, 728, 729, 730, 731, 732,
733, 734

Narrente Inl. § 5, 11

Narreschpiel 735

Narrisch, nerrisch 736

Narrischkat 735

Narronem 103; Inl. § 5, 10

Naschen 422. Nascher 824

Nebbisch 737, 771, 772

Nechome 752, 1128

Nedan, 384, 738, 739

Nederduits Inl. § 2 pag. 15

Nederlands (overgegaan in de
Nederlandse volkstaal

Neemon 277

Neerlandismen 1030

Nefesch 47

Nefieche 740, 741, 742, 743, 754

Negen dagen 695

Nei 744

Nein 745, 746; nein teeg 430,
986

Neiteg 142, 318, 524, 735, 1051,
1093, 1144

Nekome 603, 747, 748, 1132

Nekomehoffer 603, 1132

Nemmen 232, 684, 713, 729,
739, 749, 931

Nemmes Inl. § 4, II, 3

Nemmerisch, Nemerow 233

Nerrisch zie narrisch

Nes 750

Neschieres 344, 600, 751

Neschomme 752, 753, 754, 755,
756, 757, 758

Nescht 445

Neweere, neweire 344, 759, 760,
761, 1138 en Inl. § 3 pag. 16

Nidda 777

Niele 762

Nieresch 736

Niesje, niese 759

Niggen, nigguniem, 102, 389

Niks 3, 8, 95, 231, 365, 379, 405,
557, 566, 763, 764, 772, 779,
815, 825, 946, 1121, 1130

Niksnotz 765

Nimmer 884

Nischter 835

Nodelschpitz 455

Nolad mahul 671

Noochbenschén 767

Noochbrooche 767, 827

Noochrufen 55, 824

Noos 768

Nouech 769

Noukem 1132

Nowe 927

Nu hot er 1030

Nüchtern zie nischter

Nun 539

O

Ö > e, ei Inl. § 4, I, 9, 10, 11

O > ou Inl. § 4, I, 8
Obendschmus 770
Oberschter 483
Och 568, 1029
Ochgenebbisch 771, 772
Oder 773
Og (melech haboschen) 774
Oleine 783
Olewescholem 775
Olf, ollef 573, 776
Omein 216, 775, 777
Omerweken 1152
On (praefix) Inl. § 5, 14
Onberufen 49
Onbeschrie-en 49
Onchein 122
Ongepraajt zie praajen 262
Ongesond 1131
Onkel 778, 779
Ontaam 181
Onterfieren 427
Onterschied 133
Onychitis 3
Oor 805
Oorschgebresch 780
Oosser 781, 782, 812
Oproepen 1017
Oranje boven 211
Oranjevaandel 189
Orel, orelte 816
Oren 97, 250, 783, 784
Ort zie gut ort
Oskem 758
Ou > o Inl. § 4, I, 16
Oulem 186, 787
Oulem habbe Inl. § 6, 14
Ourech 788
Ousbrennen 111

Ousgefallen (meinsse) 639
Ousgein 14, 26, 113
Ousheiben 27
Ouslebben 407
Ousnemmen 930
Ousred zie ausred
Ousschpeien 373
Oussee scholem 977
Oussies zie aussies
Overwotel, Owar uwotiel 786

P

Pf > f Inl. § 4, II, 4
Pak 789, 793
Palsierig 790
Parch (parg), pareichem 82
Parfiesse zie fotse kapore
Parnassijns 314
Parnes 67, 123, 416, 456, 791,
839, 911
Parnoosse 791, 792, 793
Parnoossem 314, 794
Parre 810
Participe + sein Inl. § 5, 4
Partsch zie patsch
Parwe 625
Pasen 801, 802
Pasles 150
Patriotten 211
Patsch 459, 711, 795, 796, 952
Patsef 347
Pattern 590, 797
Pech zie pesch
Pei 798
Pein 799
Peirek 800
Peiresch 846, 941
Peissech 39, 801, 802, 833

Pekude 1139, 1140
 Pelounie Almounie 622
 Pelz 1125
 Pen 348
 Penem, penemer 808
 Perat 378
 Perouches 906
 Pesach zie peissech
 Pesch 1021
 Pettech 727, 736
 Pfannetje 218
 Pfeffer zie feffer
 Pferd zie ferd
 Pharao zie Parre
 Piechem 727, 736, 803
 Piepkaneel 173
 Pieschen 210
 Pietsie, pietsje, pitsie 198, 254
 Pinksteren 801
 Pinches Pinneches 804
 Pis-chen pee 177
 Pitzel zie pietsie
 Planjenen 201
 Pleite 1070
 Plesierig 994
 Plet, Pletengescht 592
 Polk 805, 825
 Polnisch 244, 441
 Ponem 93, 153, 156, 492, 551,
 806, 807, 808, 809, 810, 811,
 812, 813, 814, 815, 881, 958,
 1024, 1044, 1083
 Poor 742, 743
 Poossek 101
 Poossel 150
 Pore 876, 817
 Portegies 615, 818, 819
 Poschet 78, poschet jad 820

Posen 821
 Pot 802
 Poter 227, 760, 797
 Poter mochel 822
 Potje 823
 Potter 422, 824
 Potternascher 824
 Pouer zie pour
 Pouerntanz 508
 Poulen 825
 Poulisch 738 zie ook polnisch
 Pour, pouer 876, 826, 827, 828, 829
 Praajen 262, 301, 622, 830, 831
 Prag 607
 Präger, Preger (kelole) 441
 Pritsch 940
 Proog 832
 Purem 407, 424, 833, 834, 835,
 836, 837, 838, 839, 840, 1088
 Puremdoosche 841
 Puremdrosche 841
 Puremssude 842

R

Raat 98
 Raassak 843
 Rabbi 371, 848
 Rabbiem 1128
 Rabbonem 844
 Rabbousaj 325
 Rache 845
 Radieschen 865
 Ra la-kol 544
 Rammenas 71, 202, 865, 940
 Rasch 889
 Rasche 778, 846, 847
 Raschmedaj zie Aschmedaj
 en Inl. § 4, II, 3

Ratel 1126
Raw 881; Roow > Raw Inl. § 3,
pag. 15
Rebbe 848, 849, 850, 851
Rebbes 596
Rechnen zie reschnen
Recht zie rescht
Redt (van reiden) 278, 1076.
Inl. § 6, 1
Re-ei 852
Refue 754, 853
Regieren 246, 515
Reiben 501, 523, 524
Reich zie reisch
Reichstag 244
Reiden 189, 407, 854, 855, 1005
1073, 1080
Reilem zie Areilem
Reisch (rijk) 237, 465, 476, 857,
858, 864
Reisch (letter) 798
Reissen 166, 491, 529
Reiten 859, 860, 892
Reiwech 315, 596, 861, 862
Rekkelsche 872
Resch barjouné 863
Resch Lakisch 965
Reschaante 867
Reschle § 4, II, 2
Reschnen 864
Rescho-em zie roosche 877
Rescht 363, 919, 991, 1036
Retsieche 76
Rettisch 77, 202, 865, 940
Rewoochem 651, 662, 866, 867;
zie ook 191
Rie 964
Rieb, 107, 868, 869

Riechen, zie rieschen
Rieschen 202, 870
Rinder 465
Risches, rischeskop, rischespo-
nem 871
Ritschen 908
Rochel 872
Roddelen 689
Ro-e 873
Rojenen 875
Rollen 659
Romaanse woorden Inl. § 2
Rompelwoch (obend) 874
Roojen 875
Roosche 876, 877, 878, 879
Roow 880, 881, 882
Rosch choudesch 883, 884, 885
Roscheschone 839, 886
Rotterdam 380, 694
Roum 735. Rout 887
Ru 17, 888, 889
Ruches, ruchesmacher 818
Ruen 757, 962, 1039
Rülpsen 301
Rumpel, rumpeln 874
Rumur 214

S

S. Inl. § 4, II, 5, 6, 8
Saade 1028
Saaltje 948
Safran 829
Sak 793, 869, 890
Salz 823, 891
Sandek 470
Sappel(en) 1041
Sat 198, 712, 837
Satteln 893

Saul 97
 Schaale zie scheile
 Schabbes 128, 146, 612, 683, 877,
 893, 894, 895, 896, 897, 898,
 899, 900, 901, 902, 903, 904
 (schabbes nachme) 970, 1146
 Schabbes aach e sorg 902
 Schabbesherzschon 905
 Schabbesklaader 161
 Schabbesperouches 906
 Schabbes-stoof 109
 Schadjon 907
 Schadt zie schatten
 Schalet 66, 908, 909
 Schaletpot 910
 Schammes 815, 911, 912, 1080
 Schand 98, 516
 Schanderdebander 913
 Schass 914
 Schat, schatten 33, 222, 503, 937
 Schechem 542, 944
 Schechiete 342
 Schechten zie scheschten
 Scheehakkol 918 en Inl. § 5, 5
 Scheechejone 916, 917
 Scheel zie schel
 Scheftel zie Rebbe Scheftel 851
 Scheiden 319
 Scheidiem 19, 76
 Scheien 404
 Scheierokes 919
 Scheiker 190, 920, 921, 922
 Scheile 923
 Scheimes 669, 752, 924
 Scheimesbak 669, 924
 Scheimesbletter 924
 Schein 71, 120, 182, 423, 596,
 629, 647, 809, 925, 1153
 Scheine 929
 Scheinen 926
 Schel 1099; (scheel)
 Schelie-ech 927
 Schelouschem 949
 Schelumiel ben Tsurischaddaj
 598
 Schem 928, 929, 930
 Schemborchu 932
 Schem jisborech 750, 931, 932
 Schema benie 933
 Schemie-e 856
 Schemoue (bein acheichem) 934
 Schemous 852
 Scheren 982
 Scheschten 915
 Schetenes 4, I, 14
 Schewat 1089
 Schiddesch 907, 909, 935, 936,
 937
 Schidduchien 907
 Schie 83, 938, 1102
 Schiebart 613
 Schie-e pie-e 939
 Schie-er (maat) 148
 Schier(e) 1146 en Inl. § 2 pag. 14
 Schif 940
 Schikken 853, 932, 941
 Schikker 401, 883 942
 Schimme 943, 944
 Schimschen 945
 Schissel 219, 794, 946
 Schitten 947
 Schiwwe 948, 949, 1146
 Schiwwerlew 950
 Schkorem 191, 750, 951
 Schkoremsoger 951
 Schlag 952; schlagen 288

Schlatte 953
 Schlecht zie schlescht
 Schleeg 586
 Schlemasel 375, 598, 794, 954,
 955, 956, 960
 Schlemiel 598, 957, 958, 959,
 960
 Schlep 386; schleppen 961
 Schlepsak 1050
 Schlescht 859, 897
 Schlik 746
 Schlim 598, 722
 Schlofen 137, 704, 962
 Schlogen 723, 789, 1106
 Schlouch 99
 Schloume Duikelaar 269, 530,
 969, 1067
 Schloume hamelech 19
 Schmadden 285, 706, 845, 882,
 963
 Schmadschtikke 706
 Schmak 964
 Schmeer 432
 Schmeichelen 256, 285, 879 en
 Inl. § 6, 6
 Schmekken 48, 304, 712, 1032
 Schmid(chen) 965
 Schmie 964
 Schmie-e 856
 Schmotz 966
 Schmu'e 808, 814
 Schmus 190, 967, 968
 Schmussen 536, 855
 Schmutz 1129
 Schnei 969
 Schneideng 757
 Schnellen 416
 Schnoderen Inl. § 5,5
 Schnorren 478, 825, 839
 Scho 81, 651, 970, 971, 972
 Schobberdebonk 973
 Schochtem 987
 Schofar 1152
 Schofel 614
 Scholchen 917; S. Orech 975
 Scholem 976, 977, 978
 Scholtechtieje 979
 Schommen 537
 Schoof 980, 981, 982
 Schoote 141
 Schop 983
 Schoppen 938
 Schoppensibbenschen 984
 Schorem 190
 Schormen 985
 Schorremorrie 191
 Schouchet 986, 987
 Schoufer 988
 Schoufet 989
 Schoumer 298, 728
 Schoumer umatsel 990
 Schount 86, 495, 746, 785, 917,
 936, 1149
 Schouss 467
 Schout (Nederl.) 989
 Schoute 736, 991, 992
 Schpalten 372
 Schpeien 438, 881
 Schpeisenachtobend 612
 Schpiegel 384
 Schpiel 726, 1161
 Schpielen 118, 416, 661
 Schpieleng 993
 Schpinnen 1092
 Schpoot 51, 892, 860
 Schpootobends 994

Schporen 327, 502, 616, 834, 995
 Schpousering Inl. pag. 11
 Schprankel 818
 Schpringen 433, 488, 580, 997
 Schtaan 729, 996, 997
 Schtaans gesogt 998
 Schtal 534, 535
 Schtannes 999
 Schtarben 112, 554, 748, 849,
 1089
 Schtat 1000
 Schtei (melooches) 645
 Schtein (= stehen) passim
 Schtelen 175
 Schterben 505
 Stich zie Stisch
 Schtieber 1002
 Schtieke (jofe) 1003
 Schtiekenen 134
 Schtiel (D. Stiel) 1004
 Schtiel (D. Stühle) 1005
 Schtik 213, 960, 1006, 1007
 Schtil 732
 Schtim 1008
 Schtinken 242, 870
 Schtinker 1009
 Schtisch 1010
 Schtob (D. Stube) 109, 349
 Schtob zie hob
 Schtochen 1011
 Schtom 1007
 Schtomp 143
 Schtoss 628, 833, 1012
 Schtouss; schtoussen 144, 1013
 Schtrofen 297, 705, 931, 932
 Schtroof 980, 1014
 Schtrou 187
 Schtul 64
 Schul 229, 659, 1015, 1016, 1017
 Schulchan zie scholchen
 Schuwe 923 1018, 1019
 Schwanz 736
 Schwarz 1020
 Schwarz schabbes 902
 Schwatzen 727
 Schwebbel 1021
 Schweer 1022
 Schweigen 401, 708, 1023
 Schverenout 1024
 Schwiejenieje 1025
 Schwiegen 468
 Schwitzen 1026
 Schwoor 290
 Schwu'e 782
 Schwu'es 136, 801
 Sechus owes 449
 Sedom zie Ssedom
 Sefardie 64; Inl. pag. 10
 Seen (sehen) 57, 260, 266, 1027,
 1099
 Seide 1028
 Sein (das sein) 788
 Sellen 407
 Sennen 2 et passim
 Setzen 262
 Sibben 418, 801, 821, 1002, 1152
 Sicariers 863
 Siechen 858
 Sikker zie schikker
 Sikoren 951
 Simon ben Gamliël 273, 978
 Simri ben Ssalu 598
 Simson zie Schimschon
 Singen 389, 1025
 Sinnen 443
 Sischer 670

Sipma Dr. P. 95
 Sitzen 424, 558, 766, 842, 1001
 Sjakkelen 718 en Inl. § 5, 5
 Sjed 19
 Sjemiere 728
 Sjemone 'esre 977
 Sjien 708
 Sjikker zie schikker
 Sjochem 1018
 Sjofel zie schofel
 Sjoof zie soof
 Slehachles 562
 Slemassel zie schlemasel
 Slemiel zie schlemiel
 Slooche zie hatslooche
 Smeris 728
 Smoes(je), smoezen 536, 968
 Sochen 858
 Sogen 178, 216, 393, 463, 652,
 736, 1029, 1030, 1096, 1154
 Sol, solletje 673, 1031
 Solder 932
 Sommer 1152
 Son 926
 Sonder 37, 249, 732, 1013
 Sonteg 897, 898, 904, 959, 1137
 Soocher 141
 Soof 39, 357
 Sop 605, 1032, 1033, 1034
 Sorg 902, 1035
 Sorgen 393, 466, 547, 711
 Sort 1036
 Sou = D. so; passim
 Souer 197
 Spass 661
 Spijker 540
 Ssaar 1037, 1038, 1056
 Ssam hamowes 450
 Ssambatjen 1039, 1040
 Ssappel, ssappelen 730, 1041
 Ssargenes 1042
 Ssasrie-e 1043
 Ssawwer 99
 SS-chore ss-choure 1044, 1045,
 1046, 1114, 1116
 Ssedom 686
 Sseforem 1047, 1048
 Sseichel 256, 359, 360, 931, 1049,
 1050, 1051
 Sseifer 172, 849
 Sseifer chajem 811
 Sseilen 864, 981, 1152
 Ssekone 9, 670
 Ssenken 228, 854, 1052
 Sseraache, sserooche 690
 Ssereife 1053
 Sserik 1133
 Sserore 332, 394
 Ssidur 200
 Ssimche 563, 691, 792, 1037,
 1054, 1055, 1056, 1057, 1146
 Ssimmes 605, 900, 1058
 Ssinne 474
 Ssittern (zittern) 982
 Ssod 279, 371, 1059, 1060
 Ssof 263, 614, 1070
 Ssokkes 1061
 Ssonne 528, 796, 1062, 1063,
 1064
 Ssores 98, 1065
 Ssoten 581, 880, 1060
 Ssoucher 1046, 1067, 1068, 1069,
 1070
 Ssoudes 1071
 Ssude 695, 993, 1139
 Ssudes hawro-e 77

Ssuschtand (D. Zustand) 18
Stam makschen 588
Stoof, stove zie Schabbesstoof
Stube 109
Suchen 274
Sun 138, 201

T

Ts ss Inl. § 4, II, 8
Taab 98
Taaen 385
Ta'am 1072
Ta'aneisem 1047
Taare 147, 622
Taatsch 1069
Tachles 1073, 1074
Taines, teines Inl. pag. 16
Tachrieschem Inl. p. 13 en 4,
II, 2
Takkef 1075
Talmied choochem 388, 881
Tammus 90
Tanne 1076
Tanz 1077
Tanzen 42, 183, 425, 642
Tanzmaanschter 1078
Tasch 894, 1042
Taschliech 577, 1079
Tasrie-e 852
Tate 200
Te(to) suffix Inl. § 5, 11
Techooche 1080, 1081, 1082
Teeg 258, 403, 885, 986
Teegen 451, 1124
Tefiesse 1083
Tefille (tfille) 200, 578, 646, 1095
Tefillin 146, 1084
Tefillinschreiber 1085

Tehieliem 1096
Teibel 220, 913, 1086
Teier 532
Teim, teimen 181, 718, 1087
Teines 1088, 1146
Teire zie taare
Teiwe 769
Teiwes (maand) 326, 1089
Teiwes (hascheim) 1090
Telieje 1070, 1091
Temeie 32, 1069, 1092
Tenzreg 184
Teppesch zie tippesch
Terets 431
Tesch (D. Tasche) 802, 857, 894
Teschuwe zie schuwe
Tetschen 1093
Tewalle 1094
Tfille zie Tefille
Tief 490
Tier 270, 262, 427, 535, 989, 1107
Tillem, tillempje 858, 1096
Tippesch 736
Tisch 1097, 1098
Tis-chaddesch 1094
Tochar 1093
Tochter 426, 717, 1099, 1100
Tof, tow 614
Tofes 1083
Toges 26
Tole 677, 1101, 1102
Toletje 1103
Tomer, tomerjou 287
Tonbank 296
Tooches 26, 711, 888, 1104, 1105,
1106, 1107, 1108
Toog 39
Toon 43, 112, 161, 195, 207, 405,

427, 512, 692, 736, 790, 873,
878, 938, 1109, 1110, 1111,
1112, 1113
Toppelt 211, 454, 460
Toucher zie tochar
Toure 1114, 1115, 1116, 1117,
1118, 1119
Toures mousche 1120
Tout, 470, 527, 548, 730, 785,
1121, 1145
Touwe 873, 876
Touwel (bemakkes) 584
Tow la-kol 544
Towes 1122
Treiben 448
Treife 891
Trenen 1123
Troef 663
Trogen 261
Tsa'ar zie ssaar
Tsaddek 1125
Tsaddie (kromme) 1124
Tsaddie (schlechte) 1124, 1125
Tsadiekem 545
Tsawwer zie ssawwer
Tsedoke 1126
Tsewo-e 1127
Tsitses 1092
Tsitsesbeisser 706
Tsores 1128 zie ook ssores
Tsure 807
Tun (tuot) 724
Twent 171

U

U > o § 4, I, 12
Ü > i § 4, I, 13
Ufbreschen 709

Ufheeren 383
Ufgein 85, 234
Ufnemmen 241
Ufrufen 1017
Ufschpielen 424
Ufschtein 1028
Uftoon 698
Umdreien 440
Ungleich 91
Unverwissen 294
Uz, uzen 1142

V

Verbrennen 708, 1132
Verdalfen, verdalfenen 504
Verdienen 38, 140, 1012
Verkaafen 332, 719
Verknassen 485
Verlieren 365
Verloren 97, 758 (verloren ne-
schommes), 925, 1020
Vermasseren Inl. § 5, 5
Versalzen 66
Verschitten 50
Verschlissen 50
Verschmitzen 1129
Verschteren 1055
Verschtopt 251
Verschwarz 727
Versehen 188
Versseilen 194, 328, 650, 1130
Verssoggen 1103
Vertrogen 789
Verwizen zie unverwissen
Verzeilen zie versseilen
Vice kapore zie Fotse kapore
Viel 367, 1131
Vier 624

Vies 677
Vlitten 969
Vol 890
Vorbeitrogen 989
Vorn 1151
Vries De, Elkan Jacob Levie
138

W

W > b Inl. § 4, II, 7
Waass (wissen) 200, 228, 248,
878, 1150, 1151
Waass isch(er) viel 912, 1148
Wachsen 266
Wagen 288
Wajiesse meilech 637
Wajiekro 852
Waldeisel 1008
Wanzen 1132
Warten 138
Warfen 551, 729
Waschen 509, 1020
Washti 865
Wasser 1133
Waw 573
Weet ik veel 1148
Weg 623, 732
Wegnemmen 312
Wehu rachum 1134
Wei 43, 169, 369, 525, 796
Weichoochem, weikourage, wei-
ssimche 1135
Weiberred 777
Weil 260
Wein 130, 234, 1136
Weisen 726
Weiss 1147
Weissbrout 160

Weit 99, 260, 272, 1045
Weiteg 98, 1137, 1138
Weiter 57, 260, 988, 1146
Wejakkell 1139, 1140
Wejiwrech 1141
Wellen 354
Welt 246, 273, 402, 468, 515,
733, 903, 978, 1069, 1142,
1143, 1144, 1145
Wend (D. Wände) 334
Wenk 143
Wensen 1146
Wert 67, 651, 797, 940
Wesch 802
Wiege 468
Wind 666
Wind (un wei) 568
Winter 1147
Winzeg 256, 367, 773, 880
Wissen 8, 48, 606, 1148, 1149
1150, 1151
Woch 612, 801, 893, 970, 1146,
1152
Wohltäg, wohltäger, woltag
1137
Wolvel 1153
Woor 407, 491, 669, 903, 922,
1028, 1084, 1117
Woorheit 463, 1154
Woow 327
Worom 1155
Wort 142, 1156, 1157, 1158
Worzeln 932
Woul 183
Wounen 912

Z

Z > ss Inl. § 4, 8

Zänken zie ssenken
Zappeln zie ssappelen
Zehn (Zähn) 626
Zehn (= zehn) 719, 742
Zeige 1146
Zeigen 426
Zeilen zie sseilen en 384
Zeit 619
Zettel 1159
Zittern zie ssittern
Zimmes zie ssimmes
Zolen 848
Zong 1066, 1160

Zores zie ssores
Zoof, zoow 38, 357
Zool 600
Zu guter letzt 559
Zuheeren 325
Zuschtand zie ssuschtand
Zusehen 462
Zuseher 1161
Zwaa 201, 228, 685, 734, 743,
1105
Zwaate 331, 495
Zweel zie handzweel
Zweifeln 56

LITTERATUURLIJST

I ALGEMEEN

- BEEM - H. BEEM: Sche-eriet. Resten van een taal. Woordenboekje van het Nederlandse Jiddisch. Assen 1967.
- BERANEK - F. J. BERANEK: Westjiddischer Sprachatlas. Marburg 1965.
- BERNST. - IGNAZ BERNSTEIN: Jüdische Sprichwörter und Redensarten. (mit Glossar) Warschau 1908².
- Bijbelvertaling zie N.V.
- BIRNBAUM - S. A. BIRNBAUM: Grammatik der Jiddischen sprache mit Wörterbuch und Lesestücken. Hamburg 1966².
- BOURGEOIS - H. BOURGEOIS: Le Jargon ou Judéo-Allemand. Paris 1909.
- ENCYCLOPEDIA JUDAICA: Jiddisch, Band 9. Berlin 1932.
- EWEN-SCHOSCHAN - A. EWEN-SCHOSCHAN: Milon Chadasch 1957.
- FALK - FELIX FALK: Das Schmuelbuch des Mosche Esrim wearba. Aus dem Nachlass herausgegeben von L. Fuks. Assen 1961.
- FIELD OF YIDDISH - URIEL WEINREICH: The field of Yiddish. New York. 1954.
- FRANCK-VAN WIJK - Etymologisch Woordenboek der Nederlandsche Taal. Met Supplement dr. C. B. van Haeringen' s Gravenhage 1949
- FUKS - DR. L. FUKS: The oldest known literary documents of Yiddish literature. Leiden 1957.
- Das Altjiddische Epos Melokimbûk. Assen 1965.
- GERZON - J. GERZON: Die jüdisch-deutsche Sprache. Frankfurt a.M. 1902.
- VAN GINNEKEN - J. VAN GINNEKEN: Handboek der Nederlandsche taal. Deel II, de Jodentaal. Nijmegen 1913-14.
- GÖTZE GLOSSAR - A. GÖTZE: Früneuhochdeutsches Glossar. Bonn 1920².
- GUMPERTSZ - Y. F. GUMPERTSZ: Mivta-e Sefatenu. Jeruzalem 1953.
- HONEL MEISS: A travers le dialecte Judéo-Alsacien. Nice 1929.
- J.J.V. Jahrbuch für Jüdische Volkskunde 1925.
- JÜD. LEX. - JÜDISCHES LEXICON: Jiddisch, Band 2. Berlin 1929.

- KLUGE - FR. KLUGE: Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache. Berlin 1957.
- KOENRAADS - W. H. A. KOENRAADS: Studien über sprachökonomische Entwicklungen im Deutschen. Amsterdam 1953.
- LEVY - J. LEVY UND L. GOLDSCHMIDT: Wörterbuch über die Talmudim und Midraschim. Berlin und Wien 1924².
- LEXER - M. LEXER: Mittelhochdeutsches Wörterbuch. Leipzig 1872-1878.
- MIESES J. SPR. - M. MIESES: Die Jiddische Sprache. Wien 1924.
- MIESES ENTSTEHUNGSURS. - M. MIESES: Entstehungsursachen der jüdischen Dialekte. Wien 1915.
- M.J.V.-Mitteilungen der Gesellschaft für Jüdische Volkskunde 1898-1925.
- MOORMANN - DR. J. G. M. MOORMANN: De Geheimtalen. Zutphen 1932-1934.
- NASCHER - ED. NASCHER: Das Buch des jüdischen Jargons Wien-Leipzig 1910.
- N.V. - Nieuwe Vertaling Nederlands Bijbelgenootschap. Amsterdam 1952.
- PAUL GRAMM. - H. PAUL: Deutsche Grammatik I-V. Halle 1958.
- PAUL WB. - H. PAUL-BETZ: Deutsches Wörterbuch 1957. Tübingen 1966.
- PAUL M. H. D. GR. - H. PAUL: Mittelhochdeutsche Grammatik. Tübingen 1960.
- PAUL PRINZ. - H. PAUL: Prinzipien der Sprachgeschichte. Tübingen 1966.
- Philo - Zitate - Lexicon, Tannenbaum-Fraenkel. Berlin 1936.
- SCHÖNFELD - DR. M. SCHÖNFELD: Historische Grammatica van het Nederlands. Zutphen 1954.
- SCHPRICHWORTE S.E.V. - S. E. VOORZANGER: Schprichworte von Jan en Alleman (manuscript Rosenthaliana, Amsterdam) 1863.
- STAERK-LEITZMANN - W. STAERK UND A. LEITZMANN: Die Jüdisch-Deutschen Bibelübersetzungen von den Anfängen bis zum Ausgang des 18. Jahrhunderts. Frankfurt a.M. 1923.
- STOETT - F. A. STOETT: Nederlandsche spreekwoorden, zegswijzen, uitdrukkingen en gezegden naar hun oorsprong en beteekenis verklaard. Zutphen 1943⁵.
- TENDLAU - A. TENDLAU: Sprichwörter und Redensarten deutsch-jüdischer Vorzeit. Frankfurt a.M. 1860.
- V.A. - De Vrijdagavond. Joodsch Weekblad. I - IX. Amsterdam 1924-1932.

- VAN DALE - VAN DALE-KRUIKAMP: Groot Woordenboek der Nederlandse Taal. 's-Gravenhage 1961⁸.
- V.P. - J. L. VOORZANGER EN J. F. POLAK: Het Joodsch in Nederland. Amsterdam 1915.
- WEILL - E. WEILL: Le Yidisch alsacien-lorrain. Rev. des études juives. Band LXX p. 180; LXXI p. 66 en 165; LXXII p. 65.
- WEINREICH - U. WEINREICH: English-Yiddish, Yiddish-English Dictionary. New York 1968.
- WOLF - S. A. WOLF: Jiddisches Wörterbuch. Mannheim 1962.
- ZIVY - A. ZIVY: Jüdisch-deutsche Sprichwörter und Redensarten. Basel 1966.

De getallen achter de titels in de volgende lijst verwijzen naar de nummers in het spreekwoordenboek.

- AMELANDER, MENACHEM MAN: Sche-erit Jisrael uitgave Amsterdam 5531 (1774)² 249, 443, 1039, 1154.
- AMSTELODAMUM; 48ste Jaarboek Amstelodamum: 455.
- ANGELUS SILESIUS; Poetische Werke van. - Berlin z.j.; 379.
- Anthologia Hebraïca, Leipzig 1923²; 605.
- BACH, H: Jüdische Memoiren aus drei Jahrhunderten. Berlin 1936; 103, 250.
- BEEM, H: De Verdwenen Mediene; Amsterdam 1950; 64, 127, 173, 802, 848, 1080.
- Yiddish in Holland in The field of Yiddish; 200 en § 2. Inl.
 - Enige opmerkingen over het Nederlandse Jiddisch in „Bijdragen en Mededelingen van het Genootschap voor de Joodsche Wetenschap in Nederland” Deel VII 138-142.
 - Assimilatorische tendenties in de strijd tegen het Jiddisch in Nederland, De Joodse Wachter 46ste jaargang, no. 24, p. 5-9; Inl. § 2 en 1156.
- BERLINER, A: Aus dem Leben der Juden Deutschlands im Mittelalter. Berlin 1937; - 23, 30, 1042.
- BIN GORION, M. J: Die Sagen der Juden. Frankfurt a.M. 1926/27; - 774.
- BING: Kroniek Bendit ben Eisek Bing; 189. Zie Letterbode.
- BIRNBAUM: 1030.
- BLAU, L: Das altjüdische Zauberwesen; Strassburg i/E, 1898; 9, 23.
- Bijdragen en Mededelingen v/h Genootschap v.J. Wetensch. zie Beem.
- BÖRNE, L: Gesammelte Schriften; 958.

- Braatbard: De Jiddische Kroniek van Abraham Chaim Braatbard 1740-52 in 48ste Jaarboek Amstelodamum p. 113-171 door L. Fuks; 455, 704.
- BRUGMANS EN FRANK: Geschiedenis der Joden in Nederland, Amsterdam 1940; – 839, 851, 1130.
- BUCHMANN, G: Geflügelte Worte – 958.
- BUSKEN HUET, C: Het land van Rembrand. Utrecht-Antwerpen, Zevende druk, Prismaboek z.j; 379.
- CASTRO, D. H. DE: De Synagoge der Portugees-Israëlietische Gemeente te Amsterdam. Opnieuw uitgegeven door dr. J. Meyer. Amsterdam 1950; – 701.
- DAVIDS, J. H: Dignitarissen van één dag; – 635.
- DIENEMANN, M: Hygienisches in Jüdischen Sprichwort (in Grünewald, z.a); – 462, 1145.
- DISKURS: Diskurs bein schetei kehillous in Amsterdam (1797) zie ook Presse-Sammlung; – 42, 58, 128, 244, 291, 407, 528, 815, 1059.
- DRUIJF, A: Herinneringen uit het oude Amsterdamse ghetto. V.A, VIII, no. 23; – 127.
- DUIZEND, J. H: De hei vor de woov sparen. V.A. II no. 7, pag. 97 en 98; – 327.
- EDREHI, M: Ma'assee Niessiem, Amsterdam 1818; – 1039.
- EISENSTEIN, J. D: Otsar Diniem u-Minhagiem. New York 1917. 215, 550, 823, 1089.
- ERIK, M: Die geschichte vun der jiddischer literatur. Warschau 1928; – 723.
- ESSO, I. VAN: Zout in Joodse cultus en Folklore; – 823.
Field of Yiddish zie Beem, Guggenheim en Weinreich en Algemeen.
- FLAVIUS JOSEPHUS: Bellum Judaicum; – 1039.
- FRANK, A. R. Arjeih Leib ben R. Saul en zijn tijd; N.I.W. 71ste jaargang nrs. 4, 5, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13 en 15; – 848.
Fuks L, zie Braatbard en Algemeen.
- GAGUINE, R, SHEMTOB: Keter shem tob Kedainiai 1934; – 234, 550.
Gerzon; – 265, 301, 605, 998.
- GL. V. H: Memoiren der Glückl von Hameln ed. J. Kaufmann, Frankfurt a.M. 1896; – 33, 95, 290, 294, 328, 386, 448, 460, 489, 516, 536, 592, 622, 642, 680, 703, 764, 799, 1068, 1070, 1130, 1137.
- GOMPERS, J.: Uit de Joodse Folklore in V.A. V, no. 51, pag. 389. en V.A. IV, no. 34 pag. 540: – 401, 835, 1004.

- GOMPERS, J: Maäsiejoth. Maastricht 1930. – 985.
- GRÜNBAUM, DR. M: Jüdisch-deutsche Chrestomathie. Leipzig 1882.
– 449, 484, 578, 1130.
- GRÜNEWALD, DR. M: Die Hygiene der Juden. Dresden 1911; – 462, 1145.
- GÜDEMANN, DR. M: Geschichte des Erziehungswesens und der Kultur
der abendländischen Juden. Wien 1880-88. – 113, 448.
- GUGGENHEIM, FLORENCE: The horse dealers language of the Swiss Jews
in „The field of Yiddish.” – 634, 875.
- Ha-ischä zie Vaz Diaz.
- Handwörterbuch des Deutschen Aberglaubens. Berlin 1927; – 1004.
- HEERTJE, H: De diamantbewerkers van Amsterdam. Amsterdam 1936;
– 424.
- HEINE, H: Sämtliche Werke, Elster; – 36, 141, 214, 391, 397, 462, 571,
590, 598, 622, 689, 1047, 1062.
- Heyman, Aron Hirsch zie Bach.
- HILDESHEIM, C. J: Joodsche Volksverhalen uit het Jiddisch vertaald.
Wereldbibliotheek 1926; – 378.
- HIRTH, FR: Heinrich Heines Briefwechsel. München und Berlin 1914/
1917; – 462.
- HOORENMAN, MEJ. E: Oud-Joodse maaltijdgebruiken, in V.A. II, no. 9,
pag. 142; – 837.
- HOUBEN, H. H: Gespräche mit Heine. Frankfurt a.M. 1926; – 397, 1062.
- HUIZINGA, PROF. J: Herfsttij der Middeleeuwen. Haarlem 1921²; – 642.
Ichenhauser Tefilla; – 578, 764.
- Jiwo-bleter Band XIII, no. 3-4, 1938; – 19.
- JONG, DR. A. J. DE: Begroten, in Tijdschrift voor Taal en Letteren
No. 24 pag. 254; – 95.
- Josef ben Jakar zie Ichenhauser Tefilla.
- Jüdische Memoiren zie Bach.
- KISCH, MEVR. R. KISCH-SPITZ: Zichronot. Amsterdam 1952; – 1078.
- KIRCHHAHN, J: Simchat Hanefesch. Amsterdam 1723; – 489, 665, 682.
- KOHN, P: Rabbinischer Humor. Frankfurt a.M. 1930; – 804.
- KOHN-BISTRITZ: Jüdischdeutsches oder deutschjüdisches Sprichwort.
Wien 1880; – 113.
- KOSOWER, M: Gleanings from the vocabulary of a 15th-Century
Yiddish Manuscript, in For Max Weinreich z.a. pag. 368; – 97,
103.
- KRAUSS, S: Hebräischen Benennungen der modernen Völker 1935; – 18.

- LANDAU, A: Die Sprache der Glückl von Hameln. M.J.V., Jg. 1901, Heft 7.
- LEER, W. VAN: Een en ander over het Jiddische Protocolboek der Ned. Isr. Gemeente te Nijmegen; – 109, 848. In Bijdr. en Meded. Gelre IV.
- LETTERBODE: De Israëlitische Letterbode 1877/78; – 109, 915, 995. Zie Bing 189.
- LEVITA, ELIA: Sefer ha-tischbi. Isny 1541; – 448, 670, 1042, 1093.
- Leviticus, dr. F: Manuscript bij Genootschap voor de Joodsche Wetenschap in Nederland; – 746.
- LEVY, P: Aperçus sur le jiddisch in Cahiers de l'Alliance Israelite Universelle, 1954, no. 82 en 83.
- LILIENTHAL, R: Das Kind bei den Juden in M.J.V. 1908; – 49.
- MAARSEN, I: De Amsterdamse Opperrabbijn R. Saul Löwenstamm. N.I.W. 56 ste jaargang nrs. 48, 49, 51 en 52; 57ste jg. nrs. 1 en 2 (separaat).
- MAARSEN, I: Joodsche Wetenschap en Letterkunde tot 1795 in Bruggmans en Frank; – 1130.
- Ma'assee Niessiem zie Edrehi.
- MAGNIN, J. s: Kerkelijke Geschiedenis van Drenthe. Groningen 1855; – 793.
- MEGILLAT WINZ: (geciteerd volgens de uitgave van M. Weinreich in Staplen (zie Weinreich).
- MEITLIS, DR. J: Das Maassebuch. Berlin 1933; – 19.
- MENDELS, DR. I: De Joodse Gemeente in Groningen. Groningen 1910²; – 18, 399.
- MENS, J: Griet Manshande; – 445, 958.
- MEYER, DR. J. MEYER: Heruitgave De Castro z.a.
– Het Verdwenen Ghetto; – 138.
– Zichronot Kisch-Spitz z.a.
– Zie M.G.J.N.
- M.G.J.N: Maandblad voor de Geschiedenis der Joden in Nederland, onder Redactie van dr. J. Meyer. Amsterdam 1947/48; – 31, 337, 361, 422, 439, 446, 649, 726, 748, 774, 884, 886, 902, 909, 953.
- Midrasch-citaten: 143, 187, 258, 344, 373, 489, 507, 512, 545, 589, 590, 694, 705, 774, 853, 872, 877, 887, 901, 939, 1010, 1039, 1114.
- Minhagboek: Amsterdams Minhagiemoek, Hirz Levie Roufee, Amsterdam 1723; – 678, 723, 877.

- Mischna- en Talmud-citaten: 3, 12, 19, 32, 36, 76, 81, 90, 94, 112, 120, 134, 148, 154, 198, 212, 215, 216, 227, 249, 255, 257, 273, 286, 308, 314, 327, 337, 344, 361, 371, 389, 396, 401, 442, 452, 463, 531, 545, 550, 570, 598, 601, 617, 628, 637, 659, 665, 686, 716, 717, 774, 786, 796, 837, 853, 856, 859, 863, 865, 901, 911, 921, 945, 959, 965, 978, 1004, 1039, 1047, 1070, 1119, 1126.
- NEHER, R: Almanach du Keren Kajemeth. Strassbourg 1954, pag. 153/154.
- N.I.W: Nieuw Isr. Weekblad.
- N.T.: Het Nieuwe Testament; – 187, 550, 705, 748, 1084, 1126.
- OLSVANGER, IMMANUEL: Royte Pomerantsen. New York 1947; – 582.
- ONDERWIJZER, A. S: Nederlandse bewerking van Rashi's Pentateuch-commentaar. Amsterdam 1895-1901; – 778.
- Orach Chajiem; 215.
- PERATH, M: N.I.W. 36, 234, 411, 622, 679, 804.
- PERATH, M: M.G.J.N. VIII; – pag. 253-256.
- PERLE, K. A: Otsar Leschon Chachamim. Jerusalem 1947; – 921.
- PERLES, J: Beiträge zur Geschichte der hebräischen und aramäischen Studien. München 1884; – 448.
- PINKHOF, DR. H: in Maandblad Mizrahi IX; – 842.
- POLAK, H: Amsterdamsche Ghetto in V.A. I, no. 19, p. 296; – 71, 909.
– Het Amsterdamsche Jiddisch in V.A. II; – 123, 636, 701.
- PRAAG, SIEGFRIED VAN: Het Ghetto. Zutphen 1930; – 292.
- PRESSE-SAMMLUNG: Samlung von der jiddischer presse 1686-1936.
New York 1937. Hierin: Der Diskurs p. 20-106 door dr. J. Schatzky
- PRINS: Kroniek Prins in Isr. Letterbode 1879/1880; – 995.
- Protocolboek der Ned. Isr. Gemeente Nijmegen zie Van Leer.
- Poeriemkranten in Bibliotheek Ets Haim van de Port. Isr. Gemeente te Amsterdam; – 70, 142, 211, 269, 322, 434, 516, 530, 598, 677, 825, 875, 956, 969, 1067.
- Raschi-citaten: – 12, 58, 94, 104, 187, 198, 215, 286, 542, 645, 659, 717, 778, 823, 846, 847, 853, 872, 887, 944, 1010, 1015, 1066.
- REE, DR. ANT: Die Sprachverhältnisse der heutigen Juden. Inl. § 2 pag. 14 en 432.
- ROMEIN, J. EN A: De Lage Landen bij de Zee. Amsterdam 1949; – 258.
- ROTH, PROF. C: Waren de Sefardiem werkelijk Hidalgo's N.I.W. 11 november 1955; – 64.
- Röyte Pomerantsen zie Olsvanger.

- SADAN, PROF. D: Jeried Hascha'aschu' iem. Tel Awiw 1964; – 143, 212, 1060.
- Schatzky zie Presse-Sammlung.
- Sche-erit Jisrael zie Amelander.
- Schulchan Aruch; 215, 975, 1089.
- SEFER ZICHRONOT: Manuscript Archief Ned. Isr. Gemeente te Leeuwarden; – 848.
- Simchat Hanefesch zie Kirchhahn.
- SLIJPER, DR. E: Jargon geen Jargon; – 317, 425, 540, 546, 606, 769.
– De Nieuwe Taalgids (10, 4, 1916) „Bekattering”, – 1066.
– Tijdschrift Nederl. Taal en Letterkunde XXXII, 265; – 258.
- SLUYS, DR. D. M: in V.A. I, no. 45, p. 294; – 123.
- SPITZ, R. J: Taalmuseum in M.J.G.N. no. I en III.
- STAERK-LEITZMANN: Die Jüdisch-Deutschen Bibelübersetzungen. Frankfurt a.M. 1923; – 578, 764.
- STEINTHAL, H: in Jüdische Memoiren zie Bach; – 103.
- STRACK, H. L: Einleitung in Talmud und Midrasch. München 1921; – 604, 1076.
- Süsskind von Trimberg; – 186.
- Talmud-citaten zie Mischna.
- Tenach-citaten: 3, 11, 12, 20, 30, 36, 83, 85, 105, 106, 120, 137, 165, 168, 187, 198, 229, 246, 286, 311, 313, 316, 344, 348, 363, 372, 373, 389, 412, 439, 454, 488, 512, 529, 542, 551, 563, 572, 590, 594, 598, 621, 645, 691, 696, 717, 774, 783, 796, 810, 823, 833, 853, 872, 927, 934, 942, 944, 974, 979, 1008, 1020, 1043, 1049, 1061, 1079, 1084, 1090, 1110, 1111, 1126, 1133, 1134, 1141, 1158.
- T.T.L: Tijdschrift voor Taal en Letteren; – 95.
- Ts. U: Tse-ena U-re-ena van Jacob ben Isaak Aschkenasi; geciteerd naar uitgave Amsterdam, Cornelis van Hoogenhuysen 1711; – 97, 105, 187, 551, 586, 602, 686, 774, 823, 887, 1004, 1047.
- Vaz Diaz in Haischa IX, 12; – 138.
- VRIES, DR. B. DE: Het provinciaal Jiddisch in Holland; in: Reschumot, Tel Awiw 1945 pag. 122-129; Inl. § 3 pag. 16 noot en 277, 759, 816.
- VOORZANGER, S. E: zie Schprichwort onder Litteratuur I en 215.
- WAGENAAR, L: Abodath Habbajith. Amsterdam 1901; – 76.
- WEINREICH, DR. M: Staplen Berlin 1923; – 181, 319, 356, 459, 470, 568, 712, 1109, 1146 p.
- WEINREICH, DR. M: Outlines of Western Yiddish in Jiddische Sprach XIII.

- The Jewish Languages of Romance Stock and their Relation to Earliest Yiddish in *Romance Philology*, Vol. IX, no. 4 1955/1956; - 909.
 - Prehistory and Early History of Yiddish in: *Field of Yiddish z.a. en zie Inl.* § 2 pag. 12, noot 1 en 909.
 - For Max Weinreich on his Seventieth Birthday, The Hague 1964; 97, 1093.
- WITZENHAUSEN, J: *Ein schein maasse vun kenig artis hof.* Amsterdam 1683; - 264.
- ZUNZ, LEOPOLD: *Gesammelte Schriften*; - 103, 586, 1128.
- *Gottesdienstliche Vorträge der Juden.* Berlin 1832; - 631, 953, 1142
 - *Zur Geschichte und Literatur.* Berlin 1845; - 448, 1025.

LIJST VAN AFKORTINGEN

- Ar. = Aramees.
D. = Duits.
Els. Jidd. = Elsässer Jiddisch.
H., Hebr. = Hebreeuws.
Jidd. = Jiddisch.
M.h.d. = Middelhoogduits.
N.d.d. = Nederduits.
Ned. = Nederlands.
Oj. = Oostjiddisch.
Wj. = Westjiddisch.

De getallen achter Tendlau en Weill verwijzen naar de desbetreffende nummers; in alle andere gevallen wordt naar de pagina verwezen.
Bijv. Tendlau 60 = no. 60.

Bernst. 60 = p. 60.

INHOUD

Bij de derde druk	i
Aanvullende literatuur	xi
Lijst van informanten	xiii
Woord vooraf	7
Bij de tweede druk	8
§ 1 - Scharbt der Rebbe, lebt es sseifer	9
§ 2 - Jiddisch, westjiddisch, Nederlands jiddisch	11
§ 3 - Van overgang naar ondergang	15
§ 4 - Vergelijking der klanksystemen	16
§ 5 - Enkele opmerkingen over grammatica en woordvorming	21
§ 6 - Spelling, uitspraak, transcriptie	23
§ 7 - Spreekwoorden en zegswijzen	27
Register	257
Litteratuurlijst	286
Lijst van afkortingen	295